

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

MUHAFAZAKÂR SİYASET ANLAYIŞI VE DEMOKRASİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Emrah Karaca EREN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ümit ÖZDAĞ

Ankara, 2012

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

MUHAFAZAKÂR SİYASET ANLAYIŞI VE DEMOKRASİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Emrah Karaca EREN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ümit ÖZDAĞ

Ankara, 2012

ONAY

Emrah Karaca Eren tarafından hazırlanan “Muhafazakâr Siyaset Anlayışı ve Demokrasi” başlıklı bu çalışma, 23-01-2012 Tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

.....
Prof.Dr. Atilla Özer (Başkan)

.....
Prof. Dr. Ümit Özdağ(Danışman)

.....
Prof. Dr. Kemal Görmez

.....
Prof. Dr. Hasan Tunç

.....
Prof. Dr. Suna Başak

ÖNSÖZ

Tezimizin konusu “ Muhafazakâr Siyaset Anlayışı ve Demokrasi”dir. Böyle bir konuyu seçmemizin ilk amacı, bir ideoloji olarak muhafazakârlığın demokrasi ile bağdaşıp bağdaşmayacağını, bir arada yaşayıp yaşayamayacağını incelemektir. İkinci amaç ise, günümüzde en kalkınmış ve en demokrat ülkelere baktığımızda, muhafazakâr partilerin bu ülkelerde ya iktidar partisi ya da ana muhalefet partisi olmalarına rağmen, “Muhafazakâr siyaset ve demokrasi” konusunda yazılmış çok az eserin bulunması nedeniyle mütevazı de olsa bilimsel bir katkıda bulunmaktır. Yayımlanmış eser azlığı yalnız dünya ülkelerinde değil, kendi ülkemizde de görülmektedir. İşin diğer ilginç yönü ise, muhafazakâr siyaset anlayışını veya muhafazakâr ideolojiyi savunan, anlatan yazar ve düşünür sayısının da çok az olmasıdır.

Konusu, “muhafazakâr siyaset anlayışı ve demokrasi” olan bir doktora tezi yazmaya karar verdiğimde, ilk önce değerli hocalarım Prof. Dr. Ümit Özdağ, Prof. Dr. Kemal Görmez, Prof. Dr. Atilla Yayla ve Prof. Dr. Hayati Hazır ile görüştüm. Adlarını saygı ile andığım bu değerli hocalarımla tamamı seçimimde beni destekleyip özendirdiler, çalışmalarım boyunca da yardımlarını eksik etmediler. Değerli hocalarıma bu eşsiz katkıları için buradan sonsuz saygı ve şükranlarımı sunmayı bir ödev saymaktayım. Aynı şekilde, siyaset bilimi ile anayasa hukuku arasındaki yakın ilişki nedeniyle çalışmalarım esnasında göstermiş oldukları yakın ilgi ve yardım dolayısıyla değerli hocalarım Prof. Dr. Atilla Özer ve Prof. Dr. Hasan Tunç’a da en derin teşekkürlerimi sunarım.

Tez jürimde yer alan değerli danışmanım ve hocam Prof. Dr. Ümit Özdağ ile saygın hocalarım Prof. Dr. Atilla Özer, Prof. Dr. Kemal Görmez, Prof. Dr. Suna Başak ve Prof. Dr. Hasan Tunç’a tezimin yazımı ve incelenmesi sırasında gösterdikleri ilgi ve özen, yaptıkları öneriler için tekrar en içten teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmalarım sırasında ilgilerini esirgemeyen eşim Pelin ve oğlum Emre'ye teşekkür etmeyi de bir borç bilirim.

23 – 01 - 2012

Emrah Karaca EREN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂRLIK

I- MUHAFAZAKÂRLIK KAVRAMI, MUHAFAZAKÂRLIĞIN TARİHÇESİ VE TÜRLERİ.....	23
A) Muhafazakârlık Kavramı Ve Tanımı.....	23
B) Muhafazakârlığın Tarihçesi.....	37
II- MUHAFAZAKARLIĞIN FARKLI YORUMLARI.....	55
A) Mizaç ve Tutum(gelenekçilik) Olarak Muhafazakarlık.....	56
B) Belirli Bir Sosyal Sınıf, Zümre Veya Cinsiyet Egemenliğinin Kılıfı Olarak Muhafazakarlık.....	61
C) Gericilik Olarak Muhafazakarlık.....	64
D) Bir İdeoloji Olarak Muhafazakârlık.....	68
III- MUHAFAZAKÂRLIĞIN TEMEL FİKİR VE İLKELERİ.....	74
A) Gayrı Mükemmel ve Sınırlı İnsan İlkesi.....	77
B) Soyut Olana Karşı Mesafeli Tutum İlkesi.....	82
C) Değişime Karşı Süreklilik Vurgusu ve Gelenek İlkesi.....	88
D) Organizma Olarak Toplum	99
E) Eşitlikten Ziyade Hiyerarşi İlkesi.....	107
F) Toplumsal ve Siyasal Otoritelere Bağımlı Özgürlük İlkesi.....	115
G) Yol Gösterici Olarak Otorite.....	125

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ

I)	KLASİK DEMOKRASİ: DEMOKRASİ KAVRAMI, TANIMI, TARİHÇESİ ve TEMELLERİ.....	134
A)	Demokrasi Kavramı ve Tanımı.....	134
B)	Demokrasinin Tarihçesi.....	147
	1)Eski Yunan ve Roma Dönemi.....	149
	2)Orta Çağ ve İtalyan Şehir Cumhuriyetleri.....	161
II)	MODERN DEMOKRASİ: LİBERAL DEMOKRASİ ANLAYIŞININ GELİŞİMİ.....	163
A)	Liberal Demokrasi Kavramı ve Tanımı.....	172
B)	Demokrasinin Dayandığı Temel İlkeler.....	190
	1) Özgürlük İlkesi.....	192
	2) Eşitlik İlkesi.....	193
C)	Liberal Demokrasinin Özellikleri.....	197
	1) Özgür ve Düzenli Aralıklarla Yapılan Seçimler İlkesi.....	199
	2) Anayasacılık İlkesi.....	204
	a) Hukuk Devleti.....	208
	b) Kuvvetler Ayrılığı.....	214
	c) İnsan Hakları: Sivil ve Siyasal Hak ve Özgürlükler.....	217
	(1)İfade Özgürlüğü.....	224
	(2)Örgütlenme Özgürlüğü.....	227
	(3)Seçme ve Seçilme (Siyasî Katılım) Özgürlüğü.....	229
	3) Açık ve Hesap Veren Bir Hükümetin Varlığı....	231

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂR SİYASET VE DEMOKRASİ

I-	MUHAFAZAKÂRLIK VE SİYASET.....	235
A)	Muhafazakârlığın Rasyonalist Siyaset Karşıtlığı.....	235
	1)Aklın, Tek Meşruluk Kaynağı Olarak İlanı Edilmesi.....	242
	2) İnsanın Mükemmelleşmesi ve Tek Tip İnsan....	244
	3)Toplumun Yeni Baştan Kurgulanabileceği İnancı.....	246
B)	Muhafazakâr Siyaset Anlayışı: Sınırlı Siyaset.....	248
	1) Rasyonalizmin Yarattığı Hayal Kırıklığı.....	248
	2) Muhafazakâr Realizm.....	249
	a) Mükemmelleştirilemez insan.....	252
	b) İkilikler Sarmalında İnsan.....	254
	c) Müsaadeciliğin Tehlikeleri.....	257
C)	Muhafazakâr Siyaset: Sınırlı Bir Alan Olarak Siyaset.....	260
	a) İçerik Olarak Sınırlılık.....	261
	b) Siyasi Otoritenin Sınırlandırılması.....	264
II-	MUHAFAZAKÂRLIK VE DEMOKRASİ.....	265
A)	Demokrasi Lehine Muhafazakâr Yaklaşımlar.....	270
	1) Farklı Kültürlerin Varlığına Saygı.....	272
	2) Totalitarizm Karşıtlığı.....	276
	3) Radikal Değişime Karşı Duyulan Kuşku.....	279
	4) Devlet İktidarının Sınırlandırılması Arzusu.....	283
B)	Muhafazakârlığın Demokrasi Aleyhine Yaklaşımları.....	290
	1) Organik Toplum Anlayışı.....	291
	2) Toplum Lehine Bireyi Geri Tutma Tercihi.....	292

3) Güçlü Otorite Vurgusunun Sınırladığı	
Özgürlük.....	298
4) Eşitsizlik Kaçınılamaz Bir Gerçektir.....	305

SONUÇ.....	308
-------------------	------------

KAYNAKÇA.....	314
----------------------	------------

TÜRKÇE ÖZET.....	326
-------------------------	------------

ABSTRACT.....	328
----------------------	------------

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.g.m. : Adı Geçen Makale
Bkz. : Bakınız
Çev. : Çeviren
Der. : Derleyen
Ed. : Editör
Ed. By.: Edited By
Vb. : Ve benzeri
Vd. : Ve devamı
Vol. : Volume

GİRİŞ

Tezimizin konusu, muhafazakâr siyaset anlayışı ve demokrasidir. Böyle bir konuyu seçmemizin amacı, muhafazakârlığın demokrasi ile bağdaşıp bağdaşmayacağını, bir arada yaşayıp yaşayamayacağını incelemektir. Zira, bazı yazarlar muhafazakârlığı, demokrasi ile bağdaşması mümkün olmayan bir ideoloji olarak ilân etmekte, onun sahip olduğu bazı özellikleri nedeniyle demokrasiyle asla birlikte yaşayamayacağını savunmaktadırlar. Aslında onlar bu yorumlarında tamamen haksız da değillerdir. Zira, muhafazakârlık-demokrasi uyumsuzluğuna ilişkin düşünceler ile demokrasiye ilişkin tereddüt ve çekincelere en başta Edmund Burke olmak üzere önde gelen birçok muhafazakârın kendi eserlerinde hem de açık bir biçimde rastlamak mümkündür. Bu durumda muhafazakârlığa muhalif olanların onu demokrasiyle uyumsuz ilan etmeleri çok daha normaldir. Bu noktada, en azından teorik düzeyde, muhafazakârlarla ona karşı olanların bir mutabakatı söz konusudur. Muhafazakârlık-demokrasi ilişkisinin değerlendirilmesinde gerek muhafazakârlar gerekse başka fikirlerde olanlar ortak bir noktada buluşmaktadırlar. Ayrıca, bu farklı muhafazakârlık yorumları onları okuyanlarda farklı muhafazakârlık algılarının oluşmasına yol açabilmektedir. Nitekim, Witonski de bu noktaya dikkat çekmiş ve muhafazakârlığı işleyen muhafazakâr olsun olmasın farklı isimlerin eserlerinin muhafazakârlık hususunda birçok insana farklı şeyler ifade ettiğini iddia etmiştir¹.

Ancak, muhafazakârlığın demokrasiyle bağdaşmasının mümkün olmadığı iddiaları, uygulama alanında geçerliliğini belli ölçüde yitirmektedir. Zira, kendilerini muhafazakâr olarak adlandıran partiler muhafazakârlığın teorisiyle çelişen kararların altına geçmişte imza attıkları gibi günümüzde de

¹ Peter Witonski: “ Introduction”, **The Wisdom of Conservatism**, Institute for Western Values, 1971, s.15

atmaktadırlar². Bir çelişki gibi gözüken bu durum, kanaatimizce, birbiriyle bağlantılı ve önemli iki noktanın hesaba katılmasıyla anlaşılabilir. Bu noktalardan ilki, muhafazakârlığın sınıflandırılmasıyla ilgilidir. Bu sınıflandırma muhafazakârlık türlerine ilişkin bir sınıflandırma olup, kısaca ifade etmek gerekirse, muhafazakârlığın tek bir türünün olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Buna göre, tıpkı liberalizm ve sosyalizm gibi, muhafazakârlığın da farklı türlerinden söz edilebilmektedir. Hatta o kadar ki, siyaset bilimi literatüründe yer alan farklı muhafazakârlık türlerinin isimlerinden neredeyse geçilememektedir. Ancak, bunun kolaylık sağlamak yanında önemli bir sakınca yarattığı da söylenmelidir. Buna göre, bu kadar fazla muhafazakârlık türünden bahsedilmesi ciddi bir kafa karışıklığına yol açmaktadır. Bu eleştiride ciddi bir gerçek payı bulunmakla birlikte, muhafazakârlığın farklı gruplara ayrılarak incelenmesi yine de doğru ve gerekli bir yaklaşımdır. Zira, muhafazakârlığın, içinde yer aldığı ülkenin tarihsel, kültürel ve sosyolojik geçmişinden etkilenmesi kaçınılmaz olduğu için muhafazakârlık ülkeden ülkeye az ya da çok farklılaşabilmektedir. Bu da, farklı coğrafyalardaki muhafazakâr düşünür ve politikacıların mevcut sorunlara birbirinden az çok farklı çözüm önerileri getirmelerine yol açmaktadır. Hatta, farklı görüşlere aynı ülkedeki muhafazakârlar arasında bile rastlanabilmektedir.

Literatürde, muhafazakârlık türlerine ilişkin geliştirilmiş olan çeşitli tipolojiler vardır. Bu tipolojilerin hepsi yararlı olmakla birlikte, tezimizde en yaygın kullanılan tipolojiler esas alınmaktadır. Bunlar, muhafazakârlığı Kıta Avrupası muhafazakârlığı ve Anglo Amerikan muhafazakârlığı şeklinde ikiye ayıran tipoloji ile muhafazakârlığı gerici, devrimci ve ılımlı muhafazakârlık

² Doktrinde, bir ideoloji olarak muhafazakârlığın her hangi bir siyasi partiye indirgenerek ele alınmasının yanlışlığı, isabetli olarak eleştirilmektedir. Aynı şekilde, muhafazakârlığın, demokrasiyle ilişkisinin sadece teorik düzeyde ele alınması da yeterli değildir. Bu nedenle, uygulama alanına da göz atılarak belli ölçüde de olsa muhafazakâr partilerin performanslarına da bakılmalıdır. Zira, kendini muhafazakâr olarak nitelendiren partilerin muhafazakârlığın ilkeleriyle az ya da çok bağlantılı olmaları beklenir. Oysa, muhafazakar partiler, politik tercihleriyle sanki başka ideolojileri benimsemiş gibi bir görüntü çizmektedirler. Aslında bu durum sadece muhafazakâr partiler için değil tüm siyasi partiler için geçerlidir. Örneğin, liberal partilerin de liberalizmin ilkelerini savunması ve bu ilkeleri savunanlardan oluşması beklenirken onlarda da zaman zaman kaymalar olabilmektedir.

şeklinde üçlü bir tasnife tabi tutan yaklaşımdır^{3,4}. Esasında, tüm bu tipolojilerde yer alan muhafazakârlıklar birbirlerinden çok farklı değildirler. Aralarındaki fark, modernitenin kurum ve kavramlarına bakışlarındaki esneklik ya da katılıktır. Bunun dışında, bütün muhafazakârlıklarda ortak bir nokta vardır. O da, toplumsal düzen, istikrar ve güvenin korunması adına rasyonalist ve devrimci düşünce ve uygulamalara şüpheyile bakmak ve onlarla mücadele içinde olmaktır.

İlk tipolojiyi oluşturan Anglo Sakson ve Kıta Avrupa'sı muhafazakârlıklarına daha yakından bakıldığında, bu iki muhafazakârlık türünün farklı noktaları olduğu kadar ortak noktaları olduğu da görülmektedir. Bu muhafazakârlıkların ortak noktaları içinde en önemlileri tarihin mirasına, yani geleneklere duydukları saygı ile demokrasiye ilişkin kaygılarıdır⁵. Ancak, demokrasiye bakışları, aynı zamanda, aralarındaki farklardan belki de en önemlisini oluşturmaktadır. Şöyle ki, bu iki muhafazakârlık türünün demokrasiye ilişkin kaygı ya da karşıtlığı aynı dozda değildir. Kıta Avrupası muhafazakârlığı içinde yer alan Fransız muhafazakârlığının önde gelen isimlerinin eserlerine bakıldığında, demokrasiye ilişkin kaygının yoğun bir husumet ve tümenden ret boyutunda olduğu görülmektedir. Oysa, Anglo Amerikan muhafazakârlığının önde gelen temsilcilerinden olan İngiliz ve Amerikan muhafazakârlıklarında durum daha farklıdır. Amerikan muhafazakârlığında demokrasinin reddine neredeyse hiç rastlanmazken⁶,

³ Noel O'Sullivan: "Conservatism", **Contemporary Political Ideologies**, Continuum Press, 2000, s. 54-55

⁴ Muhafazakârlığın bir şemsiye kavram olduğu kabulünden hareketle oluşturulmuş olan, ancak yukarıdakilerden belirli ölçüde farklı bir tipoloji de Vincent'dan gelmiştir. Vincent, yapmış olduğu sınıflandırmada, muhafazakârlık türlerinden ziyade muhafazakârlığın anlaşılma biçimlerine değinmiştir. Buna göre, muhafazakârlık beş farklı biçimde anlaşılmaktadır: aristokratik bir ideoloji, pragmatik ideolojik bir konum, durumsal(positional) görüş, bir alışkanlık, zihinsel bir eğilim veya bir ideoloji olarak algılanmaktadır. Bkz. Andrew Vincent: **Modern Political Ideologies**, Blackwell Publishing, Second ed.(reprint),2005, s.56-58

⁵ Philippe BENETON: **Muhafazakârlık**, İletişim Yayınları, 1991, s.50

⁶ Amerikan muhafazakârlığı Avrupa muhafazakârlığından belirli ölçüde farklıdır. Bu farklılaşmayı sağlayan temel faktörler, yukarıda da ifade edildiği üzere, tarihsel, kültürel ve sosyolojiktir. Her şeyden önce, Amerikan siyasal rejimi mevcut başka bir rejim ya da yönetim biçiminin yerine kurulmuş olmadığı için bu muhafazakârlıkta monarşi, aristokrasi ya da feodalizme özlem duyulması mümkün değildir. Esasen bunlar, Amerikalılara bütünüyle yabancı kavram ve kurumlardır. Ayrıca, Amerikan siyasal kurumlarıyla birlikte değerler sistemi özgürlük, özel mülkiyet, kapitalizm, siyasal

İngiliz muhafazakârlığında ise demokrasiye ilişkin tavrın tümünden reddediştten ziyade çekingenlik boyutunda olduğu görülmektedir.

Anglo-Amerikan ve Kıta Avrupası muhafazakârlık türleri arasında kavram ve kurumlar ve özellikle de demokrasi konusundaki bu fark yanında bir üslup ya da tarz ve amaç farkı da bulunmaktadır. Bu bağlamda, Kıt'a Avrupası muhafazakârlığı daha katı ve uzlaşmaz bir yapıya sahipken, Anglo Amerikan muhafazakârlığı daha esnek ve uzlaşmacıdır. Ayrıca, Kıt'a Avrupası muhafazakârlığı Fransız muhafazakârlığı örneğinde görüldüğü gibi monarşiyi, yani “ancien regime”i (eski rejim) restore ederek yeniden egemen kılmayı düşlerken İngiliz ve Amerikan muhafazakârları önlerinde yıkılmış ya da tahrip edilmiş bir tarih olmadığından, “status quo ante” özlemi duymamışlardır. Özellikle İngiliz muhafazakârlarının temel amacı, halkın tarihsel hak ve özgürlüklerini yeniden kazanmasını sağlamak ve Fransız Devriminin yıkıcı etkilerinin kendi topraklarına sirayet etmesini önlemektir. Oysa, erken dönem Fransız muhafazakârlığı eski rejimi yeniden kurma hedefini taşımıştır. Bu açıdan bakıldığında, Kıta Avrupası muhafazakârlığının “statüko ante” özlemi duyan Fransız ayağı, muhafazakârlığın gericiliğe kayabildiğinin güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Zaten, birçok analizde de erken dönem Fransız muhafazakârlığı, muhafazakârlık yerine gericilik ya da gerici muhafazakârlık şeklinde nitelendirilmektedir.

Muhafazakârlığın bu şekilde birbirinden az ya da çok farklı iki türünün oluşmasını sağlayan en temel unsur, hiç şüphesiz bunların beslendikleri fikri gelenekler, düşünsel arka plandır. Kıt'a Avrupası muhafazakârlığı Fransız Aydınlanmasının açık izlerini taşıyan Kıt'a Avrupası düşünce çizgisine bağlıyken, Anglo Amerikan muhafazakârlık çizgisi İskoç aydınlanmasına ve onun fikirlerine dayanmaktadır. Dolayısıyla, liberal ton ve vurgular Anglo

iktidarın sınırlandırılması, kısaca liberalizmin belirleyici etkisi altında şekillenmiştir. Dolayısıyla da, Amerikan muhafazakârlarının büyük çoğunluğu kendilerini, diğer yerlerdeki muhafazakârların karşı oldukları ya da daha ihtiyatlı bir değerlendirmeye soğuk baktıkları kurum ve değerleri korumaya adanmışlardır. Bkz. Peter Witonski: **a.g.m.**, s.35-39

Amerikan muhafazakârlık türünde daha egemendir. Nitekim, Edmund Burke de eski bir Whig, yani liberaldir⁷. Kıt'a Avrupası muhafazakârlığı ise, Kıt'a Avrupası düşünce ekolüne bağlı olması nedeniyle çok katı, dogmatik, bu yüzden de uzlaşmaz bir karaktere sahiptir. Ayrıca, Kıt'a Avrupası muhafazakârlığı, sahip olduğu genelleyici ve bütüncü bakış açısının sonucunda Fransız Devriminin karar ve eylemlerini bir bütün halinde reddetmektedir⁸. Dolayısıyla, bu muhafazakârlık türü geçerliliğini çok büyük oranda yitirmiş olup, günümüzde artık bir referans kaynağı değildir.

Buna karşılık, Anglo Amerikan muhafazakârlığı dayandığı İskoç aydınlanmasının liberal niteliğinden dolayı büyük ölçüde bireyci, ampirist ve evrimcidir. Bu da onun daha esnek, toleranslı ve uzlaşmacı olmasını sağlamaktadır. Zaten büyük ölçüde aristokrasi ve kilisenin haklarını savunarak ortaya çıkan ve feodal dönemin kurumlarına olumlu göndermelerde bulunan bir felsefenin, feodal dönemin ve aristokrat sınıfın artık mevcut olmamasına rağmen günümüze kadar gelebilmesini ve çağın önde gelen ideolojilerinden biri olmasını sağlayan da onun bu daha toleranslı, uzlaşmacı ve liberal niteliğidir. İşte bu nedenledir ki, Anglo Amerikan muhafazakârlığı tezimizde temel alınacak muhafazakârlık türüdür.

Ancak, Anglo Amerikan muhafazakârı olan yazar ve düşünürlerin bile eserlerinde, yani teoride, genelde moderniteye, özelde ise demokrasiye ilişkin pek de olumlu olmayan⁹ ya da en azından şüphe içeren görüşler ileri sürdükleri düşünüldüğünde, muhafazakârlığın günümüzde süren etkinliğinin anlaşılmasında bir başka unsurun daha göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu unsur pragmatizm unsurudur. Muhafazakâr birçok yazarın

⁷ Buradan hareketle de muhafazakârlığın kurucusu kabul edilen Burke'le liberal Hayek'in fikri anlamda birbirlerine paralel görüşler ileri sürdükleri bile iddia edilmiştir. Buna göre Burke, savunduğu görüşlerin bir kısmı itibarıyla liberal Heyek'le aynı çizgide kabul edilerek liberal ideoloji içine yerleştirilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz: www.nhinet.org/reader.htm. Ancak, Hayek bu iddialara "neden muhafazakâr değilim" isimli makalesiyle cevap vermiş ve muhafazakâr olmadığını üstüne basarak vurgulamıştır.

⁸ Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s. 51

⁹ Matthew Festenstein and Michael Kenny: **Political Ideologies: A Reader and Guide**, Oxford University Press, 2005, s119.

da kabul ettiği gibi, Anglo Amerikan muhafazakârlılığının, herhangi bir fikrin, uygulamanın ya da kurumun değerini belirleyen temel unsurun, o şeyin pratikte sağlayacağı yarar olduğunu ifade eden pragmatizme ciddi bir yatkınlığı bulunmaktadır¹⁰. Buna göre, herhangi bir şey işliyor ve kabul görüyor ise, muhafazakârlar bunun politik olarak kullanılmasında bir sakınca görmemekte ve onun kullanımını meşrulaştırmaktadırlar¹¹. Pragmatizm özelliğinin, Kıta Avrupası muhafazakârlılığının, örneğin Fransız kolundan ziyade Anglo Sakson muhafazakârlılığının yeşerdiği coğrafyalarda hayat bulmasının temel nedenlerinden biri ise, yukarıda da değindiğimiz gibi, Kıta Avrupası muhafazakârlılığının temelinde Fransız Aydınlanmasının, diğerininkinde ise İskoç aydınlanmasının yatmasıdır. Dolayısıyla, Anglo Amerikan ya da ılımlı muhafazakârlar moderniteyi ve onun unsurlarını tehlike olarak görseler bile onlara hiçbir zaman kapıyı tamamen kapatmamışlardır. Zaten yüzlerini modernitenin unsurlarına bütünüyle ters çevirmeleri de üzerine oturdukları liberal ve demokrasiyle uyumlu felsefi temel göz önüne alındığında, ciddi bir çelişki olurdu. Bu açıdan bakıldığında, pragmatizm muhafazakârlılığın ilkesiz olmasından değil, liberal bir temele oturmasından beslenmektedir. Bu nedenle, pragmatizm muhafazakârların ilkesizliği olarak görülmemelidir. Dolayısıyla da, muhafazakârlılığın pragmatizme yatkınlığını onun ilkesiz olduğu ya da ilkelerinin diğer ideolojilerin ilkeleri gibi herkesi bağlayıcı olmadığı iddialarına bağlayan yorumların da geçerliliklerinin kalmadığı söylenebilir. Zaten, muhafazakârlar bu özelliklerini, yani pragmatizmlerini bir zaaf olmaktan ziyade bir gurur ve iftihar vesilesi olarak görüp değerlendirmektedirler. Örneğin, İngiliz Muhafazakâr Partisinin en büyük övünç kaynaklarından biri dogmatik değil, pragmatik olmasıdır. Nitekim, İngiliz Muhafazakâr Partisi, sol partilerin aksine katı ideolojik

¹⁰ Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s.67; Kevin Bloor: **The Definitive Guide to Political Ideologies**, Author House, 2010, s.38

¹¹ Vincent, muhafazakârlılığı pragmatist olarak gören yorumun en az tatmin eden ve onun negatif özelliklerini en çok ön plana çıkaran argüman olduğunu vurgulamakla birlikte, yine de muhafazakârların hem devletçi hem de aşırı özgürlükçü fikirleri benimseyebildiğini ya da savunabildiğini kabul etmektedir. Andrew Vincent: **a.g.e.**, s.56-57

tutumlara ve soyut doktrinlere her zaman şüpheyile bakmıştır¹². Ayrıca, muhafazakârlığın da bir ideoloji olduğu düşünüldüğünde, onun da sosyal ve siyasal hedeflerinin olmadığı, inanıp savunduğu ilkelerinin herkesi etkileme amacı taşımadığı düşünülemez. Nitekim, Kekes de muhafazakârlığın siyasal düzenleme ve herkesi etkileme amacı taşıdığını belirtmek için onu tıpkı diğer ideolojiler gibi bir “Politik Ahlak” (political morality) olarak nitelemiştir. Muhafazakârlık, şüphesiz ki iyi toplumun yaratılmasını istemektedir. Bu doğrultuda da, siyasal ve sosyal düzenlemeler öngörür. O, iyi toplumun oluşmasını sağlayacak siyasal düzenlemeler öngördüğü için politiktir. Muhafazakârlık, aynı zamanda, söz konusu siyasi düzenlemelerin önce topluma ve onun ardından da doğal olarak bireylere iyi yaşam sağlamasını istediği ve ancak bu sayede meşru olabileceklerini ilan ettiği için de bir ahlaktır(moral)¹³.

Ütopya karşıtlığından beslenen pragmatik olma özelliğinin¹⁴ Anglo Amerikan muhafazakârlığına olan faydasına bakıldığında, en büyük fayda, muhafazakârlığı dogmatiklikten uzaklaştırması ve yeniliklere uyum sağlamak bakımından, Kıt’a Avrupası muhafazakârlığına göre daha esnek kılmasıdır. Bu da, muhafazakârlığın varlığını devam ettirmesine olumlu anlamda katkı sağlamıştır. Başka bir deyişle, pragmatizm muhafazakârlığın varlığını halen devam ettirmesinde ciddi pay sahibidir. Zira, muhafazakârlık, pragmatizmi sayesinde kendini yeni ortam ve şartlara daha kolay uyarlayabilmiştir. Bu sayede, muhafazakârlık belirli ülkelerin siyasal ve toplumsal hayatında güçlü, etkili ve saygın bir ideoloji olarak kalmayı başarmıştır. Gerçekten de, belirli ölçüde Fransa¹⁵ dışarıda tutulacak olursa, birçok ülkede, özellikle de İngiltere ve ABD’de muhafazakârlığın gördüğü yoğun ilgiden ve sahip olduğu ciddi

¹² William Hague: “Foreword”, **Mass Conservatism: The Conservatives and the Public Since the 1880s**, Ed.By. Stuart BALL and Ian HOLLIDAY, Frank Cass, 2002, s.ix

¹³ John Kekes: **A Case for Conservatism**, Cornell University Press, 1998, s.27

¹⁴ William R. Harbour : **The Foundations of Conservative Thought- An Anglo-American Tradition in Perspective**, University of Notre Dame Press, 1982, s.5

¹⁵ Fransız muhafazakârlığı önemli sayılabilecek bazı akımlara sahip olmuşsa da onun siyasi başarılarının son derece sınırlı olduğunu, hatta 1830’lardan sonra neredeyse hiç kalmadığını söylemek mümkündür. Bkz. Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s.67

saygınlıktan söz etmek mümkündür¹⁶. İlginç ve önemli olan nokta ise, bu ülkelerin büyük çoğunluğunun, demokrasiyle yönetilen modern ve sanayileşmiş ülkeler olmasıdır. Başka bir deyişle, bu ülkelerin hâkim sosyal, siyasal ve ekonomik özelliklerinin neredeyse tamamı muhafazakârların hakkında olumlu düşünmediği özelliklerdir. Görüldüğü gibi, muhafazakârlık, eleştirdiği hatta kendisinin bir ideoloji olarak ortaya çıkmasına yol açan birçok zihniyet ve kurumla bir arada bulunabilmektedir. Hatta söz konusu fikir, kurum ya da uygulamaların gelişimini dahi olumlu yönde etkilemektedir. Nitekim, muhafazakârlık özellikle muhafazakâr partiler kanalıyla, birçok ülkenin demokratik siyasi rejiminin pekiştirilmesinde inkâr edilemez ölçüde olumlu roller oynamıştır. Muhafazakâr partiler, bu ülkelerin demokrasilerini daha kötü bir noktaya taşımak şöyle dursun, daha da sağlamlaştırmışlardır. Konuya bu açıdan bakıldığında, muhafazakârlığın birçok ülkenin siyasi hayatında yer almasının, demokrasinin sağlıklı işleminin bir şartı olduğu bile söylenebilir. Zira, ampirik veriler muhafazakârların içinde yer aldıkları liberal demokratik toplumları ne liberallikten ne de demokratlıktan geri çevirdiklerini göstermektedir. Bu çerçevede İngiltere, muhafazakârların bulundukları ülkelerin demokrasilerini geliştirici roller üstlenebildiklerini, demokrasinin bugünlere gelmesine ciddi katkıda bulunduklarını gösteren ilginç bir örnektir. Gerçekten de, 19.YY'da İngiltere'de oy hakkının çok küçük bir kitleye tanınan hak olmaktan çıkartılıp önemli ölçüde genişletilerek daha geniş kitlelere tanınmasında¹⁷ ve muhafazakârlığın saygın bir ideoloji haline gelmesinde muhafazakâr felsefenin önde gelen figürlerden biri olan Disraeli'nin başında bulunduğu muhafazakâr hükümetin rolü büyük

¹⁶ Philippe BENETON: **Muhafazakarlık**, s.7. Ancak bunu Beneton'un da yerinde ifadesiyle, köklerinden az ya da çok koparak sağlayabilmiştir.

¹⁷ İngiltere'de oy kullanma hakkının genişletilmesinin büyük çaplı olduğu düşünülmemelidir. Yapılan, çok küçük bir kitleye tanınmış olan oy hakkının birkaç katına çıkartılmasıdır. Netice itibarıyla oy kullanma hakkı yine küçük bir çevreyle sınırlı kalmıştır. Dahl'ın Britannica ansiklopedisine dayanarak verdiği rakamlar bu durumu net bir biçimde ortaya koymaktadır. Şöyle ki, 1831 yılında oy kullanma hakkına sahip olanların oranı %4.4 iken bu oran 1864'te %9; 1868'te %16.4 ve 1886'da da %28.5'e yükseltilmiştir. Ancak, bu küçük sayılabilecek artışlar bile anılan dönem için önemli artışlar anlamına gelmektedir. Bkz. Robert A. Dahl: **Demokrasi Üstüne**, Phoenix Yayınevi, 2001, s. 24

olmuştur¹⁸. İşte bu başarıyı, ılımlı muhafazakârların zaten daha esnek ve uzlaşmacı olan karakterleriyle birleşen pragmatizm sağlamaktadır. Bu suretle, muhafazakârlar siyasi sorunlarda dogmatik veya ideolojik olma yerine pragmatik olarak¹⁹ kendilerini yeni durumlara uyarlayabilmektedirler²⁰.

Bununla birlikte, muhafazakârlar pragmatizmlerinden ötürü ciddi biçimde eleştirilmektedirler. Bu bağlamda en sık rastlanan eleştiri, pragmatik oluşlarından dolayı muhafazakârların fikirlerinden ödünler verdikleri, dolayısıyla, artık tam anlamıyla muhafazakâr olmadıkları, hatta ilkesiz oldukları ve bu yüzden de her kalıba girebildikleri şeklindeki eleştirilerdir. Bu suretle muhafazakârlık, diğer ideolojilerin ilkelerini benimsemekte herhangi bir sakınca görmeyen, ilkeli hiçbir içeriği bulunmayan bir ideoloji olarak değerlendirilmektedir. Ancak, unutulmamalıdır ki, hiçbir büyük ideoloji politik alanda her ne olursa olsun kendi ilkelerine sıkı sıkıya yapışıp ondan vazgeçemezlik yapamaz. Her ideolojinin durum ve şartlara göre uygulamada farklı tavırlar aldığına çok sık rastlanmaktadır. Zira, teorik dünyayla pratik, gerçek dünya birbirleriyle bire bir örtüşmez ve ideolojiler dünyayı istedikleri biçimde şekillendirmek hususunda mutlak bir güce sahip değildir. Bu yüzden de ideolojiler gerektiği zaman kendi ilkelerinden sapma pahasına faydalı olacağına inandıkları farklı fikirlere destek sağlayıp pragmatik davranma gereğini duymaktadırlar. Hatta, ideolojiler teorilerinde ciddi revizyonlara gidilebilmekte ve ortaya ciddi farklılıklara sahip yeni bir ideoloji bile çıkabilmektedir.

¹⁸ Disraeli'nin bu hamleyi muhafazakâr partinin seçmen kitlesini, dolayısıyla oy tabanını genişletme kaygısıyla yaptığı yolunda iddialar bulunmaktadır. Bunda ciddi bir gerçek payı vardır. Gerçekten de, bu değişiklik muhafazakâr partinin oylarına ciddi bir artış olarak yansımıştır. 1867 reformuyla oy hakkının genişletilmesinin Muhafazakâr Partiye yansması partinin seçmen tabanını iki katına çıkarması şeklinde olmuştur. Oy hakkı elde eden yeni kitlenin büyük kısmı muhafazakâr partiye yönelmiş ve ona oy vererek önemli başarılar kazanmasına katkıda bulunmuştur. Bkz. Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s.70. Bununla birlikte, diğer muhafazakârların demokrasiyi kucaklama konusunda Disraeli kadar istekli olduklarını söylemek güçtür. Noel O'Sullivan: "Conservatism", s.62. Disraeli dışındaki muhafazakâr politikacıların demokrasiye onun kadar sahip çıkmamaları, Disraeli'nin salt seçim kaygılarıyla böyle bir hamle yaptığı şeklindeki iddiaları güçlendiren en önemli noktadır.

¹⁹ David ROBERTSON: **A Dictionary of Modern Politics**, 3rd ed., Europa Publications, 2004, s.111-112

²⁰ Tanıl BORA: **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, Birikim Yayınları, 6.Baskı, 2009, s.57

Ancak, muhafazakârlığın pragmatizmi ya da muhafazakâr pragmatizm denildiğinde muhafazakârlığa ilişkin bir ayrım yapılmalıdır. Bu, toplumsal - kültürel muhafazakârlık ile siyasal (ideolojik) muhafazakârlık ayrımıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse, pragmatizm daha ziyade siyasi muhafazakârlığın bir özelliğidir. Muhafazakâr siyasette ya da muhafazakârların savunduğu siyaset biçiminde idealizm ya da rasyonalizm gibi değerlerin yerini pragmatizm almaktadır²¹. Gerçekten de, pragmatizme daha çok, hatta neredeyse sadece muhafazakârlığın siyasal biçiminde, yani siyasi muhafazakârlıkta tanık olunmaktadır²². Muhafazakârlığın bugün birçok liberal demokrat ülkede liberal demokrasinin kurum ve kurallarıyla bir arada yaşamasını ve toplumsal, siyasal ve ekonomik kararların alınmasında en etkili taraf olmasını sağlayan da aslında siyasi muhafazakârlıktır. Muhafazakârların 20.YY'daki inkâr edilemez siyasi başarılarının belli ölçüde de olsa açıklanabilmesi ancak bu suretle mümkün olabilir²³. Buna karşılık, toplumsal, gündelik ya da kültürel gibi sıfatlarla anılan muhafazakârlıkta pragmatizmin izlerine neredeyse hiç rastlanmaz. Başka bir deyişle, toplumsal ya da kültürel muhafazakârlar daha dogmatiktirler. Toplumsal ya da kültürel muhafazakârlar fikir ve inançlarında çok daha kararlı bir duruş sergilemekte ve onlardan asla taviz vermeye yanaşmamaktadırlar. Oysa, yukarıda da belirtildiği üzere, siyasal muhafazakârlar, toplumun bireyleri olarak, modernleşme, demokrasi ve liberalizm gibi süreç ve fikirleri tereddütsüz kabul etmeseler de, şartlara ve milli geleneklere bağlı olarak aksi yönde de kararlar verebilmektedirler²⁴. Elbette bunda, tekrar vurgulamak gerekirse, muhafazakârlığın ana damarlarından biri olan Anglo Amerikan muhafazakârlığının ya da ılımlı muhafazakârlığın liberal bir temele dayanmasının büyük rolü olmuştur. Nitekim, öyle olmasaydı Fransa'da De Bonald ya da De Maistre'nin öncülük ettiği muhafazakârlığın da pragmatik

²¹ Barbara GOODWIN: **Using Political Ideas**, 4th Edition, John Wiley & Sons, 2004, s.160

²² Mustafa ERDOĞAN: "Liberalizm, Muhafazakârlık ve Türk Sağı", **Türkiye Günlüğü**, sayı 16, Güz 1991, s. 52

²³ William HAGUE: **a.g.m.**, s.ix

²⁴ Philippe BENETON: **Muhafazakarlık**, s. 12

olması ve böylece siyasi alanda etkin bir varlık göstermesi gerekirdi. Oysa, Fransa siyasi muhafazakârlığın hiç de kuvvetli olmadığı demokratik ülkelerin belki de en başta gelenidir. Bunun en temel nedenlerinden biri, liberalizmin Fransız siyasi kültürüne geç bir dönemde yerleşmesi ve bunun doğal bir sonucu olarak bu ülkedeki muhafazakârlığın liberal bir gelenekten yoksun kalmasıdır. Zaten bu nedenle de Fransız muhafazakârlığı uzlaşmaz ve gericidir²⁵. Dolayısıyla, tezimizde, teorik düzeyde aralarında her hangi bir fark olmasa da toplumsal ya da kültürel muhafazakârlık yerine siyasi/ideolojik muhafazakârlık ele alınacaktır. Zira, toplumsal ya da kültürel muhafazakârlığın başta demokrasi olmak üzere modernitenin diğer kurum ve kavramlarına ilişkin tereddütleri var olmaya devam etmektedir. Ayrıca, her hangi bir ideolojinin etkinliği sadece teorisine bakılarak anlaşılmaz. En az teori kadar önemli bir diğer alan da bu ideolojinin ilkelerini sergileyeceği siyaset alanıdır. Siyaset alanı ideolojinin uygulanabilirliğinin test edildiği bir alandır. Bu alan, teorinin pratiğe aktarılıp aktarılamadığının görülmesini sağlar. Bu suretle, pratiğin teoriyi aşıp aşmadığı daha kolay anlaşılabilir. Bu nedenle, uygulama alanı olan siyasal alan göz ardı edilmemelidir. Ancak, sadece pratikten hareketle de bir ideoloji hakkında karar verilemez. Nitekim, muhafazakârlığın sadece siyasi partiler üzerinden anlaşılıp çözümlenmemesi gerektiği sık karşılaşılan ve doğru olan bir iddiadır. Dolayısıyla, muhafazakârlık teorik temeli göz ardı edilmeden pratikteki duruşu da göz önünde bulundurularak çok daha iyi anlaşılabilir.

Muhafazakârlık tüm bu önemine rağmen bir yandan yeteri kadar bilimsel eserlere konu olamamış²⁶, diğer yandan da önyargılı yorum, eleştiri

²⁵ Philippe BENETON: **Muhafazakarlık**, s. 58

²⁶ Freeden'in belirttiği üzere, 1980 yılına kadar muhafazakarlık üzerine yayınlanmış eser sayısı diğer temel ideolojilerle karşılaştırıldığında son derece sınırlı kalmaktadır. Bu sınırlı eserler arasında Hugh Cecil'in 1912 tarihli "Conservatism", Russell Kirk'ün 1954 tarihli "The Conservative Mind", Karl Mannheim'in "Conservatism. A Contribution to the Sociology of Knowledge", Bkz. Michael Freeden: **Ideologies and Political Theory - A Conceptual Approach**, Oxford University Press, 1998, s. 318-319, Roger Scruton'un 1980 tarihli "The Meaning of Conservatism", Robert Nisbet'in 1986 tarihli "Conservatism- Dream and Reality", ve Michael Oakeshott'ın "Rationalism in Politics" isimli eserleri öne çıkan eserlerdir.

ve karalamalara²⁷ muhatap olmuştur. Bu eksikliği hem batı ülkelerinde hem de kendi ülkemizde görmek mümkündür. Bunun başlıca nedeni, *ilerici* diye adlandırılan ve az ya da çok radikallik içeren liberalizm ve sosyalizm gibi ideolojilerin günümüzde sahip olduğu cazibedir. Gerçekten de, entelektüel çevrelerde fikri ya da entelektüel moda, “ilerici ideolojiler” olarak anılan bu ideolojilerin savunulması ya da övülmesidir. Söz konusu cazibe ve bu ideolojilerin savunulması onu savunanlara saygınlık olarak yansıtmaktadır. Bunun yanında söz konusu ideolojiler dışındaki ideolojiler, özellikle de muhafazakârlık, kötülenmekte, hatta aşağılanmaktadır. Onu savunanlar geri kafalı olmak, çağın gerisinde kalmak, nostalji içinde yüzmek vb. eleştirilerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Diğer ideolojilerin sahip olduğu popülerite sonucunda bu ideolojilerle ilgili sayısız eser ortaya konulmakta, buna karşılık muhafazakârlıkla ilgili yazılan eser sayısı sınırlı kalmaktadır. Bunun dışında, zaten sayısı az olan muhafazakâr eserler büyük ölçüde Burke’ün temel eser ve fikirlerine dayanmaktadır. Bu da, muhafazakâr düşünce ve ideoloji ile ilgili yeni fikir kanallarının pek açılmadığının göstergesidir. Gerçekten de, kendilerini muhafazakâr olarak adlandıran yazarlar, mensubu oldukları bu geleneğin önde gelen fikir babalarının görüş ve düşüncelerini geliştirme yönünde bir çaba içinde değildirler. Dolayısıyla, muhafazakârlık bir bakıma dar bir çerçevede fikir üretmektedir. Aslına bakılacak olursa, muhafazakârların ideoloji ve teori karşıtlıklarından dolayı, tersi yönde bir niyet taşıdıkları da söylenemez. Sonuç olarak, entelektüel enerji ve çaba bu

²⁷ Muhafazakârlığın maruz kaldığı tüm bu eleştiriler olağan karşılanmalıdır. Hatta daha da ileri giderek ideolojiler aleyhine yapılan yorumların doğal görülmesi gerekir. Zira, bir ideolojinin herkes tarafından beğenilip benimsenmesi mümkün değildir. Zaten böyle bir şeyi beklemek doğru da olmaz. Eleştiriler sayesinde, bir ideolojiyi savunanlar kadar ona karşı olanların da varlığı ortaya çıkar. Demokrasi de zaten bunu gerektirir. Zira belirli bir ideolojinin benimsettilmesi sadece otoriter ve özellikle de totaliter rejimlerde söz konusu olabilir. Bu tür rejimlerde, farklı düşünce, fikir ve inançlara yer olmadığı için eleştiri yapılması da mümkün olmaz. Bu nedenle, demokrasi açısından eleştirilerin yapılması gerekli ve normal bir durumdur. Konuya bu açıdan bakıldığında, her ideolojinin hararetle savunucuları olduğu kadar ödün vermez karşıtlarının da bulunması demokrasinin sağlıklı işlediğinin bir kanıtıdır. Bunun yanında, eleştiriler sadece şu ya da bu ideolojiye karşı olanlarca yapılmaz. Belki daha sert eleştiriler ideolojilerin savunucuları tarafından yöneltilirler. İnsanların kendi savundukları ideolojiye eleştiriler getirdiklerine çok sık tanık olunmaktadır. Ancak, önemli olan, bir ideolojiyi savunmanın ya da eleştirmenin bilimsel temellere dayanmasıdır. Her ne kadar eleştiri ve yorumların önyargılı ve sadece karalamak amacıyla yapılmaması beklentisi bir hayalse de yine de sağlıklı bir demokrasi için gereklidir.

şekilde diğer ideolojilere odaklandığından, muhafazakâr fikir ve düşüncelerin hem yeteri kadar çoğalamadığı hem de derinleşemediği ileri sürülebilir.

Bu sorun başka ülkelerde de görülmekle birlikte, özellikle ülkemizde kendini daha çok hissettirmektedir. Türkiye’de belli kesimlerde muhafazakârlığa yönelik çok güçlü bir antipati mevcuttur. Bu da, muhafazakârlığın kötülenmesine ve karalanmasına yol açmaktadır. Türkiye’de muhafazakârlığa yönelik önyargı, karalama ve kötülenmenin kaynağına bakıldığında, bunun halk kesimlerinden ziyade, entelektüel kesimden kaynaklanan bir tavır olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri büyük değişim ve dönüşümlere yol açan Türk modernleşme hareketinin, Osmanlı döneminden itibaren her zaman radikal ve ilerici bir anlayışla ve tepeden inme(jakoben) bir yöntemle aydın kesim üzerinden yürütülmüş olmasıdır. Bu yüzden, değişim olmasını umursamayan diğer ideolojilerin aksine, ani, büyük, radikal ve sadece değişim yapmış olmak için yapılan değişimleri hoş görmeyen muhafazakârlığa karşı ciddi bir husumetin olması çok doğaldır. Bu nedenle de, liberalizm ve sosyalizm gibi radikal ideolojilere bir tepki sonucu ortaya çıkan muhafazakârlığın toplumda anlaşılıp bilinmemesi için birçok önlem alınmıştır. Bu bağlamda, muhafazakâr felsefe her zeminde kötülenmiş ve onu anlatan eserlerin mümkün olduğu kadar Türkçe’ye çevrilmemesine çalışılmıştır. Ancak, bunun Türk demokrasisinin gelişimi açısından yarar değil, zarar doğurduğu da bir gerçektir.

Muhafazakârlıkla ilgili çalışmaların az sayıda olmasının bir diğer nedeni de onun kendi özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu da teori ve felsefe karşıtlığı ya da en azından bunlara mesafeli durma tercihidir. Muhafazakârlar birey, topluluk ya da toplum halinde yaşayan insanların davranışlarının rasyonel ve soyut tasarımların konusu olamayacağına inandıklarından, kendi fikirlerini genel anlamda ideoloji, özel anlamda da belirli ideolojilerle

ilişkilendirmekten kaçınılmaktadırlar²⁸. Bu yüzden de, muhafazakâr fikirler diğer ideolojik fikirlerle çarpışma veya mücadele, dolayısıyla da gelişme imkânından mahrum kalmaktadırlar. Ancak, bu durum muhafazakârların ilkesiz oldukları anlamına gelmez. Tezin birinci bölümünde de değinileceği üzere, muhafazakârların da önemli ve sağlam ilke ve değerleri vardır. Dahası, bunlar da tıpkı diğer ideolojilerin ilke ve değerleri gibi evrensel niteliktedir.

Son zamanlarda özellikle batılı ülkelerde muhafazakârlıkla ilgili çalışma eksikliği bir ölçüde giderilmiş olsa da, ülkemizde bu konuda yeterli sayıda çalışma hala bulunmamaktadır. Bu da, sonuçta muhafazakârlığın ülkemizde yanlış anlaşılıp yorumlanması sorununun devam etmesine neden olmaktadır. Muhafazakârlık yeteri kadar incelenmediği, dolayısıyla bilinmediği için, demokrasiyle olan ilişkisi dışında da olumsuz, hatta yanlış birçok eleştiriye konu olmaktadır. Bu bağlamda, muhafazakârlığın gerici bir ideoloji olduğu; artık devrini tamamladığı ya da geçerliliğini kaybettiği; belirli nüfuz çevrelerinin iktidarlarını meşrulaştırma aracı olduğu şeklindeki yorumlara sık sık rastlanmaktadır. Yapılan bu yorumlar yanında, muhafazakârlığın bir ideoloji olup olmadığı da ciddi biçimde tartışılmaktadır. Bu bağlamda kimi yazarlar, muhafazakârlığı bir ideoloji olarak görmemekte, onu basit bir mizaç ya da huy kategorisine sokarak insanların sergilediği sıradan bir tutuma indirgemektedirler. Bu yaklaşım, muhafazakârlığın gelenekçilikle aynı kefiye konulması anlamına gelmektedir²⁹. Karl Mannheim'a göre, "Doğal Muhafazakârlık" olarak da adlandırılan gelenekçilikle eş anlamlı hale gelince de, muhafazakârlık kaçınılmaz bir biçimde diğer ideolojilere eklemlenebilen bir unsur haline gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında dünyadaki istisnasız herkes ve her rejim muhafazakâr olarak nitelenebilir. Örneğin, bu bakış açısına göre, Soğuk Savaş döneminin Sovyet Rejimi ve Komünist Partisi ya da Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin ve partisi veya herhangi başka bir

²⁸ Michael Freeden: **a.g.e.**, s. 318-319

²⁹ Bu ifadeden muhafazakârlığın gelenekçiliği bütünüyle dışladığı ve onun tamamıyla dışında olduğu yargısına varılmamalıdır. Aksine, muhafazakârlık gelenekçiliği de içeren, ancak onunla sınırlı olmayan daha geniş bir kategoriye ifade etmektedir.

rejim birer muhafazakâr rejim ve parti olarak telâkki edilebilir. Dolayısıyla, bu sakıncaya maruz kalmamak adına tezimizde muhafazakârlık, bir mizaç, huy ya da herkeste rastlanabilecek sıradan bir tutum olarak ele alınmaktan ziyade bir ideoloji olarak ele alınmaktadır. Yani o tarihsel bir olgu, tıpkı diğer ideolojiler gibi tarihin belli bir döneminde belli bazı olaylara karşı tepki olarak ortaya çıkmış bir gerçeklik olarak kabul edilmektedir.

Muhafazakârlıkla ilgili bu şekilde olumsuz anlamda yanlı ve yanlış yorumların yapılmasının ilerici ideolojilerin popüleritesi ve muhafazakârların teori karşıtlıkları yanındaki bir diğer nedeni, muhafazakârlığın kendisinin karmaşık ve belirli yönleriyle de çelişkili bir ideoloji olmasıdır. Muhafazakârlığın fikirsel alandaki karmaşık ve çelişkili durumunu yaratan en önemli neden ise, paradoksal bir biçimde, onun aynı zamanda liberal demokrasiye sahip ülkelerde her zaman iktidar olmasına ya da en büyük iktidar alternatifi olmasına yardımcı olan pragmatizmdir. Pragmatik duruşun sağladığı teorik ve pratik ayrılabilirlik gerçekten de şaşırtıcı sonuçlar verebilmektedir. Şöyle ki, teoride reddedilen ya da en azından eleştirilen bazı kavramların, muhafazakârlarca politika arenasında benimsendiğine tanık olunmaktadır. Muhafazakârlıkta görülen bu çelişkili ve tutarsız durumu önde gelen muhafazakâr düşünürler de kabul etmekte ve zaman zaman dile getirmektedirler. Bu çerçevede özellikle muhafazakâr felsefenin kurucusu kabul edilen Burke'ün "Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler" isimli eseri belli hususlarda tutarsızlıklar içermekle suçlanmaktadır³⁰. Bu iddiada ciddi bir gerçeklik payı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, unutmamak gerekir ki, mutlak iç tutarlılığa sahip hiçbir ideoloji yoktur. Bütün ideolojiler şu ya da bu ölçüde iç tutarsızlıklara sahiptirler. Dolayısıyla, aynı durumun muhafazakârlıkta da yaşanıyor olması hiç de sürpriz değildir.

³⁰ Burke'ün sadece bu eserinin değil, bütün eserlerinin belirli ölçüde de olsa tutarsızlık ve çelişkiler taşıdığı söylenmelidir. Ancak, bunun nedenini pragmatizme bağlamak doğru olmaz. Bunun nedenini daha ziyade Burke'ün kullandığı dilin açık ve anlaşılır olmaktan belirli ölçüde de uzak oluşu ile eserlerinde tam bir teorik çerçeve yerleştirememiş olmasında aramak daha doğru olur. Bkz. Fatih Duman: **Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına Edmund Burke**, Liberte Yayınları, 2010, s. 30

Muhafazakârlığın demokrasi ile ilişkisinin doğru olarak ortaya konulabilmesi için, sadece muhafazakârlığın ne olduğunun iyi bilinmesi yeterli değildir. Ayrıca, demokrasinin de yeterli bir biçimde tanımlanıp ortaya konulması gerekir. Bu husus, sağlıklı bir değerlendirme yapmanın en önemli şartıdır. Aksi takdirde, muhafazakârlık ile demokrasi arasındaki ilişkinin sağlıklı bir biçimde ortaya konulması mümkün olmaz. Zira, demokrasi de sanıldığı kadar açıklanması, hatta anlaşılması kolay bir kavram ya da kurum değildir. Demokrasi, kökleri çok eskilere uzandığı için tarihsel gelişim sürecinde birbirinden çok farklı anlamlar kazanmıştır. Bu da onun anlaşılma zorluğunu daha da artırmaktadır. Dolayısıyla, demokrasinin zorluğu, muhafazakârlığı aratmayacak kadar çeşitlilik içermesinden kaynaklanmaktadır. Öğretide onlarca, hatta bazı yazarlara göre yüzlerce demokrasi tanımına rastlamak mümkündür. Tanım konusundaki çeşitliliğe paralel olarak birçok demokrasi türünden de bahsedilmektedir. Liberal demokrasi, temsili demokrasi, sosyal demokrasi, ekonomik demokrasi, prosedürel demokrasi, halk demokrasisi, kitle demokrasisi, radikal demokrasi, proleterya demokrasisi, uzlaşmacı demokrasi, katılımcı demokrasi, diyalojik demokrasi, müzakereci demokrasi söz konusu çeşitliliği oluşturan türlerden sadece bir kısmıdır. Bu listeyi daha da uzatmak mümkündür. Bu türlerin bazılarının birbiriyle açık biçimde çeliştiğini görmek hiç de zor değildir. Zira, söz konusu türler bir arada bulunması mümkün olmayan özellikler üzerinde yükselmektedir.

Aslında, bu kadar çok demokrasi tür ya da modelinin mevcut olmasının temel nedenlerinden biri demokrasinin sahip olduğu popüleritedir. Demokrasinin sahip olduğu meşrulaştırıcı güçten istifade etmek için neredeyse bütün ideolojiler ve hatta rejimler onu sahiplenmektedir. Ancak, demokrasinin mevcut tüm ideolojiler ve onların biçimlendirdiği siyasi rejim ya da sistemlerle aynı oranda uyumlu bir işleyişe sahip olması mümkün değildir.

Zira, kendisi bir ideoloji olmamakla³¹ birlikte demokrasinin de, her ideoloji gibi, bazı ön şartları ve ilkeleri vardır. Dahası, bu ön şart ve ilkeler incelendiğinde demokrasinin bazı ideolojilerle uyumsuzluğunun ne kadar büyük, dolayısıyla da göz ardı edilemez olduğu görülmektedir. Bu nedenle, mevcut olan bu ciddi uyuşmazlıklar nedeniyle demokrasinin bazı ideolojilerle birlikte sağlıklı

³¹ Demokrasi bir ideoloji değilse de onun bu kategori içine, kimilerince doğrudan kimilerince de dolaylı olarak sokulduğu söylenebilir. Bu bağlamda, demokrasi bazı çevrelerce, bir yaşam biçimi olarak görülmektedir. Bkz. H.B.Mayo: **Demokratik Teoriye Giriş**, Çev. Emre Kongar, 1964, s.19. Bu anlayış, demokrasinin bir amaç olarak telakki edilmesinin doğal bir sonucudur. Söz konusu amaç ya da hedefin temel özelliği ise, değerlerden bağımsız, yani hiçbir değer taşıması değildir. Aksine, söz konusu amaç çeşitli ilke ya da değerleri içermektedir. Bu, demokrasinin belli bir içeriğe sahip olduğu anlamına gelmektedir. Daha teknik bir ifadeyle, bu bakış açısı, demokrasiyi bir dünya görüşü veya tıpkı diğer ideolojiler gibi bir ideoloji haline getirmektedir. Bkz. Atilla Yayla: “Türkiye’de İslam, Laiklik ve Demokrasi”, **Demokrasiyi Koruma Kılavuzu**, Liberte Yayınları, 2001, s.119; Mustafa Erdoğan: “Demokrasi ve Şekil”, **Türkiye Özgürleşebilir mi?**, Liberte Yayınları, 2002, s.147. Zira, demokrasinin dayandığı varsayılan ilke ve değerlerin, ideolojilerin genel özelliği uyarınca, mümkün olan tek doğruya işaret ettiği düşünülmektedir. Bunun dışında kalan diğer bütün değer ve inançlar yanlıştır. Ancak, bu değerlendirmenin tehlikesi, özgürlük ve eşitliği kısıtlayıcı hatta yok edici birçok ilke ve kavramın demokrasinin unsuru olarak gösterilebilmesidir. Bu özüse göre, demokrasiyi mümkün kılacak olan, söz konusu değer veya ilkelerin varlığıdır dolayısıyla da bu değer veya ilkeler olmazsa, demokrasi de olmaz. O halde, bu görüşe göre, demokrat olmak bu değerlerin mutlak surette benimsemesini gerektirir. Buna karşılık, diğer görüş ise, demokrasinin bir amaç değil, bir araç olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Atilla Yayla: “Demokrasiyi Koruma Kılavuzu”, **Demokrasiyi Koruma Kılavuzu**, Liberte Yayınları, 2001, s.190. Buna göre demokrasi, belirli bir yaşam biçimine veya ideolojiye (ideolojik vaadlere) ulaşılmasını savunma, onu tek hedef olarak gösterme anlamında bir amaç değildir. Zira, bu türden bir yaklaşım veya anlayış, aslında bir yönetim biçimi olan demokrasiyi bir ideoloji haline sokmaktır. Onu tıpkı liberalizm, sosyalizm ya da faşizm gibi bir ideolojiye dönüştürmektir. Oysa, demokrasi, daha sonra ifade edileceği üzere bir yönetim biçimidir. Gerçekten de, Schumpeter’in ifadesiyle “demokrasi bir siyasî yöntem, yani siyasî kararlara varmak için düzenlenmiş belirli bir kurum tipidir. Bu sebeple, kendi içinde bir gayesi olamaz. Bu nokta onu tarife çalışanların başlangıç noktası olmalıdır”. Bkz. H.B.Mayo: **a.g.e.**, s. 27. Bu nedenle, Erdoğan’ın da işaret ettiği gibi, demokrasi ideolojisiz olmak zorundadır. Başka bir deyişle, demokrasi kimseye belirli değerleri dayatmaz ve kimse için belli bir dünya görüşünü zorunlu kılmaz. Bkz. Mustafa Erdoğan: **Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji**, Liberte Yayınları, Ankara, 2. Baskı, 2000, s.4-5. Zira, bu durumda demokrasi kapsayıcı değil, dışlayıcı bir nitelik kazanmış olur. Bunun sonunda da, bazı kesimlere, kendi savunduğu değerleri savunmayanları, onları benimsemeyenleri potansiyel rakip veya düşman olarak görme ve onları dışlama imkânı tanımış olur. Hatta çeşitli yaşam biçimleri demokrat olmamakla suçlanarak kontrol edilmeye ve baskı altına alınmaya çalışılabilir. Bu, bir baskı ortamının oluşması anlamına gelmektedir. Oysa, bir araç olarak demokrasi farklılık ve çeşitlilik yansıtan toplumsal unsurların birbirlerini yok etmeksizin, barış içinde bir arada yaşamalarına hizmet eder. Demokrasi, araç olma özelliğini yitirip amaç halini aldığı anda ise yapması gerekeni, yani farklılıkların bir arada yaşamalarının barışçı zeminini sağlamak işlevini yerine getiremez. Bu durum, demokrasinin amaç değil araç olarak görülmesi için yeterli bir nedendir. Bu nedenle, demokrasinin bir araç olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bkz. Ömer Çaha: **Dört Akım Dört Siyaset: Liberalizm, İslam, Sağ Siyaset, Sol Siyaset**, 2.Baskı, Kadim Yayınları, 2004, s.61; Mustafa Erdoğan: **Demokrasi...**, s. 5-6; Atilla Yayla: “Türkiye’de...” s.123. Onu, farklılık ve çeşitliliğin bir arada barış içinde yaşaması amacına hizmet eden bir araç olarak görmek gerekir. Araç görüşüne taraftar olanlar, demokrasinin başka anlamda, yani farklılıkların bir arada yaşandığı bir ortama ulaşma aracı olarak değil de, belirli bir yaşam biçimini hâkim kılma amacı olarak görülmesini, onu o amaca giderken farklılıkları yok edici bir mekanizmaya dönüştürebileceği için tercih edilmemesi gerektiğini savunmaktadırlar.

biçimde yaşayabileceğini düşünmek hayalcilikten öteye geçmez. Böyle bir birlikteliğin olmasını beklemek, fazla iyimserlik olur. Zaten demokrasinin bazı ideolojilerce bu haksız sahiplenilişi pek çok akademisyeni rahatsız ettiğinden, bu durum göz ardı edilmemiş ve birçok çalışma ve inceleme yapılmıştır³². Bu çerçevede, demokrasinin öncelikle farklı ideolojilerle bağdaşıp, uyuşabilirliği, onlarla birlikte uygulanabilirliği araştırılmıştır. Örneğin, liberalizm, sosyalizm, marksizm, faşizm, feminizm, muhafazakârlık gibi farklı ideolojilerin demokrasiyle ilişkisi üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, demokrasinin her kalıba girmeye müsait bir kavram olmadığını ortaya koymuştur. Zira, daha sonra belirtileceği üzere, demokrasi barındırdığı potansiyel risk ve tehlikeler nedeniyle bir hayli kırılgandır; bazı kurum, kural ve ilkenin varlığını gerektirmektedir.

Bu bağlamda, muhafazakârlığın demokrasiye bakışı, onunla olumlu ya da olumsuz ilişkisi de bu inceleme ve tartışmaların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Nitekim, öğretilerde bu konuyla ilgili birbirinden çok farklı görüşler savunulmaktadır. Bu görüşlerin bir kısmı olumlu iken, büyük bir kısmının da olumsuz olduğu görülmektedir. Gerçekten de, bu konuyla ilgilenen bazı yazarlar bu iki kavram arasında pek çok açıdan derin uyuşmazlıklar, hatta uçurumlar görürken, bazıları da az ya da çok uyumlu bir birlikteliğin mümkün olabileceğini ileri sürmektedirler. Bu tartışmalı durum, muhafazakârlık ile demokrasi ilişkisinin hiç de öyle kolay bir şekilde incelenip çözümlenebilecek bir konu olmadığını açıkça göstermektedir. Zira, bir yanda ampirik veriler, diğer yanda da çok güçlü ve göz ardı edilmesi mümkün olmayan teorik vurgular mevcuttur. Gerçekten de, konuya ampirik veriler açısından bakıldığı zaman, örneğin İngiltere ve ABD gibi ülkelerde muhafazakârlığın siyasal düşüncenin en güçlü ideolojik damarını oluşturduğu ve buna paralel olarak da muhafazakâr nitelikli partilerin ya iktidar partisi ya da iktidarın her zaman en ciddi adayları arasında yer aldıkları görülmektedir.

³² Bu tür çalışmalar çok önemli kabul edilmelidir. Zira, bu konudaki umursamazlık anti-demokratik kişi, parti ve hareketlerin ekmeğine yağ sürebilir ve kısa vadede demokrasinin tıpkı daha önce yaşamış olduğu rafa kaldırılma haline düşmesine yol açabilirdi.

Aynı zamanda bu ülkelerde demokrasinin uygulamada diğer ülkelere oranla daha sağlam ve güçlü bir görünüm sergilediği de her türlü kuşkunun dışında bulunmaktadır.

Soruna teorik açıdan bakıldığında ise, daha farklı bir tabloyla karşılaşılmaktadır. Buna göre, muhafazakârlık ve demokrasinin özellik ve nitelikleri yan yana konulup karşılaştırıldığında bazı zorluk ve uyuşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla da, muhafazakârlığın sahip olduğu bazı özellik ve nitelikler yüzünden onun demokrasiyle mükemmel bir şekilde yan yana olması bir tarafa, sürdürülebilir bir birliktelik içinde olmasının bile zor olduğu ileri sürülebilir. Kısacası, bazılarına göre muhafazakârlık, bazı özellikleri nedeniyle demokrasiyle uyumlu değildir.

Bu kısa açıklamadan da anlaşılacağı üzere, konu üzerindeki farklı görüşler tam bir uyumun bulunmadığına işaret etmektedir. Ancak, bu yorumların en azından bir kısmının önyargılı, dolayısıyla itibar edilmesi güç yorumlar olduğu da bilinen bir gerçektir. Zira, bu tür yorumlar, yorumu yapanın siyasal görüşüne dayansa da gerçekte, muhafazakârlık ile demokrasi arasındaki birliktelik, hangi toplum için değerlendirme yapılıyorsa, büyük ölçüde, o toplumun tarihsel tecrübelerine, sosyal sınıflarının birbirleriyle ilişkilerine ve de siyasal kültürüne göre şekillenmektedir. Bu husus, durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir.

Ancak, doğal olarak, muhafazakârlığın demokrasi ile ilişkisinin demokrasinin tüm türlerine göre ayrı ayrı değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle, tezimizde demokrasi sadece tek bir anlamda ele alınıp incelenmiştir. Bu da, liberal demokrasidir. Demokrasinin, sadece bir türünün karşılaştırmada esas alınmasının en büyük faydası, karışıklığı önlemesidir. Zira, bu suretle birçok özelliğe göre değil, yalnız belirli özelliklere göre bir değerlendirme yapmak mümkün hale gelebilir. Liberal demokrasinin tercih edilmesinin öncelikli nedeni, demokrasinin çıplak anlamıyla, yani başına herhangi bir sıfat almadan kullanıldığında çok fazla bir anlam taşımamasıdır.

Böyle bir tercih, az sayıdaki rejim dışındaki bütün rejimlerin kendilerini demokratik olarak ilan etmelerine yol açar. Nitekim Suudi Arabistan, Körfez Krallıkları ve dünyanın başka yerlerindeki sınırlı sayıdaki rejim dışında her rejim kendini demokrat olarak nitelemektedir.

Muhafazakarlık demokrasi ilişkisinin değerlendirilmesinde liberal demokrasinin tercih edilmesinin bir diğer nedeni, onun günümüzde hâkim demokrasi modeli olmasıdır. Onun bu üstünlüğü birçok yazar tarafından da kabul edilmektedir. Bu yargıyı en uç noktasına kadar götüren Fukuyama'ya göre liberal demokrasi hükümet biçimleri arasında gelinebilecek en son noktadır³³. Onun dışında, liberal demokrasiyi neredeyse tek demokrasi modeli gören yazarlar arasında sol görüşten bazı kimselerin bulunduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Gerçekten de, günümüzde artık birçok devlet adeta birbiriyle yarışmasına, rejimlerini liberal demokrasinin kriterlerine uygun hale getirmek için yoğun çaba göstermekte, hukuk düzenleri ile yerleşmiş kurumlarında köklü değişikliklere gitmektedirler. Bu devletler, liberal demokrasinin zorunlu şartlarını benimsemek suretiyle uluslararası arenada yalnız kalmayacaklarını ummaktadırlar. Anayasacılık, hükümet karar ve uygulamalarının topluma açık olması, bireysel, siyasal ve sosyal özgürlüklerin yaygınlaşması, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkeleri, serbest ve adil seçimler, sivil toplum kuruluşlarının etkinleşip yaygınlaşması ve piyasa ekonomisi gibi liberal demokrasinin zorunlu unsur ve şartlarını benimseyen ülkeler dünya kamuoyunda saygınlıklarının artacağına inanmaktadırlar.

Liberal demokrasi, aynı zamanda, en gerçekçi ve uygulanabilir demokrasi türüdür. Kusursuz ve eksiksiz olmasa da demokrasinin bu türünün nispeten daha yakın zamanda gündeme oturan “katılımcı demokrasi” modellerine göre ayakları yere daha fazla basmaktadır. Katılımcı demokrasi modelleri, ideal demokrasi olarak kabul edilen “doğrudan demokrasi” yi temel

³³ Andrew Heywood: **Key Concepts in Politics**, Palgrave Macmillan, 2000, s.169

olarak halkın siyasete daha aktif katılımını öngörmekte iseler de, önerdikleri usuller yurttaşların seçimler arasında kalan dönemde biraz daha aktif olmalarını sağlamaktan öteye geçememektedir. Yani, yurttaşlar bu modelde de demokrasinin gerçek aktörleri haline hala gelememişlerdir. İşte bu nedenlerden dolayı, muhafazakârlıkla ilişkisi incelenecek olan demokrasi türü, liberal demokrasidir.

İşte tüm bu nedenlerle, dünyada en geçerli olan, alternatifi bulunmayan demokrasi ile yine en çağdaş ve yaygın ideolojilerden birini oluşturan muhafazakârlığın birbiriyle ilişkisi ve özellikle de bir arada yaşayıp yaşayamayacakları, araştırılması gereken önemli bir konudur. Ayrıca, muhafazakarlığın nasıl bir siyaset anlayışına sahip olduğu da önem taşımaktadır. Tezimiz de zaten, bu ilişkinin araştırılmasını amaçlamaktadır. Ancak, bu konu ne yabancı literatürde ne de ülkemizdeki siyaset bilimi literatüründe yeterli seviyede tartışılmamıştır. Yurt dışında, sadece bu konuyu temel almış olan makale ya da kitap mevcut değildir. Bu konu, az sayıda kitapta ayrı bir bölüm olarak ele alınmışken diğer birçok kitapta ise birkaç sayfa ile geçiştirilmiştir.

Tezimiz, bir giriş, üç bölüm ve bir sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölüm, muhafazakârlığın incelenmesine ayrılmaktadır. Bu bölümde, önce muhafazakârlık kavramının tanımına yer verilmekte, onu takiben de muhafazakârlığın tarihsel gelişimi ele alınmaktadır. Daha sonra muhafazakârlığın temel eğilimleri anlatılmaktadır. Bu başlık altında muhafazakârlığın tepkici yönü ile onun bir ideoloji olarak görülmesini sağlayan unsurlara yer verilmektedir. Birinci bölüm, muhafazakârlığın temel fikirlerinin açıklanmasıyla sona ermektedir.

Tezimizin ikinci bölümünde, demokrasi kavramı ele alınmaktadır. Bu bölümde, önce demokrasi kavramının tanımı ve tarihsel süreçte geçirdiği değişimler incelenmektedir. İkinci bölümün son kısmında ise, modern demokrasinin özellikleri ile gerekli şartları açıklanmaktadır.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise, muhafazakârlığın demokrasi ile ilişkisi, teorik ve pratik düzeyde ele alınmakta ve öncelikle de muhafazakâr siyaset anlayışı incelenmektedir. Bu bölümde, muhafazakârlığın karşı olduğu siyaset anlayışı ile benimsediği siyaset anlayışı açıklandıktan sonra muhafazakâr siyaset anlayışının özelliklerine değinilmektedir. Daha sonra da, muhafazakârlığın demokrasi ile olan ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Burada önce, muhafazakârlığın demokrasi ile bir arada yaşamasını mümkün kılan özellikleri ele alınmakta, arkasından da onu olumsuz yönde etkilemesi muhtemel özellikleri anlatılmaktadır.

Tezimiz, incelemelerimiz esnasında varmış olduğumuz tespit ve değerlendirmeleri içeren sonuç kısmıyla nihayete ermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAFAZAKARLIK

I- MUHAFAZAKÂRLIK KAVRAMI, MUHAFAZAKÂRLIĞIN TARİHÇESİ ve TÜRLERİ

A) Muhafazakârlık Kavramı ve Tanımı

Sosyal bilimlerin konusunu oluşturan kurum ve kavramların kesin ve herkesçe kabul edilen tanımlarını vermek hayli güçtür. Laboratuvar deneyi ve bunu yapmanın sağlayacağı kesinlik sosyal bilimlerde olmadığından, araştırmacının sahip olduğu sübjektif değerler ön plana çıkmakta ve bu da yapılan yorumlara yansımaktadır. Söz konusu değer yargılarını şekillendiren en temel faktör ise ideolojilerdir. Hala ideolojiler çağında olduğumuz düşünülürse, kavramlara ilişkin anlam ve tanımların ideolojik bir nitelik kazanmaları³⁴ kaçınılmaz bir süreçtir. Bu süreçte her ideoloji, kavramların kendi rengine uygun bir anlam almasını sağlamaya çalışır. Zira, ideolojilerin varlık nedeni dünyayı kendi doğruları uyarınca şekillendirmektir. Bu şekillendirmenin de kendilerine göre yönümüzü bulduğumuz ya da bulmaya çalıştığımız kavramlardan başlaması kaçınılmazdır. Farklı ideolojiler varlıklarını devam ettirdikleri sürece de aksi bir durumun olmasını beklemek hayalciliktir.

Ancak, ideolojilerin bu belirleyiciliği sürdükçe, bilimsel kesinliğe ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Bunun sonucunda, bir kavramın birden fazla anlam ve tanımıyla karşılaşılmaktadır. Bu anlam ve tanım bolluğu her ne

³⁴ Halis ÇETİN: “Muhafazakârlık: Kaosa Karşı Kozmos”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl.1, Sayı.1, Yaz 2004, s.87

kadar farklı görüşlerin varlığına delil teşkil etse ve söz konusu kavrama ilişkin, rekabetin gereği olarak, önemli gelişmelerin yaşanmasına katkı sağlasa da, yine de kafa karışıklıklarını artırmaktadır. Sosyal bilim kavramlarının herkesçe kabul edilen ortak tanımlarına rastlamanın bu zorluğu, basit bir literatür taraması yapıldığı zaman bile kolayca görülmektedir. Bu zorluğun en fazla yaşandığı alanlardan biri de, hiç kuşkusuz, siyaset bilimidir. O kadar ki, bu alandaki tanım anlaşmazlıkları daha ilk adımda siyaset kavramının tanımında başlamaktadır. Aynı zorluğun muhafazakârlık kavramının anlam ve tanımında da kendini göstereceğini tahmin etmek hiç de güç değildir.

Muhafazakârlık, anlaşılması zor bir kavram ve politik teoridir. Her ne kadar bu kavram kolay anlaşılır gibi görünse de açıklıktan uzaktır. Muhafazakârlık kavramından neyin anlaşılması gerektiği hususunda ciddi bir fikir ayrılığı mevcuttur³⁵. Bu durumun kavramın tanımı için de aynen geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim, öğretilerde birbirinden belirli ölçülerde farklı, hatta bazıları zor anlaşılır nitelikte birçok muhafazakârlık tanımı mevcuttur³⁶. Söz konusu tanımların yer aldığı kaynaklarda, muhafazakârlığın ne olduğu, neyi hedeflediği, özellikleri, ilkeleri, türleri hatta tarihçesi gibi konularda farklı bilgilere ve yorumlara rastlanmaktadır. Bu duruma örnek olarak muhafazakârlığın bir ideoloji olup olmadığı, evrensel geçerliliğe sahip ilkelerinin bulunup bulunmadığı gibi hususlarda yaşanan karışıklık gösterilebilir. Hatta neredeyse belirli şeylerin savunusunu yapan her tür düşünce, tutum ve davranış muhafazakârlıkla ilişkilendirilmekte ve muhafazakârlığın tarihçesine dâhil edilmektedir. Bunların bir kısmı bilinçli olarak saptırılmış bilgiler ve yorumlar olsa bile, geri kalanları muhafazakârlığın sahip olduğu bazı özelliklerden kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede, muhafazakârlığın ya da muhafazakârların özellikle ideoloji

³⁵ Philip Beneton: **Muhafazakarlık**, s.7

³⁶ Brad Miner: **The Concise Conservative Encyclopedia**, Free Press Paperbacks, 1996, s.63; Bekir Berat Özipek: **Muhafazakârlık-Akıl, Toplum ve Siyaset**, 2.Baskı, Kadim Yayınları, 2005, s.1-2

karşıtlığının³⁷, pragmatizminin³⁸ ve güçlü bir geçmiş ya da tarih bilincine sahip olmasının onun anlaşılmasını güçleştiren özellikler olduğu söylenebilir. Sonuçta, bu özellikler giderilmesi mümkün olmayan çelişki, ikilem, tutarsızlık ve karışıklıklara neden olmaktadır.

Muhafazakârlığa ilişkin çelişki, karışıklık ve tutarsızlıklar çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, muhafazakârlık her hal ve şartta radikal ve devrimci değişim ve dönüşümlere karşıyken, radikal muhafazakârlık olarak adlandırılan başka bir akım, gerektiğinde radikal ve devrimci tedbirlerin alınması gerektiğini savunmaktadır³⁹. Muhafazakârlığın çelişkisine ya da ikilemine bir başka örnek, muhafazakârların bir yandan geleneklere önem verirken, diğer yandan o gelenekleri yeni olan şeylerle harmanlayarak eski geleneğin ya tümüyle yok olmasına ya da büyük ölçüde değişmesine yol açmalarıdır. Bu, “gelişim halinde değişim” kavramıyla açıklanarak muhafazakârlığın değişime ilişkin genel anlayışı olarak kabul edilmektedir. Bu yoruma göre, eğer muhafazakârların ne tür gelenekleri savunmaları gerektiği söylenmiyorsa, o durumda içinde bulunulan zaman diliminde cari olan yerleşik kurum ve uygulamaları benimsemeleri beklenir.

³⁷ Muhafazakârlar kendilerini ideolojiden ayırmaya çalışsalar da sadece bu tutum bile onların ideolojik bir tercihte bulunduklarını, dolayısıyla da ideolojiden kaçınamayacaklarını göstermektedir. Ayrıca, muhafazakârların savundukları ilkeler de evrensel nitelikte olup, bu da onların istemeseler ya da kabul etmeseler de ideolojiyle bağlantılı olduklarına delil teşkil etmektedir.

³⁸ David Robertson: **a.g.e.**, s.111-112

³⁹ Muller, radikal muhafazakârlığın geleneksel muhafazakârlığa oranla otoriteye daha düşkün olduğunu vurgulamaktadır. Radikal muhafazakârlar da tıpkı geleneksel muhafazakârlar gibi siyasal ve bilhassa toplumsal kurumların insanlara yol gösterici, onlara destek olucu ve en önemlisi de onları kontrol edici bir role sahip olduğunu savunurlar. Ancak, mevcut kurumların otorite eksikliğinden dolayı söz konusu görevlerini, özellikle de kontrol etme işlevini yeteri kadar yerine getiremediklerini düşünürler. Bu görevi yerine getiremezler zira, o kurumlar artık bozulmuş ya da çürümüşlerdir. Jerry J.Muller: **Conservatism- An Anthology of Social and Political Thought from David Hume to the Present**, Ed.by. Jerry Z.Muller, Princeton University Press, 1997, s.27-31. Benzer şeyleri söylemekle birlikte, radikal muhafazakârlık yerine muhafazakâr devrimcilik kavramını tercih eden O’Sullivan’a göre bu muhafazakârlık, devrimci eğilimlerin kaçınılmaz olduğuna inanmakta, hatta devrime yapışarak onu kullanmakta, onunla işbirliği yapmaktadır. Ancak, bu muhafazakârlık türünün en olumsuz tarafı onun total devlet anlayışında olması ve tarihsel tecrübenin (örneğin Nazizmin) de göstermiş olduğu gibi, o anlayıştan da, her ne kadar kendileri kabul etmeseler de, kolaylıkla otoriterizm ya da totaliterizme kayabilmiş olmalarıdır. Aynı zamanda bu muhafazakârlar, insan doğasında mevcut olan ikiliklerin yaratacağı gerilimler fikrine o kadar bağlıdırlar ki, bunların aydınlanma düşüncesinin savunduğu doğrultuda istikrarın sağlanması amacıyla giderilmesi girişimlerini reddetmekte ve istikrarı bir tür yozlaşma olarak ilan etmektedirler. Daha fazla bilgi için bak. Noel O’Sullivan: “Conservatism”, s.54,58-61

Bu yorumda herhangi bir doğruluk payı olmadığı söylenemez. Ancak bu yorum doğru kabul edildiği takdirde, bunun muhafazakârlığı ilkesiz bir tutuma dönüştürme tehlikesi taşıdığı da belirtilmelidir. Zira, muhafazakarlık o durumda her şeyi muhafaza etmeye devam eden bir tutuma indirgenmiş olur ki bu onun artık ideoloji olarak görülmediğinin de ispatıdır. Görüldüğü üzere, bütün bunlar, sonuçta kavramın anlaşılmasını ciddi biçimde zorlaştırmakta, hatta daha kötüsü onu her kalıba giren bir kavram haline getirerek itibarsızlaştırmaktadır. Aynı şekilde, muhafazakârların büyük kısmı kendi fikirlerinin soyut olmadığını ve onlardan ideolojik ilkeler türetilmeyeceğini savunsalar da, söz konusu ilkelerin bazıları pekâlâ hem soyut hem de ideolojiktir. Din, otorite ve serbest piyasa gibi kavramlara yapılan olumlu vurgular söz konusu soyut ve din olgusu dışındaki ideolojik nitelikli ilkelere verilebilecek örneklerdir⁴⁰.

Kavrama ilişkin karışıklıkların sonucu olan bu zorluklara rağmen muhafazakârlık kavramının genel bir tanımını yapmak yine de mümkündür. Ancak, bu genel tanımlı yapmadan önce kısaca kavramın etimolojisine değinmekte fayda vardır. Bununla birlikte, münhasıran etimolojik anlam temelinde yapılacak bir tanım da yanıltıcı olacaktır. Zira, muhafazakârlığın etimolojisi, muhafazakâr etiketinin kimlere iliştilereceği ya da kimlerin muhafazakâr addedilemeyeceği ya da onun ilkelerinin neler olduğu hususlarında doğru bir yol gösterici değildir. Bunun nedeni, her ne kadar muhafazakârlık çok daha fazla özellik ve ilkeye sahipse de etimolojik anlam ve tanımın bu önemli hususların ancak çok küçük bir kısmına işaret etmesidir. Dolayısıyla, bu tanıma bağlı kalınması muhafazakârlığın ya da muhafazakârların taşıdığı özellik ya da unsurların büyük bölümünün gözden kaçırılması riskini taşımaktadır. Örneğin, muhafazakârlık moderniteye tepki olarak modern zamanlarda doğmuş bir felsefe ve ideolojidir. Dolayısıyla, muhafazakârlığın ilke ve özellikleri bu tepkinin açık izlerini taşımaktadır. Oysa, etimolojik anlama dayalı tanım öncelikle onun tarihin bir döneminde ve

⁴⁰ Kevin BLOOR: a.g.e., s. 38

belli bazı gelişmelere tepki olarak doğduğu gerçeğini atlamaktadır. Bunun doğal sonucu olarak da muhafazakârlığın ilkelerinin anti modernizmin izlerini taşıdığı gözden kaçırılmaktadır. Bu nedenle, etimolojik anlam tek başına muhafazakârlık tanımı olarak kabul edilmemelidir. Ancak, etimolojik yaklaşım, bu sakıncasına rağmen, muhafazakârlığın önemli ve sık vurgulanan bir noktasını barındırdığından yine de açıklamaya değerdir⁴¹. Bu nokta, değişime karşı muhafaza etme tercihidir.

Muhafazakârlık kavramı Latince “conservare” sözcüğünden gelmektedir. Conservare sözcüğü, “muhafaza etmek”, “korumak” anlamına gelir. Bu nedenle, “muhafaza etme” dürtüsü, “mevcut şeyleri el sürmeden, onlara dokunmadan koruma”⁴² kaygısı muhafazakârlık kavramının kök anlamından gelmektedir. Bu nedenle de, onun ayrılmaz bir parçası olarak görülüp daima onunla birlikte anılmaktadır. Dolayısıyla, muhafazakârlık kavramının dayandığı unsurlar arasında çok önemli ve vazgeçilmez olan iki tanesi, muhafaza etme unsuru ile ondan beslenen değişime mesafeli olma unsurudur. Zaten, birçok yerde de muhafazakârlık bu iki unsurdan hareketle tanımlanmaktadır. Bu tanımlara birkaç örnek verilebilir. Örneğin, O’Sullivan muhafazakârlığın Oxford Sözlüğünde “ mevcut kurumları devam ettirmeye niyetli olan kişinin tutumu” biçiminde tanımlandığını belirtmektedir⁴³. Benzer anlayışa dayanan başka bir tanım da Heywood’dan gelmektedir. Heywood’a göre, “...muhafazakârlık (politik bir tutum olarak muhafazakârlık) muhafaza etme ve değişime direnme ya da en azından ona şüpheyle yaklaşma tercihidir”⁴⁴. Ünlü muhafazakâr filozof Oakeshott’ın da, insanların yaşamlarında muhafaza etmeye yönelik sergiledikleri davranışları

⁴¹ Etimolojik bir tanımın sınırlılığine ilişkin ifade, muhafazakârlığa ilişkin mükemmel bir tanımın yapılabileceği kanısına yol açmamalıdır. Bütün muhafazakârlık tanımları bazı yönleriyle sınırlıdır. Ancak, etimolojik anlama dayalı olan tanımın farkı, muhafazakârlığa ilişkin yanlış anlamalara yol açma riskini daha fazla taşımasıdır.

⁴² Andrew Vincent: **a.g.e.**, s.55.

⁴³ N.K.O’Sullivan: **Conservatism**, St.Martin’s Press, 1976, s. 9

⁴⁴ Andrew Heywood: **Key Concepts in Politics**, s. 52. Heywood bu tanımı politik muhafazakârlık ifadesini kullanarak sınırlandırmışsa da kültürel ya da toplumsal muhafazakârlık da değişime mesafeli olma ve muhafaza etme hususunda hassastır. Hatta onlar bu konuda siyasi muhafazakârlara oranla daha ısrarcı, yani dogmatiktirler.

“gündelik/günlük muhafazakârlık” biçiminde isimlendirirken, muhafazakârlığa etimolojik temelinden yaklaştığı söylenebilir. Ancak, muhafazakârlığın doğru tanımı sadece muhafaza etme ya da değişime direnme gibi unsurlar temelinde yapılamaz. Zira, sadece muhafaza etmeyi vurgulayan bu ve benzeri tanımlar muhafazakârlığın her yöne çekilmesini ve tarihin bütün devirlerinde görülen bir tutum, davranış ya da mizaç olarak algılanmasına yol açmaktadır. Oysa, tez konumuzu, bazı ayırt edici ilke ve görüşlere sahip olmasıyla diğer ideolojilerden ve aynı zamanda da gelenekçilikten farklılaşan ideolojik muhafazakârlık teşkil etmektedir. Ne var ki, muhafazakârlık sadece değişime karşı olma ve mevcudu koruma yönüyle tanımlandığında, bu ilke ve dogmaların çoğu, hatta neredeyse tamamı gözden kaçmaktadır. Bu bağlamda, muhafazakârların her şeyi muhafaza etmeyi istemedikleri ya da her tür değişime değil, belli değişimlere karşı oldukları gibi önemli bir nokta atlanmaktadır. Bu, muhafazakârlık sadece muhafaza edicilik olarak algılandığından, muhafazakârlığın çoğunlukla fark edilemeyen yönlerinden biridir. Sonuçta da muhafazakârlık, basit bir biçimde, statükoculuk olarak anlaşılmaktadır. Oysa, muhafazakârlar da değişimin gerekliliğini ya da kaçınılmazlığını kabul ederler. Hatta, zamanında yapılmayan değişimlerin zararlara bile yol açacağı gerçeğini teslim ederler. Ancak, onlar sadece rasyonalite temelinde planlanan ideolojik içerikli ve sadece değiştirmiş olmak için değişimi öngören değişim anlayışlarını reddederler. Muhafazakârlar bu anlayışı eleştirir, bu tür değişime karşı çıkar ve onun yol açabileceği sakıncaları dile getirirler. Zaten böylelikle de, muhafazakârlığın diğer ideolojilerle olan farklarından biri ortaya çıkmış olur.

Muhafazakârların, salt akılcı ve değişim adına değişimi eleştirmelerinin nedeni ise insanın bu büyüklükteki değişimleri planlayıp yönetecek yeterlilikte olmadığı ve hiçbir zaman da olamayacağı yönündeki sağlam inançlarıdır. Ayrıca, muhafazakârlara göre bu tür değişimler insanları bu dünyada yapayalnız, tek başlarına bırakır, onların doğru davranma yeteneklerini öldürür ve sonuçta da büyük ve geri dönülemez hatalar yapmalarına yol açar. Gerçekten de, bu gerçek görmezden gelinir ve insana büyük güç ve yetkiler

verilirse sonuçta büyük felaketlerle karşılaşmak işten bile olmaz. Nitekim, muhafazakârlara göre bu ihtimal gerçekleşmiş ve insana büyük güç ve yetkiler verilmesi gerektiğini savunan Aydınlanma düşüncesi büyük felaketler getiren Fransız Devrimine yol açmıştır. Dolayısıyla, söz konusu sakıncalar nedeniyle, bu tarz değişimi düşünmek ve gerçekleştirmek onlar için kabul edilemez olduğu gibi, bunu düşünenleri eleştirmekten de geri durmazlar. Bu bağlamda, değişime her zaman açık olan kişileri hiçbir şeyin farkında olmayan, sahip olduklarının değerini bilmeyen, hiçbir şeye saygı duymayan, sevgi ve şefkatten uzak kişiler olarak görürler⁴⁵.

Muhafazakârlık sadece değişime karşı çıkma ve muhafaza etme kavramlarıyla birlikte anıldığında başka sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar arasında en önemlisi onun başka kavramlarla karıştırılmasıdır. Bu bağlamda, muhafazakârlığın en fazla karıştırıldığı kavramlar “gericilik”, Türkçe’ye özgü ve kötüleyici anlama sahip olan “tutuculuk”⁴⁶ ile “gelenekçilik” kavramlarıdır⁴⁷. Bunlardan gelenekçilik hariç tutulursa diğer iki kavram hakaret etme amacıyla kullanılan küçümseyici ve aşağılayıcı kavramlardır. Muhafazakâr fikirli insanlara hakaret amacıyla gerici ya da tutucu denildiğine çok sık tanık olunmaktadır.

Muhafazakârlığın özellikle ve de sadece mevcudu koruma ve değişime karşı çıkma kavramları üzerinden anlaşılmasının muhafazakârlık açısından yol açacağı ikinci sakınca, onun diğer ideolojilere kolaylıkla eklemelendirilmesidir. Muhafazakârlığın diğer ideolojilere kolayca iliştilmesini

⁴⁵ Michael Oakeshott: “On Being Conservative”, **Rationalism in Politics and Other Essays**, Liberty Fund, 1991, s. 409

⁴⁶ Nuray Mert: “Sağ-Sol Siyaset Ayırımı ve Yeni Muhafazakârlık”, **Toplumbilim** (Yeni Sağ-Aşırı Sağ Özel Sayısı), sayı 7, 1997, s. 57. Ancak, İngilizce de “tutuculuk” kavramını karşılayan herhangi bir sözcük mevcut değildir. O dilde kullanılan tek kavram “conservatism” dir. Tutuculuk, Türkçe’ye has bir kavram olup sıklıkla, muhafazakârlığa olumsuz bakanlar, onu küçümseyenler ve onu bir tehlike olarak görenlerce kullanılmaktadır. Aydın da muhafazakârlığın tutuculuk olarak isimlendirilmemesi gerektiğini vurgulayarak korumacılığın daha doğru ve yerinde bir kavram olduğunu belirtmektedir. Bkz. Mehmet S. Aydın: “İrtica”ya İlişkin Bazı Düşünceler”, **Doğu Batı**, yıl.1 sayı 3, 2. Baskı, 1999, s.55. ayrıca, bazı sözlükler, bilinçli bir biçimde, muhafazakârlık maddesinde muhafazakârlık yerine tutuculuk kavramını kullanmaktadır. Bu sözlüklere örnek olarak Gordon Marshall’ın yazdığı Sosyoloji Sözlüğü ile Siyaset Felsefesi Sözlükleri verilebilir.

⁴⁷ Bu konuya tezin ilerleyen kısmında değinilecektir.

neyin mümkün kıldığına bakıldığında, onun önemli bir yönünü teşkil eden “alışılmışı koruma ve devam ettirme” iradesiyle bir kez daha karşılaşmaktadır. Gerçekten de, muhafazakârlık basit bir biçimde ve sadece korumacılık olarak ele alındığında, o, kaçınılmaz bir biçimde, başlı başına bir ideoloji değil, diğer ideolojilerin bir parçası ya da uzantısı olarak değerlendirilmektedir. Zira, alışılmışı koruma ve devam ettirme arzusuna her ideolojide rastlamak mümkündür. Gerçekten de, politik olarak radikal ya da ilerici bilinen kimselerin bile hiç değiştirmedeği, hatta değiştirmeyi düşünmeyi bile reddettiği sayısız davranışı, alışkanlığı ya da düşüncesi vardır. Hatta Karl Mannheim’ın doğal muhafazakârlık olarak adlandırdığı bu tarz muhafazakârlığa⁴⁸, sadece insanlarda değil, abartılı da olsa neredeyse tüm canlılarda rastlamak mümkündür. Muhafazakârlık, bilinçsiz bir biçimde mevcut olanı ya da alışılmışı sürdürme tutumu olarak düşünüldüğünde, et dışında hiçbir şey yemeyen bir etoburun ya da belli mevsimlerde açan bir bitkinin bu durumu da muhafazakâr bir davranış olarak kabul edilmelidir. Oysa, daha önce de belirtildiği gibi, muhafazakârlığın diğer ideolojilerden farklılaşmasını sağlayan, onu müstakil ve ayrı bir ideoloji kılan belirleyici bazı fikir ve değerleri vardır. Zaten öyle olmasaydı, muhafazakârlık bu kadar uzun süre ayakta kalmaz, dolayısıyla da tamamen yok olup giderdi.

Aslında, söz konusu kavramların bu şekilde birbirine karıştırılması ya da daha genelde muhafazakârlık hakkındaki yaygın yanlış kanaatler, belli ölçüde, muhafazakârlıkla ilgili çok temel bir eksiklikten kaynaklanmaktadır. Söz konusu eksiklik, muhafazakârlığın kendini ifade etme ya da anlatma eksikliğidir. Gerçekten de, Freeden’in da belirttiği üzere, 1980’lere kadar, az sayıda yayın istisna edilmek kaydıyla, muhafazakârlığın anlatıldığı eser sayısı fazla değildir. Sosyalizm ya da liberalizm gibi ideolojiler üzerine yazılmış yüzlerce, hatta binlerce yayın varken, muhafazakârlık kendini ifade

⁴⁸ Karl Mannheim: “Conservatism: Its Concept and Its Nature”, **Conservatism: A Contribution to the Sociology of Knowledge**, Collected Works Volume Eleven, ed.by. David KETTLER, Volker MEJA and Nico STEHR, Routledge 2007, s.72-73

etmekte zorluk çekmiştir⁴⁹. Bu eksiklik yüzünden muhafazakârlığın hem belirli ilkeleri olan başlı başına bir ideoloji olduğu hem de farklı muhafazakârlıkları içerdiği yeterince bilinmemektedir.

Muhafazakârlığın bağımsız bir ideoloji kimliği kazanmasını sağlayan onun insan doğası, değişim ve çeşitli kurumlarla ilgili görüşleridir. Bu noktalar, muhafazakârların öncelikli ve diğer ideolojilerin destekçilerinden ayırt edilmelerini sağlayan duyarlılık noktalarını oluşturmaktadır. Bu noktaların neler olduğunu anlayabilmek için muhafazakârlığın ortaya çıkış sürecine ve sebeplerine, tezin ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bir şekilde değinilecek ise de, burada da kısaca değinmekte yarar vardır.

Muhafazakârlığın modern bir siyasal düşünce ya da ideoloji olarak doğmasının nedeni, Fransız devrimi ve onun fikri ve felsefi arka planıdır. Muhafazakâr düşüncenin öncelik verdiği fikir ve kavramlar, büyük ölçüde, onun Aydınlanma düşüncesi ve Fransız devrimi karşıtlığından beslenmektedir. Bu karşıtlığa yol açan sebep, devrimle birlikte yaşanmaya başlanan muazzam büyüklükteki radikal değişim ve dönüşümlerdir. Bu çerçevede, geleneksel toplumun paradigmalarında ani, büyük ve radikal değişimler yaşanmış ve geleneksel toplumun din ve gelenekler üzerine kurulu paradigmalarının yerini akılcılık temeli üzerinde yükselen yeni paradigmalar almıştır. İşte muhafazakârlar, yaşanan bu paradigma değişikliğinden aydınlanma felsefesini ve Fransız devrimini sorumlu tutmuşlar, yaşanan değişimlerin aydınlanma felsefesince beslendiğine ve Fransız Devrimince de sembolize edilerek hayata geçirildiğine inanmışlardır⁵⁰. Görüldüğü gibi, sadece Fransız devriminin sosyal ve siyasi uygulamaları eleştirilmemiş, aynı zamanda bu uygulamaların arkasındaki ilkelerin de farkına varılarak bu ilkeler ve onların kaynağı da mahkûm edilmiştir. İşte bu inanç, çok kısa bir süre içinde sistemli ve tutarlı olarak muhafazakâr fikirlere dönüşmüştür. O halde denilebilir ki, Aydınlanma

⁴⁹ Michael Freedon: **a.g.e.**, s. 318-320

⁵⁰ Andrew Heywood: **Key Concepts in Politics**, s.54

felsefesi ve Fransız devrimi olmasaydı, belki muhafazakârlık da olmayacak, dolayısıyla da muhafazakâr ilke ya da fikir ve düşüncelerden de bahsedilmeyecekti.

Muhafazakârların savundukları ilke ve fikirlerle ilgili görüşlerin başlıca iki çeşit olduğu söylenebilir. Bu görüşlerden biri muhafazakârlığın birçok muhafazakâr tarafından paylaşılan ilkeleri olduğu gerçeğini görmezden gelmekte ve onun sadece neyi savunduğundan çok, neye karşı olduğundan hareketle tanımlanmasının daha doğru olacağını iddia etmektedir. Yani, bu anlayış muhafazakârlığı bir usul ya da yöntemle indirgemektedir. Örneğin, Girvin'e göre birçok durumda muhafazakârların yenilik ya da değişiklik taleplerine olan bakışlarını belirleyen şey değişimin niteliğinden ziyade değişime ilişkin yöntemin niteliği ve biçimidir. Buna göre, değişimin hangi amaçla ya da nerelerde olacağı değil, hangi araçlarla ve nasıl gerçekleşeceği önemlidir. O halde, muhafazakârlar için değişime karşı olmak değil, değişim araç ve usullerine ilişkin seçici bir hassasiyete sahip olmak söz konusudur. Muhafazakârların değişime ilişkin kabul edebilecekleri araçlar ve değişim yöntemleri diğer ideolojilerin savunduklarından çok ciddi biçimde farklıdır. Bu bağlamda, değişimin ani, büyük ve radikal nitelikli olmaması gerekmektedir. Bunun dışında, muhafazakârların asla benimsemeyecekleri düşünülen yenilik ya da değişiklik taleplerini günün birinde desteklemelerini engelleyecek fazla faktör de yoktur⁵¹. Ancak, bunu sağlayan siyasi muhafazakârların pragmatik oluşlarıdır. Yoksa muhafazakârlar aile, din, hiyerarşi, otorite vb. önemli kurum ve ilkelerin zarar görmelerini oturup seyretmezler. Dolayısıyla, muhafazakârlar belli kavramlara kategorik biçimde karşı olsalar da bu karşıtlıklarını şartların zorlamasıyla yeri ve zamanı geldiğinde göz ardı edebilmektedirler. Örneğin, muhafazakârlar her ne kadar modernitenin demokrasi, insan hakları, eşitlik, özgürlük vb. temel kavramlarını büyük bir tehlike olarak görseler de, yine de tarihi şartlar ve ulusal gelenekler gibi

⁵¹ Brian Girvin: "Introduction: Varieties of Conservatism", **The Transformation of Contemporary Conservatism**, ed. by. Brian Girvin, Sage Publications, 1998, s.3. Girvin bu yorumu Amerikan neo-muhafazakârları için yapmışsa da aynı durumun ana akım muhafazakârlar için de geçerli olduğu söylenebilir.

konjonktürel durumların zorlamasıyla, siyaseten de olsa, bu kavramları benimseyebilmektedirler⁵². Birçok siyasi muhafazakârda ya da muhafazakârlığın siyasi boyutunda rastlanabilen bu genel tutumu, ünlü İngiliz muhafazakâr siyasetçisi Disraeli'nin şu sözleri çok net bir biçimde anlatmaktadır: "Beyler, bir devlet adamının kendi çağının bir varlığı, şart ve durumların çocuğu, zamanının eseri olduğu bir hakikattir. Bir devlet adamı, esas itibariyle uygulamacı (pratik) bir şahsiyettir ve görev almak üzere çağrı yapıldığında bu ya da başka bir mesele hakkında kendi fikrinin ne olacağını düşünmemelidir; onun tek yapması gereken gerekli ve faydalı olan ile uygulanabilecek en elverişli yolu tespit etmektir"⁵³. Görüldüğü üzere, pragmatizm muhafazakârların önde gelen temsilcileri tarafından da açık bir biçimde kabul edilmekte, hatta teşvik edilmektedir.

Yukarıdaki ifadelerden, muhafazakârların toplumsal kurum ve değerlerin nasıl olmaları gerektiğine ilişkin herhangi bir tercihlerinin olmadığı anlamı çıkarılabilir. Bu aslında yanlış bir değerlendirme değildir. Ancak, yazılanlardan muhafazakârların, aynı zamanda, savundukları kurum ve ilkeler olmadığı anlamı da çıkarılabilir ki asıl yanlış olan işte bu değerlendirmedir. Bu, muhafazakârların savundukları ilkelerle ilgili mevcut olan diğer görüşe işaret etmektedir. Muhafazakârların savundukları ilkelerle ilgili diğer görüş muhafazakârlığın ilkesizliğe indirgenmesini eleştirerek muhafazakârların da savundukları bazı kurumlar, ilkeler ve değerler bulunduğunu ısrarla vurgulamaktadırlar. Zaten, muhafazakârlar bu ilke ve değerleri, muhafazakârlık bir ideoloji olarak ortaya çıktığı ilk günden beri savunmaktadırlar. Bu ilke ve değerlere örnek olarak aile, din, gelenek, aracı kurumlar, otorite, hiyerarşi vb. kurum ve değerler sayılabilir. Ancak, burada önemli olan husus, muhafazakârların bu kurumların ve değerlerin nasıl olmaları, yani hangi niteliklere dayanmaları gerektiğiyle ilgili herhangi bir şey söylememeleridir. Bunu somut bir biçimde ifade etmek gerekirse, Türkiye'deki bir muhafazakârın aile ya da dine bakışıyla ABD ya da

⁵² Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s.12

⁵³ Robert Nisbet: **Conservatism - Dream and Reality**, Transaction Publishers, 2002, s. 16

İngiltere'deki bir muhafazakârın bu kurumlara bakışının, söz konusu kurumların toplumsal işlev ve önemlerinin kabul edilmesi noktasında örtüştüğü söylenebilir. Ancak, aile veya dinin nasıl olacağı ya da ne gibi ilke ve değerlere dayanacağı her ülkenin kendi muhafazakârlarınca belirlenmektedir. Başka bir deyişle, muhafazakârlar, bu kurumların ve değerlerin ne gibi nitelikler temelinde kurgulanmaları gerektiğini belirtmezler⁵⁴. Bu açıdan bakıldığında, ideal rejim⁵⁵ ya da toplum anlayışının muhafazakârlıkta bir yeri yoktur. Ancak, buradan hareketle, muhafazakârların iyi toplum peşinde koşmadıkları yargısına varılmamalıdır. Aksine, muhafazakârların da iyi toplum anlayışı vardır⁵⁶. Zaten muhafazakârlık bir ideoloji olarak kabul edildiği sürece aksini düşünmek anlamsızdır. Muhafazakârlığın bir ideoloji olması onun, aynı zamanda, tıpkı diğer ideolojiler gibi iyi toplum tasavvuruna sahip olmasını gerektirir. Bu toplumun en önemli özelliği ise, muhafazakârların savundukları ilke ve kurumların bu toplumda mümkün olduğunca canlı ve idrak edilir olmasıdır. Ayrıca, muhafazakârlar için, toplumların kendi geçmişlerinin, yani tarihlerinin bilincinde olmaları ve o tarihin kendilerine sunduğu geleneklerin önemini kavramış olmaları çok önemlidir. Zira, muhafazakârlar ancak bu şekilde geçmiş, mevcut ve gelecek nesiller arasındaki bağların korunabileceğine inanırlar. Böylelikle muhafazakârlara göre, toplumsal bağlar sağlamlaşır, toplumsal düzen ve istikrar sağlanır ve bu da bireylerin yaşamlarına olumlu yönde yansır. O halde, kısacası muhafazakarlar ütöpik ya da ideal değil, gerçek, var olan dünyanın peşinde koşarlar.

Bu açıdan bakıldığında muhafazakârlığın, liberalizm ve sosyalizm gibi, insanlara rehberlik edecek teorik ve felsefi seviyesi yüksek evrensel hedefler geliştirme ve yerleştirmeye çalışmadığı söylenebilir. Her ne kadar muhafazakârlık doğduğu dönemde, bu iki ideolojiyi (liberalizm ve sosyalizm)

⁵⁴ Ancak, bu tercih daha sonra belirtileceği üzere, muhafazakârların diğer ülkelerdeki farklı değerleri her zaman hoşgörüyü karşılayacakları anlamına gelmez.

⁵⁵ Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s. 48

⁵⁶ John Kekes: **A Case for Conservatism**, s.27-28

başlıca düşmanı olarak görmüşse de⁵⁷, onların savlarını çürütecek karşı savlar ortaya atmamıştır. Bununla birlikte, tekrar belirtmek gerekirse, muhafazakârlığın ilkeleri de insanlığa hitap eden ilkeler olarak görülebilirler⁵⁸. Muhafazakarların evrensel hedefler geliştirmemeleri onların soyutlamalara karşı mesafeli duruşlarının doğal bir sonucudur. Onlar, soyutlamaları tehlikeli buldukları için ideoloji ve teorileri göz ardı ederler ve teori ya da teoriler geliştirmezler. Dahası, muhafazakârlar için evrensel soyut fikir ve ilkeler üreterek ortaya atmak, eleştirdikleriyle aynı olmak anlamına gelir. Edmund Burke'ten bu tarafa hemen hemen bütün muhafazakârların ortak görüşü, tüm toplumlara uygulanabilecek evrensel bir siyasi idealin, yani tek bir doğrunun bulunmadığıdır⁵⁹. Bu tutumun bugün de büyük ölçüde, neo muhafazakârlık dışarıda tutulursa, devam etmekte olduğu söylenebilir.

⁵⁷ Muhafazakârların aydınlanma zihniyetinden ve dolayısıyla moderniteden sorumlu tuttıkları ideoloji, liberalizm olmakla birlikte yine de liberalizmden etkilenmişlerdir. Bilhassa İngiliz muhafazakârlığı söz konusu olduğunda bu etkilenme daha açık bir biçimde görülmektedir. Ancak, yine de muhafazakârlığın liberalizmin bireycilik, özgürlük, eşitlik ve ekonomik ayağını ifade eden kapitalizme karşı yoğun eleştirileri bulunmaktadır. Hatta, Baneton'un da ifade ettiği üzere, kapitalizm eleştirilerinde neredeyse sosyalistleri bile geride bırakacak denli radikal eleştiriler getirebilmişlerdir. Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s. 91. Muhafazakârların liberalizm yanında eleştirilerine hedef olan bir diğer ideoloji de sosyalizmdir.

⁵⁸ Bununla birlikte, muhafazakârlığın yerel ya da milli bir niteliğe sahip olduğu da savunulmaktadır. Örneğin, Huntington bu özelliğinden dolayı muhafazakârlığı “mevzi ya da konumsal (positional) bir ideoloji” olarak nitelendirmiştir. Zira, ona göre muhafazakâr ideoloji, belirli bir tehdit durumuna verilen cevaptır. Muhafazakârlığı, Beneton'u takip ederek, tarihi süreklilikte belirli bir anda yaşanan sapma ya da kırılmanın tehlikeye attığı şu ya da bu geleneğin savunulması olarak nitelemek de mümkündür. Buna göre, toplumun temellerine yönelik bir tehdit ortaya çıktığında, muhafazakâr ideoloji insanlara bazı kurumların gerekliliğini ve mevcut kurumların cazibesini hatırlatır. Bu, muhafazakârlığın, yere ve zamana göre farklılaşabilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla da bütün yerler ve zamanlar için değişmez tek bir muhafazakârlıktan söz edilemez. Gerçekten de, muhafazakârlığın her hangi bir zamanda, her hangi bir yerde görünmesi ile başka bir zamanda başka bir yerde görünmesi arasında çok az bir beraberlik ve bağlantı vardır. Muhafazakârlığın bu şekilde, duruma göre beliren bir ideoloji olmasından dolayı onun evrensel nitelikte bir ideoloji olması mümkün olmamaktadır. Zira, muhafazakârların belli bir dönemde ve toplumda karşı karşıya olduğu şartlar ve durumlar başka bir dönemde ve toplumda aynen mevcut olmayabilir. Nitekim, belirli bir zamanda muhafazakârlar tarafından savunulan kurum ve değerlerin başka bir zamanda terk edildikleri görülebilmektedir. Örneğin, aynı toplumda daha önceki muhafazakârlarca eleştirilen ya da kötülen kurumların daha sonraki muhafazakârlar tarafından savunulabilmeleri az rastlanan bir durum değildir. Leo Ronsten'in “ Bir muhafazakâr, radikaller öldükten asırlar sonra onları takdir eder” biçimindeki veciz sözü muhafazakârların bu özelliğini çok güzel özetlemektedir. Bu yorum da, muhafazakârlığın evrensel olmaktan ziyade milli ya da yerel ölçekte etkili olduğu iddiasını içermektedir. Ancak, tüm bu yorumların muhafazakârlığın da bir ideoloji olduğu gerçeğiyle çeşitliği aşıkardır.

⁵⁹ Anthony Quinton: “Conservatism”, **A Companion to Political Philosophy**, ed.by. Robert GOODIN and Philip PETTIT, Blackwell Publishers, 2001, s.251

Görüldüğü gibi, muhafazakârlar toplumu esas almakta ve her toplumun kendi doğruları olabileceğini kabul etmektedirler. Muhafazakârların temel hedefi, modern toplumun içinden, bu toplumun vereceği zararlara karşı toplumu bilinçlendirmek ve onları muhtemel sakıncalara karşı korumaktır.

İşte, muhafazakârların zihniyet, kural ve kurumlarıyla ideal bir dünya arayışında olmamalarından dolayı onun temsilcileri, liberal ve sosyalist ideolojilerin temsilcileri gibi özgün bir düşünce sistemi kurmak için değil, aydınlanma düşüncesini ve onun doğurduğu Fransız devrimi türünden radikal devrimleri reddetmek, mevcut düzeni korumak ve savunmak için fikir ve görüşler geliştirmişlerdir. Görülen en yaygın ve temel muhafazakâr vurgu, geleneksel ve modern toplum düzenleri arasındaki farklara ve bu farklılıklar üzerinden de modern toplumun insanlar üzerindeki yıkıcı etkileri üzerinedir. Bununla birlikte, bu durum muhafazakârlığın bu iki ideolojiden daha az önemli olduğu anlamına kesinlikle gelmemelidir. Zira, muhafazakârlık da tıpkı liberalizm ve sosyalizm gibi son iki yüz yıla damgasını vuran ve gerek toplumsal ya da kültürel gerek siyasi/ideolojik biçimde yüz milyonları etkilemiş temel bir felsefe ve ideolojidir.

Muhafazakârlığı basit bir biçimde, “her şey koruyuculuğuna” indirgeyerek farklı kavramlarla eş anlamlı hale getiren ya da diğer ideolojilere eklemleyen yorumlara çok sık rastlansa da, gerçek muhafazakârlık kesinlikle bu özellikle anılamaz. Zira, daha önce de belirtildiği gibi, onu diğer ideolojilerden farklılaştıran başka çok net ve kesin kabul ve varsayımları vardır. Bu durumda, ancak tüm bunlar göz önüne alındığında bir muhafazakârlık tanımına ulaşılabilir. Bu tanım da diğer birçok muhafazakârlık tanımı gibi sınırlı olsa da yine de onun belli özelliklerine dayandığından, işlevsel olduğu söylenebilir. Buna göre muhafazakârlık, aydınlanma felsefesi ile ondan türeyen ve ani, büyük ve radikal toplumsal ve siyasal değişimlere yol açabilecek her tür fikir, düşünce, inanç, hareket ve kurumsal düzenlemeye, insana ve evrene ilişkin felsefi ön kabuller temelinde oluşturduğu ilkeler üzerinden karşı çıkan ve buna paralel bir biçimde

geleneklerin şekillendirdiği toplumsal ve siyasal düzen ve sürekliliğin önemini belirten bir siyasi felsefe ve ideolojidir.

Görüldüğü üzere bu tanım, bir yandan muhafazakârlığın özüne, yani asli temelini oluşturan “muhafaza etme” ve “koruma” dürtüsüne değinirken diğer yandan da muhafazakârların ne tür değişimleri onaylamadıkları belirtilmek suretiyle değişime tümünden karşı olmadıkları, körü körüne her şeyi savunma amacı gütmediklerini de ortaya konmaktadır. Bu suretle, muhafazakârların sadece ani, büyük, kapsayıcı ve radikal değişimlere karşı oldukları vurgulanmaktadır. Ayrıca bu tanım, muhafazakârlığın büyük ölçüde saf gelenekçilikle karıştırılan günlük hayattaki ya da dildeki kullanılışıyla felsefi, ideolojik ve de politik muhafazakârlık ayrımını sağlayan noktayı da bünyesinde barındırmaktadır. Bu nokta, muhafazakârlığın Aydınlanma ve onun akıl anlayışına bakışıdır. Kısaca denebilir ki, muhafazakârlık, artık tek yol gösterici olarak aklın kaldığı inancını yansıtan ve birey ve toplumların da bu doğrultuda istenilen biçimde yeniden şekillendirilmesinin mümkün ve gerekli olduğunu savunan Aydınlanma ve onun savunucularıyla baş edebilmek için geliştirilen düşüncelerden oluşmaktadır. Nitekim, muhafazakâr düşünürler, Aydınlanmanın, Fransız devrimi gibi her alandaki -siyaset, ekonomi, din, eğitim vb gibi- kapsamı son derece geniş değişim ve dönüşümlere yol açan önermelerine, doğrudan ve yoğun biçimde saldırmış ve onları çürütmeye çalışmışlardır.

B) Muhafazakârlığın Tarihçesi

Muhafazakârlığın bir ideoloji mi, bir tutum mu, bir mizaç mı, yoksa psikolojik bir tavır mı olduğu, taşıdığı özellikler, bunların felsefi alt yapısı ve hatta farklı türlere ayrılışı gibi noktaların belirginleştirilmesi, bu kavramın tarihçesinin incelenmesini gerektirmektedir. Aslında tarihe başvurmak, sadece muhafazakârlığın incelenmesinde değil, bütün ideolojilerin irdelenmesinde geçerli olan bir yöntemdir. Tarihe başvurmanın sağlayacağı en büyük yarar, incelenecek olan kavram ve düşüncenin üzerinde oturduğu

zihniyetin, yani felsefenin daha net görülmesini sağlamasıdır. Kavramların temelini teşkil eden felsefeler kolay kolay değişmeseler de aynı şey kavramlar için söylenemez. Zira, kavramlar ilk ortaya çıktıkları dönemden günümüze kadar belirli değişimlerden geçerler. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakârlık da belirli değişim ve dönüşümlere uğramıştır. Ancak, yine de muhafazakârlığın doğuş sürecinin incelenmesi, muhafazakârlığın incelenmesinde de ciddi anlamda faydalı olacaktır. Hatta ortaya çıkış ve gelişim sürecine bakılmadığı takdirde, muhafazakârlığın yanlış anlaşılacağı bile iddia edilebilir. Bu nedenle, tezimizin bu bölümünde, muhafazakâr düşüncenin tarihçesine sınırlı ölçüde de olsa değinilmektedir.

Bu bağlamda önce, siyasal ve ideolojik bir düşünce olarak ortaya çıkmasından önceki dönemde, muhafazakârlığın temel ilke ve özelliklerine nelerin kaynaklık ettiğine bakılacak, daha sonra da doğuş, gelişim ve bir ideoloji olarak netleşmeye başlama dönemi ele alınacaktır.

Muhafazakârlığın siyasal bir nitelikte ve hatta tartışmalı olsa da bir ideoloji ya da teori halinde gündeme gelmesi, 18. Yüzyıl sonları ile 19. Yüzyılın başlarına denk düşmektedir. Tutarlı ve sistemli bir muhafazakârlık felsefesinden söz edebilmek için 1789 Fransız Devrimini beklemek gerekmiştir. Ancak, bazı yazarlar bu tarihten önce de siyasal düşünce içinde muhafazakâr nitelikli fikirler bulunduğuna⁶⁰, hatta muhafazakârlık felsefesinin kendisinin Fransız Devriminden çok daha önce ortaya çıktığına inanmaktadırlar. Aslında bu iddialar tümüyle yanlış değildir. Şöyle ki, Burke'ten bu yana neredeyse bütün muhafazakârlarda ortak olan bazı fikirlerin tarihin daha eski dönemlerinde yaşamış düşünürlerce de dile getirildiği bir gerçektir. Bununla birlikte, bu fikirler, onları savunanlar bugünkü anlamda muhafazakâr oldukları için ortaya atılmış değillerdir. Zaten, klasik muhafazakârlığa uygun bazı fikirler ortaya atmış olan bu düşünürlerin, aynı zamanda muhafazakârlık kategorisinde değerlendirilmeleri zor olan başka

⁶⁰ Peter Viereck: **Conservatism Revisited: The Revolt Against Ideology**, Transaction Publishers, 2005, s.187.

fikirleri de savundukları görülmektedir. O halde, bu fikirler muhafazakârlık bilinci olmadan oluşturulmuş, dolayısıyla da muhafazakârlıkla benzerlikleri tamamen tesadüfî olan fikirlerdir. Vincent bu fikir demetlerine “bilinçsiz muhafazakârlık” adını vermektedir⁶¹. Mannheim’ın da muhafazakârlığı “bilinçli hale gelmiş gelenekçilik” olarak tanımladığı düşünülürse, Vincent’ın yargısının doğru olduğu görülmektedir. Şöyle ki, Mannheim’ın yargısı mantıksal sonucuna kadar götürülürse, insanlar ancak geleneksel kurum ve değerleri çok radikal ve geniş ölçekli bir biçimde yok olmaya başlayınca işin farkına varmışlar ve bilinçlenerek mevcut durumu ve onu besleyen felsefi arkaplanı muhafaza etmeye yönelmişlerdir⁶². Yani, muhafazakârlık geleneklerin yitip gitmesine basit bir direniş değil, belli bir felsefi temele sahip ilkeler temelinde karşı duruştur. Oysa, insanlar muhafazakâr olmadan önce geleneklerinin belki farkında ya da bilincinde bile değillerdi. Zira, aydınlanma döneminden önce de değişimler olmuşsa da, bunlar aydınlanmacıların hedefledikleri türden toplumun bütün alanlarına yönelik değişim ve dönüşümler değildi. Bunlar insanların ve toplumların hayatlarını kökten değiştirme amacı taşııyordu. Aksine bunlar, kısmi, tedrici ve büyük ölçüde de kendiliğinden gerçekleşen değişimlerdi. Bu nedenle de insanların bir takım kurum ve değerlerin yitip gitmekte olduğunun farkına varmaları anlamında bilinçlenmelerini gerektiren bir ortam bulunmamaktaydı. Ancak aydınlanmayla birlikte, durum tamamen değişmiştir. Aydınlanmayla birlikte geleneklerin yok olması doğal bir süreçle değil, bilinçli insan iradesiyle ve çok güçlü bir dış müdahaleyle gerçekleşmeye başlamıştır.

Şu halde, çok daha eski çağlarda ortaya atılmış bazı fikirlere muhafazakâr etiketi yapıştırılmaktaysa da bu fikirlerin muhafazakâr dokuda olmaları bilinçli bir tercihin sonucu değildir. Bununla birlikte, bunların muhafazakâr perspektife katkı sağladıkları da inkâr edilemez. Bunun

⁶¹ Andrew Vincent: **a.g.e.**, s.55.

⁶² “Muhafazakârlar, önceden ontolojik muhafazakârlar iken, geleneği kaybettiklerinde, onun farkına vararak bilinçli, modern ya da entelektüel/politik muhafazakâra dönüşmüşlerdir”. Bkz. Bengül Güngörmez: “Muhafazakâr Paradigma: Dogma ve Önyargı”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl 1, sayı.1, Yaz 2004, s. 13

yanında, muhafazakârlığı andıran ve bu nedenle de sıklıkla onunla karıştırılan gelenekçiliğin tarihi ise çok daha eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Bu anlamda gelenekçiliğin insanların ortak özelliği olduğu söylenebilir. Zira, ona, her insanda rastlamak mümkündür. Şöyle ki, insanların sürekli ya da çoğunlukla aynı yemekleri yemeleri, aynı yerlere gitmeleri, birbirinin benzeri olan kıyafetler giymeleri, aynı saatte yatıp aynı saatte kalkmaları ya da belli değerlere, ritüellere sadık kalmaları az rastlanan durumlar değildir. Daha da önemlisi, insanlar bu alışkanlıklarını çoğunlukla bilinçsizce yaparlar ve bunları değiştirme hususunda da her zaman istekli değildirler. İnsanlar değişimden çok muhafaza etmeyi seçerler. Bu açıdan bakıldığında, gelenekçiliğin de muhafazakârlığa giden süreçte önemli bir etken olduğu söylenebilir. Hatta o kadar önemlidir ki, Mannheim'a göre gelenekçilik göz ardı edilirse, muhafazakârlığın anlaşılması pek kolay olmaz.

Muhafazakârlığın, çeşitli fikir ve vurgular üzerinden tarihsel izlerinin sürülmesinde çoğunlukla iki dönem ön plana çıkmaktadır. Bunlar, İlk Çağ ve Orta Çağ dönemleridir. İlk Çağ'daki antik Yunan dönemi, muhafazakârlık fikir ve görüşlerin en fazla görüldüğü ileri sürülen dönemdir. Bu bağlamda muhafazakârlığın en erken tarihi Aristoteles⁶³, Platon ve Stoacı'lara kadar geriye götürülmektedir⁶⁴. O dönemde bu düşünürler dışındaki birçok düşünürün de az çok çeşitli muhafazakârlık temalara vurgu yaptıklarına şüphe yoktur. Ancak, bütün bu düşünürlere ayrı ayrı değinmek tezin sınırları içinde mümkün olmadığından, ilk çağa örnek olması bakımından dönemin en önemli filozoflarından biri kabul edilen Platon'un görüşlerine değinilecektir.

Platon'un "devlet" isimli kitabı muhafazakârlık nitelikli fikirleri içeren en eski eserlerden biri olarak kabul edilir⁶⁵. Platon'un elitist yaklaşımı, Atina'nın

⁶³ Anthony Quinton: **a.g.m.**, s.244.

⁶⁴ Andrew Vincent: **a.g.e.**, s.59

⁶⁵ Bu iddiayı, Platon'un bir kısım fikirlerini muhafazakârlık fikir ya da temalara bağlayan Schuettinger gibi yazarların eserlerinde görmek mümkündür. Daha fazla bilgi için bkz. Robert Lindsay Schuettinger: **The Conservative Tradition in European Thought**, ed.by,Robert Lindsay SCHUETTINGER, G.P. Putnam's Sons, s.178-191. Ayrıca, Vincent'in aktardığına göre bazı yazarlar

yaşadığı ciddi politik istikrarsızlıkları, şehrin yaşadığı değişimlere bağlayarak bu duruma çare olması ümidiyle önerdiği fikirler⁶⁶ ve tüm bunları politik ve toplumsal istikrar adına⁶⁷ söylediği düşünülürse, Platon'un düşüncelerinde çağdaş muhafazakârlığı andıran bazı özellikler olduğu söylenebilir. Gerçekten de Platon, örneğin, ideal toplum yapısında meydana gelebilecek her türlü sapmanın toplumsal uyum, ahenk ve düzenin bozulmasına yol açacağını görmüş ve bunları gayri mükemmelliğin göstergeleri olarak nitelemiştir. Hiç kuşkusuz, toplumsal düzen ve uyum üzerindeki vurgu ile değişimin, daha doğru bir ifadeyle köklü değişimin, bireysel ve toplumsal bozulmayı da beraberinde getireceği varsayımı tipik bir muhafazakâr vurgudur.

Bununla birlikte, Platon'un, sahip olduğu bazı fikirleri nedeniyle muhafazakâr olarak nitelenmesi çok zordur. Zira, Platon'un istikrarlı ve düzenli bir toplum yaratması umuduyla ortaya attığı fikirler tam anlamıyla birer ütopyadır. Dolayısıyla da onların temelleri çok radikal değişim ve dönüşümlere dayanmaktadır. Örneğin, iktidarın kalıtımsal aristokrasinin elinden alınıp mükemmel eğitim görmüş bir entelektüeller sınıfına teslim edilmesi⁶⁸; söz konusu ütopyanın Atina dışındaki toplumlara da uygulanabileceğini düşünerek⁶⁹ yerellikten ziyade evrenselliği hedeflemesi vb. düşünceleri o dönem için fazla radikal ve büyük değişimlerdi. Aynı zamanda, aile ve özel mülkiyet gibi, muhafazakârların kesinlikle vazgeçemeyecekleri bazı geleneksel kurumları göz ardı eden yaklaşımı da muhafazakârlarda görmeye pek alışık olmadığımız anlayışlardır. Aynı şekilde, onun ideal toplum tasavvurunun mükemmeliyetçiliğe dayanması da

muhafazakarlık üzerine yapılacak bir çalışmanın mutlaka Platon'un "Devlet" isimli eseriyle başlaması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Andrew Vincent: **a.g.e.**, s.59

⁶⁶ Anthony Quinton: **a.g.m.** s.248,

⁶⁷ Gerçekten, Goodwin'in de ifade ettiği gibi, Platon kendi döneminde şahit olduğu rejim değişikliklerini, özellikle de demokratik rejimi, özelde Atina'nın ve genelde de Antik Yunan'ın hâkim devlet modeli olan polis düzeninin devamı açısından en büyük tehlike olarak görmüştür. Barbara Goodwin: **a.g.e.**, s148

⁶⁸ Pekka Suvanto: **Conservatism From the French Revolution to the 1990's**, Macmillan Press (St.Martin's Press), 1997, s.9 ; Anthony Quinton: **a.g.m.**, 248

⁶⁹ Anthony Quinton: **a.g.m.**, 248

muhafazakârlıktan ziyade diğer bazı modern ideolojilerin özelliği olan 18. ve 19.YY'ın tipik aydınlanmacı yaklaşımıdır. Tüm bu yazılanlar göz önüne alındığında, Platon'u tam bir muhafazakâr olarak nitelemekten ziyade onun az sayıda muhafazakâr tutumun bilinçsiz bir taşıyıcısı olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

Muhafazakârlığın incelenmesinde kendine kadar geri gidilen ikinci dönem, hiç kuşkusuz Orta Çağdır⁷⁰. Muhafazakârlığın şekillenmesinde en büyük rolü olan dönemin Orta Çağ olduğunu ileri sürmek abartı değildir. Orta çağın bu rolü, muhafazakârlara savundukları değer ve kurumların önemli bir bölümünü sunmuş olmasıdır. Feodal sosyal yapı, aristokrasi, din, hiyerarşi, otorite, aracı cemiyetler vb. muhafazakârlarca –her ne kadar bunların bir kısmı erken dönem muhafazakârlarının vurguları olsa da - büyük önem verilen kurum ve değerlerin bu dönemin hâkim kurum ve zihniyetleri olduğuna şüphe yoktur. Gerçekten de, Ortaçağ dönemine bakıldığında, bu dönemin daha sonraki muhafazakâr düşünürler üzerindeki en büyük etkisi onlara din, aristokrasi ve hiyerarşi vurgularını sağlamış olmasıdır. Bunlar içinde özellikle din, muhafazakârlıktaki önemini günümüzde de sürdürmesi bakımından en önde gelen olgulardan biridir. Orta Çağda, geçmişin bütün fikir ve kavramları Hristiyanlık ekseninde yeni baştan şekillendirildiği için uzunca bir dönem, aşağı yukarı Rönesansla başlayan laikleşme ve sekülerleşme sürecine kadar, söz konusu kavramlar siyasal ve sosyal alanda mutlak belirleyici olmuşlardır. Hatta, Rönesansla başlayan ve gittikçe güçlenen laikleşme süreci, toplumları köklü biçimde dönüşüme uğrattıktan sonra bile, dinin etkisinin belli ölçüde de olsa devam ettiği görülmektedir. Bu çerçevede, Burke'le başlayan sistemli muhafazakârlık da temel ilke ve düşüncelerini oluştururken din olgusunu, tümünden reddetmek ya da bir kenara bırakmak şöyle dursun, onu en temel referanslarından biri olarak kullanmıştır. Örneğin, tezin ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı olarak üzerinde durulacak olan “ilk günah” doktrini tamamen dini bir doktrin olup, muhafazakâr

⁷⁰ Andrew Vincent: a.g.e., s.59

düşüncede merkezi bir yere sahiptir. Yine, Tanrı merkezli bir evren ve toplum anlayışı ile insanın onların içindeki yerine ilişkin muhafazakâr tahayyül de, seküler muhafazakârların yazılarında pek görünmese de, muhafazakârlığın genel felsefesinin dışında değerlendirilemez.

Bunun yanında, Ortaçağın en önemli fikir adamlarından biri olan Thomas Aquinas'ın Aristoteles'in ve Hristiyanlığın doktrinlerini birleştirerek oluşturduğu fikirler arasında da bazı muhafazakâr vurgular bulunmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal hiyerarşi düşüncesi, devletin organik bir bütün olarak görülmesi ve bireyci olmayan bir anlayışla değerlendirilmesi gibi yaklaşımlar, günümüz muhafazakârlarının büyük bir bölümünde de mevcuttur. Bununla birlikte, Hristiyanlığın muhafazakârlığın bazı ilkeleriyle çeliştiği de söylenmelidir. Bu bağlamda, örneğin Hristiyanlığın insanların bulundukları sosyo ekonomik konumun dışına çıkmalarını önlemek amacıyla başkalarına gıpta etmemelerini tavsiye etmesi ve bu çerçevede de mülkiyeti özendirmemesi gibi bir durumun, özel mülkiyetin önemini her fırsatta dile getirip onu özendiren muhafazakârlıkla ne kadar uyumlu olduğu sorulması gereken bir sorudur. Ancak, her ne kadar Orta Çağın bu hâkim kurum ve değerleri muhafazakârları etkilemişse de muhafazakârlığı Orta Çağ ile başlatmak yine de doğru olmaz. Nitekim Vincent da, Morton Auerbach'ın Salisbury'li John'un onikinci yüzyıl eseri olan "Policraticus"'u katışıksız, yani saf anlamda bir muhafazakâr eser olarak göstermesini yanlış bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir⁷¹. Dolayısıyla, Orta çağı olsa olsa muhafazakârlığın ancak ön tarihi olarak nitelemek mümkündür.

Muhafazakârlığın ön tarihinin bir olgunluk dönemine girmesi için 18.YY'ı beklemek gerekmiştir⁷². Bu tarihten itibaren muhafazakârlık sistematik bir biçimde ve belli değerler üzerinde yükselen bir ideoloji olarak karşımıza çıkar. Muhafazakârlığın bir ideoloji olarak belirmesi 18.YY sonunda cereyan eden Fransız devriminin başlangıcına ve onu takip eden sürece

⁷¹ Andrew Vincent: **a.g.e.**, s. 59

⁷² Anthony QUINTON: **a.g.m.**, s.250

denk düşmektedir. Dolayısıyla, bir kere daha söylemek gerekirse, daha önceki dönemlerde muhafazakârlığa bütünsel bir ideoloji, doktrin ya da felsefe olarak rastlamak mümkün değildir. Nitekim, muhafazakârlık kavramının ilk defa kullanılışı da Fransız Chateaubriand⁷³ tarafından “La Conservateur” isimli bir derginin 1800’lerin ilk çeyreğinde, o dönemde güçlenmeye başlamış olan demokratik ve başka türden radikal fikirlerle mücadele amacıyla yayımlanmasına denk düşmektedir. O tarihten önce “muhafazakâr” ve “muhafazakârlık” kavramlarına rastlanmamaktadır. Fransız devrimi ve onun sonuç ve etkileri, muhafazakârlık kavramının ve onun içerdiklerinin somut bir biçimde ortaya çıkmasını sağlamış ve onu siyasal anlamda adından sıkça söz ettiren bir düşünce haline getirmiştir. O tarihten itibaren devrimin sadece Fransız toplumunu değil dünyadaki bütün toplumları alt üst edeceği net biçimde anlaşılınca, yani devrimi durdurmanın ve onun yayılmasını engellemenin gerekliliği görülünce, muhafazakârların temel saldırı hedefi modernite ve onun tezahürleri olmuştur.

Fransız devrimine yönelik muhafazakâr tepkinin başlıca nedeni devrimin, aydınlanmanın siyasi sonucu olması, daha doğrusu, o şekilde değerlendirilmesidir. Fransız devrimi, birçok insan fakat özellikle de muhafazakârlar tarafından aydınlanmacı fikirlerin deneme alanı olarak görülmüş ve dünyanın o zamana kadar görmediği ve bilmediği pek çok yenilik ve gelişmeyi beraberinde getirmekle suçlanmıştır. Bu bağlamda, Fransız devriminin aydınlanma felsefesinden devraldığı eşitlik, özgürlük, insanlığın sürekli ilerleyip gelişmesi, insanın mükemmelleşebileceği⁷⁴ ve insan hakları gibi fikirler yerleşik toplumsal ve siyasal yapıya yönelik en büyük tehditler olarak algılanmıştır. En az bu ilkeler kadar tehlikeli olan diğer bir husus da, yenilik ve gelişme olarak sunulan radikal değişimlerin Fransa

⁷³ Nisbet, Chateaubriand’ı, Fransa’nın 19.YY’daki De Maistre, De Bonald ve Lamennais’la birlikte ismi anılması gereken dört önemli muhafazakâr fikir adamından biri olarak görmektedir. Bkz. Robert Nisbet: “Muhafazakârlık”, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Çev. Erol Mutlu, Der. Tom Bottomore ve Robert Nisbet, Ayraç Yayınevi, Ankara 2002, s.96-98

⁷⁴ Andrew Vincent: **a.g.e.**, s. 60

dışına yayılarak başka ülkeleri de etkileme potansiyeli taşımasıdır⁷⁵. İşte bu yoğun endişe ve korku, muhafazakâr düşünceyi beslemiş olan en temel unsurdur. Gerçekten de, bu gelişmeler tepki olarak, muhafazakârlık biçiminde karşı görüşlere ve yaklaşımlara yol açmıştır. Zira, pek çok yerleşik kurum, değer ve zihniyetin zaten bir süredir maruz kaldığı sarsıntılara, tabir caiz ise, son darbeyi indiren ve onların tekrar canlanmalarını büyük ölçüde önleyen bu devrim olmuştur⁷⁶. Muhafazakârlığı, bu yönüyle, başta Fransız devrimi olmak üzere evrensel düzeydeki tüm sosyal düzenleri zamanla belirli yönde dönüştürme projelerine karşı tepkinin adı olarak nitelendirmek yanlış olmaz. Muhafazakârların, devrim biçiminde olsun olmasın, bütün toplumsal dönüşüm projelerine (yani toplum mühendisliği projelerine) bugün de, en azından teorik düzeyde ve eskisi kadar katı olmasa da, karşı oldukları gözden kaçmamaktadır.

Muhafazakârlığın ortaya çıkmasına neden olan tek olay Fransız devrimi değildir. Muhafazakârların en az Fransız devrimi kadar tepkisini çeken bir diğer gelişme de “Sanayi Devrimi” ya da “sanayileşme” denen olgudur. Sanayileşme, bütün kurum ve kurallarıyla birlikte, geleneksel topluma aykırı olarak değerlendirilmiştir⁷⁷. Bireyin toplum, topluluk ya da cemaatlara bağımlı olduğu, dolayısıyla, onlar tarafından şekillendirildiği geleneksel toplumun, sanayileşmenin unsur ve sonuçlarıyla uyuşmasının mümkün olmadığı düşünülmüştür. Zira, sanayileşmenin söz konusu insan topluluklarını yok ederek toplumun uyum, ahenk, birlik ve düzenini bozacağı

⁷⁵ Burke’ün en önemli katkılarından biri, Devrimin Fransa ile sınırlı kalmayıp tüm insanlığı tehdit edeceğini çok erken bir dönemde öngörebilmiş olmasıdır.

⁷⁶ Bu noktada Fransız devriminin yol açtığı olaylarla ilgili bir görüşe değinmek gerekir. Bu görüş Devrimin kesin bir kırılma yarattığı görüşüdür. Oysa Alexis de Tocqueville’in “Eski Rejim ve Devrim” isimli eserinde ileri sürdüğü ve pek çok tarihçinin de desteklediği sava göre, Fransız devrimi esasında sanılanın aksine eski rejimle yeni rejim arasında ani kırılmalara yol açmamıştır. O zaten bir süredir Fransız toplumunda devam ede gelmekte olan hoşnutsuzlukların yol açtığı dönüşümlere belki son noktayı koymuş, ancak buna rağmen sanki her değişikliğe o sebep olmuş gibi bir hava uyandırmıştır. Alexis de Tocqueville: **Eski Rejim ve Devrim**, Çev. Turhan Ilgaz, İmge 2. baskı; aynı kitap içinde Mehmet Ali Kılıçbay; Nisbet, Tocqueville’in bu yargısında gerçek payı bulunduğunu belirtmekle birlikte, Devrimin, aydınlar da dâhil birçok insan tarafından, tarihte o güne kadar toplumsal ve düşünsel anlamda eşi benzeri görülmemiş bir olay olarak algılandığını belirtmektedir. Bkz. Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.100–101

⁷⁷ Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.102

varsayılmıştır. İşte bu yüzden, sanayileşme, sonuçları dikkate alındığında, topluma indirilmiş ağır bir darbe olarak değerlendirilmiştir. Muhafazakârlar, sanayileşmeyi bu yönüyle, Beneton'un da belirttiği gibi, 19.YY toplumuna acı çektiren en temel olaylardan biri olarak görmüşlerdir⁷⁸. Nisbet'in buhar ve iplik eğirme makinalarının⁷⁹ çıkardığı gürültüyü o dönemin muhafazakârlarının "Şeytan'ın senfonisi"⁸⁰ olarak algıladığını belirtmesi, bu yeni gelişmenin bazı toplum kesimlerince nasıl algılandığını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Daha önceden bilinmeyen bu gelişmelere muhafazakârlar potansiyel tehlike olarak bakmışlar, yaşanan bu gelişmelerin, büyük toplumsal zararlara yol açacağına inanmışlardır. Nitekim de öyle olmuş, yaşanan yenilikler toplumda telafisi mümkün olmayan büyük zararlara yol açmıştır.

Dönemin geleneksel toplumlarının karşılaştıkları zararların en büyüğü, radikal değişim ve dönüşümler sonucu geleneksel yapıların alt üst olmasıdır. Bunu, kişinin mahvolmasına yol açacak olan toplumun çözülüp dağılması süreci izlemiştir. Muhafazakârlara göre, insanlar arasındaki geleneksel organik ilişkilerin yerini mekanik ilişkilerin alması, hâkim sosyal sınıfların konumunun zayıflaması ve eski hiyerarşik düzenin alt üst olması hedeflenen ve istenen radikal değişim ve dönüşümlerin bir kısmıdır. Yaşanan bu değişimlerle birlikte toplum gitgide mekanik bir hal almış, dolayısıyla da insanlar arasındaki somut, yakın, duyguya dayalı ve ahlaki yükümlülükler temelindeki ilişkiler yerini soğuk, gayri şahsi ve faydacı ilişkilere bırakmıştır⁸¹. İnsanlar daha önce hiç görülmediği ölçüde birbirlerine yabancılaşmışlardır. Bunun asıl anlamı ise, insanların köklerinden kopartılmalarıdır. Beneton'a göre sanayileşme, insanları köklerinden kopartarak makinelerin hizmetine

⁷⁸ Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s.90

⁷⁹ Ünlü muhafazakâr edebiyatçı Carlyle de sanayileşmenin en temel olgularından olan makinalaşmanın insan hayatı üzerindeki etkilerini muhafazakâr bir bakışla çok güzel resmetmiştir. Carlyle'a göre mekanikleşme bireyin en özel, en temel inançlarına kadar kök salmıştır ve bunun zehirli meyveleri hayatının bütünü ve bütün faaliyetlerini çepeçevre kuşatmıştır. Carlyle'dan aktaran Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s. 94

⁸⁰ Robert Nisbet: **Conservatism - Dream and Reality**, s.28

⁸¹ Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s.90

sokmuştur⁸². Bu, çok radikal bir değişimdir. İnsanlar bir kez köklerinden, yani can damarlarından kopartıldıktan sonra radikal değişim ve dönüşümlere açık ve amade hale gelirler. Tüm bunlar, muhafazakârlarca, toplumsal yapıda ortaya çıkan telafisi imkânsız zarar ve arızalar olarak değerlendirilmiştir. Bu zararlara örnek olarak başta aristokratlar olmak üzere bazı toplumsal sınıfların durumu gösterilebilir. Eski düzende egemen olan sınıflar, özellikle de aristokrasi, bu yeni düzende eski statülerini bulamamış ve zamanla eskiden sahip oldukları toplumsal ve siyasal güçlerini yitirmişlerdir.

Muhafazakârlar, sanayi devriminin zararlara yol açan temel unsuru olarak bireyciliği görmüşlerdir. Buna göre sanayi devrimi toplumda zaten güçlenmeye başlamış olan bireyciliği daha da kuvvetlendirmiş ve neredeyse toplumun her alanına nüfuz etmesini sağlamıştır. Daha önceki toplumsal yapı olan geleneksel toplumsal yapıda izine az rastlanan “toplumsal statünün ve rollerin değişmesi” durumuna sanayileşmenin etkilediği bu yeni toplumda, yani modern toplumda daha sık rastlanır olmuştur. Yeni kurulan fabrikalarda çalışmak üzere, çok büyük sayıda ve süratle yer değiştiren insanlar çalıştıkları işletmelerde yüксеlebilme imkânlarının olduğunu görmüşlerdir. Aynı zamanda, daha önce bilinmeyen yeni meslek türleri ortaya çıkmaya başlamıştır⁸³. Dahası, insanlar hangi iş ya da mesleği istiyorlarsa artık onu seçme imkânına kavuşmuşlardır. Kısacası, insan eskiye oranla çok daha fazla birey haline gelmiştir. Oysa, bu durum muhafazakar felsefeyle çelişmektedir. Zira, muhafazakâr felsefede toplum kesinlikle bireyden önce gelmektedir. De Bonald’ın vurguladığı gibi “insan yaşamı, toplum onu nasıl yapmışsa ancak o olabilir; toplum bir ana gibi yetenek tohumlarını doğadan alır; onları geliştirerek üyelerini sanatçı, şair, hatip, ahlakçı, bilim adamı yapar”⁸⁴. Her ne kadar bu vurgu Kıta Avrupa’sı muhafazakârlarından birine aitse de, benzer görüşlere İngiliz ya da Amerikan muhafazakârlığında da sıkça rastlanmaktadır.

⁸² Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s. 93

⁸³ Robert Nisbet: **Conservatism - Dream and Reality**, s.29

⁸⁴ Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.104

Muhafazakârlara göre sanayileşmenin yol açtığı bu gelişmelerden en fazla gelenek, din, düzen⁸⁵, aile, cemaat, köy^{86, 87} vb. geleneksel yaşam alanları ve otorite kaynakları olumsuz yönde etkilenmiştir⁸⁸. Toplumun söz konusu unsurları ciddi biçimde zayıflamış ve bu durum da doğal olarak insanların yaşamlarına yansımıştır. Sanayinin gelişim sürecinin yarattığı bu köklü, ani ve büyük değişimler durağan, istikrarlı ve hiyerarşik bir toplum yapısına alışkın olan insanların bir kısmında ciddi korku ve endişelerin doğması için yeterli olmuştur. Bunun sonucunda da, sanayi devrimi muhafazakârlar tarafından büyük bir kötülük olarak görülmüş ve vicdanlarda mahkûm edilmiştir. Bu rahatsızlığın, büyük ölçüde, günümüzde de devam etmekte olduğu söylenebilir. Gerçekten de, erken dönem muhafazakârlardaki sanayileşme karşıtlığının izlerini geç dönem muhafazakârlarda da izlemek mümkündür. Örneğin, modern muhafazakârlığın önde gelen temsilcilerinden Nisbet, sanayileşmenin muhtemel etki ve sonuçlarına dair yapılmış bir çalışmaya dayanarak modern sanayinin gelişip ilerlemesine paralel biçimde mutsuz bireylerin sayısının da artmakta olduğunu belirtmektedir⁸⁹. Görüldüğü üzere, muhafazakârlıktaki güçlü sanayileşme ve bireycilik karşıtı damar ya da

⁸⁵ Andrew Vincent: **a.g.e.**, s. 61

⁸⁶ Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.102

⁸⁷ Modernleşmenin önemli sonuçlarından biri olup sanayileşmeyle paralel seyreden şehirleşmenin olumsuz etkilerinin de muhafazakârlarca sık sık dile getirildiği belirtilmelidir. Sanayileşme ve şehirleşmenin neden olduğu sorunlar içinde özellikle yabancılaşma sorunu üzerinde durulmaktadır. Nisbet, bu sorunun sadece Batı medeniyetine özgü olmayıp aynı zamanda diğer kültürlerde de sıklıkla karşılaşılan bir sorun olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede, Nisbet, ABD’de yapılmış olan bir araştırmanın şehirleşmenin ve onun sonucu olan şehirli yaşam biçiminin (urban mode of life) toplumda yalnız ruhlar yarattığı, bireyleri geleneklerinden uzaklaştırdığı, onu sosyal bir boşluğun içine ittiği ve kişisel davranışlar üzerindeki geleneksel sınırlamaları zayıflattığı şeklindeki bulgularını ifade ederken, tipik muhafazakâr kaygıları dile getirmektedir. Ayrıca Nisbet, aynı raporun “şehir topluluklarında (urban community) insanlar arası ilişkilerin seyrek olduğu ve mevcut ilişkilerin de çoğunlukla parasal(maddi) çıkara dayandığı, ancak bunun şehir hayatını(urban existence) kırılganlaştırdığı ve birçok faktörün etkisine açık hale getirdiği” tespitlerini de yabancılaşma tezine destek olarak sunmaktadır. Şehirleşmenin muhafazakâr perspektiften algılanışına dair daha fazla bilgi için bkz. Robert, Nisbet: **A Quest for Community – A Study in the Ethics of Order and Freedom**, Institute for Contemporary Studies Press, 1990, s.8-19

⁸⁸ Aydınlanma filozoflarının eserlerinde aile, geleneksel köy düzeni ve hayatı, manastır, lonca ile orta çağı ve eski rejimi hatırlatan her şeyin kin ve nefret dolu, yoğun ve keskin bir eleştiri ve kötülenmesiyle karşılaşılmaktadır. Robert NISBET: **a.g.m.**, s.114

⁸⁹ Robert, Nisbet: **A Quest for Community....**,s.13

akımlar⁹⁰ günümüzde de geçerlidir. Bu arada, muhafazakârlığın sanayileşme karşıtlığının sadece toplumsal ve siyasal boyutu yoktur. Nisbet'in de belirttiği gibi, sanayileşmenin getirdiği yeni ekonomik sistem ve düzen de muhafazakârların yoğun eleştirisine maruz kalmıştır. Bu eleştirinin daha somut hali ise, muhafazakârların ekonomik modernizm ve mali kapitalizme olan muhalefetleridir⁹¹. Bu muhalefetin, demokrasi karşıtlığıyla birleşmesi ise hiç de şaşırtıcı değildir. Nitekim, muhafazakarlar kapitalizmi demokrasinin ekonomik yüzü olarak görmüşler ve hem demokrasinin hem de kapitalizmin geleneksel toplumu bozacağı, böleceği ve parçalayacağı yargısına varmışlardır⁹².

Muhafazakârlığın doğuşunu yalnız Fransız devrimi ya da sanayileşme gibi somut olaylara bağlamak yeterli değildir. Fransız devrimi kimi olayların baş sorumlusu olarak görülmüşse de, asıl sorumlunun bu devrimin fikrî altyapısını oluşturup bizzat devrimi hazırlayan süreç olduğu muhafazakârların gözünden kaçmamıştır. Bu fikrî süreç, Aydınlanma projesi olarak adlandırılan projeye dayanmaktadır. Somut bir olay olan devrim, muhafazakârlığın fitilini ateşlemişse de devrim de kendi varlığını başka bir olaya, Aydınlanma düşünce ve dönemine borçludur. Muhafazakârlar, devrimin ve devrimcilerin toplumu ve toplumun tüm kurum ve değerlerini rasyonelleştirme adı altında değiştirmeye yönelik temel amaçlarının felsefi itici gücü ve dolayısıyla asıl sorumlusu olarak Aydınlanma felsefesini görmüşlerdir. Bu nedenle, muhafazakârların neredeyse tamamı, aydınlanmanın ürünü olan akıl, ilerleme, değişim, demokrasi, insan hakları, özgürlük, eşitlik vb. kurum ve kavramlara karşı çıkmışlar ve bunlar üzerinden devrime saldırmışlardır. İşte, muhafazakâr felsefenin ortaya çıkmasının ana ve belki de yegâne sebebini, Fransız devriminin felsefi temelini oluşturan bu Aydınlanma felsefesi ve onun uygulanması oluşturmuştur. Bu bağlamda kimilerine göre, aydınlanma felsefesi, filozofları ve fikirleriyle, Fransız devrimi'ne, somut bir katkı

⁹⁰ Andrew Vincent: **a.g.e.**, s.61

⁹¹ Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.102

⁹² Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.102

sağlamamış olsaydı, muhafazakâr düşüncenin bu kadar tepkisini çekmezdi⁹³. Hatta Aydınlanma dönemi yaşanmamış olsaydı, belki Fransız devrimi de gerçekleşmeyecek, dolayısıyla muhafazakârlık diye bir şeyden de bahsedilemeyecekti. Ancak, Aydınlanma sürecinin yaşanmış olması, Fransız devrimi gerçekleşmeseydi bile, muhafazakâr felsefenin sistemli bir biçimde ortaya çıkması için yine de yeterli olacaktı. Zira, Aydınlanma felsefesi kendine hedef olarak mevcut kurum ve zihniyetleri seçmiştir. Dolayısıyla, toplumsal ve siyasal değişmelerin asıl sorumlusu bu süreçtir.

Aydınlanma kavramı, kısaca, Batı Avrupa’da 18 YY’da yaşanmış olan felsefi bir hareketi, bu hareketin şekillendirdiği bazı siyasi ve sosyal süreçleri ve bu süreçlerde hayata geçirilen önemli projeleri belirtmekte kullanılan bir terimdir⁹⁴. Esas itibarıyla 1688 İngiliz Devrimiyle, yani 17.YY son çeyreğiyle başlatılıp 1789 Fransız devrimini de kapsayacak biçimde 18.YY sonuna kadar sürdüğü düşünülen Aydınlanma döneminin⁹⁵ konumuz açısından en büyük önemi, bu dönemde akla yüklenmiş olan aktif rol ve işlevdir⁹⁶. Buna göre, akıl gerçeğe ulaşmanın yeni ve tek yolu olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Aydınlanmacılara göre akıl, evrenin bütün gizemini çözmek yanında, bireyi ve toplumu yöneten kuralları da ıslah etmek⁹⁷, hatta onları yeniden kurmak görevine sahip olacaktır. İşte Aydınlanma düşüncesi ve onun

⁹³ Bekir B.Özipek: **a.g.e.**, s.29

⁹⁴ Ahmet Çiğdem: **Aydınlanma Düşüncesi**, 3.Baskı, İletişim Yayınları, 2001, s.13; Ahmet Cevizci: **Aydınlanma Felsefesi Tarihi**, Genişletilmiş 2. Baskı, ASA Yayınevi, 2007, s.11

⁹⁵ Ahmet Çiğdem: **Aydınlanma Düşüncesi**, s.13

⁹⁶ Genellikle son yıllarda ortaya çıkan literatürde Aydınlanma hareketi ya da süreci olarak tanımlanan olgunun sanıldığı gibi homojen bir yapı olmadığı belirtilmektedir. Onun yerine bu hareket ya da sürecin az ya da çok farklılıklar içeren bir yapı arz ettiği vurgulanmaktadır. Bu bakımdan tek bir aydınlanma değil, aydınlanmalar deyiminin daha uygun olacağı söylenebilir. Buna göre İngiliz, İskoç, Fransız, Alman ve Rus Aydınlanmaları birbirlerinden belli ölçüde de olsa farklılık arz etmektedirler. Bununla birlikte, yine de tüm aydınlanmalarda ortak ve baskın olan temalar bulunmaktadır. Zaten, konumuz başlı başına Aydınlanma hareketinin incelenmesi olmadığından, farklılıklar görmezden gelinmekte ve aydınlanmacı düşünürlerin adı geçen ülkelerdeki ortak vurgu ya da vurgularının temelini oluşturan akıl kavramına odaklanılmaktadır. Bu vurguyu Tocqueville’in şu kısa ve özlü ifadesinde bulmak mümkündür: “Hepsi kendi zamanlarının toplumunu düzenleyen karmaşık ve geleneksel adetlere, akıldan ve doğal yasadın devşirilmiş basit ve temel kurallara ikame etmenin uygun olduğunu düşünmektedirler”. Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün: **Kral Devletten Ulus Devlete**, İmge Kitabevi, 2005, s. 237. Farklı aydınlanmalar olduğu iddiası ve bunların farklı ülkelerdeki görünüşleri için bkz. Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, Filiz Çulha ZABCI ve Reyda ERGÜN: **a.g.e.**; Ahmet CEVİZCİ: **a.g.e.**; Ahmet ÇİĞDEM: “Aydınlanma...”,

⁹⁷ Ahmet Cevizci: **a.g.e.**, s. 124

projesi, radikal nitelik taşıyan böyle bir zihniyeti ve tüm bu zihniyetin yayıldığı bir süreci ifade etmesi bakımından, insanlık tarihinin en önemli dönemlerinden birini oluşturmaktadır⁹⁸. Gerçekten de, Aydınlanma felsefesinin savunduğu fikirlerin yayılmasıyla birlikte, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer pek çok ülkede, insanın varlık alanlarının tamamında daha önceki dönemlerde bilinmeyen ya da bilinçli ve sistemli biçimde dile getirilmeyen çok büyük ve geri dönülemez değişimler yaşanmıştır. Bu bağlamda sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel bütün yaşam alanlarındaki yerleşik yapı ve anlayışlar doğrudan doğruya tehdit edilmiş ve geçmişle olan bağlarda eskiye dönülmesi imkânsız kırılmalar gerçekleşmiştir. Eskinin imtiyazlı sınıf ve kurumları olan aristokrasi ve din adamları sınıfı ile kilise kurumu büyük bir hızla sahip oldukları gücü yitirmeye başlamışlardır.

Aydınlanma felsefesine yöneltlen yoğun muhafazakâr tepkinin altında yatan başlıca sebepler yukarıda zikredilen gelişmelerdir. Ancak, muhafazakârlara göre yaşanan zararlı gelişmelerin asıl suçlusu değişimlerin ardında yatan felsefi anlayıştır. Bu felsefi anlayış insana bakışta yaşanan köklü bir değişimi içermektedir. Aydınlanma düşüncesinin insana bakışta yarattığı değişimler radikal değişimler olup, son derece yıkıcı bir niteliğe sahiptir. Şöyle ki, insan Aydınlanma dönemine kadar yetersiz, gayri mükemmel bir varlık olarak görülmekteyken, Aydınlanma düşünürlerince, çok kısa bir süre içinde, her şeyi yapmaya kadir bir varlık mertebesine

⁹⁸ Aydınlanma döneminin ve hareketinin yol açtığı değişikliklerin değerlendirilmesinde tek bir yorumun bulunmadığı hususu özellikle belirtilmelidir. Aydınlanmanın bir kopuş olarak değerlendirilmesi yanında onun daha önce yaşanmış bazı dönemlerin bir devamı olduğu şeklindeki görüşlere de rastlamak mümkündür. Buna göre Aydınlanma bütünüyle yeni bir dönem değildir. Daha önce yaşanmış olan Rönesans, Reform ve Bilimsel Devrim gibi dönemlerin bir devamıdır. Nitekim, Aydınlanma döneminde ısrarla vurgulanan kavram ve anlayışların birçoğuna Rönesans döneminde de vurgular yapılmıştır. Bu nedenle, aydınlanma büyük bir kopuş olmaktan ziyade bir devamlılıktır. Diğer taraftan, böyle bir iddianın, yani aydınlanmanın bir kırılma ya da kopma değil de bir devamlılık olarak yorumlanmasının bu dönemin basitleştirilmesine yol açtığına şüphe yoktur. Zira, Ağaoğulları'nın da belirttiği gibi aydınlanma bir mirasın taşıyıcısı olmakla birlikte, bu mirası olduğu gibi kullanmamış, onu, -çağın şartlarını da göz önüne alarak- ciddi eleştiriler yönelterek, eklemeler yaparak ve yeni yaklaşımlar getirerek işlevsel kılmıştır. Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün: **a.g.e.**, s.234-235; Ahmet Çiğdem: **Aydınlanma Düşüncesi**, s.17-19

yükseltilmiştir⁹⁹. Bu suretle, gerek Hristiyanlığın “ilk günah” doktrininin dolayı kiliseye bağımlı, gerek gelenek, görenek, alışkanlıklar ve hurafelerin kontrolündeki insan anlayışından, düşünce ve eylemlerinde kendine dayanıp güvenen insan anlayışına geçilmeye başlanmıştır. Bunun anlamı, insanların düşüncelerini, eylem ve davranışlarını yüzyıllar boyunca şekillendirmiş olan gelenekler, alışkanlıklar ve dinin yok sayılarak insanların yaşamlarından çıkartılmaya başlanmasıdır. Zira, aydınlanmacılara göre, insanların hepsinde ortak olan, herkeste aynı işleyişe sahip ve aynı zamanda aynı işlevleri yerine getiren akıl, gelenekler, alışkanlıklar ve hurafeler ile bunları şekillendiren din ve metafiziğin etkisi altında kalarak normal işlevini yerine getirememekteydi. Daha açık ifade etmek gerekirse din, özellikle de Hristiyanlık, aklın bozuluşunun başlıca sorumlusu olarak görülüyordu.

Görüldüğü üzere, insana bakışta yaşanan değişimin motoru/itici gücü akıldır. Akıl kavramının algılanışında yaşanan köklü değişim¹⁰⁰ insanın yerini ve konumunu değiştirmiştir. Daha önceleri Tanrı’yla ilişkilendirilerek tanrısal aklın bir parçası olarak görülen ve bu nedenle de kendine sınırlı bir varlık alanı tanınmış olan akıl, artık kendi dışında bir kaynağın ya da otoritenin yardımına ihtiyaç hissetmeyen, insanın doğrudan parçası olan bir gerçeklik biçiminde değerlendirilmeye başlanmıştır¹⁰¹. Aklın herkeste var olan, aynı işlevleri yerine getiren ortak bir güç olduğu vurgulanmıştır. Böylelikle, daha önceleri, bağımsızlıktan uzak ve sadece belli bir çerçevede faal olabilen akıl, artık çerçevesini sadece kendisinin belirleyebileceği bir özgürlüğe sahip olmuştur. Başka bir deyişle, aklın artık neredeyse sınırsızlığa varan bir özgürlüğü söz konusudur. Dahası, her türlü düşünce, söylem ve eylem ancak akla, aklın genel ilkelerine uygunsa, doğru ve meşru kabul edilir olmuştur.

⁹⁹ N.K.O’Sullivan: **a.g.e.**, s.10. İnsanın içinde yer aldığı aile, sosyal sınıf, lonca, kilise toplulukları vb. kolektivitelerden ayrı ve bağımsız bir kimliğinin de olduğu düşüncesi rönesansa kadar geri götürülebilirse de, bu fikrin geniş taraftar kitleleri bulması ancak aydınlanma dönemi ve sonrasına rastlamaktadır.

¹⁰⁰ Aklın ve insanın algılanış ve değerlendirilişinde yaşanan bu gelişmeler Aydınlanma yüzyılından önceki dönemlerde özellikle de Rönesans döneminde filizlenmeye başlamışsa da, sorgulanamaz egemenliğini 18.yy’da kazanmıştır. Tabiri caizse, aklın mutlaklığının kabul edilmesi ya da mutlak akılcılık söz konusu yüzyılda gerçekleşmiştir. Bkz. Ahmet Cevizci: **a.g.e.**, s. 26

¹⁰¹ Ahmet Cevizci: **a.g.e.**, s.26

Bu şekilde kendine tam bir üstünlük kazandırılan akıl, bu üstünlüğü kendine atfedilen hem yıkıcı hem de kurucu işleve ve boyuta borçludur. Bu bağlamda, yıkım işlevi aklın en önemli ve temel görevlerinden biri, hatta en başta geleni olarak görülmüştür. Gerçekten de, aydınlanmacılar mevcudu yıkıp ortadan kaldırmadan yeni şeyler kurmanın hiç bir fayda getirmeyeceğine inanmaktaydılar. Nitekim, ünlü aydınlanma düşünürü Voltaire, aydınlanmanın bu anlayışını çok net bir biçimde ifade etmiştir. Ona göre mükemmel yasalara sahip olmanın tek yolu, var olan bütün yasaları yakmak ve yeniden yasalar yapmaktır¹⁰². O yüzden de, öncelikle kapsamlı bir yıkım faaliyetiyle mevcut olan her şeyden kurtulmak gerekmiştir. Yeniden inşa ya da kurma işi, ancak bu yıkım işi gerçekleştikten sonra mümkün olabilir.

Aydınlanmanın yıkım görevi en basit ifadesiyle, irrasyonelliği temsil ettiği savunulan geleneklerin ve toplumsal otoritelerin sebep olduğu karanlığın yıkılmasını içerir¹⁰³. Bu yıkım işlevi başarıyla tamamlandıktan sonra artık aklın kurucu işlevi olan “aydınlanmış yeni dünyanın inşasına” başlanabilir. Aydınlanmanın bu kurucu işlevinin (aynı zamanda da doğal olarak yıkım işlevinin) en önemli özelliği, bir “tabula rasa” varsayımına dayanmasıydı. Şöyle ki, yeni bir başlangıç yapabilmek, yani beyaz bir sayfa açabilmek için ortamın ve şartların buna müsait olması gerekmektedir. Böylece, aklın yıkım işlevinin irrasyonel olan her şeyi yerinden söküp atmasıyla toplumsal alanda yeni ve beyaz bir sayfa açılmasının önündeki en zor engel aşılmış, toplum yeni baştan şekillendirilmeye ve düzenlenmeye uygun hale gelmiş olacaktır.

Muhafazakârlık, sistemli, az çok tutarlı fikirler demeti halinde bütün bu radikal gelişmelere karşı durmayı ve kısa sürede kendinden söz ettirmeyi amaçlamıştır. Nitekim de öyle olmuş ve bu tarihten itibaren muhafazakârlık,

¹⁰² Michael Oakeshott: “On Being Conservative”, s. 9

¹⁰³ Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün: **a.g.e.**, s.240

artık geri dönülmez bir biçimde bireylerin ve toplumların hayatında etkili olmaya başlayarak, siyasal düzenlemelerin kendine göre şekillendirileceği en temel görüşlerden biri haline gelmiştir. Modern muhafazakârlık olarak adlandırılan bu dönemin en önemli mimarı, Edmund Burke'tür. Burke'ün eserleri muhafazakârlığın siyasal bir nitelik kazanarak bir teori ve ideoloji halini almasında, hiç kuşkusuz, en büyük paya sahiptir. Muhafazakârlığın babası olarak adlandırılmış olmakla birlikte, muhafazakârlık sözcüğünü hiç kullanmamış olan Burke¹⁰⁴, "Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler" isimli eseriyle muhafazakâr felsefenin üzerine oturacağı temel ilkeleri belirlemiştir. Bu etki bugün bile neredeyse hiç eksilmeden devam etmektedir. Yazılarında Burke'e atıf yapmayan muhafazakâr düşünürle rastlamak neredeyse imkânsız gibidir. Aynı zamanda, muhafazakârlığı eleştirenler bile Burke'e atıfta bulunmaktadır. İster lehinde ister aleyhinde olsun, muhafazakârlığa ilişkin yazılarda Burke'e değinilmesi onun meşrulaştırıcı rolünden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Burke'ün bugün de muhafazakârlığın temel referans kaynağı olmayı sürdürdüğü söylenebilir.

Nisbet'e göre Burke'ü asıl değerli kılan, onun güçlü sezgi yeteneğidir. Ona göre Burke, Fransız Devrimi'nin gerçek amacını, gerçek niteliğini ilk hisseden kişidir. Burke, bu olayın tüm dünya için taşıdığı tehlikeleri ve tehditleri başarılı bir biçimde görebilmiştir. Sadece içinde gerçekleştiği coğrafyada değil, çok daha geniş bir alanda, hatta tüm dünyada etkili olacağını söyleyerek Fransız Devrimi'nin ne kadar önemli olduğunu anlayan ilk kişi Burke'tür. Nitekim, kısa bir süre sonra devrimin öncüleri olan Jakoben'lerin, "Fransız Devrimi'nin evrensel amacı sadece Fransız halkını değil, zamanla her yerdeki tüm halkları geçmişin zincirlerinden kurtarmaktır" şeklinde hedeflerini ilân etmeleriyle onun bu uyarısı da doğrulanmıştır¹⁰⁵. Bu idealin hayata geçmesi fazla gecikmemiş, devrim başka yerlerde de önce fikrî anlamda, sonra da uygulamada ciddi yankılar bulmuştur.

¹⁰⁴ Peter Viereck: *Conservatism Revisited...*, s.187.

¹⁰⁵ Robert Nisbet: *a.g.m.*, s.96,

Ancak, devrimin bu başarısını kesinlikle bir tesadüfün sonucu olarak görmemek gerekir. Bunu sağlayan en büyük etken Orta Çağ'ın hâkim sosyal, siyasal ve ekonomik yapısıdır. Avrupa Orta Çağ'ının insanı adeta ezen ve köleleştiren niteliği insanların büyük kısmının yaşanan yeni gelişmeleri bir kurtarıcı olarak algılamalarını sağlamıştır. Aynı zamanda, Fransız Devrimi'nin beslendiği çok güçlü bir fikrî kaynağın, rasyonalizmin var olduğu hatırlanırsa, bir bakıma süslü idealler ve ütopyalar üreten bu fikrî kaynağın pek çok yerde ses getirmiş ve etkili olmuş olmasına şaşkırmamak gerekir¹⁰⁶. Gerçekten de, Aydınlanma projesi ulaştığı her yere egemen olmayı bilmiştir. Aydınlanmanın her alanı etkileme anlamında başarılı olduğu söylenebilir. Nitekim, ünlü İngiliz muhafazakâr düşünür Oakeshott da Aydınlanmanın bu başarısını kabul etmiştir. Oakeshott'a göre ne din, ne doğa bilimi, ne eğitim, ne de hayatın kendisinin idamesi, yeni rasyonalizmin etkisinden kaçabilmiştir; hiçbir faaliyet ondan bağımsız, hiçbir toplum dokunulmamış değildir¹⁰⁷.

II) MUHAFAZAKARLIĞIN FARKLI YORUMLARI

Muhafazakârlıkla ilgili literatürde, muhafazakârlığa ilişkin birbirinden farklı ve çelişkili yaklaşım ve yorumlar bulunmaktadır. Bu yaklaşım ve yorumlar birkaç başlık altında toplanabilir. Buna göre; bazı yazarlar muhafazakârlığı bir mizaç ya da mizaçtan kaynaklanan basit bir tutum ve tavır, diğer bazıları belirli bir sosyo ekonomik sınıf ya da cinsiyetin toplumsal ya da başka alanlardaki egemenliğinin gerektirdiği statüko savunuculuğu ve onun başarılı bir kılıfı, bazıları gericilik ve nihayet bazıları da bir ideoloji olarak görmektedir¹⁰⁸. Bu yorumların hepsine literatürde sık sık

¹⁰⁶ Mehmet Ali Kılıçbay: "Sunuş - En Gerçekçi Senaryo", **Eski Rejim ve Devrim**, Alexis de Tocqueville, İmge Yayınları, İkinci Baskı, 2004, s.16.

¹⁰⁷ Michael Oakeshott: "On Being Conservative", s.22

¹⁰⁸ Aslında, muhafazakârlığın niteliğine ilişkin bu sınıflandırmayı onun aristokratlarca temsil edilen geçici bir tarihsel olgu olduğu şeklindeki yorumlarla daha da çoğaltmak mümkündür. Ancak, muhafazakârlığa yapılandırılan bu türden etiketler hem bu yorumların çok dar olmaları hem de konunun gereksiz yere uzamasına yol açma riski taşıması nedeniyle incelemeye dâhil edilmemiştir. Örneğin muhafazakârlığı sadece aristokrasiyle ilişkilendirip açıklamak onun artık günümüzde ya bütünüyle yok olmuş ya da son derece marjinal kalmış olduğunu kabul etmektir ki, bu son derece yanlış bir yorumdur.

rastlanmaktadır. Ancak, bu durum yapılan yorumların hepsinin doğru olduğu anlamına gelmez. Zaten, muhafazakârlığın farklı anlaşılış biçimlerinin hepsi aynı anda doğru olamaz. Daha açık ifade etmek gerekirse, muhafazakârlık hem bir tutum hem de bir ideoloji olarak nitelenemez. Aksi takdirde, yani muhafazakârlığın anılan bu nitelermelerin hepsini içerdği kabul edilirse, tam bir karışıklık durumu hâkim olur ki o durumda işin içinden çıkmak pek kolay olmaz. Bununla birlikte, bu yorumların bazıları belirli oranda da olsa muhafazakârlıkla birlikte anılabilir. Söz gelişi, muhafazakârlığın belirli ölçüde gericilik içerebileceği tarihsel örneklerle sabittir. Ancak, örneğin onun belirli bir sınıfın sömürsünü gizleme aracı olması muhafazakârlığın asli özelliği olmaktan çok onun belirli bir sınıf ya da zümre tarafından kullanılmasının bir sonucudur. Kısacası, muhafazakârlığın ideoloji anlamı dışında kullanılması halinde çeşitli anlam karışıklıklarına yol açması kesindir. Bundan kaçınmak da neredeyse mümkün değildir. Zira, mevcut bir iktidarın ya da iktidar ilişkilerinin korunması çabasına da, insanların bazı alışkanlıklarını koruma güdüsüne de muhafazakârlık kavramı henüz Destutt de Tracy tarafından kullanılmadan önce de rastlanmıştır. Ancak, muhafazakârlıkla ilgili değerlendirmelerde bu yaklaşımlara çok sık rastlandığından bunlara aşağıda temas edilecektir.

A) Mizaç ve Tutum(gelenekçilik) Olarak Muhafazakârlık

Bu yaklaşımda muhafazakârlık bir ideoloji olarak değil, bir mizaç olarak ele alınmaktadır. Muhafazakârlığı bir ideoloji olarak ele almak yerine her insanda bulunan bir özellik, bir mizaç, daha doğrusu mizacın bir özelliği¹⁰⁹ olarak görüp kabul etmek az rastlanılan bir durum değildir. Gerçekten de, uzunca bir zaman önce yazılmış eserler de dâhil olmak üzere¹¹⁰,

¹⁰⁹ İnsan mizacının, yani yaradılışının muhafaza etmeye eğilimli olduğu kadar değişimlere de eğilimli olduğuna şüphe yoktur. Dolayısıyla da bütün insanların mizacının sadece muhafazakâr nitelikli olduğunu varsaymak doğru bir yaklaşım olmaz. Bununla birlikte bazı kimselerin mizacı diğerlerine oranla daha fazla korumacı olabilir. Hatta, o kişi ya da kişilerin mizaçları bütünüyle muhafaza etmeye eğilimli de olabilir.

¹¹⁰ Örneğin 1912 yılında basılan “Muhafazakârlık” isimli eserinde Lord Hugh Cecil muhafazakârlığın mizaçla olan ilişkisine değinmiştir. Aktaran Andrew Vincent: **a.g.e.**, s. 57

muhafazakârlığa ilişkin eserlerin neredeyse tamamında muhafazakârlığın mizaçla olan ilişkisine, az ya da çok değinilmektedir. Hatta muhafazakârlık üzerine yapılmış olan birçok analiz ve değerlendirmede muhafazakârlık sadece bir mizaç olarak görülmektedir. Böyle bir anlayışa, muhafazakârlığın bir başka kavramla eş anlamlı olarak kullanılması yol açmaktadır. Bu kavram, gelenekçilik kavramıdır. Muhafazakârlık ile gelenekçilik arasında herhangi bir fark olmadığı düşüncesinden hareketle bu iki kavram birbirinin yerine kullanılmaktadır. Muhafazakârlığın genel anlamda hem mizaç hem de tutum boyutuna indirgenmesine gelenekçilik kavramı neden olmaktadır. Kısa bir literatür taraması bile, muhafazakârlığın açık bir biçimde gelenekçilik olarak anlaşılıp o şekilde tarif edildiğini göstermektedir. Oysa, bu iki kavram eş anlamlı değildir. Birbirlerinden bütünüyle farklı olmamakla birlikte, aralarında bazı temel farklılıklar vardır.

Her şeyden önce, gelenekçilik, tarih üstü ya da tarih dışıdır; belli bir tarihsellik içermez. Tarihin her döneminde gelenekçiliğe rastlanabilir. Gelenekçilik, insanlık tarihinin başından beri insanın en temel özelliklerinden biridir. Bu nedenle, her insanda değişen oranda da olsa mevcut olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. İnsanların her çeşit alışkanlıklarından bazılarını muhafaza ederek sürdürmelerine insanlığın erken dönemlerinden beri herkeste rastlanabilmektedir. Kısacası, tarihin her döneminde bütün insanlarda gelenekçi bir mizaca rastlanabilir. Oysa, muhafazakârlık kavramı, geleneksel toplum yapısına meydan okuyan yeni ilke ve kurumlara, felsefi temeli olan bazı ilkelerle karşı konulmasını anlatmaktadır. Dolayısıyla, muhafazakârlık açık bir biçimde tarihseldir. Muhafazakârlık hem sözcük hem de belli nitelikte bir ideoloji olarak tarihin nispeten yakın bir döneminde ortaya çıkmıştır. Gerçekten, muhafazakârlık kavramı, ilk kez 19.YY'da Fransız Chateaubriand tarafından sosyal ve siyasal içerikli bir kavram olarak kullanılmıştır. Bu bakımdan, bazı şeyleri muhafaza eden herkes muhafazakâr olarak kabul edilirse, dünyada şimdiye kadar yaşamış, şu an yaşayan ve gelecekte de yaşayacak olan insanların tamamının muhafazakâr olarak nitelendirilmesi gerekir. Oysa bu tutum, kavramın anlam ve kapsamının

gereksiz ve hatalı biçimde genişletilmesinden başka bir şeye yaramaz. Muhafazakârlık ile gelenekçiliğin farklı kavramlar olduklarını destekler biçimde Mannheim, ünlü eserinde bu iki kavram arasında bir ayrıma gitmiş ve özetle, muhafazakârlığın değil de gelenekçiliğin, her insanda olan ya da olabilen bir özellik olduğuna işaret etmiştir¹¹¹. Dolayısıyla, muhafazakârlığı mizaç boyutuna indirgemek ve onu sadece mizaç olarak görmek yerine gelenekçiliğin muhafazakârlığın bir bileşeni olduğundan¹¹² hareketle muhafazakârlığın bir gelenekçilik boyutunun bulunduğunu söylemek daha doğru olur.

Muhafazakârlık ve gelenekçilik ayrı tarihselliklere sahip olup, bununla bağlantılı olarak aralarında önemli bir fark daha ortaya çıkmaktadır. Yine Mannheim'ı takiben, gelenekçilik ruhsal (psişik) bir durum ya da özellikken, muhafazakârlık genel psikolojik bir tavır ya da tutum olarak nitelenemez¹¹³. Bu nedenle, niteliği itibariyle psikolojik temele dayanan gelenekçiliğin aksine muhafazakâr bir davranışın, ne tür kurum ya da değerlerin korunacağı anlamında, nasıl olacağı önceden bilinemez. Muhafazakâr davranış, gerekli olmadıkça değişimden uzak durarak, mevcut bir yapıya ya da duruma uygun, onunla uyum içinde davranmayı içerdiğinden, siyasal muhafazakâr davranış zamana ve yere göre farklılıklar taşıyabilir. Dolayısıyla, belli bir yer ve zamanda görülen muhafazakârlık ile başka bir yer ve zamanda görülen muhafazakârlık birbirinden farklı olabilir. Oysa Mannheim'a göre, her hangi

¹¹¹ Gelenekçilik muhafazakârlığa göre daha geniş bir kategoridir. Nitekim, Beneton da “Her muhafazakârın gelenekçi olduğunu, ancak her gelenekçinin muhafazakâr olmadığını” belirterek muhafazakârlığın daha dar bir kategori olduğunu belirtmektedir. Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s. Ayrıca, Beneton, her gelenekçinin muhafazakar olmadığını belirterek birbirinden taban tabana zıt siyasi rejimlerin temel felsefe ve kurumlarını korumaya çalışmanın, muhafazakarlıkla etiketlenmesi yanlışlığını da önlemektedir.

¹¹² Philippe Beneton: “Gelenek / Gelenekçilik”, **Sosyolojik Düşünce Sözlüğü**, Haz. Massimo BORLANDI ve diğer., İletişim Yayınları, 2011, s.290

¹¹³ Karl Mannheim: **a.g.e.** s. 73. Mannheim, gelenekçiliğin temelinde olduğunu varsaydığı psikolojik faktöre dayanarak yaptığı muhafazakârlık-gelenekçilik ayrımını desteklemek için bir de örnek vermektedir. Buna göre, politik fikirleri açısından ilerici olan bir kimsenin özel ya da iş hayatında gelenekçi ya da tam tersi biçimde siyaseten gelenekçi olan bir kimsenin özel yaşantısında ilerici olması mümkündür. Mannheim'a göre bu örnek gelenekçilikle muhafazakârlığın birbirlerinden ayrılımları bakımından önemlidir. Örneğin, muhafazakârlık da psişik bir boyutla açıklanırsa, o zaman ikisi arasındaki fark ortadan kalkar ve bu iki kavram aynı anlama gelir.

bir durumda bir gelenekçinin nasıl davranacağı önceden kestirilebilir¹¹⁴. Bunu sağlayan, gelenekçiliğin psikolojik temelli bir tavır ya da tutum olmasıdır. Görülüyor ki, gelenekçiliğin temelinde psikolojik etkenler yer almaktadır.

Muhafazakârlık ve gelenekçiliğin birbirinin yerine kullanılmasını sağlayan en temel faktör, her iki kavramda da muhafaza etmenin önemli bir yer tutmasıdır. Gelenekçilikte bu tavır/tercih, psikolojik bir temele dayanırken, muhafazakârlıkta psikolojik temelin yerini siyasal ve toplumsal kaygı ve düşünceler almaktadır. Gelenekçi mizaç ve onun insanda yarattığı düşünme ve davranma eğilimlerinin en temel özelliği denenmiş, bilinen ve tanınanı; denenmemiş, bilinmeyen ve tanınmayana, yani yabancı olana tercih etmesidir¹¹⁵. Görüldüğü üzere, bu tavrın temel amacı mevcudu muhafaza edip devam ettirmektir. Zaten, gelenekçi mizaç çoğunlukla bu yönüyle ele alınmaktadır. Bu, çok doğal bir durum olup hayatın bir gerçeğidir. Nitekim, zaman zaman da olsa, her insanda alışılmış olana, bildik/tanıdık olana yönelik eğilimin, yeniye yönelik eğilimden daha fazla olduğu görülebilmektedir. Dolayısıyla, bir mizaç ve ondan beslenen tavır ve davranış olarak gelenekçilik hayatın bir gerçeğidir ve herkeste gelenekçi bir yön mutlaka mevcuttur. Bunun en temel nedeni de, insanların risk alma hususundaki çekingenlikleridir. Gerçekten, insan hayatının her alanında olmasa da hiç değilse bazı alanlarında daha önce yapılmamışın, denenmemişin, yani yeninin sonuçları itibarıyla belirsizlikler taşıdığı, dolayısıyla da riskli olduğu birçok insanın ortak düşüncesidir. Dolayısıyla, sürekli risk almak, yeni olan her şeye açık olmak yerine ihtiyatlı davranarak, denenmiş, gelenek halini almış olanda karar kılmak muhafazakâr olsun olmasın her insanın temel özelliklerinden biridir. Bu açıdan bakıldığında, insanlar isteseler de istemeseler de mizaçlarında gelenekçi bir yön mutlaka

¹¹⁴ Karl Mannheim: **a.g.e.**, s. 73

¹¹⁵ Lord Hugh Cecil'e göre, muhafazakâr mizacın kaynağında, büyük ölçüde, bilinmeyene ve teorik akıl yürütmeye karşı güvensizlik, buna mukabil tecrübeye karşı da güven yatmaktadır. Aktaran Andrew Vincent: **a.g.e.**, s.57. Görüldüğü üzere, Cecil muhafazakârlık kavramını çok geniş alarak bazı şeyleri muhafaza etme durumlarını tümüyle muhafazakârlık kavramıyla ifade etmiştir. Ancak, bu yaklaşımın muhafazakârlık kavramının daha da karmaşıklaşması pahasına gerçekleştiği söylenmelidir. Dolayısıyla, muhafazakâr mizaç yerine gelenekçi mizaç demenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

mevcuttur. Muhafazakârlığı (sosyal ya da siyasal boyutuyla) kendine hiçbir biçimde yakıştırmayan insanlarda bile mizacın yansıması olan gelenekçi tutum ve davranışlar mutlaka vardır ve olmaya da devam edecektir. Hatta muhafazakârlığın siyasete bakışının da bu mizaçla çakıştığı ya da örtüştüğü ortadadır¹¹⁶.

Gelenekçi mizacı “doğal muhafazakârlık” olarak adlandıran Cecil’e göre, bu mizaç, değişimden hoşlanmaz ve bu yüzden de ona karşıdır¹¹⁷. Konuya benzer bir açıdan yaklaşan Ergil’e göre de muhafazakâr mizaca sahip bir kişinin bazı özellikleri bulunmaktadır. Buna göre muhafazakâr mizaçlı kişiler, gelenek ve göreneklerine bağlı, durağanlıktan hoşlanan, istikrar arayan, beklenmedik, olağandışı ve düzensiz olandan korkan ve ait olduğu sosyal kümenin diğer üyelerinden ayrı düşmemek için onlara benzemeye çalışan kişilerdir¹¹⁸.

Quinton’a göre ise, muhafazakârlığın bir ideoloji yerine bir mizaç olarak görülmesinin temel nedenlerinden biri, onun klasikleşmiş eserlerinin sayısının az olmasıdır¹¹⁹. İnsanların düşünce ve davranışlarına referans olacak fikir ve düşünceleri barındıran muhafazakâr eser sayısı fazla olmayınca, insanların kişisel tutum ve davranışları; yaradılışa, yani mizaca

¹¹⁶ Muhafazakârlığın siyasete bakışında, ayrıca, insanın sınırlı, eksik ve kusurlu, dolayısıyla da kendisine bütünüyle dayanılıp güvenilemez bir varlık olarak görülmesinin yattığı da söylenmelidir. Bu konuya tezin ilerleyen sayfalarında değinilecektir.

¹¹⁷ Lord Hugh Cecil’dan aktaran Andrew Vincent: **a.g.e.**, s. 57

¹¹⁸ Doğu Ergil: **İdeoloji: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, Halkçılık**, “S” Yayınları, 1986, s.112. Ergil bu özellikleri muhafazakâr mizaçlı oluşa bağlamakla birlikte, kanaatimizce bu özellikler gelenekçiliğe ya da gelenekçi mizaca sahip olanlara daha fazla uymaktadır. Başka bir deyişle, bu özelliklerin sadece muhafazakârlara özgü oldukları iddia edilemez. Bununla birlikte, bu söylenenlerden muhafazakâr mizaç kavramının hiçbir biçimde kullanılabilir olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Elbette muhafazakâr mizaç kavramı da geçerli bir kavramdır. Ancak onun daha dikkatli kullanılması gerekmektedir. Şöyle ki, muhafazakâr mizaca sahip olduğu ileri sürülen kişinin sadece değişim ya da muhafaza etme kaygısı taşımaması, bunların yanında, hatta onlardan daha önemli olacak şekilde, bazı başka nitelikleri de haiz olması gerekmektedir. Örneğin söz konusu kişinin aynı zamanda aile, din, toplumsal gruplar, cemaatler, diğer otorite kaynakları gibi temel muhafazakâr değerlere de belli ölçüde bağlı olması beklenir.

¹¹⁹ Liberalizmin Locke’un “Treatises of Government” ve Mill’in “on liberty”; sosyalizmin “Komünist Manifesto”; elitizmin Platon’un “Devlet”i gibi klasik metinlerinin olduğunu belirten Quinton’a göre muhafazakârlığın klasik olmaya en fazla yaklaşan metni Burke’nün kapsayıcı olmaktan ziyade belirli, somut tek bir olaya değinen polemik ve retorik yüklü “Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler” isimli eseridir. Anthony Quinton: **a.g.m.**, s.247-248.

bağlanmakta ya da dayandırılmaktadır. Oysa, kaynak niteliği taşıyan muhafazakâr eser sayısı liberal ve sosyalist eser sayısı kadar fazla olsa, muhafazakârlığın ideolojik yönünün mizaç yönünden daha fazla ön plana çıkacağı söylenebilir. Gerçekten de, liberalizm ve sosyalizmin savunucuları arasında da bunların ideoloji olmadığını ileri sürenler bulunsa da, yine de bunların birer ideoloji oldukları noktasında tam bir mutabakat vardır. Bunun nedenlerinden biri, bu fikir sistemleriyle ilgili çok sayıda eserin mevcut olmasıdır. Yoksa liberalizm, sosyalizm ya da milliyetçiliğin de mizaç boyutunun olmadığı söylenemez. Şöyle ki, her insanın ruhunda, özünde, derecesi kişiden kişiye değişse de özgürlüğe; sosyal ve ekonomik açıdan daha az şanslı olanlara ve kendisiyle aynı tarihe, kültüre, dile vb. sahip olanlara karşı bir duyarlılık vardır.

B) Belirli Bir Sosyal Sınıf, Zümre veya Cinsiyet Egemenliğinin Kılıfı Olarak Muhafazakârlık

Muhafazakârlığın bir diğer yaygın yorumlanış biçimi, muhafazakârlığı, belli bir sınıf, zümre ya da cinsiyetin egemenlik, baskı, sömürü ya da iktidar ilişkisini devam ettirmek için başvurduğu bir araç olarak görmektedir. Nitekim, O'Sullivan da muhafazakârlığın, yönetici sınıfların bencilliğini gizleyen bir örtü olarak algılandığına dikkat çekmektedir. Bu örtünün altında, eşitsizlik ve ekonomik sömürü düzeni yatmaktadır. Muhafazakâr söylemde mevcudu muhafaza etmenin faydalarının sıklıkla vurgulanmasının arkasında, yerleşik güç odaklarının iktidar konumlarının korunması niyetinin yattığı düşünülmektedir. Bu yaklaşımı İmmanuel Wallerstein çok net bir biçimde ifade etmektedir: “ Muhafazakârlığın ideolojik köklerini araştırmaya koyulmak günümüzdeki makro iktidar yapılarının işleyiş mantığını da kavramak yönünde atılmış bir adım olacaktır. Çünkü, muhafazakârlık dünya sisteminin destekçisi olarak 19. YY'dan itibaren hâkim bir ideoloji olagelmış ve liberalizmin sisteme destek olmadığı tarihsel şartlarda bir ikame vazifesi görmüştür”.

Harbour da benzeri ifadelerle muhafazakârlığın, genellikle, statüko savunuculuğu ya da sosyal ve siyasal sistemde temel değişim karşıtlığı olarak algılandığını ifade etmektedir¹²⁰. Buna göre, bazı toplumsal sınıf ve zümreler ile erkek cinsiyetinin, mevcut toplumsal, siyasal ve ekonomik zihniyet, kurum ve yapıların devam etmesinde çıkar ve faydaları vardır. Onlar mevcut zihniyet ve kurumların değişmesine yol açacak, en yüzeysel olanları da dâhil, her tür yeniliği tehlikeli görerek peşinen reddetmektedirler. Bu kesimler için önemli olan, mevcut iktidar yapısı ve ilişkilerinin korunup kollanmasıdır. Zira, bu sayede kendi çıkarlarının korunması ve devam ettirilmesi garanti edilmiş olur. İşte muhafazakârlık, egemenlerin bu amaçlarına hizmet eden en önemli araçtır. Bu süreçte muhafazakârlık, egemenlerin söylemi haline gelir ve böylelikle de egemenliklerinin devamı sağlanmış olur.

Görüldüğü üzere, bu yaklaşıma göre muhafazakârlar, kendilerine bazı ayrıcalıklar sunan statülerinin zarar göreceği endişesiyle değişimlere ya da en azından ani ve radikal olanlara karşı bir söylem tutturmuş olan egemen sınıf temsilcilerinden ve onların destekçilerinden başkaları değildir. Egemenliklerin korunmasına dayanan bu yapı, aynı zamanda, muhafazakârlığın varlığının da garantisidir. Sırtını bir güç odağına dayayan muhafazakârlık varlığını devam ettirmeyi başarır¹²¹. Kısacası, bu yoruma göre, muhafazakârların asıl kaygısı hâkim sınıfın yerleşik hayatının alt üst olarak dağılması tehlikesi¹²² olup, muhafazakârlığın rolü egemen sınıfın egemenliğinin devamını sağlamaktan ibarettir¹²³. Buradan, muhafazakârlığın değişimle bir sorununun olmadığı, muhafazakârlar için önemli olanın değişmemek değil, hâkim sınıf ya da güç odağının bazı ayrıcalıklar içeren yerleşik durumunun değişmemesi olduğu şeklinde bir yargıya da varılabilir.

¹²⁰ William R. Harbour: **a.g.e.**, s.1

¹²¹ Şevket Kotan: “Muhafazakârlık, Değişim ve İslam”, **Tezkire**, yıl.11, sayı 27-28, Temmuz/Ekim 02, s. 82

¹²² Nuray Mert: “Muhafazakarlar Neyi Muhafaza Etmeye Çalışır?”, **Tezkire**, yıl.11, sayı 27-28, Temmuz/Ekim 02, s. 73

¹²³ Nuray Mert, bu yorumu destekler biçimde, muhafazakârlığın sadece hâkim sınıf ya da sınıfların konumunu korumakla görevli olduğunu savunmaktadır.

Dolayısıyla, egemenlerin egemenliği devam ettiği sürece her şey yolunda demektir. Bu bağlamda, yerleşik güç odaklarının egemenlikleri zarar görmediği sürece değişimin ani ya da tedrici; radikal ya da yüzeysel olmasının muhafazakârlık açısından pek bir önemi yoktur. Dahası, muhafazakârlar eğer gerekirse kendi kontrolleri dışında gelişen ani, büyük ve radikal değişimlere bile onay vermeye hazırdırlar. Hatta, bu tarz değişiklikleri bizzat kendileri bile gerçekleştirebilirler.

Ancak, muhafazakârlığı sınıfsal sömürünün aracı ya da gizleyicisi olarak gören bu yaklaşımın da muhafazakâr düşünceyi basitleştirdiği ortadadır. Zira, bu yaklaşım muhafazakârlığın bütün değer ve ilkelerini göz ardı etmekte ve onun ani ve radikal değişikliklere bazı felsefi kaygılar nedeniyle karşı olduğu gerçeğini atlamaktadır. Böylelikle de muhafazakârlık her kalıba kolayca girebilen, sıradan bir tutuma indirgenmiş olmaktadır. Dolayısıyla da, bir yerde, muhafazakârlığı mizaca indirgeyen yukardaki yaklaşıma benzemektedir¹²⁴. Oysa, muhafazakarlık sahip olduğu ilke ve fikirler, desteklediği değerlerle insanlığın içinde bulunduğu duruma çok güçlü cevaplar getirmiştir¹²⁵. Gerçi, muhafazakârlığı belirli bir sınıf ya da toplum kesiminin gerçek çıkarlarını korumayı amaçlayan, hatta bazılarını gizleyen bir perde olarak gören bu yaklaşımın bütünüyle yanlış olduğu da söylenemez. Gerçekten de, muhafazakârlığın sınıf çıkarlarıyla ve bunların korunmasıyla inkâr edilemez bir bağı vardır. Örneğin 19.YY Fransız ve İngiliz muhafazakârları arasında çok sayıda aristokrat kökenli kimsenin bulunduğu, bilinen bir durumdur. Bunlar, ayrıcalıklarının hızla yitip gidişini durdurmaya çalışan kimselerdi. Hiç şüphesiz onlar düzenin hızlı değişimini önleyebilselerdi, kendi kurulu iktidarlarının ve o iktidara bağlı olan statülerinin devamı için çabalayacaklardı. Ancak, muhafazakârlığın belli sınıflarla olan tarihsel bağlantısına rağmen sınıf çıkarlarıyla bağlı olmak sadece

¹²⁴ Ancak, arada önemli bir fark vardır. Muhafazakârlığı bir mizaç olarak gören yaklaşım, muhafazakârlığın koruduklarının nitelikleri üzerinde durmazken, muhafazakârlığın bir kisve olarak görüldüğü bu yorumda muhafazakârlık belli çıkar ve düşüncelerin muhafaza aracı olarak görülmektedir.

¹²⁵ Noel O'Sullivan: "Conservatism", s.51

muhafazakârlığa özgü değildir. Liberalizm ve sosyalizmin de belirli sınıfların bazı çıkarları için kullanılmadıkları ya da onlara hizmet etmedikleri söylenemez. Nitekim, ekonomik liberalizmin olumlu yöndeki serbest piyasa vurgusunun sermaye ve özgür girişim sahiplerine; sosyalizmin emek-sermaye karşıtlığı vurgusunun ise işçi kesimine çok daha fazla çekici geldiği bir gerçektir.

C) Gericilik Olarak Muhafazakârlık

Muhafazakârlık kavramının anlamına ilişkin farklı yaklaşımlardan bir diğeri de onu gericilikle özdeşleştiren yaklaşımdır. Bu yaklaşımın en temel özelliği muhafazakârlığa olumsuz bir anlam yüklemesidir. Bu iki kavramın kolaylıkla birbirinin yerine kullanılmasına, bunların sahip oldukları bazı ortak noktalar imkân vermektedir. Gerçekten, muhafazakârlık ve gericilik benzer bazı özellikleri taşıdıkları için çoğu zaman bu iki kavramın aynı olduğu düşünülmekte ve rahatlıkla birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar¹²⁶. Oysa, bu iki kavram kesinlikle birbirinin aynısı değildir. Bu kavramların örtüştükleri noktalar bulunsa da bunların birbirlerinden kesinlikle farklı olan yön ya da özellikleri vardır. Kısacası, bu kavramlar birbirlerinden ayrı, müstakil kavramlardır. Ancak, bunlar değerlendirmelerde hiç düşünülmemekte ve kesinlikle hesaba katılmamaktadırlar.

Muhafazakârlık ve gericilik kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılabilmelerini sağlayan en temel unsur, her iki kavramda da muhafaza etme ve değişimden şüphe etmenin ortak payda olmasıdır. Muhafazakârlık,

¹²⁶ Esasında muhafazakârlık kavramını karşılaması için gericilik kavramının kullanılması sadece bir kafa karışıklığından kaynaklanmamaktadır. Gericilik kavramı, aynı zamanda, bilinçli bir biçimde olumsuzlama amacıyla da kullanılmaktadır. Bu kavram kullanılmak suretiyle muhafazakârlık kavramının itibarsızlaştırılması hedeflenmektedir. Bu çabanın kaynağının, aydınlanmacı düşünceden ve onun ilerencilik anlayışından beslendiği açıktır. Aydınlanmanın temel hedefinin ilerencilik anlayışı uyarınca yeni bir düzen kurmak olduğu hatırlanırsa, bu hedefe engel olması muhtemel her tür düşünce ve eylemin ilerleme karşıtı şeklinde değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Nitekim de öyle olmuş ve aydınlanma projesini eleştirenler ve ona muhalif olanlar gerici etiketiyle damgalanmışlardır. Görüldüğü üzere, gericilik kavramını aydınlanma düşüncesine ve onun projesine borçluyuz. Bkz. Bengül Güngörmez: **a.g.m.**, s. 15-17

taşıdığı muhafaza etme dürtüsünden ve değişime mesafeli oluşundan hareketle “gericilikle” özdeşleştirilmektedir. Bu yanlış kanaat sonucunda da muhafazakârlık, birçok kesim tarafından patolojik bir kavram olarak görülerek tehlikeli kavramlar arasına yerleştirilmektedir. Muhafazakârlığın bu muameleye maruz kaldığı ülkelere verilecek en iyi örneklerden biri, Fransa’dır. Muhafazakârlık, Fransa’da cereyan eden bir olaya, Fransız Devrimine yönelik tepkilerden doğmuşsa da, bu ülkede olumsuz bir anlama sahiptir. Bu bağlamda, Fransa’da muhafazakârlık geçmişte gericilikle özdeşleştirilerek aşağılayıcı ve kötüleyici bir kavram haline getirilmiştir¹²⁷. Bu ülkede muhafazakârlığın bugünkü durumu da geçmişten çok farklı değildir¹²⁸. Bunun en temel nedenlerinden biri, felsefidir. Fransa’nın, Anglo Sakson ya da ılımlı muhafazakârlık diye anılan muhafazakârlıktan belli ölçüde farklı olan Kıt’a Avrupası muhafazakârlığına¹²⁹ ya da gericici muhafazakârlığın De maistre, De Bonald, Maurras gibi önemli ve belirleyici düşünürlerine sahip olmasının, muhafazakârlığın bu ülkedeki algılanışında büyük payı bulunduğu söylenebilir¹³⁰.

Muhafazakârlığın üzerine yanlış bir biçimde, sık sık tutuculuk veya gericilik etiketinin yapıştırılmasının en önemli nedeni, yukarıda da belirtildiği gibi, gericiliğin de yenilik ve değişimlere karşı olmasıdır¹³¹. Oysa, Viereck’in de işaret ettiği gibi, gericilikle muhafazakârlık arasında önemli bir fark vardır. Şöyle ki, gericilik bilinçsizce ve de ayırım gözetmeksizin değişime toptan itiraz edip, hemen her şeyi korumaya çalışmaktadır¹³². Ayrıca, gericilik geçmişte ya da tarihteki belli bir döneme mükemmellik atfedip, onu altın çağ olarak

¹²⁷ Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s.8

¹²⁸ Fransız muhafazakârlığının gelişim süreciyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s. 50-65

¹²⁹ Fransa’da liberal geleneğin güçlü köklere ve geçmişe sahip olmaması, liberal nitelikli muhafazakârlığın bu ülkede gelişmesini engelleyen en temel faktördür.

¹³⁰ Gerçekten de bilhassa de Maistre ve de Bonald görüşleriyle muhafazakârlıktan ziyade gericiliğe daha yakın durmakta ve gericiliğin önemli temsilcileri arasında gösterilmektedirler. Bkz. Barrie Axford, Gary K. Browning, Richard Huggins, Ben Rosamond: **Politics: An Introduction**, Second Edition, Routledge, 2006, s. 264

¹³¹ Barbara Goodwin: **a.g.e.**, s.147

¹³² Süleyman Seyfi Ögün: “Değişim Ethosu, bürokratik skolâstik ve Gandhi”, **Zaman Gazetesi**, 22-05-2010.

niteleme gayretindedir. Gericinin asıl istediği, eskinin kurum ve zihniyetini yeniden kurarak söz konusu döneme geri dönmektir. Gericiler, zamanın ya da tarihin akışını geri çevirmeye çalışarak geçmiş olduğu gibi, bir bütün halinde içinde bulunulan zamanda yeniden inşa etmeyi düşleyenlerdir¹³³. Muhafazakârlık ise, öncelikle her şeyi değil, bilinçli bir biçimde bazı şeyleri korumayı hedefler¹³⁴. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakârlık için önemli olan, tarihin ya da geçmişin ve onların beraberinde getirdiklerinin, yani geleneklerin bir bütün halinde korunması ve devam ettirilmesi değildir. Muhafazakârlık kendini, toplumun bütünü için önemli ve değerli olan ve bu yüzden de toplumun ihtiyaç duyacağına inandığı değerlerin ve kurumların korunmasına adanmış¹³⁵, yoksa ne var ne yok her şeyin korunmasına değil. Zaten, Burke'ü de modern muhafazakârlığın ilk metnini yazmaya, temel fikirlerini oluşturmaya iten onun değişen her şeyin değil, toplum için çok büyük önemi olduğuna inandığı değerlerin kaybolup gitmesine seyirci kalmama isteğidir¹³⁶. Bu açıdan bakıldığında, gericiliğin aksine muhafazakârlık seçici bir ideolojidir.

Muhafazakârlık, aynı zamanda, geçmiş bugünde yeniden inşa etmeyi de hayal etmez. Muhafazakârlar gericilerin bu boş hayalini pek taşımazlar. Muhafazakârlar geçmişe ve onun taşıdıklarına önem vermekle birlikte, asıl bugünde yaşarlar. Tabir caizse, muhafazakârların amacı saatleri, yani zamanı geri döndürmek/çevirmek değil, onun muntazam bir biçimde ve kesintiye uğramadan çalışmasını sağlamaktır. Onlar için geçmiş sadece geçmiş olduğu için önemli değildir. Geçmişin önemli addedilmesi için bazı faydalar taşınması ve sunması gerekir. İşte, muhafazakârlara göre, bu fayda, geçmişin bugünü aydınlatması; yaşanan zamanın insanına rehber olmasıdır. Geçmiş, içinde bulunulan zamanda insanların davranışlarına yol gösterebiliyorsa, işlevseldir. Yoksa, muhafazakârlar için geçmişin hiçbir

¹³³ Ahmet Çiğdem: **Taşra Epiği: Türk İdeolojileri ve İslamcılık**, Birikim Yayınları, 2001, s.37;

Bengül Güngörmez: **a.g.m.**, s. 17

¹³⁴ Peter Viereck: "Conservatism Revisited", s.,70

¹³⁵ Peter Viereck: "Conservatism Revisited", s.73

¹³⁶ Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s. 11

anlam ve önemi yoktur. Hatta geçmişin belli bir bölümünün ve onun beraberinde taşıdıklarının zararlı görülmesi bile mümkündür. Bu durumda, muhafazakârlar söz konusu geleneksel kurum ve değerlerin değiştirilmemeleri için herhangi bir sebep aramazlar.

Bununla birlikte, muhafazakârlığı gericiliğe indirgeyen yaklaşım bütünüyle yanlış değildir. Yani, bu yaklaşımda belli bir doğruluk payı bulunmaktadır. Gerçekten de, gericiğin muhafazakârlığın bütünüyle dışında olduğu, dolayısıyla muhafazakârlığın kesinlikle gerici unsurlar barındırmadığı söylenemez. Nitekim, muhafazakârlığın genel bir özelliği olmamasına rağmen gericiğin izlerine geleneksel ya da ana akım diye anılan muhafazakârlıkta bile rastlamak pekâlâ mümkündür. Dolayısıyla, he ne kadar, muhafazakârlık türleri arasında “gerici(reaksiyoner) muhafazakârlık” olarak adlandırılan bir akım bulunsa bile gerici muhafazakârlığın sadece tek bir koluna has değildir. Zira, bir gözü sürekli geçmişte olan bir ideolojinin geçmişin bir dönemini olduğu gibi yeniden kurmayı isteyenlere şemsiye vazifesi görmemesi imkânsızdır. Bu nedenle, muhafazakârlığın az ya da çok, güçlü ya da zayıf reaksiyoner yani, gerici bir damara sahip olması neredeyse kaçınılmazdır¹³⁷. Kısacası, muhafazakârların bir kısmının bireysel ya da kolektif nedenlerden tepkiciliğe, yani gericiliğe sivrilmelerini beklemek fazla iyimserlik olur. Ancak, muhafazakârlar zaman zaman gericiliğe kaysalar da, bu çok arızı bir durum olup kesinlikle muhafazakârlığın değişmez ve temel bir özelliği değildir. Zaten gerici muhafazakârlığın özelliklerinden dolayı

¹³⁷ İşte muhafazakârlığa değişime bütünüyle kapalı ya da gerici görünümünü veren bu damardır. Zira, reaksiyoner muhafazakârlık, özü itibarıyla, siyasi ve toplumsal düzenin statik ve insan iradesinin büyük ölçüde dışında olduğu inancına dayanır. Bu inancın belki de en önemli dayanağı, gerici/reaksiyoner duruşun siyasi düzenin istikrarının ancak gerçek/doğru spiritüel değerlerdeki uzlaşmayla sağlanabileceği iddiasıdır. İşte, üzerinde uzlaşılması gereken söz konusu değerler, siyasi ve toplumsal düzene statik, yani durağan özellik kazandırmaktadır. Düzenin, istikrarı söz konusu gerçek/doğru spiritüel değerlere ve onlara uyulmasına bağlıdır. Bu yüzden de siyasi ve toplumsal düzen keyfi bir biçimde, insanların isteklerine dayalı olarak değiştirilmemelidir. Reaksiyoner duruşun bu varsayımlarının geleneksel ya da klasik muhafazakârlıkla örtüşen noktaları olduğu hemen göze çarpmaktadır. Gerici muhafazakârlık ile geleneksel muhafazakârlık arasındaki benzerliğe örnek olarak her ikisinde de siyasi ve toplumsal düzenin keyfi biçimde insan iradesi tarafından şekillendirilemeyeceği ya da şekillendirilmemesi gerektiği inancı gösterilebilir. Aslında, her iki kavramın birbirinin yerine kullanılmasına yol açan husus da değişim ve muhafaza noktasındaki bu örtüşme ya da benzerliklerdir.

kitleler nezdinde ikna edici bulunmamış, yeterince taraftar toplayamamış ve marjinal kalmışken¹³⁸, muhafazakârlık bugün de kendinden yaygın bir biçimde söz ettirmektedir.

D) Bir İdeoloji Olarak Muhafazakârlık

Muhafazakârlığın bir ideoloji olup olmadığına ilişkin değerlendirmelerde, büyük ölçüde, benimsenen ideoloji tanım ve anlayışları belirleyici olmaktadır. Bu değerlendirmelerde, farklı ideoloji tanımları takip edilerek muhafazakârlığın bir ideoloji olup olmadığına karar verilmektedir. Buna göre, muhafazakârlığı bir ideoloji olarak görenler kendi ideoloji anlayışlarını ve ideoloji kavramının bazı özelliklerini öne çıkartırken, aksini savunanlar kendi savlarını destekleyecek ideoloji tanım ve niteliklerine gönderme yapmaktadırlar. Bu bağlamda, aralarında bizzat muhafazakârların da bulunduğu bazı yazarlar onu kesinlikle bir ideoloji olarak görmezken, bazı muhafazakârların da dâhil olduğu diğer bir kısım düşünürler muhafazakârlığı bir ideoloji olarak nitelendirmektedir.

Bir ideoloji olarak kabul etmeyenlere göre muhafazakârlık, sahip olduğu bazı özellikler nedeniyle ideolojiler kategorisine dâhil edilemez. Zaten muhafazakârların da bu yönde herhangi bir istek ve amaçları yoktur. Onlar inançlarını, bir “ideolojinin” aksine, bir düşünce tarzı veya sağduyu¹³⁹ ya da bir gelenek¹⁴⁰ biçiminde tanımlama eğilimindedirler¹⁴¹. Bu gruptaki yazarlar, muhafazakârlığı tarihsel akıl, geleneksel bilgi ve siyasi pragmatizmin bir sentezi¹⁴², onlardan beslenerek hayat bulan ideoloji karşıtı bir duruş olarak kabul ederler.

¹³⁸ Süleyman Seyfî Ögün: “Değişim Ethosu...”,

¹³⁹ Andrew Heywood: **Political Ideologies: An Introduction**, 4th. ed., Palgrave Macmillan, 2007, s. 68

¹⁴⁰ Matthew Festenstein and Michael Kenny: **a.g.e.**, s.119

¹⁴¹ Ögün de muhafazakarlığın bir ideolojiden ziyade bir sendrom ya da bir habitus olarak görülmesinin daha yerinde olacağını düşünmektedir. Bkz. Süleyman Setfi Ögün: “Muhafazakârlık Soruşturması”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl:1, sayı:1, Yaz 2004, s.135

¹⁴² Matthew Festenstein and Michael Kenny: **a.g.e.**, s.119

Muhafazakârlığın bir ideoloji olamayacağını iki noktaya dayandırıldığı söylenebilir. Bunların ilkinde göre muhafazakârlık, soyut akla ve onun ürünü olan her şeye karşı çıkarak bunların yerine somut olanı ve ampirizmi savunur. Bu yaklaşımın bir gereği olarak da teoriye karşı düşmanlığa varan bir tutum sergiler. İşte, ideoloji de bizzat bir teori olduğu ya da teori veya teorileri bünyesinde barındırdığı için muhafazakârlık bir ideoloji olamaz. İdeolojiler, soyut teorilerden siyasî reçeteler veya ilkeler çıkartır¹⁴³ ve bunları mutlak hakikatler olarak genelleştirerek (evrenselleştirerek) insanlığa sunarlar. Bu açıdan bakınca ideolojiler soyut aklın ürünü olan akli, iradi ve keyfi kurgulardır. Oysa bizzat muhafazakârlara göre muhafazakârlık, savunduğu ya da üzerine oturduğu değer ve ilkeler yönünden ideolojiye ve onun işleyiş biçimine büyük ölçüde ters düşer. Zira, muhafazakârlık yerellik, ampirizm ve somutluğu savunur. Öncelikle, muhafazakâr söylemde evrensellik arayışının alışıldık bir yaklaşım olmadığı söylenmelidir. Başta Burke olmak üzere birçok muhafazakâr, kendilerini bilinçli olarak evrensellik arayışının dışında tutmuşlardır. Bunun yerini, bütün toplumların özgün değerlerinin korunması anlamında yerellik vurgusu almaktadır¹⁴⁴. Yerellik vurgusunun doğal uzantısı olarak muhafazakârlar, aynı zamanda, göreselliği savunurlar. Muhafazakârlıktaki yerellik ve göresellik savunusunun, her ideolojinin geçerli tek bir hakikat bulunduğu savına karşılık, hakikatin hiçbir ideolojinin tek başına sahiplenemeyeceği kadar karmaşık olduğu biçimindeki muhafazakâr inançtan¹⁴⁵ kaynaklandığı söylenebilir. Bu yüzden, ideolojilerin objektiflik, yani evrensellik iddiaları ile bu iddialarla kendilerine meşruiyet kazandırılmaya çalışılan değer ve ilkelerin¹⁴⁶ bir anlamının olmadığını savunurlar. Bunu, muhafazakârların dogmatizm karşıtlığı olarak da ifade etmek mümkündür. Aynı zamanda muhafazakârlıkta, birer soyutlama olan zihni kurgular ile bunların üzerinde yükselen deneme yanılma yöntemine

¹⁴³ Anthony Quinton: **a.g.m.**, s.247

¹⁴⁴ Bununla birlikte, bu yaklaşım ya da anlayışın muhafazakârları ikilemde bıraktığı söylenebilir. Bu durum özellikle muhafazakârlık milliyetçilikle birleştiğinde söz konusu olabilmektedir.

¹⁴⁵ Süleyman Seyfi Ögün: “Türk Muhafazakârlığının Kültür Kökleri ve Peyami Safa’nın Muhafazakâr Yanılgısı”, **Türk Politik Kültürü**, Süleyman Seyfi ÖĞÜN, Alfa yayınları, 2000, s. 318

¹⁴⁶ Evrensel ilkelerle kastedilen rasyonalist temelde oluşturulmuş olan ilkelerdir.

dayalı projelerden, bunların felaketlere kadar varabilecek belirsizlikler taşıması yüzünden uzak durulur. Onun yerine somut ve mevcut olan tercih edilir.

Bu açıdan bakıldığında, muhafazakârlar, ne herhangi bir teoriyle bağlantılı soyut bir ilke, ideal ya da kurumun tüm insanlığa reçete¹⁴⁷ olarak sunulması anlamına gelen- milli ya da global ölçekte- sosyal mühendisliğe ne soyunurlar¹⁴⁸ ne de bunun bir başka ideoloji tarafından yapılmasını onaylarlar. Bu nedenle, muhafazakâr literatürde eşitlik, özgürlük, adalet, insan hakları, millet, devlet vb. politik ideal ya da değerlere, liberalizm, sosyalizm ya da bir başka ideolojide olduğu gibi üstünlük atfedildiğine rastlamak güçtür¹⁴⁹. Bu suretle, muhafazakârlık reddettikleriyle yani teori ve ideoloji ile aynı anlama gelmemiş, onlarla özdeşleşmemiş olur. Entellektüalizm karşıtlığı olarak da nitelendirilebilecek olan bu tutumun muhafazakâr yazar ve düşünürler üzerinde bir hayli etkili olduğu söylenebilir. Örneğin, ünlü muhafazakârlar arasında yer alan F.J.C.Hearnshaw, muhafazakârların, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, herhangi bir şey söylemeden sadece oturup düşünmelerinin, hatta sadece oturmalarının yeterli olduğunu savunacak kadar ileri gitmiştir¹⁵⁰.

Nisbet'e göre, muhafazakârlığın ideoloji olamayacağı yönündeki argümanın dayandığı ikinci nokta ise, muhafazakârlığın bir ideolojide bulunması gereken "eylem" ve "reform yapma" unsurlarını taşımadığı iddiasıdır. Bunda ciddi bir gerçek payı olduğu söylenebilir. Nitekim, Goodwin de bu noktaya işaret etmekte ve muhafazakârların, ne insanların kendilerine

¹⁴⁷ İdeolojilerin sunduğu reçeteler mevcut sosyal, siyasal ya da ekonomik sorunların çözümüne ilişkin yol göstermelerdir. Bu reçeteler tarihsel tecrübeler ve geleneklere değil, toplumu boş bir levha, yani "tabula rasa" gibi gören zihni kurgulara dayanırlar. Bu açıdan bakıldığında her ideolojik reçete, Ergil'in de belirttiği üzere, akli ve iradi olan, yani mantiki kurgulardır. Böyle bir anlayış muhafazakârlığın en temel ilkeleriyle, doğal olarak, çelişmektedir. Doğu Ergil: **a.g.e.**, s.143

¹⁴⁸ Gerçekten de muhafazakârlar, Ögün'ün de belirttiği gibi, ideolojileri, soyut kavram ve idealler üzerinden sosyal mühendisliğe soyunan, gelecek temelli rasyonel kurgular olmakla suçlarlar. Süleyman Seyfi Ögün: " Türk Muhafazakarlığının Kültür Kökleri...", s318

¹⁴⁹ Anthony Quinton: **a.g.m.**, s.260

¹⁵⁰ Michael Freedon: **a.g.e.**, s. 318

bir siyasi bağıllık (commitments) duymasını sağlamaya ne de onlara siyasi eylem aşılama ya da telkin etmeye çalıştığını ileri sürmektedir¹⁵¹. Muhafazakârların bunlardan uzak durmaları güçsüzlük ya da beceriksizlikten değil, zaten böyle bir şeyi istememelerindendir. Sonuç olarak, bu açıdan yani, siyasi eylemi ideolojinin temel şartlarından biri olarak gören anlayış açısından bakıldığında, muhafazakârlığın ideoloji olarak kabul edilmemesi gayet doğaldır.

Buna karşılık, bazı muhafazakâr yazar ve fikir adamları ile muhafazakâr olmayan yazarlara göre muhafazakârlık, tıpkı liberalizm ya da sosyalizm gibi bir ideolojidir. Özellikle, O'Sullivan ve Nisbet gibi önemli fikir adamlarının öncülük ettiği bir grup yazar, muhafazakârlığı kesinlikle bir ideoloji olarak değerlendirmektedir. Zaten onlara göre, muhafazakârlığın başka tür kullanımı, mesela günlük dildeki kullanımı, onu her kalıba giren bir kavram haline getirmektedir. Dolayısıyla, muhafazakârlığın bir ideoloji olarak kabul ettirilmesi çabalarının altında öncelikle saygınlık ya da itibar kaybetme endişesi gibi basit bir psikolojik faktör yatmaktadır. Şöyle ki, muhafazakârlığı bir ideoloji olarak niteleyenlerin asıl kaygıları onun anlamsızlaşma ve değersizleşmesini önlemektir. Zira, onlara göre muhafazakârlık, bir ideoloji olarak görülmezse, anlamsızlaşacak ve böylece karşı olduğu fikirlerle mücadele gücü zayıflayacaktır. Bu da, kaçınılmaz biçimde kavramın değersizleşmesine yol açacaktır.

Nisbet, her şeyden önce, ideoloji kavramının nasıl anlaşılıp tarif edildiğine bağlı olarak muhafazakârlığın da bir ideoloji olarak görülüp görülemeyeceğinin netleşeceğini savunmaktadır. Yazara göre, ideoloji kavramına yüklenen dar ve sınırlı anlam, muhafazakârlığın ideolojiler sınıflamasının dışında bırakılmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede, ideolojilerin mutlaka eylem ve reform unsurlarına sahip olması şartına gönderme yapan Nisbet, bunun dar bir ideoloji tanım ve anlamına

¹⁵¹ Barbara Goodwin: a.g.e., s.166

dayandığını savunmaktadır¹⁵². Dolayısıyla da, muhafazakârlık bu dar tanım ve anlamın sınırlarına dâhil edilmektedir. Başka bir deyişle, gerçek bir ideolojinin mutlaka aktivizm ve reform unsurlarını içerdiği düşünülüyordu, bunlara sahip olmayan muhafazakâr felsefe, bir ideoloji olarak değerlendirilmemektedir. Oysa, Nisbet'e göre, ideolojinin tarihsel süreç içinde kazandığı anlamlardan bağımsız olarak zamanımızda sahip olduğu anlam gayet açıktır. Kısaca belirtmek gerekirse ideoloji, siyaset ve siyasî iktidarla sıkı ve açık ilişkisi olan tutarlı ve sistemli, ekonomik, sosyal, ahlâki ve kültürel fikirler demetidir. Ayrıca, sıradan, geçici fikirlerin aksine ideolojiler uzun sayılabilecek bir zaman dilimi içinde canlı kalır, önemli savunucuları ve sözcüleri vardır ve de kurumsallaşmışlık dereceleri yüksektir¹⁵³. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakârlığın bir ideoloji olarak nitelendirilmemesi için hiçbir sebep yoktur.

O'Sullivan da, tıpkı Nisbet gibi, bir ideoloji tanımı vererek muhafazakârlığın ideoloji olduğunu ispat etmeye çalışmaktadır. İdeoloji, bir tutum ya da davranış temelinde değil, insan, toplum ve dünyaya ilişkin açık ve tutarlı bir teori sunma girişimi¹⁵⁴ olarak tanımlandığında, O'Sullivan'a göre de muhafazakârlık, bir ideolojidir. Zira, muhafazakârlığın da insan, toplum ve dünya üzerine, onu diğer ideolojilerden farklı kılan ilke, düşünce ve söylemleri bulunmaktadır¹⁵⁵. İşte muhafazakârlığın sahip olduğu bu ilke, düşünce ve söylemleri, onun bir ideoloji olarak görülmesi için yeterlidir. Zaten muhafazakârlık, bir ideoloji yerine basit bir mizaç, tutum ya da davranış olsaydı "muhafazakârlık" terimi ilk defa ideolojiler çağı olan 19. YY'da icat edilmiş olmaz, tarihin çok eski dönemlerinde de biliniyor ve kullanılıyor olurdu.

Aynı doğrultuda ancak, muhafazakâr olmayan bir yazarın, Heywood'un fikrine göre de, muhafazakârlık tıpkı liberalizm veya sosyalizm

¹⁵² Robert Nisbet: *Conservatism: Dream...*, s. 15

¹⁵³ Robert Nisbet: *Conservatism: Dream...*, s. 15

¹⁵⁴ N.K.O'Sullivan: *a.g.e.*, s.9

¹⁵⁵ N.K.O'Sullivan: *a.g.e.*, s.9

gibi, bir ideoloji olarak tanımlanabilir. Zira, muhafazakârlar kendi düşüncelerini soyut akla ve onun ürünü olan soyut düşüncelere dayandırmaktan kaçınıp, gelenek ve tecrübeye dayandırmayı tercih etseler de, bu tercihin bizzat kendisi belirli bir inanca, insanların sınırlı akıl kapasitesine sahip oldukları inancına dayanmaktadır. Bu da pekâlâ diğer ideolojilerin içerdiği türden bir soyut değerlendirme olarak kabul edilebilir. Ayrıca, hiç kimse muhafazakârlığın insanla, onların içinde yaşadıkları toplumla ve belirli politik değerlerin önemi ile ilgili siyasî inançlar bütünü üzerinde yükselmediğini iddia edemez. Bütün bu gerçekler, muhafazakârlığın pragmatizm ya da fırsatçılığa (oportunism) indirgenmesini önler ve onu ideolojiler kategorisine sokar¹⁵⁶.

Muhafazakârlığın bir ideoloji olarak görülmesi için yeterli olan bir diğer nokta da, onun savunduğu bazı ilkelerinin olmasıdır. Gerçekten de, ideoloji, tıpkı Freeden'in da söylediği gibi, öncelikli olarak, siyasî kavramların oluşturulması ya da üretilmesi işleviyle değerlendirilirse, muhafazakârlık rahatlıkla bir ideoloji olarak görülebilir¹⁵⁷. Zira, muhafazakârlık da tıpkı diğer ideolojiler gibi, birçok kavrama kendi anlayışı doğrultusunda anlamlar yüklemektedir. Örneğin, eşitlik, özgürlük, adalet, mülkiyet ya da otorite gibi kavramların da muhafazakâr tanım ve anlamları bulunmaktadır. Ayrıca, muhafazakâr fikir ve ilkeler olmasaydı, kendilerine muhafazakâr düşünür ve yazar denilen kimselerden söz edilemezdi. Zira, söylemleri sadece başka ideolojilerin ilke ve fikirlerinden oluşan yazarları muhafazakârlık değil, o ideolojinin etiketiyle tanımlamak çok daha gerçekçi bir yaklaşım olurdu.

¹⁵⁶ Andrew Heywood: **Political Ideologies: An...**, s.68. Muhafazakârlığın pragmatist ya da fırsatçı(opprtunist) boyutunun küçümsendiği ya da görmezden gelindiği bir değerlendirme muhafazakârlığın sadece toplumsal ya da kültürel boyutu için doğru olabilir. Ancak, aynı şey muhafazakârlığın siyasî, özellikle de aktif politikadaki boyutu için geçerli değildir. Siyasî muhafazakârlığın pragmatizmle olan bağlantısı kolay kolay inkâr edilemez. Nitekim, mevcut olan birçok örnek ve söylem, muhafazakârlığın pragmatizmle ne kadar kolay birleşebildiğini göstermektedir.

¹⁵⁷ Michael Freeden: **a.g.e.**, s.317

Tüm bu farklı görüş ve yorumlara rağmen, aslında muhafazakârlığın bir ideoloji olup olmaması çok da önemli değildir. Esas olan, muhafazakârlığın bir ideoloji olarak görülmeyişinin muhafazakâr ilkelerin varlık ve geçerliliğine bir zarar getirip getirmediğidir. Aynı zamanda, muhafazakârlığı benimseyen insanların olup olmadığı ve bunların muhafazakârlıklarını açık biçimde dile getirip getirmediikleridir. Kanaatimizce asıl önemli olan husus budur. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakârlık bir ideoloji olsa da olmasa da kendilerini muhafazakâr olarak adlandıran insanlar ve bu insanların paylaştıkları birçok ortak ilke ve fikir bulunmaktadır. Ayrıca, iki yüz yılı aşkın bir süredir çeşitli parti, hareket ya da siyasetçiler “muhafazakâr” etiketiyle anılmaktadır.

Tüm bunlara rağmen yine de herkes muhafazakârlığın bir ideoloji olduğuna ikna olmamıştır. Bu bağlamda, muhafazakârlığın bir ideoloji olmadığını söyleyen çok sayıda insan vardır. Dolayısıyla bu tartışmadan çıkacak sonuç çok gerekli ve hayati değildir. Ancak, muhafazakârlığı bir ideoloji olarak görenlerin işleri hiç de zor değildir. Zira, görüldüğü üzere mevcut ideoloji tanım ya da anlayışlarından biri muhafazakârlığın bir ideoloji olarak değerlendirilmesinde mutlaka işlevsel olmaktadır.

Kanaatimizce, muhafazakârlığın bir ideoloji olarak değerlendirilmesi daha doğru bir yaklaşımdır. Zira, birçok fikir adamınca da vurgulandığı gibi muhafazakarların önemli bir kısmının üzerinde mutabık oldukları birçok fikir, ilke ve değerden söz edilebilir. Bu fikir ve değerler bazı partilerce savunulmakta ve ideolojilerin toplumda taraftar toplama şeklindeki temel amacına muhafazakârlık adına hizmet etmektedir.

III- MUHAFAZAKÂRLIĞIN TEMEL FİKİR VE İLKELERİ

Bu bölümde, muhafazakârlığın siyasî bir ideoloji haline gelmesini sağlayan fikir ve ilkeler üzerinde durulacaktır. Ancak, bu husus oldukça tartışmalı bir konudur. Tartışma öncelikle, muhafazakârların siyasi ya da

sosyal sorunlara teorik, yani ilkesel cevaplar verip vermedikleri hususunda yaşanmaktadır. Bunun yanında, muhafazakârlığın ilkelerinin olup olmadığı değil, bunların evrensel nitelikte olup olmadığı hususunda da farklı görüşler mevcuttur. Muhafazakârlık literatürü bu yöndeki farklı yorumlarla doludur. Bu bağlamda, birçok yazar muhafazakâr düşünürlerin savundukları fikir ve ilkelerden evrensel, nesnel fikir ve ilkeler çıkmadığını düşünmektedir. Bunun anlamı, muhafazakârlığın insana ve evrene ilişkin, herkesi bağlayacak ve her yerde geçerli fikir ve ilkeler ya da teoriler üretmediğidir¹⁵⁸. Zaten, onlara göre, bu yüzden muhafazakârlık bir ideoloji haline gelememektedir. Dolayısıyla, muhafazakârlığı anlayabilmek için, liberalizm veya sosyalizmin önerdiği anlamda, her toplum için geçerli olabilecek açık, genel ve ortak değerler/ilkeler bulmaya çalışmamak gerekir. Bu tercihin, muhafazakârların evrensel geçerliliğe sahip ilkelerinin olmasını önlediği iddia edilmektedir. Muhafazakârların evrensel geçerlilikte ilkelere sahip olmayışının bir diğer nedeni olarak, muhafazakârlığın kusursuz ve türdeş bir bütün olmaması gösterilmektedir. Bu da, muhafazakâr düşünürlerin önemli noktalarda birbirlerinden ayrılmalarına yol açmaktadır. Kısacası, muhafazakârlık yukarıdaki görüşü savunan yazarlar tarafından teori ve ideoloji karşıtı bir konuma yerleştirilmektedir.

Muhafazakârlığın genel ve evrensel ilkeleri bulunmadığı iddiası sadece muhafazakârlık karşıtlarından gelmemektedir. En az muhafazakârlık karşıtları kadar gür sesle muhafazakâr yazar ve düşünürlerin bir kısmı da bu görüşe katılmaktadır. Bunlara göre, muhafazakârların soyutlamalardan ve bunlara dayanan teorilerden uzak durma tercihleri onların savundukları fikirlerin evrensel niteliğe bürünmesini imkânsızlaştırmaktadır. Bu tür muhafazakârlara örnek olarak Scruton gösterilebilir. Scruton'a göre, muhafazakârlığın her duruma uygulanabilecek formüller, ilkeler, reçeteler sunmasını beklemek boş bir çabadan öteye geçmeyecektir. Bu da, ona göre, muhafazakârlığın anlaşılması kolay olmayan, kendini ifade etmekte zorlanan

¹⁵⁸ Robert Lindsay Schuettinger: **a.g.m.**, s. 12

bir yapıya bürünmesiyle sonuçlanmaktadır¹⁵⁹. Evrensel ilkeler koymaktan kaçınan muhafazakârlık onun yerine, belirli bir toplumun özgün şartları üzerinde yoğunlaşmaktadır¹⁶⁰. Kendini, bu özgün şartlara göre düzenlemektedir. Bu nedenle, muhafazakârlık, daha ziyade her toplum için onun özellikleri göz önünde tutularak ayrı bir biçimde ele alınmalıdır.

Muhafazakârlığın evrensel ilkelerinin bulunmadığı görüşü muhafazakârlığın hem küçümsenmesine neden olmakta hem de onun doğru anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, muhafazakârlığın kendine özgü bir teorisinin olmadığı, savunduğu ilkelerin bulunmadığı yönündeki yoruma itibar edilmemelidir¹⁶¹. Pekâlâ, muhafazakâr felsefe ya da ideolojiyle beraber anılabilecek belirli ilke ve fikirler bütününden¹⁶², dolayısıyla, ilkeleri bulunan bir muhafazakâr doktrinden söz edilebilir. Nitekim, Beneton'un da isabetle belirttiği üzere, muhafazakar kimseler benzer olaylar karşısında aynı tepkileri vermişlerdir. Zaten muhafazakârlığın günümüze kadar ulaşmasını ve halen de etkinliğini devam ettirmesini sağlayan da belirli ölçüde bu ilke ve fikirler bütünüdür. Bununla birlikte, muhafazakârların tamamı söz konusu ilke ve fikirleri bir bütün olarak savunmayabilirler. Muhafazakârlığın üzerine oturduğu temel ilkeler hususunda düşünürler farklı ilkeler ileri sürmüş olabilirler¹⁶³. Nitekim, O'Sullivan da bu noktaya vurgu yaparak, muhafazakârların tamamının muhafazakârlığın temel ilkeleri denen bu ilkelerin hepsine birden bağlı olmayabileceğini ifade etmektedir¹⁶⁴. Gerçekten, muhafazakârların bir kısmı söz konusu ilkelerin bazılarını benimsemişken, diğerleri daha az ya da çok ilkeyi benimsemiştir. Bu durum, söz konusu kişilerin muhafazakâr olarak nitelenmesini yine de engellememekle birlikte literatürde muhafazakârlığın ilkelerine ilişkin farklı sınıflandırmaların yapılmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, örneğin, Russell Kirk muhafazakârlığın altı temel ilkesi

¹⁵⁹ Roger Scruton: **The Meaning of Conservatism**, St. Augustine's Press, 2002, s. 9

¹⁶⁰ Nuray Mert: "Sağ – sol...", s. 57

¹⁶¹ Norman Barry: "Conservatism", **A Dictionary of Conservative and Libertarian Thought**, Ed. By. Nigel ASHFORD and Stephen DAVIES, Routledge, 1991, a.g.m., s.45.

¹⁶² Robert Lindsay Schuettinger: **a.g.m.**, s. 11

¹⁶³ Halis Çetin: **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Orion Kitabevi, 2007, s. 223

¹⁶⁴ N. K. O'Sullivan: **a.g.e.**, 14

bulunduğundan bahsetmektedir. Yine başka eserlerde de farklı sayılarda ilkenin ortaya atıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, buradan hareketle, literatürde muhafazakârlığın ilkelerine ilişkin tek bir listenin mevcut olmadığı söylenebilir.

Bununla birlikte, bütün muhafazakârlık çeşitlerince kabul edilen ve benimsenen temel ya da asli ilkelerden bahsedilebilir. Dolayısıyla, bu bölümde bütün muhafazakârlarca kabul edilen bu ilkeler ele alınacaktır.

A) Gayri Mükemmel ve Sınırlı İnsan İlkesi

Muhafazakârlık ideoloji, çeşitli inanç ve ön kabullerin üzerine oturmuştur. Bunlardan belki de en önemlisi, onun insan doğası ve birey hakkındaki inancıdır. Muhafazakârların insan doğası ve birey hakkındaki görüşleri hem bu ideolojinin ilkelerine felsefi temeli sağlamakta hem de onun ilkelerinden birini oluşturmaktadır. Muhafazakârlık düşüncede, Hobbes'çu bir yaklaşımla, insan doğası kötülenmekte, dikkat edilmesi gereken bir tehlike olarak ele alınmaktadır¹⁶⁵. İnsanın başıboş kalmasına yol açacak düzenleme ve uygulamalara itibar etmemek, bu tehlikenin en aza indirilmesinin tek yoludur. Oysa, insanlık Fransız devriminden itibaren, tarihinden, yani gelenek, din, önyargı ve alışkanlıklarından kopartılarak başıboş bırakılmıştır.

Muhafazakârlığın en önemli varsayımlarından biri “insan ya da bireyin eksik ve gayri mükemmel olduğu” varsayımdır. Rahatlıkla denebilir ki, insanın gayri mükemmel olduğunun kabul edilmesi, muhafazakârlığı şekillendiren temellerin başında gelir. Bu varsayım her şeyden önce muhafazakârlığın temel ilke ve değerlerini şekillendirmektedir. Aynı zamanda, bu varsayım muhafazakârlığın diğer ideolojilerden farklılaşmasını sağlayan en temel unsurlardan da biridir. Ancak, muhafazakârların insan doğası

¹⁶⁵ Hobbes'a yapılan bu vurgunun olumsuzluk içerdiği söylenmelidir. Muhafazakârların Hobbes'tan haz ettiğini söylemek zordur. Zira, Hobbes insanın kendi keyif ve zevklerinin peşine düşmesinden sorumlu tutulmakta ve bu yönüyle muhafazakârlarca lanetlenmektedir.

hakkındaki görüşlerinin son derece sert ve katı olduğu da bir gerçektir. Diğer ideolojilerde insan doğası, özellikleri bakımından daha esnek bir biçimde resmedilmişken, muhafazakârların insan doğası anlayışı esneklikten uzaktır. Buna göre, muhafazakârlık dışındaki temel ideolojilerde insan ya doğası gereği iyidir ya da sosyal şartları geliştirilirse, iyi hale gelebilir. Yani, insanın kusurlarından kurtulup mükemmelliğe ulaşması hem teorik hem de pratik açıdan imkân dâhilindedir.¹⁶⁶ Bu nedenle, bunun gerçekleşmesi için mümkün olan her şey yapılmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, insan doğası hakkında en iyimser görüşe sahip olan, hatta teorisini bu varsayım üzerine kuran ideoloji liberalizmdir. Liberallere göre insanlar akıllarıyla hareket eden bencil, ancak aynı zamanda da, kendine güvenen ve gelişmeye/ilerlemeye açık varlıklardır. Liberallerin muhafazakârlarla buluştukları ortak nokta ise, liberaller de tıpkı muhafazakârlar gibi insan doğasının sosyal ya da tarihsel şartlardan bağımsız olduğunu vurgularlar. Oysa sosyalistler, insanların yanlış ya da kötü davranışlarının onların doğalarından değil, kendi dışlarındaki sosyal ve ekonomik şartlardan kaynaklandığına inanırlar. Dolayısıyla da, sosyal ve ekonomik şartlar bir biçimde ele alınıp yeniden düzenlenir ve düzeltilir ise, insanları kötülük yapmaya iten şartlar da azalacak, hatta yok olacaktır. Böylelikle, insanların kötülük yapma ihtimalleri de azalacaktır.

Muhafazakâr felsefe açısından durum daha farklıdır. Muhafazakârların insan doğasına ilişkin esnek olmayan görüşleri, doğuştan zayıf ve eksik, dolayısıyla, gayrı mükemmel olan insan doğasının, bu niteliklerinden arınmasının hiçbir zaman mümkün olmayacağı yargısını içermektedir. Buna göre, insan her zaman eksik, kusurlu ve gayrı mükemmel kalmaya mahkûmdur. Çünkü, insan doğasının tam olarak, sürekli bir şekilde iyileşmesini, düzelmesini ve böylece de mükemmelleşmesini engelleyen faktörler vardır¹⁶⁷. Dolayısıyla, aydınlanmanın en önemli yeniliklerinden olan “mükemmelleşebilirlik” ideali, yani mükemmel insan, muhafazakârlarca hiçbir

¹⁶⁶ Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.71.

¹⁶⁷ John Kekes: “Conservative Theories”, **Handbook of Political Theory**, Ed. By. Gerald F.GAUS and Chandran KUKATHAS, SAGE Publications, 2004, s. 138

şekilde ve hiçbir zaman ulaşılabılır bulunmamaktadır. İnsanın bu şekilde kötümser bir bakış açısıyla değerlendirilmesinden çıkan “gayri mükemmel insan doğası” iddiası, muhafazakârlık türlerinin tamamında ortak olan bir özelliktir¹⁶⁸.

İnsanın kusurlu, eksik, zayıf, yetersiz ve sınırlı olduğu, dolayısıyla, mükemmel olmadığı biçimindeki iddiaların temelinde, hem dini hem de seküler fikirler yatmaktadır¹⁶⁹. İnsanın kusurlu oluşunu dini temelli teorilere dayanarak açıklayan muhafazakâr düşünürler bulunsa da, pek çok muhafazakâr düşünürün seküler açıklamaları tercih ettiği de bir gerçektir. Muhafazakâr siyaset felsefesindeki din temelli yaklaşıma göre insanın doğuştan ya da daha net bir ifadeyle tanrısal, yani Tanrı’dan kaynaklanan sınırlılıkları bulunmaktadır¹⁷⁰. Bu varsayımı en açık bir biçimde Hristiyanlığın “ilk günah” teorisinde görebilmek mümkündür. İlk günah teorisine göre insan doğuştan özgür ve iyi olarak doğmaz. Aksine onda kötülüğe, anarşiye, yıkıp yok etmeye yönelik doğal bir eğilim vardır. İnsanın kendi başına, sadece kendi iradesine dayanarak tercihlerde bulunması ve buna göre hareket etmesi doğru değildir. Zira insan, çok fazla alternatif arasından iyi olanı seçmekte zorlanacaktır. Bu görüşün savunucuları arasında önde gelen muhafazakâr düşünürlerden biri, Fransız Joseph de Maistre’dir. İnsan doğasına ilişkin teorisini ilk günah doktrinine dayandıran de Maistre, “Fransa Üzerine Düşünceler” isimli eserinde evrende mevcut olan şeyin şiddetten başka bir şey olmadığını ileri sürmektedir. Ancak, ona göre, modern felsefe, her şeyin iyi olduğunu, yolunda gittiğini söyleyerek bu gerçeği gözden kaçırmaya çalışmaktadır. Oysa, kötülük her yeri ele geçirmiş ve bozmuştur. Bu olanlar karşısında acı çeken insanlar başka çarelere sarılırlar. Tarihin de gösterdiği gibi, kanlı savaşlar insanların bir alışkanlığına dönüşür ve barışı

¹⁶⁸ Norman Barry: “Conservatism”, s.45-46

¹⁶⁹ Andrew Vincent: **a.g.e.**, s. 69. Vincent, ayrımı dini ve pratik şeklinde yapmıştır. Jerry Muller: **a.g.e.**, s.10

¹⁷⁰ Bruce Frohnen: **Virtue and the Promise of Conservatism- The Legacy of Burke and Tocqueville**, University Press of Kansas, 1993, s.9

sadece dinlenmek için düşünür hale gelirler¹⁷¹. Bunun temel nedeni, insanın işlediğine inanılan ilk günahıdır. İnsan bu günahın ağırlığını taşımaktadır. İnsan, işlediği ve dolayısıyla ağırlığını taşıdığı günah nedeniyle sınırlanmıştır.

Dini teorinin tam karşısında seküler teori yer alır. Seküler teori, aslında pratik durumun yorumlanmasından başka bir şey olmayıp gayri mükemmellik sorununu insan aklında temellendirmektedir. İnsan doğasının gayri mükemmel olduğu inancının tüm muhafazakârlarda ortak olması gibi, dünyevi işlerin ve sorunların düzenlenip halledilmesinde insan aklının yeri ve bu aklın sınırlılığı da tüm muhafazakârların paylaştıkları bir kanıdır¹⁷². Tarihsel sürecin şekillendirdiği ortamı gören ve bundan son derece rahatsız olan bazı düşünürler, bunun faturasını modern aklın tek güç olduğu iddiasına inanan ve onun buyruğuna giren insanlara kesmiştir. İnsanın gayri mükemmelliği, onun akıl kapasitesine ilişkin olup, bu akılla sahip olduğu bilgilerin dünyayı anlayıp açıklamasına yetmemesi anlamında bir gayri mükemmelliktir. İnsan, aklının sınırlılığından dolayı yeterli bilgiyle donanmış olmadığı için son derece karmaşık olan dünyayı anlayıp açıklamada ve sorunlarına çözüm üretmede yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle de başka unsurların yardımına kesinlikle ihtiyaç duymaktadır. Burke, önyargıyı yüceltirken muhafazakârların bu kanısını çok güzel ve yerinde bir biçimde şöyle özetlemiştir: "...insanları yalnız kendisine ait olan özel akıl birikimleriyle yaşamaya ve ticaret yapmaya terk etmekten korkuyoruz. Çünkü, biz bu sermayenin her bir bireyde yetersiz olduğundan kuşkuluyoruz ve bu yüzden genel bankadan ve uluslardan ve yüzyıllardan oluşan sermayeden hep birlikte faydalanmasının daha iyi olacağını düşünüyoruz"¹⁷³. Bu şekilde düşünen muhafazakârlara göre, aksi durum söz konusu olsaydı, yani insan son derece karmaşık olan dünyayı anlayıp açıklayabilecek yeterli akıl gücüne

¹⁷¹ Joseph de Maistre: "Considerations on France", **The Conservative Bookshelf: Essential Works That Impact Today's Conservative Thinkers**, Ed. By., Chilton WILLIAMSON Jr, Citadel Press, 2004, s. 36

¹⁷² Robert Lindsay Schuettinger: **a.g.m.**, s. 17

¹⁷³ Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s. 104

sahip bulunsaydı, uygulanan akla dayalı siyasî projeler büyük felaketlere ve yıkımlara yol açmazdı¹⁷⁴.

İnsanın yetersizliğini, zayıflığını ya da gayri mükemmelliğini farklı alanlarda gözlemek mümkündür. Heywood bu alanları psikolojik, ahlâkî ve entelektüel alanlar olarak sıralamaktadır¹⁷⁵. Muhafazakârlara göre insanın sınırlı olduğu alanlardan ilki onun psikolojik dünyasıdır. İnsanın temel korkuları arasında yer alan yalnızlık ve düzensizlik korkusu onun en önemli sınırlılıklarındandır. İnsan, bu yüzden ki, tek başına hareket edemez, sadece kendine güvenip dayanamaz. O halde, salt kendi aklına güvenerek yaşaması imkânsız olan insanın, kendi nezdinde güvende olduğu duygusunu uyandıracak olan “aşına olunana” sarılması gerekir. Bildik, tanıdık, yani aşına olunan, kişiye nerede durduğu hususunda bilgi sağlayacağından, güvenlidir¹⁷⁶.

Muhafazakârların insanın sınırlı ya da kusurlu olduğunu düşündükleri bir diğer yönü ise, onun ahlakıdır. Muhafazakârlar, gayri ahlâkî davranışların sorumlusu noktasında diğer siyasî felsefelerden ayrı düşünmektedirler. Onlara göre sorunların kaynağı insanın doğuştan getirdiği bazı özellikleridir. Yoksa diğer ideolojilerin ileri sürdükleri gibi, eşitsizlik ya da bazı toplumsal dezavantajlar değildir. İnsan doğasına yönelik kötümser bakışın sonucu olarak, muhafazakârlara göre, insan doğuştan bencil ve açgözlüdür ve bu da onu ahlâken kusurlu yapmaktadır. Ahlâken kusurlu (eksik) olmak ise, kişiyi ahlâk dışı ve ceza gerektiren davranışlar yapmaya itebilmektedir¹⁷⁷.

İnsanın sınırlı olduğu diğer bir alan ise, onun entelektüel kapasitesidir. Kendisi son derece karmaşık bir varlık olan insan, aynı zamanda son derece karmaşık bir dünyada yaşamaktadır. İdeolojik görüş ve politikaların

¹⁷⁴ Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s. 42-43

¹⁷⁵ Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s. 71-72.

¹⁷⁶ Oysa, liberalizmin bireyi kendine güvenen, kendine dayanan, girişimci, çıkarını maksimize etme peşinde koşan bireydir. Görüldüğü üzere, muhafazakârlığın bireyi liberalizmin bireyinden pek çok bakımdan ayrılmaktadır. Bkz. Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s. 75

¹⁷⁷ Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.71

şekillendirdiği bu karmaşık dünyayı anlamak ve çözebilmek insanın sahip olduğu akıl ve bilgi kapasitesiyle asla mümkün değildir¹⁷⁸. İnsanın, buna rağmen, sadece kendi aklına dayanarak bu karmaşık dünyada söz sahibi olmaya çalışması mevcut sorunları çözmek bir yana daha da ağırlaştırmaktadır. Asıl önemli olan ise, söz konusu akıl kapasitesinin, aklın sınırlılığının değişmez olmasıdır. Başka bir deyişle, akıl kapasitesinin sınırlılığının, eksikliklerinin kaldırılması ve onun mükemmelliğe ulaştırılabilmesi mümkün değildir. Bunun gerçekleştirilebilmesine inanmak sadece bir ütopyadır. Ütopya da muhafazakâr düşünce açısından asla kabul edilemeyecek bir şeydir. Dolayısıyla, aklî mükemmelliğe ulaşmak için çaba sarf etmek boşa giden bir gayretten ibarettir.

Muhafazakârlara göre birey anlamında insanın söz konusu sınırlılıklarının ve gayri mükemmelliğinin farkında olmadan kibir içinde boyundan büyük işlere kalkışmasını, dolayısıyla da büyük sorunlara yol açmasını önleyecek ya da asgariye indirecek çareler mevcuttur. Bu bağlamda özellikle aile, din ve çeşitli aracı kurumlar ile bunların taşıdığı gelenekler ve otoriteler başlıca çareler olarak görülmektedir¹⁷⁹.

B) Soyut Olana Karşı Mesafeli Tutum İlkesi

Muhafazakâr felsefenin en başta gelen ayırıcı özelliklerinden bir diğeri de, soyut olan her şeyden uzak durma kararlılığıdır. Burke'ten bu tarafa bütün muhafazakârlarda bu duyarlılığa rastlamak mümkündür. Dolayısıyla, soyut olandan uzak durma tercihi muhafazakârlığın asli ilkelerindendir. Bu fikre, soyut olan her şey dâhil edilmektedir. Bunlar arasında en başta, bilgiler, kavramlar, teoriler¹⁸⁰ ve özellikle de bunların oluşturulmasında kendisine dayanan akıl gelmektedir. Muhafazakârlara göre, tüm uyarılara rağmen, rasyonalizmden beslenen akla ve bunlardan türetilen soyut bilgiler ile

¹⁷⁸ Norman Barry: "Conservatism", s. 45; Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.76

¹⁷⁹ Recep Ardoğan: "İslam Açısından Muhafazakâr Teorinin İlkeleri", **Köprü Dergisi**, Kış 2007, sayı 97, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=827>

¹⁸⁰ Anthony Quinton: **a.g.m.**, s. 247; Norman Barry: "Conservatism", s.46.

toplumsal ve siyasal tasarımlara güvenmek, insanın, kendi doğasının eksik ve kusurlu oluşunun olumsuzluklarını azaltıcı bazı desteklere, yol göstericilere ihtiyacı olduğu gerçeğinin atlandığını gösterir. Daha somut ifade etmek gerekirse, muhafazakârlara göre, rasyonalist akla güvenip dayanmak, insanın davranışlarını şekillendirmesi gerektiğini düşündükleri gelenek, görenek ve alışkanlıklar gibi faktörlerin görmezden gelinmesi ya da gözden kaçırılması anlamına gelir.

Muhafazakâr düşünürlerin insanı çevreleyen sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel vb. bütün yaşam ve etkinlik alanlarının anlaşılmasında ve düzenlenmesinde kullanılacak yöntemler konusunda başından beri son derece titiz oldukları bir gerçektir. Sosyal ve siyasal analizlerde ve ortaya çıkabilecek sorunlara yönelik çözüm yollarında genel anlamda akıl ve bilginin kullanımını reddetmeseler de¹⁸¹, onların belirli nitelikleri taşımaması gerektiği konusunda hem fikirdirler. Bu düşünürler, bu suretle, düşündükleri toplum biçiminin özelliklerine zarar verebilecek gelişmelerin önlenebileceğini ummaktadırlar. Bu bağlamda, karşı çıkılan şey rasyonalist ve soyut nitelikteki akıl ve düşünce biçimidir. Bu akıl, aydınlanmacı filozoflarca eskinin aristokrat aklının yerine geçirilmiş olan demokrat akıldır. Bu akıl, her hangi bir ayırım gözetilmeksizin bütün insanların sahip olduğu ve kullanabileceği bir araç haline getirilmiş olduğundan demokrattır.

Eleştirilen rasyonalist ya da teorik aklın en bariz özelliği geçmişin bilgeliğinden, yani gelenek ve tecrübelerden beslenmeyen, her şeyi kendinden başlatan, tabir caizse köksüz ve kibirli bir akıl olmasıdır. Bilgi de bu aklın ürünüdür. Oakeshott'ın "kitabi bilgi" veya "teknik bilgi" olarak nitelediği bu bilgi türü, pratik bilginin tam karşısında yer alan bilgidir. Teknik bilgi, aklın kullanılmasıyla okuldan ya da ders kitabından edinilebilecek bir bilgidir. Bu bilgi türü, bütünüyle apriori, yani deney ve gözleme dayanmadan

¹⁸¹ Jerry Z. Muller: **a.g.e.**, s. 14. Muller, bazı romantik muhafazakârların bunların kullanımını bile kabul etmediklerini belirtmektedir.

sadece akli temelde oluşturulmuş fikir ve düşünceler üzerine oturmaktadır¹⁸². Pratik bilgi ise, tamamen geleneklere ve tecrübeye dayanan ve bir şey yapmayla öğrenilen bilgidir. Oakeshott, rasyonalistlerin ve onların akıl anlayışlarının kibrini göstermek için akılcıların pratik bilgi deneni bilgi türünü kabul etmediklerini, onun yerine tek bilgi türü olarak teknik bilgiyi tanıdıklarını belirtmektedir¹⁸³. Modern batı düşüncesi Oakeshott'a göre bütünüyle bu kitabı ya da teknik bilgi denilen bilgi türüne dayanmaktadır. Batı medeniyetinin darmadağın olmasının yegâne sorumlusu da bu bilgidir¹⁸⁴. Bu yüzden de bu akıl türünün, onun ürünü olan bilgilerin ve bunlara dayanılarak yapılan politikanın, insanların, dolayısıyla toplumun uçuruma yuvarlanmasına yol açması kaçınılmazdır. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakâr düşünce geleneğinin bütün savunucularının, tam bir uyum içinde, salt aklın en yüce ve üstün değer olarak kabul edilmesi sonucu ortaya çıkabilecek kibirli ve iddialı bilgiler ile analiz ve teorileri kararlılıkla eleştirerek mahkûm edişleri bir anlam kazanmaktadır. Böylelikle, muhafazakârların rasyonalist ya da ideolojik politikaları reddetmelerine yol açan kaygıları daha anlaşılır hale gelmektedir. Herkes tarafından muhafazakâr olarak nitelenmese de¹⁸⁵ yine de muhafazakâr vurguları bir hayli fazla olan ve Burke'ten de olumlu yönde etkilendiği ortada olan Tocqueville, soyut düşüncenin peşinden gitmenin sakıncalarına açık bir biçimde değinmiştir. Ona göre, “Şayet herhangi bir kimse bütün düşüncelerini kendisi şekillendirir ve yine sadece kendisi tarafından bulunan soyutlanmış yollardan gerçeği aramaya yeltenir ise, önemli sayılabilecek sayıda kişi asla ortak bir inançta birleşemez”¹⁸⁶. De Bonald da benzer bir biçimde bireysel aklın tehlikelerine dikkat çekmiştir. Ona göre insan, toplumun üzerine oturduğu inançlardan hangilerini kabul edip,

¹⁸² Andrew Vincent: **a.g.e.**, s. 82

¹⁸³ Robert Nisbet: **Conservatism- Dream...**, s.48

¹⁸⁴ Robert Nisbet: **Conservatism- Dream...**, s. 47

¹⁸⁵ Beneton, Tocqueville'i “muhafazakâr liberal” olarak tanımlamaktadır. Ona göre, Tocqueville modern ilkelerin ve özellikle de liberal olanlarının anarşi ya da despotluğa yol açabileceğini düşünmesine ve doğal soyluluk, erdem, yetenek ve törelere vurgu yapmasına rağmen modern ve özellikle de liberal ilkelerin meşruiyetini kabul ettiğinden dolayı bir muhafazakâr liberaldir. Bkz. Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s. 30

¹⁸⁶ Robert Nisbet: **Conservatism- Dream...**, s.46.

hangilerini reddetmesi gerektiğini aklı ile incelemeye başladığında, topluma karşı isyan içinde olan bir varlık halini alır¹⁸⁷.

Muhafazakâr düşünürlerin soyut olandan uzak durma tercihlerinin ardında, insanın sınırlılığına ilişkin temel felsefe yatmaktadır. Hiç kuşkusuz, organizizm görüşünün de bu kararlılıkta rolü bulunmaktadır. Bunu, tekrar kısaca özetlemek gerekirse, insanın birçok açıdan sınırlı oluşu, onun bilgilerinin de sınırlı olmasına yol açar. Söz konusu bilgisizlik durumunun ise özellikle ileriye yönelik yansımaları olacaktır. Dolayısıyla, insan sınırlı bilgileriyle gelecekle ilgili öngörülerde bulunmamalıdır. Zaten bulursa da, bu hareketi fayda değil, zarar getirecektir. Bu yüzden, rasyonalistlerin ya da devrimcilerin öngörülerini doğrultusunda, geleceğin planlanması hiçbir biçimde mümkün değildir¹⁸⁸. Oysa, gerek soyut fikirler gerek soyut fikirlerin bir araya getirilmesiyle oluşmuş olan teoriler hem içinde bulunulan zamanı hem de geleceği planlama iddiasını taşımaktadır. Bu teoriler, son derece karmaşık ve anlaşılması zor olan gerçekliklerin gizemini çözdükleri ve onları anladıkları iddiasındadırlar. Bunu iddia etmelerini sağlayan en önemli etken de bu teorilerin soyut aklın ürünü olmalarıdır. Zira, devrimciler bir önerme, fikir, iddia ya da daha genelde bir teorinin en başta gelen ve belki de yegane meşruluk temelini onun akla ve doğaya uygunluğu olması gerektiğine kesin inanmışlardır. Bunlara göre, bir fikir ya da teorinin akla dayandırılmış olması onun meşruluğu için yeterlidir. Bu inançtan hareketle, Nisbet'in de vurguladığı gibi, rasyonalistler mevcut olan bir gelenek ya da kurumu önce gayri meşru ilan eder ve ardından da ortadan kaldırmak için onun doğaya aykırı ve akla zıt olduğunu ileri sürerler¹⁸⁹. İşte muhafazakârları en fazla rahatsız eden iddiaların başında da bu iddia gelmektedir.

Bu söylenenlerden muhafazakârların irrasyonelliği savunan ya da yücelten kimseler oldukları sonucu çıkarılmamalıdır. Aksine, muhafazakârlar,

¹⁸⁷ Cambridge sarı defter 42. Sayfa

¹⁸⁸ Norman Barry: "Conservatism", s.45.

¹⁸⁹ Robert Nisbet: **Conservatism- Dream...**, s. 44

Nisbet'in de belirttiği gibi, bireysel aklın varlığından şüphe duymamaktadırlar¹⁹⁰. Onlar sadece soyut olanı reddeder ve onun yerine de belirli ve somut olan akıl ve bilgileri koyarlar. Zira, muhafazakarlar göre bilgilerin gerçek ve güvenilir bilgiler olmasının yegane yolu soyutlamalardan kaçınmaktır. Bu bağlamda, Burke'ün, Fransız devriminin sloganı olan soyut nitelikli “insan hakları” yerine İngilizlerin tarihsel, somut haklarını savunmasını muhafazakârlığın bu temel ilkesine bağlamak mümkündür. Dolayısıyla, akıl muhafazakâr felsefede de önemli sayılabilecek bir konuma sahiptir. Ancak, “muhafazakâr akıl” olarak isimlendirilen bu akıl, diğer akıl anlayışından ciddi biçimde farklıdır. Bu, devrimcilerin savundukları türden, kendinden kaynaklanan, soyut değil, aksine kaynağı dışarıda olan ve ürünleri de somut olan bir akıldır. Bu yönüyle bu akıl, “toplumsal akıl” olarak adlandırmak mümkündür. Dolayısıyla, bu aklın sağlayacağı bilgiler de rasyonalistlerin savundukları kendinden beslenen aklın ürünü olmayıp, çok çeşitli kaynaklardan beslenen bilgiler olacaktır. Muhafazakârlar, bu bağlamda, önyargı¹⁹¹, tecrübe gibi bilgi kaynaklarından söz etmekte ve onları yüceltmektedirler. Örneğin, önyargının, akıldan önce gelen bir bilgiye sahip olduğu vurgulanmak suretiyle akla üstün tutulmuştur. O, acil durumlarda kendisine başvurulmayı bekleyen adeta bir cankurtaran olarak telakki edilmiştir. Zira, o bilgelik ve erdemle yüklü olduğundan karar verilmesi gerektiği durumlarda kişiyi şüpheli, şaşkın ve kararsız bir halde kalmaktan korur¹⁹².

Muhafazakârların farklı bir akıl ve bilgi türünü savunmaları insanın sadece kendine dayanan, özgür ve bağımsız bir varlık değil, bağımlı bir varlık olarak telakki edilmesinden kaynaklanmaktadır. İnsan bağımlı bir varlık

¹⁹⁰ Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.113

¹⁹¹ Önyargı bilhassa Burke tarafından kullanılmıştır. Ondan sonra bu kavramı kullanan muhafazakâr sayısının pek fazla olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte bu, önyargı fikrinin ya da kavramının önemsiz olduğu, artık unutulduğu ya da terk edildiği anlamına gelmemelidir. Aksine, o bugün artık dile getirilmiyorsa yine de önemli bir mirasa temel teşkil etmiştir. Bu miras, yüzeysel akılcılığın sonunu getiren bir mirastır. Bkz. Robert Nisbet: **Conservatism- Dream...**, s. 46

¹⁹² Robert Nisbet: **Conservatism- Dream...**, s. 45. Filozofların söz konusu önyargıları “hurafe” olarak nitelendirdikleri ve bu yüzden de yok etmeye çalıştıkları, Burke tarafından net bir biçimde belirtilmiştir. Bkz. Robert Nisbet: **Conservatism...**, s. Türkçe kitap 44-45

olarak değerlendirildiğinden, onun keyfi davranışlar içine girmesini muhafazakârlar ne kabul ne de arzu ederler. Örneğin, tezin son bölümünde de vurgulandığı üzere, muhafazakârların teorik düzeydeki demokrasi karşıtlıklarının beslendiği fikri temellerden biri, insanın özgür değil, bağımlı bir varlık olarak düşünülmesidir. Zira, insan, demokratik bir ortamda sınırsız özgürlük ve eşitliğin vereceği rahatlıkla toplumsal düzen ve ahengi bozucu davranış ve eylemlere girişebilir. Bu tehlike ya da riskin ortadan kalkmasının ilk ve en önemli şartı, insanın “bağımlılık ağı” (Networks of dependence) olarak adlandırılan sistemin içinde ve ona bağlı kalmasıdır. Aile, komşuluk, dini kurumlar ve bazı gönüllü sosyal gruplardan meydana gelen bu ağın en önemli özelliklerinden biri sosyo kültürel ve coğrafi belirlenmişlik iken, bu özellikle bağlantılı ve onun doğal sonucu olan diğer özellik ise, tarihsellik, yani geleneksellik taşımasıdır^{193, 194}. Bu iddia, muhafazakârların aklın toplumsal olması gerektiği ve ancak öyle olursa bir anlam taşıyacağı şeklindeki ön kabulleriyle tam bir uyum içindedir. Bu yönüyle de, söz konusu bağımlılık ağı rasyonalist akla alternatif bir akıl ve muhakeme biçimi üretmektedir. Şöyle ki, toplumsal kurumların taşıdığı ve uzun tecrübeleri barındıran gelenek ve otoriteleri reddetmeden yaşayan kişinin bu sayede duygu ve tutumları şekillenmekte, bu da onun akıl yürütme biçimine yansımaktadır. İşte, muhafazakârların savundukları akıl, “bağımlılık ağı” olarak anılan bu sistemin ürünüdür, dolayısıyla da kesinlikle ona bağlı olmak durumundadır¹⁹⁵.

Muhafazakârlara göre, bu tür bilgilere dayanılması hem bireyin hem de toplumun yararınadır. Nitekim, Oakeshott da rasyonel bilgiyi bir toplumun daimi faydalarının ve gidişatının gerçek ve somut bilgisinden uzak olan kitabi bilgi olarak tarif ederken, bu konudaki muhafazakâr hissiyata tercüman

¹⁹³ Lawrence E. Cahoone: **Civil Society- The Conservative Meaning of Liberal Politics**, Blackwell Publishers, 2002, s. 173

¹⁹⁴ Bağımlılık ağı formülasyonu, aslında, muhafazakârların savundukları aklın kesinlikle toplumsallık taşıdığının, yani “bireysel akıl” öncesi ya da dışı denebilecek temellere dayandırıldığının başka bir biçimde ifade edilmesidir. Bkz. Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.113

¹⁹⁵ Lawrence E. Cahoone: **a.g.e.**, s. 173

olmaktadır¹⁹⁶. Aksi takdirde, kişilerin son derece karmaşık yapıda olan toplumda atomlaşmaları ve bunun sonunda da yok olup gitmeleri kaçınılmaz olur. Ancak, toplumsal bağımlılık ağının dışındaki bir akıldan beslenmenin yol açacağı zarar sadece bireyle sınırlı değildir. Bundan, aynı zamanda toplum da çok ciddi ve derinden etkilenecektir. Dolayısıyla, muhafazakârlar bu aklın önemini sık sık tekrar etmekte ve bireyci rasyonalist aklın çekim alanına girilmemesini savunmaktadırlar. Sonuç olarak, muhafazakâr düşüncede rasyonel bilgi, gerçek olmayan ve daha önemlisi, toplumun çıkarına hizmet etmeyen bir bilgi türü olarak değerlendirilmektedir.

C) Değişime Karşı Süreklilik Vurgusu ve Gelenek İlkesi

Muhafazakârlık denilince akla ilk gelen kavramlar; muhafaza etmek (korumak), sürdürmek (süreklilik) ve değişim gibi kavramlardır. Gerçekten de, geçmişe yönelme ya da geçmişe duyulan bağlılık ile bunun beslediği “mevcudu muhafaza” duygusu muhafazakârların çoğunda ortaktır. Bu nedenle, muhafazakârlıkla ilgili literatürde bu kavramlara çok sık rastlanmaktadır. Zaten muhafazakârlığın hem Latince kökeni olan “conservare” hem de İngilizce karşılığı olan “conservatism” sözcüklerinde “muhafaza etme, koruma, devam ettirme” anlamları baskındır. Bu nedenle, daha önce de belirtildiği gibi, her ne kadar eksik ve yanıltıcı olsa da, muhafazakârlığın alışılmış ve kökleşmiş tanımı da zaten bu temel özellik üzerine dayanmaktadır.

Muhafazakârlık, mevcudu korumaya önem vermesine ve değişim kavramından hoşlanmamasına rağmen, Freeden’in da belirttiği gibi, statükonun ideolojisi değildir¹⁹⁷. Muhafazakârlar geçmişe sadakat göstermekle birlikte, geçmişe ve onun bugüne yansımalarına tapmazlar. Bu bağlamda, Oakeshott’ın da isabetli bir şekilde belirttiği gibi, bir zaman dilimi olarak geçmiş ve onun içinde barındırdıklarının putlaştırılmaları söz konusu

¹⁹⁶ Aktaran Michael Freeden: **a.g.e.**, s. 320

¹⁹⁷ Michael Freeden: **a.g.e.**, s.332

değildir^{198, 199}. Muhafazakârların geçmişten gelip, halen geçerli olan uygulama ve kurumların, ‘hiçbir şekilde değiştirilmez olmadıkları yönündeki inançları’ Oakeshott’ın bu sözlerinden kolayca anlaşılmaktadır. O halde, muhafazakârlık ne sanıldığı gibi değişime karşı körü körüne bir direnci içerir ne de “bırakınız yapsınlar”cı bir anlayışla değişimi kucaklar. Dolayısıyla, önemli olan değişimin muhafazakârların “güvenli” saydıkları biçimde gerçekleşmesidir²⁰⁰. Güvenli değişimden amaç ise, değişimin, muhafazakârların istedikleri özellikleri taşımasıdır. Buna göre, her şeyden önce değişimin gerekli olup olmadığına karar verilmelidir. Ondan sonra, eğer değişim gerekli ise, onun zamanı ile değişimin şekli doğru tespit edilmelidir. Elbette tüm bunlar değerlendirilirken değişmemesi, yani korunması istenenin tespiti de büyük önem taşımaktadır²⁰¹.

Aşağıda ayrıntılı olarak üzerinde durulacak olmakla birlikte, burada kısaca ifade etmek gerekirse, değişime ancak gereklilik durumunda ve belirli bir çerçevede başvurulabilir. Ayrıca, değişim ani ve radikal nitelikli olmaktan ziyade tedrici bir biçimde gerçekleştirilmelidir. Bununla birlikte, O’Sullivan’ın da ifade ettiği gibi, değişim belli durumlarda radikal nitelikli de olabilir. Ancak, muhafazakârların asla kabul edemeyecekleri değişim, ideolojik temelli olan değişimdir²⁰². Zira, ideolojik temelli değişim insanın bilişsel, psikolojik ve entelektüel eksikliğini görmezden gelen bir anlayışın ürünü olduğu için toplumsal düzen ve istikrarı zedeleyerek büyük toplumsal felaketlere yol açabilir. Bu nedenle, toplumsal düzen ve istikrarın garantisi olan toplumun geleneksel değerleri ile köklü kurumları değişim için değişim hevesine kurban edilmemelidir. Beneton’un da ifade ettiği gibi, reform ya da değişiklik gerekiyorsa bu, her şeyden önce durumu korumak için olmalıdır²⁰³.

¹⁹⁸ Michael Oakeshott: “On Being Conservative”, s. 408

¹⁹⁹ Oakeshott’ın bu sözleri, muhafazakârlığın, örneğin ülkemizde muhafazakârlık için sıklıkla kullanılan “tutuculuk” kavramından farklı bir duruşu temsil ettiği gerçeğini kapalı da olsa ortaya koyması bakımından önemlidir.

²⁰⁰ Michael Freedon: **a.g.e.**, s.332

²⁰¹ Ancak, bunun daha ziyade teoride kalan bir hassasiyet olduğu söylenebilir. Nitekim, siyasi muhafazakârlar için değişimin hiçbir şekilde kabul edilemez bir şey olmadığı söylenmelidir.

²⁰² Noel O’Sullivan: **a.g.e.**, s.51

²⁰³ Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s.71

Hiç kuşkusuz, muhafazakârlığın özünde kuvvetli bir muhafaza etme ve değişimden sakınma dürtüsü vardır. Buna rağmen, muhafazakârlık asla her şeyi muhafaza etme amaç ve iddiasında değildir. Muhafazakârların karşı çıktıkları şeyin insan aklına atfedilen mutlak güç ve değer olduğu ve buradan hareketle yaratılmak istenen yeni sosyal düzen ve ona uygun insan tipini en büyük tehlike olarak gördükleri düşünülürse, muhafazakârların bir bütün olarak değişime karşı olmadıkları görülebilir. Onlar da değişimin kaçınılmaz bir gerçek olduğunun, değişim olmadan dünyanın dönmeyeceğinin farkındadırlar. “Fırtınaya karşı en dirençli ağaçlar, eğilip bükülebilir olanlardır” ilkesini destekler biçimde, Edmund Burke’ün, “Değişim araçlarından yoksun olan devlet, onu (kendisini) korumak için gereken araçlardan da yoksun demektir” sözü, muhafazakârların değişime bakış açısını göstermektedir²⁰⁴. Zaten muhafazakârlığın en temel özelliklerinden biri olan organizmacı görüş, değişimi hem açıkça hem de zımnen kabul etmeyi gerektirir. Zira, organizmalar canlı varlıklar olup, her canlı varlık gibi, hem rahatsızlanabilir hem de ölebilirler. Bu nedenle, organizmalara zaman zaman müdahale etmek gerekebilir ve bu müdahale de organizmanın alışlagelen, yani geçmişten gelen yapısında gerçekleşir. Söz konusu müdahale ise kaçınılmaz olarak bir değişime yol açar.

Demek oluyor ki, muhafazakârların değişime bakışlarında belirleyici olan başlı başına değişim değil, belli özellikleri taşıyan değişimdir. Yukarıda da kısaca ifade edildiği gibi, muhafazakârlığa göre korunması gereken değer, gelenekler olmakla birlikte, onu diğer ideolojilerden ayıran asıl nokta, geleneklerin korunmasına ilişkin hassasiyeti değil²⁰⁵, muhtemel bir değişimin

²⁰⁴ Lawrance E. Cahoon: **a.g.e.**, s. 129.

²⁰⁵ Gelenek olsun olmasın bazı şeyleri muhafaza etmek, onların değişmemesini istemek sadece muhafazakârlara has bir tutum değildir. Nitekim, başka ideolojileri benimsemiş olan insanların hayatlarında da değiştirmek istemedikleri birçok yön bulunabilir. Ancak, onlara muhafazakâr demek doğru olmaz. Zira, böyle bir durumda, bütün insanlığın muhafazakâr olması gibi bir durum ortaya çıkardı ki böyle bir şey ancak muhafazakârlık bir tutum ya da davranış olarak ele alınırsa ya da gelenekçilikle aynı anlamda kullanılırsa mümkün olabilir. Ayrıca, hayatlarındaki bazı değerlerin değişmesini istemeyen herkese muhafazakâr demek doğru olsaydı, muhafazakârlık kavramının ilk defa kullanılışı için Fransız Devrimini beklemek gerekmezdi. Bu kavramın çok daha önceden beri

zamanı ve biçimi ile ilgili görüşüdür²⁰⁶. Buna göre, değişim ancak şartlar gerekli kıldığında, yani kaçınılmazlık durumu oluştuğunda kabul edilmeli, yürürlüğe konulmalıdır²⁰⁷. Belirli durumların zorlaması halinde bazı müdahalelerde bulunularak gerekli düzenlemeler hayata geçirilebilir²⁰⁸. Hearnshaw, bu durumu “eğer değişiklik (değişim) yapmak gerekli değilse, değişiklikte bulunmamak gerekir” sözüyle çok güzel özetlemiştir²⁰⁹. Örneğin nüfus veya okuryazar oranındaki artış, tarım ve sanayi sektörleri arasında yeni bir dengenin oluşması gibi siyaset dışı durumlardaki değişimlerin zorlaması halinde değişime başvurulabilir²¹⁰.

Buna karşılık değişim, büyük, ani ve devrimci nitelikte olmamalı, yavaş, zamanla ve kademeli olmalıdır²¹¹. Büyük, ani ve devrimci değişimlerin iyi karşılanmamasının en önemli nedeni, bunların ileriye yönelik belirsizlikler ve potansiyel tehlikeler taşıdıkları varsayımdır. Şöyle ki, beklenmedik, büyük ve radikal değişimler hem toplumsal uyum ve ahengi bozar hem de bireyleri ihtiyaç duydukları güven duygusundan mahrum bırakır. Bunun da sonuçta toplumsal düzeni çökteceğini tahmin etmek zor değildir. Dahası, bu tür toplumsal bozulmalara karşı alınabilecek tedbirlerin olumlu sonuç verme ihtimali de çok zayıftır. Ayrıca, değişiklikler hayata çok hızlı geçirildikleri için bunların yol açacağı sorunlara müdahalede geç kalınması ihtimali çok yüksektir. Bu nedenle, ani, radikal ve düşünülmeden yapılan değişikliklerden sakınılmalı ve ihtiyaç halinde başvurulacak olan değişimin her adımı ve yönü en ince ayrıntısına kadar gözden geçirilmelidir. Böylelikle, riskli olan değişim süreci kontrol altında tutulmuş olur. Muhafazakârlar bu sayede, değişimin

biliniyor ve kullanılıyor olması gerekirdi. Oysa, bu kavram daha önceleri ne bilinmekte ne de kullanılmaktaydı. İlk insandan itibaren bütün insanların hayatlarında, bilinçli ya da bilinçsiz, tekrarladıkları birçok davranış olmasına rağmen muhafazakârlık kavramı kullanılmamıştır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, muhafazakârlık herkeste bulunan bir özellik, yani bir mizaç ya da tutum değildir.

²⁰⁶ Bu farklı değişim anlayışı, muhafazakârlığı aynı zamanda gericilikten ve gelenekçilikten de uzaklaştıran temel noktadır.

²⁰⁷ Michael Oakeshott: “On Being Conservative”, s. 413

²⁰⁸ Anthony Quinton: **a.g.m.**, s.244

²⁰⁹ Ted Honderich: **Conservatism**, Westview Press, 1990, s.160-161

²¹⁰ Anthony Quinton: **a.g.m.**, s.254.

²¹¹ Michael Oakeshott: “On Being Conservative...”, s. 410

arzu edilmeyen sonuçlarının ve potansiyel tehlikelerinin de en aza indirilmiş olacağını düşünürler. Böylece, onlara göre Fransız Devrimi gibi felaket getirici, öngörülemeyen olayların gerçekleşmesi önlenabilir²¹².

Muhafazakârların ani, radikal ve her şeyden önemlisi ideolojik temelli değişimlere bu kadar mesafeli durmalarının ve şüpheyile bakmalarının yukarıdaki nedenle bağlantılı bir diğer önemli nedeni de, bugünü ve geleceği geçmişle bağlantılı olarak görmeleridir. Muhafazakâr düşünceye göre, geleceğe her zaman geçmiş üzerinden bakmak gerekir²¹³. Karl Mannheim, “Olayları tam bir muhafazakâr gibi görmek demek, onları geçmişe demir atmış şart ve durumlardan türetilmiş tutumlarla algılamak, duymak, görmek demektir”²¹⁴ diyerek bu anlayışı çok veciz bir şekilde ifade etmiştir. Bu ifade, muhafazakârların geçmişe verdikleri önemin açık bir göstergesidir. Nitekim, Churchill “Geçmişte yaşamayı seviyorum. İnsanların gelecekte daha keyifli olacaklarını sanmıyorum” diyerek muhafazakârların geçmişe verdikleri öneme tercüman olmuştur²¹⁵.

Muhafazakâr düşünceye göre geçmişi, bugüne ve geleceğe bağlayan tek bir bağ vardır, o da gelenektir. Heywood’a göre gelenek, içerdikleri bakımından aşına olunan, güven ve aidiyet hissi uyandıran ve en önemlisi zamanın testinden geçmiş bütün kurum, örf, adet, alışkanlık ve sosyal uygulamaları kapsar²¹⁶. Geçmişi, dolayısıyla da onun içinde somutlaştığı

²¹² Ancak, muhafazakârların arzu etmedikleri değişimlerden ani ve radikal niteliktekiler yanında bir diğeri olan “büyük” değişim karşıtlığına bazı eleştiriler yöneltilmektedir. Bunlar arasında en fazla göze çarpanı “büyük değişim”den ne anlaşılması gerektiğinin açık olmadığı, dolayısıyla “büyük değişim” olgusunun belli bir muğlaklık taşıdığı iddiasıdır. Nitekim, Quinton da bu hususa değinmiş ve “büyük değişim” kavramının göreceli olmasından dolayı bir hayli muğlak olduğunu belirtmiştir. A. Quinton: **a.g.m.**, s.261. “Büyük değişim” kavramının göreceliliği, dolayısıyla da muğlaklığı, “büyük değişimler” arasında sayılacak olan değişimin hangi kriter ya da kriterler temelinde “büyük değişim” şeklinde anılacağını açık olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu, “büyük değişim” kavramının içerik ve anlamının kişiden kişiye değişebildiğinin açık göstergesidir. Diğer bir deyişle, hangi değişimlerin büyük değişim kategorisine yerleştirileceği subjektif bir değerlendirmenin konusudur.

²¹³ Anthony Giddens: **Beyond Left and Right- The Future of Radical Politics**, Stanford University Press, 1994, s.26

²¹⁴ Robert Nisbet: **Conservatism- Dream...**, s.39.

²¹⁵ Robert Nisbet: **Conservatism- Dream...**, s. 35

²¹⁶ Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s. 69-71. Ayrıca, geleneğin içine yerleşik/kökleşmiş değerlerin de eklenmesi gerektiği söylenebilir.

geleneği bu denli önemli kılan, muhafazakârlığın bireysel aklın ürünü olan soyut fikirlerden endişe duymasıdır. Bu endişe, onu, tatmin edene, bilinene, tanınana, yani aşına olunana bağlılık ve onun sürdürülmesi biçiminde bir tutuma götürmüştür. Muhafazakarların teorik akla karşı pratik (ampirik) aklı savundukları hatırlanacak olursa, yararlılığı halen devam eden ve nesillerin tercihini yansıtan kurum ve değerleri, yani gelenekleri, bugünün anlaşılmasında soyut fikir ve düşünceler yerine konulması gereken yegane araçlar olarak görmelerine şaşdırmamak gerekir.

Nesillerin tercihini yansıtan kurum ve değerleri, genel anlamda gelenekleri önemli kılan, taşıdıklarına inanılan hikmet ve bununla bağlantılı olarak da zamanın dayanıklılık testinden başarıyla geçmiş olmalarıdır. Gelenek, ataların bilgeliğinin deposudur. Gelenek, geçmiş nesillerin sahip olduğu birikimlerle gelişmiş ortak aklı yansıtır²¹⁷, o, böyle bir aklın ürünüdür. Bu nedenle de, tarihin süzgecinden geçerek varlığını devam ettirmektedir. Justus Möser, nesillerin tercihine yönelik güveni çok açık bir biçimde şöyle ifade etmiştir: “Modern akıl yürütme biçimleriyle çelişen bir eski görenek ya da alışkanlıkla yüz yüze geldiğimde, buna makul bir neden buluncaya değin, “neticede atalarım aptal değildi ya” fikrini dolaştırırım kafamda”²¹⁸. Burke’ün de Hint ve İrlanda gelenekleri ile Fransız âdetlerini savunması, devrimcilerin kökü geçmişte olan ne kadar kurum, değer ve anlayış varsa akıl adına yerle bir etme çabalarına direnmesi, onun hikmete²¹⁹, geçmiş nesillerin bilgeliğine verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Muhafazakârlara göre toplumların, son derece karmaşık fikir dünyasında ayakta kalıp yaşayabilmesinin, yolunu bulabilmesinin tek çaresi, işte hikmet dolu olduğuna inanılan bu geleneklerdir. O halde gelenek, muhafazakâr felsefenin en önemli, vazgeçilmez, olmazsa olmaz şart ve unsurlarından biridir.

²¹⁷ Andrew Heywood: **Key Concepts...** , s.53

²¹⁸ Robert Nisbet: **a.g.m.**, s. 112

²¹⁹ Robert Nisbet: **a.g.m.**, s. 112

Muhafazakârlığın değişime ilişkin tutumuna geri dönecek olursak, hangi şartlarda değişimin hoş görülebileceği noktasını netleştirmek amacıyla şu önemli soruya cevap bulunmalıdır: Acaba muhafazakârlar bütün gelenekleri mi muhafaza etmek istiyorlar? Başka bir deyişle, muhafazakârlığın geleneksel olan her şeyi muhafaza etmek gibi bir kaygısı var mıdır? Yoksa onlar belirli geleneklerin korunmasına mı odaklanmışlardır?

Her şeyden önce, muhafazakârların korunmasını gerekli gördüğü değer ve kurumların sayısının fazla olmadığı belirtilmelidir. Korunması istenen değer ve kurumlar; aile, din, otorite, aracı kurumlar, hiyerarşi vb. değer ve kurumlardır. Yine, belirli bir yerdeki muhafazakârların korunmasını gerekli gördükleri kurum ve değerlerin- aile, din, otorite ve hiyerarşi gibi kurumlar dışında- başka yerlerdeki muhafazakârlarca dikkate bile alınmadığına tanık olunmaktadır²²⁰. Hatta, bir toplumdaki bütün gelenekler bile sürekli muhafaza edilmeye değer bulunmamaktadır²²¹. Zaten ünlü muhafazakâr düşünür Scruton, geleneklerin statik, yani durağan olmadığını belirterek²²², hiçbir biçimde değişime uğramama gibi bir durumun olamayacağını kabul etmektedir. Nitekim aynı toplumda farklı zamanlarda yaşamış olan muhafazakârların bile aynı konuda farklı düşündükleri bir gerçektir. Eski dönemlerde yaşamış olan muhafazakârlarca önemli bulunan kurum ve değerlerin, yeni nesil muhafazakârlarca muhafaza edilmesine gerek olmadığı olağan karşılanmalıdır.

Peki, bu durumda muhafaza edilmek istenen gelenek acaba hangi özellikleri taşımalıdır? Bu sorunun cevabını, fayda unsuru ile geleneğin gördüğüne inanılan işlev arasındaki ilişkide aramak gerekir. Şöyle ki, bir geleneğin işlevi hem şu an yaşayan hem de gelecekte yaşayacak olan nesiller için faydalı telakki edilirse, böyle bir geleneğin²²³ muhafaza edilip

²²⁰ J.Z.Muller: **a.g.e.**, s.3

²²¹ Ted Honderich: **a.g.e.**, s.160

²²² Nuray Mert: “ Sağ...”, s. 58

²²³ Bu gelenek ister bir kurum biçiminde isterse bir uygulama ya da zihniyet biçiminde olsun, fark etmez.

sürdürülmesinde hiçbir sakınca yoktur. Zira, bu tür gelenekler, insanların ihtiyaçlarını karşıladıkları için bu işlevlerini devam ettirdikleri sürece onlardan yana bir sorun bulunmamaktadır²²⁴. Ayrıca, eğer gelenekler toplumsal bağların güçlenmesine katkı sağlıyor, toplumsal düzen ve istikrarı olumlu etkiliyorsa, bu tür geleneklerin faydalı bulunacakları ve değiştirilmeleri yönünde her hangi bir talep oluşmayacağı söylenebilir.

Geleneğin korunup sürdürülmesinin onun gördüğü, yerine getirdiği faydayla ilişkilendirilmesinin, aslında Darwin'ci bir mantığa dayandığı söylenebilir. Örneğin, Heywood'a göre, geleneklerin işe yaramalarından dolayı değerli ve gerekli görülmeleri ve böylece varlıklarını nesiller boyu sürdürebilmeleri doğal seleksiyonun bir sonucu olarak değerlendirilebilir²²⁵. Bu süreçte, topluma fayda sağladığı düşünülen gelenekler varlıklarını devam ettirmişlerdir. Buna karşılık, artık fayda sunmadığı düşünülen gelenekler ise terk edilmiştir. Yani, zaman içerisinde sayısız gelenek faydasız görüldüğünden, doğal seleksiyon sürecine dayanamamış ve sonuçta yok olup gitmiştir. Yok olan bu geleneksel kurum ve değerlerin yerini ise, yeni kurum ve değerler almıştır.

Muhafazakârların mevcut bir geleneğin devam ettirilip ettirilmemesi hakkındaki düşüncelerini belirleyen diğer bir faktörün de aşinalık (familiarity) olduğu ileri sürülmektedir. Ancak, bu durumda faydalılık ve işlevsellik gibi şartlar dikkate alınmamaktadır. Bu görüşe göre, mevcut kurumlar aslında alternatiflerine karşı her hangi bir üstünlüğe sahip değildir. Dolayısıyla, bu kurum ve değerlerin toplumun ihtiyaçlarını karşılama anlamında faydalı olup olmamalarının pek bir önemi yoktur. Önemli olan, bu geleneklerin insanların gözünde tarihsel sürekliliğe sahip olmalarıdır. Başka bir deyişle, gelenekler insanlara tanıdık, yakın, aşına gelmelidir ve bu özelliklere sahiplerse de muhafaza edilmelidirler. Eğer bunlar insanlara tanıdık, aşına, yakın geliyor ve

²²⁴ J. Z. Muller: **a.g.e.**, s. 9

²²⁵ A.Heywood: **Political Ideologies...**, s. 70

de onlar tarafından saygı duyulup yüceltiliyorlarsa, ortadan kaldırılmaları için hiç bir neden yoktur²²⁶.

Bununla birlikte, bu görüşe karşı çıkan yazarlar da vardır. Bunlara örnek olarak Honderich gösterilebilir. Honderich'e göre, bir geleneğin devam edip etmemesinin belirlenmesinde aşinalık faktörünün başrolü oynaması demek, muhafazakârlığın tutarsızlaşması demektir. Her ne kadar, bir geleneğin sürmesinin istenmesinde aşına olunanı koruma güdüsü birçok muhafazakâr tarafından önemli, hatta vazgeçilmez bir özellik²²⁷ olarak kabul edilse de, bu özellik, kesinlikle tek başına, belirleyici bir kriter değildir. Eğer öyle olsaydı muhafazakârlık tam bir tutarsızlık içine girmiş olurdu. Zira, bugün karşı olduğu herhangi bir şeye, yarın veya daha sonra aşına olunca onu da savunmak zorunda kalırdı²²⁸. Devam ettirilecek olan şeyde sadece aşına olunma şartının aranmasının bir diğer çelişkisi de, bu takdirde aynı zamanda, hiçbir şeyin değiştirilmemesi gibi bir sonucun doğabilmesidir. Zira, aşına olunan şey, sadece aşına olunduğu için korunacaksa, zamanın geçmesi oranında o şeye daha fazla aşinalık kazanılacağı kesindir. Böyle bir anlayıştan ise, o şeyin ebediyen değiştirilmeden kalması gibi bir sonuç ortaya çıkar. Oysa, muhafazakârlar geçmişin putlaştırılmasına, onun halen içinde bulunulan zamanda yaşayan tüm görünümünün dondurulup, kemikleştirilmesine sıcak bakmazlar.

Buna rağmen, hiç kuşkusuz, aşinalığın sağlayacağı yarar, bir kurumun istikrarlı ve müessir şekilde işleyişi üzerinde olumlu etkide bulunmasıdır. Tarihin derinliklerinden gelen, sürekliliğe sahip olan bir gelenek söz konusu olduğunda, insanların ona duygusal anlamda bağlılıkları artabilir. Bu da onun insanlara yükleyeceği sorumlulukların daha fazla benimsenebilir olmasını sağlar²²⁹. Ancak, söz konusu gelenek nesiller boyu devam ediyor, yani insanlara aşına geliyor olsa bile, eğer ihtiyaçları giderme anlamında artık

²²⁶ J.Z. Muller: **a.g.e.**, s.9

²²⁷ Michael Oakeshott: "On Being Conservative...", s. 408

²²⁸ Ted Honderich: **a.g.e.**, s.2

²²⁹ Jerry Z. Muller: **a.g.e.**, s.9

insanlara bir fayda sağlamıyorsa, onun bir anlamının kalmadığı söylenebilir. Dolayısıyla, muhafazakârlık aşına olunanı savunur, onun korunmasını, yani değişmemesini arzular şeklindeki yaygın iddianın da gerçeği tam olarak yansıtmadığı ortadadır.

Muhafazakârlığın muhafaza etmeye değer bulduğu geleneklerin ne gibi özelliklere sahip olması gerektiğiyle ilgili diğer bir görüşe de kısaca değinmekte fayda vardır. Bu görüşe göre, muhafazakârlık her hangi bir geleneği savunmaktan çok, farklı dönemlerde farklı kurum, değer ya da uygulamalara geleneksellik atfeder. Başka bir deyişle, muhafazakârlar konjonktüre bakarak, onun gerektirdiği durumu sergileyebilmek için gelenek yaratır. Bu görüşe göre muhafazakârlık, örneğin İngiltere’de Viktorya döneminde, yeni kurumları çok başarılı bir biçimde “tarihsel meşruiyetle” donatmıştır. İşte, muhafazakârlığın liberalizmin savunduğu değerlere karşı olmasına rağmen bazen bireyci, devlete mesafeli ve bireysel girişimleri savunur bir tutum sergilemesi bu yüzdendir²³⁰. Benzer şekilde, siyasi muhafazakârların demokrasinin unsur ve değerlerini savunmalarını da bu özelliğe bağlamak mümkündür. Ancak, muhafazakârlığın bu özelliğinden dolayı, savunduğu temel ilkelerden kolaylıkla sapan tutarsız bir ideoloji haline gelme riski taşıdığına da şüphe yoktur. Nitekim, bu yönde muhafazakârlara yönelik birçok eleştiri bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu eleştiriler, yukardaki yargının haksız olmadığına da göstergeleridir.

Gerçekleşmesine izin verilen değişimin biçimi, yani hangi özellikte değişimin kabul edilebileceği hususunun belirlenmesi, en az neyin değişebileceğinin tespit edilmesi kadar önemlidir. Nüfustaki artış, okuryazar nüfusun oranındaki değişme, tarım ve sanayi arasında yeni bir dengenin oluşması gibi politika dışı durumlardaki oluşumların gerekli kılmasıyla değişim gerçekleştirilebilir²³¹. Oysa, Oakeshott’a göre değişim arzusuyla yanıp tutuşanların bu isteklerinin altında yatan temel sebep, bu kişilerin

²³⁰ Nuray Mert: “Sağ...”, s.58

²³¹ Anthony Quinton: **a.g.m.**, s.254

büyük değişiklikler olmadan dünyanın dönmeye devam etmeyeceğine inanmalarıdır. Bunların değişiklik istemelerinin temel sebebi budur. Bu nedenle de, bu kişiler devamlı bir biçimde yenilik, hem de büyük yenilikler peşinde koşarlar. Sanki büyük yenilikler gerçekleşmezse, her alanda geriye gidileceğini sanırlar. Daha da kötüsü, bu inanç neredeyse herkese hâkim olmuştur²³². Oysa muhafazakârlar, kendilerini bu peşin fikirden koruması beklenen kimselerdir. Onlar, peşinen değil ihtiyatlı davranarak değişim olgusunu değerlendirirler.

Muhafazakârların değişime ilişkin bu tutumlarıyla ilgili olarak yapılan bir ayrıma değinmek gerekmektedir. Bu ayrımın sahibi Honderich'e göre, muhafazakârlıkta değişimin nasıl algılandığının daha iyi anlaşılabilmesi için değiştirme (change) ile düzeltme (alteration) arasında bir ayrıma gidilmesi gerekir. Değiştirme ya da değişim, bilinmeyi ya da aşına olunmayı beraberinde getirir ki, bu, muhafazakârların pek de kabul edebilecekleri bir durum değildir. Zira, bilinmeyen, kendisine aşına olunmayan şey birey ve toplum açısından sonuçları kötü olacak büyük zararlar getirebilir. Oysa, düzeltme durumunda, zaten faydası kanıtlanmış ancak, çeşitli nedenlerle düzeltme ihtiyacı hâsıl olmuş tanıdık ve bildik bir gelenek söz konusudur. Ne var ki, söz konusu düzeltmelerin de her zaman istenilen sonuçları vereceğini beklemek hata olur. Zira, düzeltme eylemi de bazen aşına olunmayan, bilinmeyen bir sonucu meydana getirebilir. Dolayısıyla, düzeltmeler de tıpkı değiştirmeler gibi faydadan ziyade zarar getirebilirler. Bununla birlikte, muhafazakârlar, bilinmeyen ya da aşına olunmayan şeyi meydana getirmeyeceği garanti edilmiş olmamasına rağmen, yine de düzeltme eylemini değişime tercih ederler²³³ ve düzeltme anlamında değişime taraftardır. Bu anlamda olmak üzere Oakeshott da, belirli bir kusur ya da eksikliği, belirli bir dengesizliği tamir etme, düzeltme amacı taşıyan yeniliklerin (değişikliklerin) muhafazakârlarca daha fazla kabul edilebilir olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, yoksa mevcut olanı

²³² Michael Oakeshott: "On Being Conservative...", s. 411,414

²³³ Ted Honderich: *a.g.e.*, s.5

“mükemmelleştirme” düşüncesinin bir sonucu olarak değiştirmeye kalkışmak kesinlikle kabul edilebilir bir durum değildir²³⁴.

D) Bir Organizma Olarak Toplum

Muhafazakâr düşüncenin bir diğer duyarlılık noktasını toplum oluşturmaktadır. Hem klasik ve çağdaş muhafazakâr düşünürlerin hem de muhafazakârlığı eleştiren yazarların eserlerinde toplum ve toplumsalın muhafazakâr felsefe açısından büyük önem taşıdığı vurgulanmaktadır²³⁵. Burada, toplum bireye, toplumsal bireysele, kolektivizm ise bireyciliğe tercih edilmektedir²³⁶. Muhafazakâr düşüncede, Aydınlanmanın daha da fazla ön plana çıkarttığı ve Fransız Devrimiyle de hayat bulma yönünde büyük mesafe kat etmiş olan bireyciliğe karşı toplum ve onun öğeleri merkezi bir yer işgal etmektedir²³⁷. Toplumsal öğelerle kastedilen, aracı topluluklar ya da aracı toplumsal kurumlar diye anılan oluşumlardır. Fransız Devrimini takiben birçok yazar ve filozofun toplumun öğelerine yönelik yoğun saldırı ve karalamaları, muhafazakârları bu kurumları korumaya itmiştir. Filozoflar, bu aracı toplumsal kurumların, özellikle özgürlük açısından tehlikeli olduklarını vurgulamışlardır. Onlara göre, bu topluluklar hem bireysel özgürlüğü kısıtlama hem de eşitliği bozma potansiyeli taşımaktadırlar. Ayrıca, bu toplulukların, devletin rasyonel temele dayalı siyasal otoritesini etkisizleştireceği de düşünülmüştür. İşte bu yüzden, devrim Fransa’da, ilk işlerinden biri olarak bu aracı toplulukları ortadan kaldırma ya da en azından dönüştürme çabası içine girmiş ve bu amaçla farklı yasalar çıkartmıştır²³⁸.

²³⁴ Michael Oakeshott: “On Being Conservative...”, s. 412

²³⁵ Bunun yanında, felsefesi, toplumun öncelenmesi ve savunulmasına dayanmayan, hatta onun çeşitli açılardan eleştirildiği ideolojiler de mevcuttur. Bu ideolojilere verilecek en iyi örnek liberalizmdir. Hatta, liberalizm bu hususta neredeyse tek örnektir. Bu bağlamda liberalizm, felsefesini hiç kuşkusuz toplum değil, birey üzerine inşa etmiştir. Muhafazakâr düşüncenin aksine liberal düşünce, toplum ve toplumsala karşı önceliği bireye ve ondan hareketle de bireyciliğe tanımıştır.

²³⁶ Ancak, muhafazakârlığın önem verdiği kolektivizmin otoriter ya da totaliter ideolojilerin, örneğin marksizmin kolektivizminden farklı olduğu belirtilmelidir.

²³⁷ Robert Nisbet: **a.g.m.** s.104. Birey yerine toplumun öncelikli ve asıl olduğu vurgusu hem Anglo Amerikan hem de Kıt’a Avrupası muhafazakârlıklarında merkezi bir yer işgal etmektedir. Bununla birlikte, Anglo Amerikan muhafazakârlığının, aynı zamanda, liberal temelli bir muhafazakârlık oluşu, toplum-birey tercihinde ibrenin birey lehine kaymasını kolaylaştırmaktadır.

²³⁸ Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.114

Birey ve bireycilik yerine toplumun tercih edilmesinin temel gerekçesi bireyciliğin taşıdığına inanılan olumsuz özelliklerdir. Muhafazakâr felsefede, bireyciliğin doğasından kaynaklandığı varsayılan bazı özelliklerin toplum açısından son derece zararlı ve tehlikeli olduğu, bunun gelişmesine izin verildiği takdirde toplumun bundan olumsuz etkileneceği ve bu yüzden de ondan olabildiğince sakınılması gerektiği düşünülmektedir. Bu temel görüş ayrılığı, muhafazakârların insanı ele alışlarının diğer ideolojilerden farklı oluşundan kaynaklanmaktadır. Muhafazakarlar, örneğin liberallerin kafasındaki insan portresinin kabulü halinde toplumun atomlaşmasının kaçınılmaz olacağını düşünmektedirler. Ayrıca, bireyler bazı liberallerin iddia ettikleri gibi salt kendi menfaatlerinin gerçekleşmesine çalışan ve sadece kendilerine güvenip dayanan özelliklere sahiplerse, bu takdirde toplumun bütünlüğünden bahsetmek güçleşir.

Oysa, muhafazakârlar, bireyi salt kendine güvenip dayanan, her zaman kendi menfaatini ön planda tutan değil, aksine bağımlı, diğerkâm ve güven arayışı içinde olan varlıklar olarak görürler. Kişinin mutluluğu, refahı tek başına hareket etmekle sağlanamaz. Kişinin mutluluğunu, güvenliğini ve refahını sağlayabilecek tek ortam ise toplumdur. Birey ancak kendini topluma ait hisseder, geçmişinin toplumda somutlaştığına inanır ise, yukarda anılan beklentilerini karşılayabilir. Bunun yolu da toplumda yaşayan insanların işbirliği yapmalarından geçer. Bireyler geçmişleriyle özdeşlik kurmak ve yaşamlarını anlamlı kılmak istiyorlar ise, mutlaka toplumun üyeleri olarak, bir organın öğeleri gibi, birbirleriyle işbirliği yapmalıdırlar²³⁹ Yok, eğer bireyler kendilerini toplumun dışında tutmaya çalışır, toplumla sosyal gruplar ya da aracı topluluklar kanalıyla bütünleşmeye çalışmazlar ise, hayatlarının pek bir anlamı kalmaz. Çünkü, bireyi hem destekleyen, hem de ona güven duygusu

²³⁹ Ted Honderich: **a.g.e.**, s.160

verip hayatını anlamlı kılan sosyal gruplardır²⁴⁰. Görüldüğü gibi, muhafazakâr düşünce, bu yöndeki görüşüyle liberalizmin tam karşısında yer almaktadır.

Birey yerine toplumun muhafazakâr felsefedeki önemini vurguladıktan sonra, muhafazakâr toplum anlayışına ilişkin söylenebilecek en önemli şey, muhafazakârların topluma attettikleri niteliklerle ilgilidir. Muhafazakâr toplum görüşünün en önemli özelliği toplumun bir organizmaya benzetilmesidir. Bu bağlamda muhafazakâr toplum görüşüne, organizmacı toplum görüşü de denmektedir²⁴¹. Bu görüşün en önemli özelliği, toplumun canlı, yaşayan bir organizmaya benzetilmesidir. Buna göre, toplumla canlı organizma arasında bir paralellik kurulmakta ve toplum sanki canlı bir organizmaymış gibi ele alınıp değerlendirilmektedir. Toplum, organizma fikrinden hareketle açıklandığı için de organizmanın özellikleri aynen topluma uyarlanmakta ve toplumun ele alınışı bu tercih doğrultusunda şekillenmektedir. Organizmacı görüşte, özellikle muhafazakâr felsefe ile birlikteliği söz konusu olduğunda, organizma olarak kendisinden esinlenen varlık insan vücududur²⁴². Toplumun nasıl olması gerektiği, zımnen de olsa, insan vücudundan hareketle açıklanmaktadır. Buna göre, toplum tıpkı bir insan vücudu (organizması) gibi farklı parçalardan meydana gelmektedir. Nasıl ki, her vücut kalp, beyin, böbrek, damar vb. gibi bir arada çalışan farklı organlardan oluşmaktaysa, toplum da farklı ve çeşitli organ, kurum ve parçaların bir araya gelmesiyle oluşan canlı bir bütündür. Ancak, burada önemli olan nokta, bu farklı ve çeşitli öğelerin kendi kendilerine diledikleri biçimde, yani başlarına buyruk bir şekilde hareket edemeyecek olmalarıdır. Aksine, öğeler, parçalar arasında etkileşim anlamında çok duyarlı ve kırılgan bir ilişki vardır. Yani, organik toplum, aynı zamanda, bileşenleri arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi olan bir toplumdur. Buna göre, toplumun parçaları olan bireyler, gruplar,

²⁴⁰ Ted Honderich: **a.g.e.**, s. 160; Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.78

²⁴¹ Bu konuda Robert Nisbet farklı bir görüş ileri sürerek, bütün muhafazakârların organizmacı toplum görüşünü savunduğunu düşünmenin yanlış olmasa bile, aşırı olduğunu bildirmektedir. Bkz. Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.112

²⁴² Anthony Quinton: **a.g.m.**, s.257

sınıflar ve kurumlar arasında işlevsel bir ilişki bulunmaktadır²⁴³. Ancak, bu ilişki o kadar duyarlıdır ki, oluşabilecek önemli ve ani bir kopukluk bütünün ölümüne bile yol açabilmekte, telafisi mümkün olmayan zararlara neden olabilmektedir²⁴⁴. Toplumsal öğeler arasındaki ilişkinin devamlılığına atfedilen büyük önem, bu öğelerin her birine ayrı bir işlev ve amaç yüklendiğinin de bir kanıtıdır²⁴⁵. Nasıl ki, vücudun her bir parçası diğerlerinden farklı işlevler yerine getirmekte ise, aynı şekilde toplumu oluşturan parçalar da farklı işlev ve amaçla yüklüdürler. Daha da önemlisi, toplumsal öğelerin bu amaç ve istekleri birbirlerine bağlı ve bağımlıdır. Başka bir deyişle, belirli bir işlevin görülebilmesi için belirli bir öğeye ihtiyaç vardır. Eğer o öğe herhangi bir şekilde zarar görürse, o işlev büyük ölçüde görülemez hale gelir.

Muhafazakârların toplumu bir organizma olarak tahayyül edip teorilerini onun üzerine inşa etmeleri tesadüf değildir. Zira karşılarında geleneksel toplumun cemaat ve topluluk öncelikli yapısını bireycilik temelinde yeniden şekillendirerek değiştirmeye çalışan bir felsefe bulunmaktadır²⁴⁶. Bu nedenle muhafazakârlar, bilinçli olarak toplumu canlı bir organizmaya benzetmişler, ani ve radikal değişime karşı duydukları hoşnutsuzluğu meşrulaştırırken ya da temellendirirken organizma metaforuna ve ondan türetilen organik toplum²⁴⁷ ve insan görüşüne başvurmuşlardır²⁴⁸. Organik toplumun temel nitelikleri, muhafazakârların radikal değişimleri eleştirirken kullandıkları başlıca dayanak noktalarıdır. Bu sayede muhafazakârlar toplumun nasıl oluştuğu, ne gibi özelliklere sahip olması gerektiği ve nelerin onu bozacağı gibi hususlarda sistemli ve tutarlı fikirler ileri sürebilmişlerdir. Diğer ideolojilerin topluma ilişkin fikir ve iddialarına karşı ayakları yere daha sağlam basan cevaplar getirebilmişlerdir. Bu bağlamda, örneğin liberallerin

²⁴³ Charles Funderburk and Robert G. Thobaben: **Political Ideologies: Left, Center, Right**, Second Ed., Harper Collins, 1994, s.126

²⁴⁴ Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s. 78-79

²⁴⁵ Nispet'e göre her ne kadar bu işlev ve amaçların her birinin ayrı ayrı farkına varılması sıradan gözlemle zor olsa da yine de, her bir öğe, kendine biçilen işlevi yerine getirmeye çalışır, Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.112

²⁴⁶ Robert Nisbet: **Conservatism- Dream...**, s. 26-27

²⁴⁷ Barbara Goodwin: **a.g.e.**, s. 151

²⁴⁸ Ahmet Çiğdem: "Muhafazakârlık Üzerine", **Toplum ve Bilim**, sayı 74, Güz 1997, s.33

toplumu bir sözleşmeyle başlatmalarına, onu birey öncelikli ve özgürlük temelinde yorumlamalarına ve daimi değişim ve ilerlemenin konusu yapmalarına karşı muhafazakârların organizmacı toplum anlayışı karşımıza çıkmaktadır.

İlk olarak, toplumun nasıl oluştuğunun açıklanmasında, organizmanın meydana gelişinden/oluşumundan esinlenilmiş ve oradan hareketle de toplum bu sürece uyarlanmaya çalışılmıştır. Buna göre, toplum doğal bir oluşumdur. İnsanların doğal ihtiyaçlarının bir sonucu olarak oluşmuştur. Tıpkı bir organizmanın parçalarının doğal bir ihtiyacı karşılaması gibi, toplum da bireylerin doğal ihtiyaçlarını karşılamak için vardır. Nasıl ki, bir organizma doğal yollardan meydana gelmekte, bu süreç üzerinde yaratıcılık anlamında beşeri herhangi bir müdahale bulunmamaktaysa, toplum da tıpkı bir organizma gibi doğal bir oluşumla meydana gelmektedir²⁴⁹. O, tarihsel süreç içinde evrimleşme yoluyla içinde bulunduğu hale gelmiştir. Dolayısıyla, toplumun ortaya çıkışında bireysel rızaya dayanan toplum sözleşmesi gibi bir faktörün hiçbir belirleyici ve kurucu rolü bulunmamaktadır²⁵⁰. İnsanların toplumsal hayattan önce doğal halde yaşadıkları inancı, boş inançtan başka bir şey değildir. Gerçekte, toplumla insan aynı anda eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır²⁵¹. İnsan ne zaman ortaya çıkmışsa toplum da o zaman ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, insanın toplumsuz bir hayatı hiçbir zaman olmamıştır. Ayrıca, birey toplumu değil toplum bireyi var etmektedir. Bu fikri de Bonald çok açık bir biçimde formüle etmiştir: “Bir tek bireyin toplumu oluşturduğu sadece yanlış olmakla kalmaz; ayrıca eksik de olur. Zira, bireyi toplumsallaştıran, onu toplumsallaşma yoluyla oluşturan, bizzat toplumdur”²⁵². Dolayısıyla, toplum bireye değil birey topluma borçludur²⁵³.

²⁴⁹ Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.78-79.

²⁵⁰ Toplumun bir sözleşmenin ürünü olmadığını düşünen muhafazakârlara göre, devlet de bir sözleşmeden doğmamıştır. Dolayısıyla, muhafazakârlara göre, devletin otoritesinin bir sözleşmeden kaynaklanığını söylemek hem saçmadır hem de tarihsel gerçeklerle bağdaşmaz. Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.103

²⁵¹ Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.112

²⁵² Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.104

²⁵³ Bonald, bireyin toplum ya da kollektivite karşısında ezilmesini en uç noktasına kadar götürerek onu adeta hiçleştirilmektedir. Onun, “Birey kendi başına çaresizdir, hiçbir katkıda bulunamaz. Birey

Kısaca, muhafazakârlar toplumu bireye öncelemektedirler. Bunu, bireysel çıkarlar yerine toplumsal ya da kollektif çıkarların ön plana çıkarılması gerekliliğinin vurgulanması tamamlamaktadır. Gerçekten de, kollektif menfaatlerin gözetilmesi gerekliliği muhafazakâr felsefede sık rastlanan bir vurgudur. Bu, toplumsal birlik ve düzenin korunması vurgusuyla meşrulaştırılmaktadır. Buna göre, toplumsal bağın sağlam kalması ve düzen ve istikrarın sürdürülmesi için ortak menfaatin önemi vurgulanmalıdır.

Muhafazakâr felsefede toplumun ve toplulukların bireye önceliği çok net olsa da, bu, toplum ya da topluluklardan hiçbir beklenti olmadığı anlamına gelmemelidir. Nasıl ki, bireysel çıkarların toplumsal çıkar ya da çıkarlara feda edilmesi beklenmektedir, aynı şekilde, belli bir sınıf ya da grubun çıkarının da bir bütün olarak toplum çıkarına üstün gelmesinin sakıncaları dile getirilmelidir.

Organik toplum ve onun kurumlarının, insanların doğal ihtiyaçlarının zorlamasıyla doğal bir süreçte geliştiği, yani bilinçli bir sözleşmenin ürünü olmadığı yolundaki muhafazakâr görüşe bir örnek olarak aile kurumu gösterilebilir. Aile kurumu, belirli işlevleri olan ve bu işlevleri yoluyla da insanların doğal bazı ihtiyaçlarını karşılayan bir kurumdur. Aile üyeleri aileye doğumla katılır ve ondan sonra da o ortam içinde gelişmeye, beslenmeye, onun rehberliğinde yaşamaya devam ederler. Ancak, bütün bunlar bilinçli bir tercihten doğmamıştır. Hiçbir aile bir anlaşma ya da sözleşmeyle meydana gelmemiştir. O tamamen doğal toplumsal dürtülerin (üreme, beslenme, güvenlik, ilgi vb. gibi) bir ürünüdür. Örneğin, çocuğun doğarak aileye katılması ve hayatını orada devam ettirmesi için ailenin diğer fertleriyle bir

hiçbir şey yaratamaz, hiçbir çözüm bulamaz” şeklindeki düşüncesi yukarıdaki yargının en açık destekçisidir. Bkz. Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.104. Ancak, bireyin bu ölçüde küçültülmesi muhafazakârlığın genel bir özelliği olarak değil, Fransız muhafazakârlarının bir kısmının fikri olarak değerlendirilmelidir. Yoksa, muhafazakârlık topluma büyük önem vermekle birlikte, Alman Romantik geleneğinin tercihi bir tarafa bırakılacak olursa, bireyi de tamamen etkisizleştirip silikleştirmemiştir. Zira, muhafazakâr filozoflar böyle bir yaklaşımın totaliter devlete daha uygun düşeceğini bilmektedirler. Bununla birlikte, bu durum, bireyin toplumdan sonra gelmesinin muhafazakârlığın genel bir özelliği olduğu gerçeğini, yine de değiştirmemektedir.

anlaşma yapmasına ihtiyaç yoktur. Ailenin oluşum ve yaşamasında hiçbir düşünür ya da teorisyenin kurucu etkisi bulunmamaktadır²⁵⁴. Bu gelişim bir ağacın gelişimine benzetilebilir. Bir ağacın uzun yıllar alan ve doğal bir seyir izleyen büyüüp gelişimi gibi toplumun gelişimi de zaman almaktadır. Görüldüğü üzere, bu süreçte beşeri müdahalenin olmamasının vurgulanması, özellikle liberalizmin ana temalarından biri olan toplumsal sözleşme teorisinin liberal anlamıyla muhafazakâr felsefede yer almasını önlemektedir. Bununla birlikte, bu durum muhafazakârlıkta toplum sözleşmesi anlayışının bulunmadığı anlamına gelmemelidir. Pekâlâ, muhafazakârlıkta da toplum sözleşmesi olgusuna rastlanmaktadır. Ancak, muhafazakârlar toplum sözleşmesini liberallerle aynı anlamda yorumlamamaktadırlar. Muhafazakârların toplum sözleşmesi anlayışı liberallerden daha farklıdır. Bu iki ideolojinin toplum sözleşmesi anlayışlarına bakıldığında, liberallerin aksine muhafazakârların, toplumun, doğal durumda, yani tabiat halinde yaşayan insanların kendi iradeleriyle bir araya gelerek yaptıkları bir sözleşmeden meydana geldiğini kabul etmedikleri görülmektedir. Bu tarz bir teori, onlara göre, hem mantıken saçmadır hem de tarihsel gerçekler tarafından yalanlanır²⁵⁵. Bu nedenle muhafazakârlar, farklı bir yol izleyerek genel felsefeleriyle uyumlu olacak biçimde hem rasyonalizmin mutlak egemenliğini reddederek hem de süreklilik ya da devamlılığın önemini belirterek, toplumu; ölmüşlerin, yaşayanların ve ileride doğacakların oluşturduğunu varsaydıkları bir sözleşmeye oturturlar.

Muhafazakârların organizmacı toplum görüşüyle anlatmak istedikleri bir diğer husus da, toplumun ne gibi özelliklere sahip olması gerektiğine ilişkindir. Muhafazakârlığın bir felsefe ve ideoloji olarak ortaya çıkması, tekrar belirtmek gerekirse, aydınlanmanın, özellikle insan ve topluma ilişkin yerleşik anlayış ve yapılara olan radikal bakışına karşı koyma amacına

²⁵⁴ Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s. 78-79. Modern toplumlarda genellikle görülen aile fertlerinin belirli bir süre sonra aileden ayrılarak kendi başlarına yaşamalarının muhafazakârlarca eleştirilmesi, işte bu birlikteliğin bozulması ve onun sonunda da artık rehberlikten bahsedilemeyecek olmasındandır.

²⁵⁵ Robert Nisbet: **a.g.m.**, s. 103

dayanmaktadır. Zira, aydınlanmanın fikri alt yapısını hazırladığı ve daha sonra Fransız Devrimiyle hayata geçirilen büyük ve ani değişiklikler istikrarlı, düzenli, hiyerarşik ve köklü vb. özelliklerle anılan geleneksel toplumun altını oymaktaydı. Bu toplum modelinin yerine de, birey (bireycilik), halk egemenliği ve rasyonalite temelinde kurgulanan yapay bir toplum kurulmaktaydı. İşte muhafazakârlar bu özellikteki toplumun karşısına, birey değil, toplum öncelikli, hiyerarşik, istikrarlı, düzen içinde işleyen ve toplumsal otoritelerin etkin olduğu geleneksel toplum modelini koymuş ve savunmuşlardır. Bu toplum, tıpkı bir organizmanın sağlıklı işlemesi için organları arasında bulunması gerekli uyum gibi, unsurları arasında uyum ve ahenk gerektirir. Bunun için gerekli olan, bireysel özgürlük ve eşitlik değil, toplumsal otoritelerle uyum içinde geçen bir hayattır. Dolayısıyla, bu toplumda önemli olan, bireysel özgürlüklerin sağlanıp korunması değil, toplumsal otoriteler ve bireylerin bu otoritelere karşı yüklendikleri sorumluluklardır. Görüldüğü gibi, muhafazakâr felsefede bireysel özgürlükler yerine bireylerin aile, cemaat ve diğer toplumsal gruplara karşı ödevleri ön plana çıkartılmaktadır²⁵⁶.

Bu anlayışa göre, organik toplumu meydana getiren farklı kurum ve yapılar arasında son derece önemli bir etkileşim bulunmaktadır. Daha da önemlisi, bu etkileşimin sağlıklı bir biçimde devamı halinde toplumsal birlik, bütünlük ve düzenden bahsedilebilir. Eğer bu sisteme belli büyüklükte bir müdahale gerçekleşirse, sistemin uyum içinde işleyişi bozulur ve bu da toplumsal düzene olumsuz bir biçimde yansır. Sözü edilen müdahale ise, hızlı, yaygın, ani ve büyük sosyal ve siyasal değişimlerdir. Görüldüğü gibi muhafazakârlar, her biri birbirinden ayrı bir işlev ve görev üstlenmiş olan ve aynı zamanda da aralarında etkileşim olan parçalardan müteşekkil organik toplum modeli anlayışıyla modernizmin değişim dalgalarına karşı sağlam bir savunma kurmaya çalışmaktadırlar.

²⁵⁶ Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.103

Toplumsal bir organizmaya benzetilmesiyle ortaya çıkan bu görüş, muhafazakâr felsefenin en önemli, hatta olmazsa olmaz unsurlarından biridir. O kadar ki, Anthony Quinton muhafazakârlığın gelenekçilikten sonraki ikinci önemli özelliğinin organizmacı bakış açısı olduğunu ileri sürmektedir²⁵⁷. Çünkü, bu şekilde toplumla organizma arasında kurulan benzerlik/paralellik, onun toplumun oluşumu ve temel aktörleri eşitlik, özgürlük ve otorite gibi konulardaki görüşlerini şekillendirmektedir.

E) Eşitlikten Ziyade Hiyerarşi İlkesi

Eşitlik, eşitsizlik ve hiyerarşi gibi kavramlar neredeyse bütün fikir sistemlerinde en yoğun tartışmaların konusunu teşkil etmektedir. Zira, eşitlik dışındaki bu iki kavram tarih boyunca insan hayatının doğal ve değişmez bir özelliği olarak görülmüş ve öyle kabul edilmiştir. Bu sebeple de, eşitsizlik olgusu, bazı filozofların konuya yönelik zayıf ilgisi dışında, yakın zamanlara kadar sistemli bir eleştirinin konusu olmamıştır. Eşitsizliğin ciddi ve görmezden gelinemeyecek kadar önemli bir toplumsal ve daha önemlisi insani sorun olduğu ise ancak yakın zamanlarda kabul edilmiştir. Dolayısıyla, bu sorunun ortadan kaldırılması, başta düşünürler olmak üzere, birçok kişinin en önemli amacı haline gelmiş, bu yönde sayısız çaba harcanmıştır. Eşitlik kavramı, birçok fikir adamının ve ideolojinin son derece önem verdiği ve bu nedenle de dilinden düşürmediği sihirli bir kavram haline gelmiştir²⁵⁸. Hatta, neredeyse bütün fikri çaba ve enerjisini bu sorunun giderilmesine adanmış sosyalizm gibi ideolojiler bulunmaktadır. Ancak, eşitsizliklerin giderilmesine yönelik tüm çabalara rağmen insan yaşamının her alanında, önce eşitsizliğin ortadan kaldırılması ve ardından da eşitliğin sağlanması mümkün olamamıştır. Eşitsizlik bazı alanlar dışında varlığını halen, hem de güçlü bir biçimde devam ettirmektedir.

²⁵⁷ Ted Honderich: **a.g.e.**, s.152

²⁵⁸ Eşitsizliğin, insan hayatını ilgilendiren birçok alanda var olduğu söylenebilir. Eşitsizlik, öncelikle ekonomik, sosyal, siyasal, hukuki ve cinsiyete ilişkin konularda yaygın biçimde görülmektedir. Dolayısıyla, bu alanlardaki eşitsizlikleri ortadan kaldıracak ya da en azından minimum düzeye indirecek sayısız düşünce ve görüş ortaya atılmıştır.

Bu kavramların taşıdığı önem açısından bakıldığında eşitlik, eşitsizlik ve hiyerarşi kavramlarına muhafazakâr felsefe ve ideolojide de rastlanmaktadır. Muhafazakâr eserlerin neredeyse tamamında bu kavramlar geçmektedir. Burke'ten günümüze kadar pek çok muhafazakâr düşünür ve yazar eserlerinde bu kavramlarla ilgili görüşlerini belirtmişlerdir. Eşitlik ve eşitsizlik kavramlarına ilişkin bu fikir ya da görüşlerin ortak noktası, birbirleriyle büyük ölçüde benzerlik taşımalarıdır. Ancak, bu benzerlik eşitlik kavramına olumlu değil olumsuz yaklaşma anlamında bir benzerliktir. Muhafazakarlıkla ilgili literatür incelendiğinde, bütün muhafazakârlık türlerinde eşitlikten ziyade eşitsizlik vurgusuna rastlanmaktadır²⁵⁹. Bu bağlamda, muhafazakâr felsefenin eşitlik fikriyle yıldızının hiçbir zaman barışmadığı rahatlıkla söylenebilir²⁶⁰. O kadar ki, örneğin Eccleshall muhafazakârların, politikada rasyonalizmin egemenlik kurmasına ilişkin olumsuz tutumlarının sadece rasyonalizmin varlığından beslenmediğini vurgulamıştır. Muhafazakârların karşıtlıklarını rasyonalizm kadar besleyen diğer bir husus da servet ve güç farkını ya da eşitsizliğini eşitlemeyi amaçlayan sosyal mühendislik çabalarıdır²⁶¹.

Muhafazakârların eşitlik anlayışlarına daha yakından bakıldığında, ilk söylenebilecek şey, muhafazakârlıkta eşitliğin toplumsal boyutuyla, yani toplumsal eşitlik anlamında ele alınmadığıdır. Muhafazakârlara göre eşitlik, toplumsal adaletin gerçekleşmesi için zorunlu bir şart olmadığı gibi, onun

²⁵⁹ Robert Eccleshall: **a.g.e.**, s.57.

²⁶⁰ Tezin üçüncü bölümünde daha ayrıntılı bir biçimde incelenecek olsa da, burada kısaca değinmek gerekir ki, muhafazakârlığın demokrasiye ilişkin teorik düzeydeki olumsuz değerlendirmelerinin temel nedenlerinden biri, demokrasinin eşitliğin mevcudiyetine verdiği olmazsa olmaz önemdir. Anthony Quinton: **a.g.m.**, s.260. Daha önce de belirtildiği üzere, toplumsal uyum ve istikrara önem veren muhafazakârlarca eşitliğin hoş karşılanması, pek de mümkün değildir.

²⁶¹ Robert Eccleshall: **a.g.m.**, s. 57. Eccleshall bu görüşüne destek olarak da yeni sağın varlığını göstermektedir. Buna göre, muhafazakârların karşı çıktıkları şey başlı başına rasyonalizm olsaydı, yeni sağ gibi radikal bir sağ düşünce akımının hayat bulması güç olurdu. Ancak, bizce muhafazakârların rasyonalizm karşıtlıkları su götürmez bir gerçektir ve bazı olumsuzluklara sebebiyet verme riski ya da potansiyeli taşıdığı için muhafazakârlarca reddedilmektedir. Nitekim Burke'ten itibaren birçok muhafazakâr, rasyonalizmi, insan aklına sınırsız bir etkinlik alanı tanımasından dolayı mahkûm etmişlerdir. Onlara göre insan bu sınırsız yetkisini kullanarak boyundan büyük işlere kalkışabilir ve telafisi mümkün olmayan sonuçlara yol açabilir. Yeni sağın ortaya çıkmasını, muhafazakârların pragmatik duruşlarına olduğu kadar ideolojideki bazı aksaklıklar ya da tıkanmaların farkına varılmış olmasına, yani çıkış arayışlarına da bağlamak mümkündür.

varlığının da bir göstergesi değildir. Bunun doğal sonucu olarak da muhafazakârlıkta, geniş anlamdaki sol düşüncenin savunusunun aksine, toplumsal şartlarda eşitlik gibi bir vurguya hiçbir zaman rastlanmamaktadır. Eşitliği sosyal adaletle ilgili olarak, toplumsal eşitlik biçiminde görmeyen muhafazakâr felsefede eşitlik, ancak prosedürel (usuli) anlamda kendine yer bulabilmektedir. Buna göre eşitlik, hukukun ya da kanunların tarafsız, adil bir biçimde herkese eşit olarak uygulanması durumunu ifade etmektedir²⁶². Hukuk, ancak hiçbir ayırım gözetilmeksizin herkese uygulandığı zaman eşitlik gerçekleşmiş olur. Nitekim, Scruton da toplumun belli kesimlerinin ulusal gelirden daha fazla pay almasının, bazılarının diğerlerine oranla daha zengin olmalarının adaletsizlik ya da haksızlık olarak değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. O'na göre adaletsizlik, eğer bu insanların ekonomik üstünlükleri haksız bir biçimde gerçekleşmişse ancak o zaman söz konusu olabilir²⁶³. Bunu önlemenin yollarından biri, belki de en başta geleni ise, hukuk kurallarının, diğer işlevleri yanında, kişilerin haksız kazanç sağlamasını da önleyecek biçimde ayırım gözetilmeksizin tüm topluma eşit biçimde uygulanmasıdır. Muhafazakârlar, hukuk kuralları herkese eşit olarak uygulandığı zaman eşitliğin sağlanmış olacağına inanırlar.

Görüldüğü gibi, muhafazakâr felsefede eşitlik özellikle sol siyasal yelpazedeki ideolojilerce anlaşıldığı biçimiyle, ulaşılması/gerçekleştirilmesi gerekli görülen ve bu nedenle de saygı duyulan bir kavram değildir. Eşitsizlik muhafazakâr ideolojide kendine göre bir anlama ve meşrulaştırma biçimine sahiptir. Buna uygun olarak da, muhafazakâr düşünürler eşitsizlik kavramından nefret etmedikleri gibi, onu eleştirmeyi ya da suçlamayı da akıllarının ucundan geçirmemektedirler. Zira, muhafazakârlar bu eşitsizlik halini toplumun doğal bir hiyerarşiye sahip oluşunun sonucu olarak görürler²⁶⁴. İşte, bu doğal hiyerarşik yapı, eşitsizliği de kaçınılmaz kılmaktadır. Muhafazakârlara göre eşitsizlik, doğal bir durumdur. Dolayısıyla, bu açıdan

²⁶² Anthony Quinton: **a.g.m.**, s. 260

²⁶³ Roger Scruton: **a.g.e.**, s. 80

²⁶⁴ Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.76

bakıldığında, toplumun başına musallat olan kötülük ve sıkıntıların sorumlusu olarak kesinlikle mevcut toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler görülmemelidir. Muhafazakârlara göre, toplumda bazı olumsuzluklarla karşılaşılıyorsa, bunun temel nedeni, insanın kötü olan ve hiçbir zaman da düzeltilemeyecek olan doğasıdır. Oysa, örneğin bilindiği üzere sol düşüncede eşitsizlik doğal bir durumun sonucu olmaktan çok toplumsal yapının bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Buna göre, toplumsal yapı değiştirilip düzeltilirse eşitsizlik de giderilmiş olur.

Muhafazakârlar, eşitsizliğin tek bir nedeninin bulunduğu inanmamaktadırlar. Muhafazakârlara göre, insanlar arasında görülen ve toplumsal kurum ve uygulamalara da nüfuz etmiş olan eşitsizlikler²⁶⁵, bazı etkenlerin sonucu olup çok çeşitli biçimlerde görülebilmektedirler. Bu konuda muhafazakârlar daha çok iki nedenin etkili olduğunu düşünmektedirler. Buna göre, insanlar arasındaki eşitsizliğin biri doğal, diğeri ise toplumsal ya da daha doğru bir deyişle toplumun niteliğinden kaynaklanan iki temel nedeni vardır. Her iki nedenin de insanlar arası eşitsizliğin oluşmasında belirleyici olduğu iddia edilmektedir. Ancak, bu iki farklı eşitsizlik kaynağının yarattığı etkiler farklıdır. Bu farklılık bilhassa doğal ve toplumsal eşitsizliklerden etkilenen yerlerin farklılığı olarak yansımaktadır. Bununla birlikte, bu iki faktör birbirinden tamamen ayrı olmayıp, belirli ölçülerde birbirini etkilemektedir. Şöyle ki, doğuştan gelen (doğal) özelliklerin sebep olduğu eşitsizlik, yani doğal eşitsizlik, bireye ilişkin bir eşitsizlik iken, toplumun organizmaya benzetilmesinden doğan eşitsizlik hem bireyler hem de kurumlar, sınıflar ve daha geniş insan grupları için geçerlidir. Görüldüğü üzere, muhafazakâr felsefede bireysel eşitsizlik her iki kaynaktan birden beslenmektedir. Bunun temel nedeni, toplumu oluşturan kurum ve uygulamaların bireylerin doğal kabul edilen eşitsizliklerini de yansıttığı olmalarıdır²⁶⁶. Başka bir deyişle, bireysel eşitsizlik, kurumların yol açtığı eşitsizliklerin de belirli oranda sorumlusudur.

²⁶⁵ Gerald F. Gaus: **Political Concepts and Political Theories**, Westview Press, 2000, s.177

²⁶⁶ Gerald F. Gaus: **a.g.e.**, s.177

“İnsanlar arasında doğal bir eşitsizlik vardır. Durum böyleyken onları sanki eşitlermiş gibi değerlendirmek faydasızdır”²⁶⁷ biçimindeki ifade, muhafazakârların eşitsizliğin kaynağı olarak gördükleri nedenlerden ilkinin, yani doğal eşitsizliği çok açık ve net biçimde özetlemektedir. Muhafazakârlara göre insanlar, Tanrı tarafından eşit olmayan özellikler bahşedilmiş olarak doğmaktadırlar²⁶⁸. Bu konuda liberal felsefeyle paralel düşünen muhafazakârlara göre, herkesin aynı özelliklere sahip olması mümkün değildir. Örneğin, genellikle doğuştan gelen enerji, fiziki güç, boy, yetenek, hüner, zeka, potansiyel, motivasyon gibi özelliklere diğerlerinden daha fazla sahip olan bireylerle diğer bireyler arasında doğal olarak bir eşitsizlik vardır. Dolayısıyla, eşitsizlik toplumda yaşayan insanların doğalarının bir gereğidir. Doğal şartlar insanların birbirleriyle eşit olmalarını önlemektedir²⁶⁹. Bunun sonucunda da, insanlar doğuştan getirdikleri özelliklerin yoğunluğuna göre diğerlerine karşı ya üstün olurlar ya da onlardan daha aşağıda yer alırlar. Bu kaçınılmaz bir durumdur. Ancak, Heywood’un da belirttiği gibi, insanların yetenek ve çalışma isteklerinin eşit olmadığını vurgulayan liberal felsefe bu anlayışıyla meritokrasinin yüceltilmesine varırken aynı şeyi muhafazakâr felsefede görmek mümkün değildir. Zira muhafazakârlar, liberal düşüncenin aksine, doğuştan gelen eşitsizliklerin kişisel gayret ve kendini geliştirme yoluyla giderilemeyeceğini vurgulayarak, liyakat sahiplerince yönetim anlamına gelen meritokrasiye değil, doğal aristokrasi olarak nitelenebilecek bir fikre bağlanmış olmaktadır²⁷⁰. Böylelikle de, eşitsizlik meşrulaştırılmaktadır.

Belirli noktalardaki eşitsizliğin doğal kaynaklı olduğunu bildirerek liberal felsefeye yaklaşan muhafazakârlar, toplumun sahip olduğuna inandıkları

²⁶⁷ Gerald F. Gaus: **a.g.e.**, s.174

²⁶⁸ Peter Viereck: **Conservatism - From John Adams to Churchill**, D.Van Nostrand Company, 1956, s. 19

²⁶⁹ Stephen Davies: “Equality”, **A Dictionary of Conservative and Liberatrian Thought**, Ed.By, Nigel ASHFORD and Stephen DAVIES, Routledge, 1991, s.89; Charles Funderburk and Robert G.Thobaben: **a.g.e.**, s. 129; Robert Eccleshall: **a.g.m.**, s.58; Gerald F. Gaus: **a.g.e.**, s.174

²⁷⁰ Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.77

temel bir özelliği vurguladıkları zaman da onlardan ayrılırlar. Bu iki ideoloji arasındaki farklılaşmaya, muhafazakârların toplumların organik bir yapıda oldukları şeklindeki inançları yol açmaktadır. Buna göre eşitsizlik, toplumun organik yapıda olmasının kaçınılmaz bir sonucudur. Organik toplum, niteliği itibariyle eşitliği imkânsız kılan ya da başka bir deyişle, eşitsizliği yaratan önemli bir etkidir²⁷¹. Bu eşitsizlik hem tek tek kurumlar, toplumsal sınıf ve gruplar arası eşitsizlik hem de bu kurum ve grupların bireyler arasında yol açtığı eşitsizliktir. İlk duruma bakıldığında, tıpkı bir vücutta kalp, beyin, göz, kulak ve diğer organların birbirlerinden farklı işlevler yerine getirmeleri gibi, toplumsal sınıf ve gruplar ile kurumların da toplum içinde kendilerine özgü işlevleri vardır. Bunların her biri diğerinden farklı işlevler görür. Ancak, ne vücuttaki organların ne de toplumsal öğelerin işlevleri aynı değer ve önemdedir. Bazı organlar diğerlerine oranla daha hayati işlevler yerine getirirler. Bazılarının işlevi ise diğerlerine oranla daha önemsizdir. Muhafazakârlar, aynı durumun, toplumsal kurum ve unsurlar için de geçerli olduğunu düşünürler. Buna göre, örneğin, aile kurumu, dini nitelikli kurumlar, eğitim kurumları, spor amaçlı kulüp ve dernekler, çeşitli amaçlara sahip diğer dernekler vb. gibi kurumlar işlevleri ve dolayısıyla da önemleri birbirlerinden farklı olan kurumlardır. Dolayısıyla da bunlar birbirleriyle eşit değildirler. Yani bir eşitsizlik durumu söz konusudur.

Yine her toplumda, işlevleri açısından farklılıklar gösteren işverenler ve işçiler ile yönetenler ve yönetilenler gibi sınıf ve gruplarla ilgili eşitsizliklere rastlanmaktadır. Bütün bu kesimler arasında taşıdıkları önem açısından farklılıklar, dolayısıyla da eşitsizlikler olmasına rağmen, muhafazakârlara göre bunların hepsi gerekli ve yararlı unsurlardır. Örneğin, yönetenler sahip oldukları güç açısından yönetilenlerden daha üstün olsalar da taşıdıkları sorumluluk yönünden yönetilenlerin rahatlığına sahip değildirler. Ayrıca, yönetilenler de seçimle belirlenen kurumlarda yer alan yönetenleri oylarıyla seçme güç ve ayrıcalığına sahiptirler. Benzer biçimde, işverenler sahip

²⁷¹ Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.81; Gerald F. Gaus: **a.g.e.**, s. 174

oldukları sermaye ve bunun sağlayacağı olası siyasal, toplumsal ve ekonomik faydalar nedeniyle işçilere göre daha şanslı ve üstün görünse de, bir başarısızlık durumunda ödemek zorunda kalkacakları maddi ve manevi fatura düşünüldüğünde işçilerin daha az avantajlı olduğu varsayımının pek de doğru olmadığı ortaya çıkar. Dolayısıyla, her kesimin farklı işlevlere sahip oluşundan dolayı vazgeçilmez olması, aynı zamanda eşitsizliğin varlığını da kaçınılmaz hale getirmektedir.

Bireysel ve sınıfsal açıdan bakıldığında, eşitsizlik daha da belirgin biçimde görülebilir. Pek çok kurum bazı insanlara, diğerlerine sağladığından daha fazla imkânlar sağlayarak eşitsizliğe yol açabilmektedir. Gerçekten de, örneğin aile kurumu açısından olaya bakıldığında, ekonomik ve sosyal açıdan daha üst düzeyde olan ailelerin çocuklarının, daha zayıf olan ailelerin çocuklarından eşitsizlik anlamında farklılaştıkları görülmektedir. Aynı şekilde, ekonomik durum da eşitsizliğin kaynağı olarak değerlendirilebilir. Örneğin, her toplumda gelir ve servet açısından diğerlerine oranla çok daha iyi durumda olan insanlar vardır. Eğitim kurumlarının da eşitsizlik yaratma konusunda etkili oldukları söylenebilir²⁷². Bunlar hem genelde üniversite eğitimi alma anlamında hem de daha özelde üniversite eğitimi alacaklar arasında eşitsizliklere yol açarlar. Yükseköğretimden yararlanma, yani herkesin üniversitede öğrenim görmesi mümkün değildir.

Muhafazakârlığın eşitliğe bakışını toparlamak gerekirse, muhafazakârlar bir soyutlama(yani teori) ve bir “-izm”, yani eşitlikçilik(egalitarianism) anlamında eşitliği hiçbir zaman onaylamamışlardır²⁷³. Onlara göre eşitlik ulaşılması mümkün olmayan bir idealdir. Bu bakımdan, sosyal ve ekonomik eşitliği gerçekleştirmeye yönelik her arzu, her çaba ütopya olmaktan öteye gidemez. Üstelik o ideali gerçekleştirme girişim ve çabaları beraberinde birçok tehlike getirir. Örneğin, eşitlikçi program ve projeler eşitsizlik kaynaklarını kurutmak amacıyla otoriter

²⁷² Gerald F. Gaus: **a.g.e.**, s.175

²⁷³ Peter Viereck: **Conservatism-From...**, s. 19

nitelikli tedbirler gerektirebilir. Ancak, bu tedbirler bireysel özgürlükler alanına müdahale edilerek bunlara zarar verilmesine ve hatta ortadan kalkmalarına yol açabilir²⁷⁴. Dolayısıyla, bu eşitsizlikleri gerçek ve değişmez olarak kabul etmek, onların doğal yapılar olduklarına inanmak yapılabilecek en mantıklı ve doğru iştir. Başka türlü düşünmek, toplumun mevcut dengesini tersine çevirmekten başka bir işe yaramaz.

İnsanların doğuştan gelen bazı özelliklerini eşitsizliğin nedeni kabul edip, sonra da eşitliği sağlamak uğruna bu özellikleri perdelemek ya da daha alt düzeyde özelliklere sahip olanların bu yönlerini bazı imkânlarla desteklemek yoluna gidildiği takdirde, bizzat bu yollar eşitsizliğin sebebi olurlar. Daha da kötüsü, bu işi yapacak güç olarak devletten başkası söz konusu olmayacağı için bu durumda işler daha da içinden çıkılmaz bir hal alır. Bunun sonunda, devlet, sahip olduğu üstün güce ve kuvvet kullanma tekeline dayanarak yeni düzenlemeler yapmak için kendisinde her alana müdahale etme hakkı bulacaktır. Muhafazakârlara göre, bu son derece yanlış bir yoldur. Devlet kesinlikle eşitliği kurucu bir rol üstlenmemelidir²⁷⁵. Devletin doğal düzeni değiştirmesi gibi bir şey de söz konusu olamaz²⁷⁶. İnsanların doğuştan getirdikleri özellikleri düzeltilebilir ya da değiştirilebilir değildir. Zira, son derece karmaşık bir yapıda olan insan, toplum ve onun unsurları, bu karmaşıklığı çözme yeterliliğine sahip olmayan bireysel akıl temelli beşeri planlarla hiçbir biçimde ve hiçbir zaman yönetilip yönlendirilemez.

Muhafazakârlara göre, eşitsizliği giderip eşitliği hâkim kılma çabaları sonunda bundan zarar görüp olumsuz şekilde etkilenecek değer, hiç şüphesiz geleneklerdir. Eşitsizliğin nedeni olarak görülen her şey, özellikle de gelenekler ya ortadan kaldırılma ya da özünü kaybedecek biçimde değişikliğe uğrama tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Bu da, insanların, geçmiş nesillerin

²⁷⁴ Robert Eccleshall: **a.g.e.**, s. 58. Burada kastedilen özgürlük liberal ya da sosyalist değil muhafazakâr anlamdadır.

²⁷⁵ Charles Funderburk and Robert G. Thobaben: **a.g.e.**, s. 129

²⁷⁶ Gerald F. Gaus: **a.g.e.**, s.177; Charles Funderburk and Robert G.Thobaben: **a.g.e.**,s. 129

bilgeliğini taşıyan geleneklerden, dolayısıyla onların rehberliğinden yoksun kalmalarına yol açar.

O halde, toplum, muhafazakârlarca, bir organizma biçiminde anlaşıp onunla özdeşleştirildiği sürece, muhafazakâr felsefede, eşitsizliğin ortadan kaldırılabilmesi yönünde bir yaklaşımın olması pek mümkün değildir. Toplumun organizmayla özdeşleştirilerek ele alınması halinde, eşitsizlik her zaman olağan bir durum olarak görülecektir. Aynı şekilde, muhafazakâr düşüncede eşitsizliğin varlığı anlamına gelen hiyerarşi, güçlü bir şekilde savunulmakta ve bunun devam etmesi arzu edilmektedir²⁷⁷. Ancak, muhafazakârların eşitsizliğe yönelik bu vazgeçilmez vurgularına rağmen, tezin üçüncü bölümünde değinileceği üzere, zaman ve şartlar gerektirdiğinde, eşitliği sağlayıcı politikaların desteklendiğine de şahit olunmaktadır²⁷⁸.

F) Toplumsal ve Siyasal Otoritelere Bağımlı Özgürlük İlkesi

Siyaset felsefesinin en temel ve tartışmalı kavramlarından biri olan özgürlük, birçok ideolojide önemli sayılabilecek ölçüde yer kaplamaktadır. Ne var ki, özgürlüğün bütün ideolojilerde aynı önem ve vazgeçilmezlikte olduğu söylenemez. Nitekim liberalizm, sosyalizm ve anarşizm gibi bazı ideolojilerin en önemli temellerinden olan özgürlüğe başka bazı ideolojilerde daha farklı bir önem atfedildiği, hatta varlığının bile sorgulandığı görülmektedir. Bu, söz konusu ideolojilerde özgürlük anlayışının farklı olduğunu gösterir. Belli başlı ideolojilerin özgürlükten anladığı şeyler aynı değildir. Hatta bu duruma özgürlüğü vazgeçilmez gören ideolojilerde de rastlamak mümkündür. Özgürlüğe büyük önem vermekle birlikte ondan anladıkları şeyler önemli ölçüde farklı olan ideolojilere en güzel örnek liberalizm ve sosyalizmdir. Gerçekten de, özgürlük her ikisinde de merkezi bir önemde olmakla birlikte, liberalizmin özgürlüğe bakışı ve onu değerlendirmesi sosyalizmden çok farklıdır.

²⁷⁷ Stephen Davies: **a.g.m.**, s.89

²⁷⁸ Peter Viereck: **Conservatism-From...**, s. 19

Bu durum ise, diğer pek çok sosyal bilim kavramının da genel bir tanımının olmaması gibi özgürlüğün de üzerinde uzlaşılan ve genel kabul gören bir tanımına ulaşılmasını engellemektedir.

Özgürlüğün, argümanları arasında merkezi bir yer işgal etmediği ideolojilere verilebilecek en iyi örneklerden biri, muhafazakârlıktır. Gerçekten de, özgürlük anlayışları arasında ciddi farklılıklar olsa da, liberalizm ve sosyalizmin özgürlüğe verdikleri önem muhafazakâr felsefede bulunmamaktadır. Bu ideolojilerin aksine muhafazakâr felsefede özgürlük öncelikli bir konu olarak ele alınmamaktadır. Dolayısıyla, muhafazakârlar birey özgürlüğünün bütün diğer sosyal ve politik değerlere üstün gelen ya da gelmesi gereken bir değer olduğunu kabul etmemektedirler²⁷⁹. Onların daha önemli gördükleri, bu yüzden de öncelik verdikleri başka değerler ve kurumlar bulunmaktadır. Dahası, görüleceği üzere, muhafazakârlıkta özgürlükten bahsedilmesi için gerekli olan şartlar diğer ideolojilerde özellikle de liberalizmde özgürlüğün tehlikeye girmesinin başlıca nedenidir. Bununla birlikte, bu söylenenlerden muhafazakârlığın özgürlüğe hiç önem vermediği ve onu bütünüyle dışladığı anlamı çıkartılmamalıdır. Aksine, muhafazakârlık da özgürlük kavramını kullanmaktadır. Ancak, onun önem verdiği özgürlük modern özgürlük değildir. Muhafazakârlığın özgürlüğü, onun savunduğu ve modern toplumla karşıtlık içeren toplum, toplumsal otorite ve toplumsal düzen gibi kavramlara bakışı tarafından belirlenmektedir. Bunun sonucunda da, doğal olarak, yukarıdaki kavramlara bakışı farklı olan liberalizm ya da sosyalizmin özgürlük anlayışından farklı bir özgürlük anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Farklı ideolojilerin farklı özgürlük tanımları sunmaları, aslında muhafazakârları pek de rahatsız etmemektedir²⁸⁰. Hatta bu durum, muhafazakârların evrensel, yani objektif genellemelerin geçerliliğini kabul etme yerine, göreselliği ve yerelliği tercih eden genel felsefelerine de çok

²⁷⁹ Lawrence E. Cahoone: **a.g.e.**, s. 163

²⁸⁰ Ian Gilmour: **Inside Right - A Study of Conservatism**, Hutchinson of London, 1977, s. 146

uygun düşmektedir. Dolayısıyla, muhafazakârlar açısından özgürlüğün de görelî bir içeriğe sahip olması çok doğaldır. Bu bakımdan, tekrar belirtmek gerekirse, muhafazakârlığın özgürlük anlayışını diğer ideolojilerin özgürlük anlayışlarıyla aynı şekilde değerlendirmek mümkün değildir. Gerçekten de, her şeyden önce muhafazakâr özgürlük anlayışı, diğer ideolojiler (liberalizm ve sosyalizm) için yaygın biçimde kullanılan ve artık gelenekselleşmiş olan negatif özgürlük-pozitif özgürlük kavramlarıyla açıklanamaz²⁸¹. Negatif özgürlük, kişinin her hangi bir dış baskı ya da sınırlamaya maruz kalmadan, hukuk düzeninin sınırları içinde, dilediği gibi hareket etmesini ifade eden bir özgürlüktür. Dolayısıyla, negatif özgürlük bireysel hak ve davranışların kısıtlanmama durumudur²⁸². O nedenle, bu anlayışa göre kişi, diğer kişi ve gruplardan yerel ve merkezi kamu otoriteleri ile devlete kadar pek çok otoritenin keyfî düzenleme ve sınırlandırma girişimlerinden etkilenmeden davranışlarını dilediği gibi düzenlemeli ve sürdürebilmelidir. Bunun anlamı, özgürlüklerin bireyler lehine mümkün olduğu kadar geniş tutulması gerekliliğidir. Oysa, muhafazakârlar özgürlüğü toplumsal bir durum olarak görürler. Özgürlüğü toplumsal bir çerçeve içinde gören, onun toplumsal olduğunu savunan muhafazakârlara göre özgürlük, kendi varlığını borçlu olduğu sosyal şart ve durumlar ile kurumları tehdit etme noktasına varacak kadar genişletilmemelidir²⁸³. Aksi takdirde, özgürlük kendi kendini yok etmiş olacaktır. Görüldüğü üzere, muhafazakâr özgürlük anlayışını şekillendiren en etkin ve temel unsurlar arasında, onların başta otorite kavramına olmak üzere diğer bazı toplumsal aktörlere bakış açıları yer almaktadır. Muhafazakârlar; bireyi gelenekler, aile, komşuluk, din, tarih ile tüm bunların ve diğer bazı farklı toplumsal ve siyasal unsurların sağladığı otoritelerden oluşan ağın bir parçası olarak düşündüğünden, onun özgürlüğü de bu çerçeve içinde düşünülmelidir²⁸⁴. Muhafazakârlara göre gelenek, aile ve otorite, özgürlüğü belirleyip şekillendiren en temel unsurlardır. Bu nedenle,

²⁸¹ Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s. 94-95

²⁸² Mustafa Erdoğan: **Liberal Toplum, Liberal Siyaset**, Siyasal Kitabevi, 1998, s.97-98; Andrew Heywood: **Political...**, s.31

²⁸³ Lawrence E. Cahoon: **a.g.e.**, s. 163

²⁸⁴ Lawrence E. Cahoon: **a.g.e.**, s. 173

özgürlük bu unsurların belirleyiciliğinden ayrı düşünülmemelidir. Görüldüğü üzere, muhafazakârlar hem otoriteye hem de özgürlüğe birlikte inanmaktadırlar²⁸⁵. Dolayısıyla, güçlü otorite vurgusuna rağmen muhafazakâr felsefe özgürlüğü bütünüyle de reddetmemektedir. Onun yaptığı, özgürlüğü, tek başına mutlak bir değer olarak kabul etmek yerine, tarihsel ve toplumsal şartlarla belirlenmiş; düzen ve otorite ile de hayati bir ilişki içine alınmış bir kavram olarak tahayyül etmektir. Bu suretle, özgürlük, otorite sayesinde, bir taraftan sınırlanırken, diğer taraftan da varlığını devam ettirmesi garanti altına alınmaktadır. Ancak, muhafazakârların tüm bu toplumsal ve siyasal aktörlerin sağlayacağı otoriteye olan sarsılmaz ve vazgeçilmez inançları, özellikle liberalizmde görülen özgürlük anlayışının bu ideolojide yer bulmasını engellemektedir. Başka bir deyişle, özgürlük bireyin dışındaki unsurlardan gelebilecek etki ya da yönlendirmelere açık kabul edilir ki, bunun sonunda da negatif özgürlüğü temellendirecek en önemli şart baştan reddedilmiş olur.

Muhafazakârların, özgürlüğü toplum öncesi ya da doğal bir veri olarak görmeyip onun toplumsal bir olgu olduğunu düşünmelerinden kaynaklanan en önemli özelliklerden biri, özgürlüğün somut bir ilke olarak ele alınmasıdır. Soyut olan her şeye karşı oluşlarının bir sonucu olarak, soyut özgürlük anlayışını da reddeden²⁸⁶ muhafazakârların bu tür özgürlük anlayışını reddedişlerinin diğer bir nedeni de böylece ortaya çıkmış olmaktadır. Onlar için özgürlük kesinlikle bir inşa eseri değildir. Bu nedenle de onlar özgürlüğün sözleşme teorileriyle açıklanmasına itiraz ederler. Muhafazakârlara göre özgürlüğün sözleşme ve doğal haklar teorileriyle ilişkilendirilmesi en iyimser bakışla anlamsız, en kötümser bakışla tehlikelidir. Özgürlük soyut anlamda kabul edildiği takdirde kaçınılmaz olarak baskıya dönüşecektir²⁸⁷. Örneğin, Burke'e göre soyut özgürlüklere vurgu yapan doğal haklar ekolü, gelenek ve sosyal kurallarla temsil edilen otorite duvarlarına kayıtsız ve ilgisiz kaldığı

²⁸⁵ Bkz. Ian Gilmour: **a.g.e.**, s.148. Özgürlüğün muhafazakâr felsefede de kabul edildiğinin kanıtlarından biri Edmund Burke'ün devrim sonrası Fransız meclisini despotik olarak niteleyip onu İngiltere'deki tarihsel haklar, özgürlükler ve loncalarla mukayese etmesidir. Bkz Ian Gilmour: **a.g.e.**, s. 148.

²⁸⁶ Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s.95–96

²⁸⁷ Ian Gilmour: **a.g.e.**, s.146.

için insanlığa en ölümcül zararı verecektir²⁸⁸. Zira, bu anlayış yüzünden özgürlükleri denetleyecek en önemli unsur olan otorite ya zayıflayacak ya da bütünüyle ortadan kalkacaktır. Bunun sonunda da bireyler özgürlük adına pek çok zararlı eylemlerde bulunabileceklerdir. Soyut özgürlüklerin taşıdığı bu tehlikelerden dolayı muhafazakârlar için geçerli olan özgürlüğün en önemli özelliği somut olmasıdır. Bunun yansımaları onların haklara bakışlarında da görmek mümkündür. Bu bağlamda muhafazakârlar teorik düzeyde kalmış, süslü ifadelerle bezenmiş haklar yerine bunların yasalarda yer alarak somutlaşmış halini kabul ederler. Örneğin, muhafazakârların, soyut insan hakları yerine onun somutlaşmış, yasalarda açık biçimde tanımlanmış halini tercih etmelerini, bu anlayışlarıyla açıklamak mümkündür²⁸⁹. Bu tercih, aşağıda ifade edilen diğer özellikle de bağlantılıdır.

Muhafazakârların kabul ettikleri özgürlüğün bir başka önemli özelliği, içeriğinin göreceli (rölatif) olmasıdır. İnsanların mevcut durumlarına ulaşıncaya kadar karmaşık bir kültür edinme sürecinden geçtiklerine inanan muhafazakârlar, soyut, evrensel veya kozmopolit birey ya da insan biçimindeki genellemeleri uydurma telakki etmektedirler. Zira, insanların kültürlerini oluşturan ve onların birbirlerinden farklılaşmasında etken olan dil, gelenek, düşünce gibi unsurlar, soyut ve derin düşünceyle değil, aile, arkadaş grupları, okullar ve diğer bazı sosyal etkileşimlerle kazanılırlar²⁹⁰. Dolayısıyla, bunlar her yerde aynı olmayabilirler. Nasıl ki, aile, arkadaş grubu veya okul her yerde aynı değilse, özgürlükler de bir yerden diğerine farklılaşabilir. İşte, muhafazakârlar özgürlüğü bu çerçevede düşünmektedirler.

Bu bağlamda, muhafazakârlar, özgürlüğü ulaşılan, elde edilen bir şey olarak telakki ederler²⁹¹. Özgürlük atalardan devralınan yerel ve özel mirasın içinde saklı olup bu şekilde elde edilmiştir. Dolayısıyla, özgürlük toplum

²⁸⁸ Robert Nisbet: *Conservatism- Dream...*, s.49

²⁸⁹ Norman Barry: "Conservatism", s.46

²⁹⁰ Andrew Vincent: *a.g.e.*, s. 68

²⁹¹ Lawrence E. Cahoon: *a.g.e.*, s.163

öncesi dönemde de mevcut olan, yani doğal bir olgu olarak kabul edilmez. Bunun anlamı muhafazakârların, içeriği evrensel, yani her yerde aynı olan özgürlükler yerine her toplumun kendi tecrübelerini yansıtan özgürlükleri kabul etmeleridir. Bu özgürlükler, belirli bir milli gelenekte yıllar süren sosyal gelişmenin bir sonucu olup bu yönüyle diğer toplumların özgürlüklerinden farklıdır²⁹². Dolayısıyla, özgürlüğü belirleyen unsurlar olarak genel ve soyut nitelikteki doğal haklar ve sözleşme teorileri yerine özel ve somut nitelikteki gelenek, tecrübe ve kurumlar kabul edilmelidir. Bu çerçevede Burke, “Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler” adlı eserinde, özgürlük ve haklar konusuna değinirken; evrensel, doğal haklar doktrinini eleştirmiştir. Konu ile ilgili görüşlerinde İngiliz halkının özgürlüklerini örnek gösteren Burke’e göre İngilizlerin özgürlükleri, atalarından alınan ve gelecek nesillere nakledilmesi gereken bir mirastır²⁹³. Bu yönüyle özgürlük İngiliz halkı tarafından kazanılmış, ona özgü bir özgürlüktür.

Özgürlüğün gelenekle olan ilişkisine bir diğer örnek de yine Burke’e dayanılarak verilebilir. Burke, hem İngiliz hükümetinin Amerikan kolonicileri, Hindistan’lılar ve İrlanda’lılar üzerindeki baskılarını hem de Fransız Jakobenlerin yaptıklarını aynı ilkeye, yani özgürlük ilkesine dayanarak eleştirmiştir. Ona göre her iki durumda da saldırıya uğrayan yerli kültürler olmuştur. Hem Amerikan kolonicileri, Hindistan ve İrlanda halklarının hem de Fransız halkının gelenekleri tahrip edilmiştir. Dolayısıyla, onların özgürlükleri de yok edilmiştir. Zira, Burke’e göre, geleneklerini yaşamaları mümkün olmayan halkların özgür olmaları da mümkün değildir²⁹⁴.

Muhafazakârların özgürlük görüşüne bir diğer örnek de Gilmour’dan gelmektedir. Gilmour, İngiliz özgürlüklerinin gelenekler, düşünceler, kanunlar, tarihsel hak ve kurumlardan oluşan karmaşık bir bileşimin ürünü olduğunu ileri sürerken tipik bir muhafazakâr gibi düşünmektedir. Gilmour’a göre, bu

²⁹² Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s. 94–95; Andrew Vincent: **a.g.e.**, s.68

²⁹³ Gerald F. Gaus: **a.g.e.**, s. 121

²⁹⁴ Robert Nisbet: **Conservatism- Dream...**, s. 22-23; Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s.96-97

özgürlüklerin devam etmesi isteniyorsa, bunların varlıklarını borçlu oldukları girift yapının korunup sonraki nesillere miras olarak aktarılması gerekir. Zira, özgürlüklerin varlıklarını devam ettirebilmelerinin tek yolu budur²⁹⁵. Dolayısıyla, özgürlüğün nesilden nesle aktarılması demek onun her nesil tarafından yeniden kazanılması, yeniden elde edilmesi anlamına gelmektedir.

Muhafazakâr özgürlük anlayışında göze çarpan diğer bir özellik, muhafazakârların özgürlüğü insanların istediklerini yapabilmelerini mümkün kılan, yani bir nevi onlara ehliyet sunan bir araç olarak görmemeleridir²⁹⁶. Daha teknik bir ifadeyle özgürlük, insanlara serbestlik sağlayan bir anlama sahip değildir. Bu suretle, özgürlük sınırlı bir çerçevede kabul edilmiş olmaktadır. Bu anlayışı Scruton çok net biçimde ifade etmiştir. Muhafazakârlığın önde gelen düşünürlerinden Scruton'a göre, özgürlükten kasıt, kişinin herhangi bir şey hakkında, istediği zaman ve yerde mutlak bir sınırsızlık ve engellenmezlik içinde istediğini söyleme ve yapma hakkı ise, o zaman hiçbir sağlıklı toplumda ifade özgürlüğü diye bir şeyden söz edilemez²⁹⁷. Bu beyan ve ifadeler, muhafazakârların özgürlüğün sınırlı olması gerektiği yönündeki inançlarını açık bir şekilde özetlemektedir. Onlara göre sınırsız ve denetimsiz bir özgürlüğü kabul etmek mümkün değildir. Zira, böyle bir durum ancak yerleşik sosyal yapıların ve toplumsal otoritelerin zayıflaması sonunda ortaya çıkabilir. Korunup devam ettirilmeleri yönünde büyük bir kararlılık bulunan gelenek, adet, yerleşik kurum ve kurallardan oluşan sosyal yapı ve otoritelerin özgürleştirme adı altında ani müdahalelere maruz kalmaları ve bunun sonunda da düzenin tehlikeye girmesi asla kabul edilemez. Görülüyor ki, muhafazakârlar, özgürlüğü otorite ve düzenden önce değil, ondan sonra gelmesi gereken bir değer olarak görmektedirler.. Nitekim, Burke, İngiliz hükümetinin baskısına maruz kalan halkların kendi geleneklerini kullanamadıkları için özgür olmadıklarını savunmuş ise de, yine

²⁹⁵ Muhafazakârların değişim olgusuna her zaman karşı olmadıkları, şartlar zorlarsa onu kabul edebilecekleri hatırlanırsa, özgürlükler konusunda da zaman ve şartların gerektirmesi halinde değişiklikleri kabul edebilecekleri söylenebilir. Bkz. Ian Gilmour: **a.g.e.**, s. 147

²⁹⁶ Lawrence E. Cahoon: **a.g.e.**, s.163

²⁹⁷ Roger Scruton: **a.g.e.**, s. 6-7

de önceliği, düzen ve otoriteye vermiştir. Gerçekten de, Burke, kast ettiği tek özgürlüğün düzenle bağlantılı olan özgürlük olduğunu ve özgürlüğün düzen olmadan varlığını devam ettiremeyeceğini ileri sürmüştür²⁹⁸.

Liberalizmin muhafazakârlarca sık sık eleştirilmesinin temel nedenlerinden biri de özgürlüğe bakıştır. Liberalizm, özgürlüğü temel değer olarak kabul ettiği, onu diğer değerlere öncelediği için eleştirilmektedir. Zira bunun yerleşik sosyal yapılar ve otorite kalıpları üzerinde son derece yıkıcı ve telafisi zor zararlara yol açtığı düşünülmektedir. Muhafazakârları bu şekilde düşünmeye iten temel nedenlerden biri, onların insan doğası hakkındaki görüşleridir. Muhafazakârlar, doğası gereği gayri mükemmel, eksik ve sınırlı olan insanın ihtiras ve iradesinin sınırlandırılmaması veya kontrolsüz bırakılması halinde, toplum için zararlı eylemlerde bulunacağına inanmaktadırlar. Örneğin, bu inancı vurgulayan Burke'e göre, bir toplumda bulunması gereken şeylerin en başında, insan ihtiraslarını sınırlayan araçlar gelmektedir. Bunlar vasıtasıyla onların eğilimlerinin engellenmesi, iradelerinin kontrol edilmesi ve ihtiraslarına gem vurulması sağlanır²⁹⁹. Bu araçlar içinde en etkili olanı otoritedir. Hem siyasal hem de bu otorite zayıflayıp zaafa düştüğünde toplumsal nitelikli otoritelerin varlığı sayesinde aşırılıklar törpülenebilir. Muhafazakâr felsefede önemli bir yeri olan düzene de ancak bu sayede ulaşılabilir. Oysa, belirsizliklerin hâkim olduğu bir dünyada bireylere güven ve topluma aidiyet duygusu veren düzen, sınırsız özgürlük ortamında sarsılır. Otoritelerin sunduğu güvenlik duvarlarının aşınmasıyla birlikte özgürlükler alabildiğine sınırsızlaşarak bireylere birçok tercih arasından seçimde bulunma imkânı sunar. Tercihlerdeki çokluk ise beraberinde ani ve radikal değişimler ve bunların sonucu olarak da belirsizlik ve bilinmezlikler getirir³⁰⁰. Toplumun, bu gelişmelerden çok ciddi ve telafisi mümkün olmayacak şekilde zarar görmesi kuvvetle muhtemeldir. O halde, Scruton'a göre, kaldırılmaları halinde toplumun zarar görmeyeceği belli olana

²⁹⁸ Robert Nisbet: *Conservatism- Dream...*, s.49

²⁹⁹ Robert Nisbet: *Conservatism- Dream...*, s.49

³⁰⁰ Andrew Heywood: *Political Ideologies...*, s.75

kadar özgürlükler üzerindeki sınırlamalar korunmalı, bu sınırlamalardan kesinlikle vazgeçilmemelidir³⁰¹.

Görülüyor ki, temeli, eğilim ve irade özerkliği olan özgürlüğün muhafazakâr ideolojiyle ilişkisi sorunsuz değildir. Ancak, buna rağmen özgürlüğün muhafazakâr felsefede hiç bir anlam taşımadığı iddia edilemez. Muhafazakârların özgürlüğü bütünüyle reddetmediklerinin, hatta onu önemsediklerinin en açık kanıtı, özel mülkiyet ve özel girişime ilişkin değerlendirmeleridir. Muhafazakârlara göre, özgürlükle özel mülkiyet arasında güçlü ve yakın bir ilişki bulunmaktadır³⁰². Bu ilişki, özgürlük lehine bir ilişkidir. Muhafazakârlar, özel mülkiyet ile özel girişimin, özgürlüğün korunmasında büyük bir pay sahibi olduğunu ileri sürmektedirler. “Özel mülkiyet yoksa özgürlük de olmaz” sözü, muhafazakârların özel mülkiyet - özgürlük ilişkisine bakışlarını çok net biçimde ifade etmektedir³⁰³. Bu yüzden, muhafazakâr düşünürler kişilerin mülk edinme haklarıyla ilgili pek çok olumlu fikir beyan etmişlerdir. Mülkiyet edinme özgürlüğüne verdikleri önem onların özgürlüğün korunmasıyla ilgili görüşlerini açıklamaktadır. Muhafazakârlara göre, mülkiyet ve girişimin bireysel, yani özel olmadığı bir ortamda özgürlüklerin devam etme ihtimali çok azdır. Hatta, bu özgürlüklerin kaybedilme tehlikesi bile vardır. Zira böyle bir durumda devlet kendisiyle başa çıkılamayacak derecede bir güç elde etmiş olabilir³⁰⁴. Ünlü Amerika’lı muhafazakâr Russell Kirk bu durumu, “mülkiyeti özel sahiplikten ayırın leviathan (devlet) her şeyin efendisi haline gelir” şeklinde özetlemiştir³⁰⁵. Devletin bu şekilde bu hak ve özgürlüklerin bireylere tanınmasını engellemesi, başka bir deyişle, bu hak ve özgürlüklere sahip olarak devlet tekeli yaratması, despotizmin giderek yaygınlaşması anlamına gelmektedir. Bu tehlikeyi yok etmenin tek yolu ise, bireysel (özel) mülkiyet ve özel girişimi

³⁰¹ Roger Scruton: **a.g.e.**, s. 6-7

³⁰² Russell Kirk: “Ten Conservative Principles”, <http://www.kirkcenter.org/kirk/ten-principles.html>

³⁰³ Ian Gilmour: **a.g.e.**, s. 149

³⁰⁴ Ian Gilmour: **a.g.e.**, s.149.

³⁰⁵ Russell Kirk: **a.g.m.**

engellemek ve onlara ulaşmayı zorlaştırmak değil, aksine kolaylaştırmak, bu suretle de mümkün olduğu kadar fazla kişinin mülk edinmesini sağlamaktır³⁰⁶.

Diğer taraftan, muhafazakârların özgürlüğe, özellikle de bireysel mülkiyet hakkı ile özel girişime önem vermeleri, bunlara mutlak ve sınırsız değer attedikleri anlamına gelmez. Bu kabul, çeşitli şartları da beraberinde getirmekte ve onlarla birlikte bir anlam kazanmaktadır. Başka bir deyişle, bireylerden bazı beklentiler ortaya çıkmaktadır. Bireyler ne yapmaları gerektiğini, kendilerinden nelerin beklendiğini iyi bilmelidirler. Bu beklentiler, bazı yükümlülük, sorumluluk veya görevlerin yerine getirilmesini gerektirir. Bu nedenle, muhafazakârlar, görev, yükümlülük ve sorumluluk gibi kavramları özgürlüğün olmazsa olmaz şartları olarak kabul etmektedirler³⁰⁷. Muhafazakârlara göre özgürlük, aynı zamanda sorumluluk ve görev üstlenmek demektir. Eğer özgürlük olacaksa, sorumluluk ve ödev de olmalıdır. İnsan, içinde yaşadığı toplum ve onun ilişkilerinden asla bağımsız olmadığı için bunların yükleyeceği görev ve sorumluluklardan da kurtulamaz³⁰⁸. Sadece haklarının olduğunu düşünüp, yükümlülüklerinin farkında olmamak ya da onları inkâr etmek, muhafazakârların toplum ve

³⁰⁶ Ancak, muhafazakârların özel mülkiyet ve özel girişime sıcak bakmalarının tek sebebi bunları özgürlüğün şartı olarak görmeleri değildir. Başka bazı sebepler de muhafazakârları özel mülkiyeti (bireysel mülkiyet hakkını) desteklemeye yöneltmiştir. Muhafazakârlara göre insanların mülkiyete ve mülk sahipliğine karşı doğal bir eğilimleri bulunmaktadır. Ayrıca, mülkiyet, bireyleri çalışmaya sevk ve teşvik eden önemli bir unsurdur. Ancak, yine de özgürlük özel mülkiyet savunusunun temel unsurudur. Bkz. Ian Gilmour: **a.g.e.**, s.149. Heywood ise mülkiyetin sağladığına inanılan psikolojik ve sosyal avantajlara işaret etmektedir. Buna göre muhafazakârlar mülkiyete sahip olmayı istemeleri, güven ve teminat duygusu nedeniyledir. Mülkiyet insanlara bu duyguları verir. Belirsizliklerin olduğu bir dünyada insanların bu duygulara çok ihtiyacı vardır. Bu yüzden tasarruf ve birikim muhafazakârlarca bir erdem olarak kabul edilir, mülkiyete yatırım yapmak teşvik edilir. Mülkiyetin sağlayacağı sosyal yararları gelince, mülk sahipleri diğerlerinin mülklerine daha fazla saygı gösterirler. Başkalarının mülklerine gelebilecek zararın bir gün kendi başlarına da gelebileceğini bilirler. Dolayısıyla da bu potansiyel tehlikeyi ortadan kaldıracak hukuk ve düzenin sürdürülmesinde büyük fayda görürler. Böylece mülkiyet hakkı, hukuk, otorite ve sosyal düzene saygı gibi muhafazakâr değerlerin korunup gelişmesine katkı sağlamış olur. Bkz. Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.82-83

³⁰⁷ Andrew Vincent: **a.g.e.**, s.77

³⁰⁸ Anthony O'Hear: "Conservatism", **The Oxford Companion to Philosophy**, Ed.By. Ted HONDERICH, Oxford University Press, 1995, s.156

özgürlük anlayışlarıyla bağdaşmaz³⁰⁹,³¹⁰. Zira, onlara göre özgürlük bunun sonunda bir anlam kazanmış olur.

Bu açıdan bakıldığında, özgürlükle gelen ödev ve sorumluluk durumunun özel mülkiyet kurumu için de aynen geçerli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, kişinin mülk sahibi olması kendisine kaçınılmaz bazı görev ve yükümlülükler yükler. Ancak, muhafazakâr kişi bu durumu dert etmek yerine, onu büyük bir memnuniyetle karşılar³¹¹. Zira bilir ki, hem özgürlüğün, hem mülkiyetin hem de toplumsal uyum ve birliğin varlığı ve devamı ona yüklenen bu görev ve yükümlülüklerin yerine getirilmesine bağlıdır. Örneğin özel mülkiyet birey ve toplum için sayısız faydalar içermektedir. İnsanlara sorumluluk duygusu kazandırması, doğruluk ve dürüstlük erdemlerini geliştirmesi, toplumun genel anlamdaki kültürünü desteklemesi, insanları angarya işle meşgul olmaktan kurtarması gibi faydalar, mülkiyetin özel ellerde bulunmasının sağlayacağı faydaların sadece bir kısmıdır³¹². O halde, özel mülkiyet hakkı, bireye hangi yükümlülükleri yüklüyorsa, birey onları tereddütsüz yerine getirmelidir.

G) Yol Gösterici Olarak Otorite

Kişinin, sadece haklar değil, aynı zamanda yükümlülük ve görevlerle de çevrili olduğu düşüncesi muhafazakârlıktaki bir diğer kilit kavramı gündeme getirmektedir. Bu kavram “otorite” dir. Ancak, otoriteden maksat sadece devlet otoritesi değildir. Muhafazakârlar açısından, en az devlet otoritesi kadar önemli görülen, hatta bu otoritenin zayıflaması durumunda toplum düzeninin devamı açısından en fazla sorumluluk yüklenen başka

³⁰⁹ Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.78

³¹⁰ Giddens’in da isabetle ifade ettiği gibi, haklar tek başlarına var olamaz; onlara mutlaka bazı ödev ve yükümlülüklerin eşlik etmesi gerekir. Toplum, yalnız yaşayanlar arasındaki değil, ölümler ve doğacaklar arasındaki ortaklığı da içerdiği için haklar ve söz konusu ödev ve yükümlülükler uzun nesillerin izlerini taşırlar Bkz. Anthony Giddens: **a.g.e.**, s. 26

³¹¹ Russell Kirk: **a.g.m.**

³¹² Russell Kirk: **a.g.m.**

otoriteler de mevcuttur. Aşağıda otorite olgusu çeşitli yönleriyle ele alınacaktır.

Muhafazakârların “otorite” kavramına yaptıkları vurgu, bu düşüncenin en önemli ve güçlü temellerinden birini oluşturmaktadır. Muhafazakârlığın bütün türleri otoritenin vazgeçilmezliğini iddia eden fikirlerle doludur³¹³. Zaten muhafazakârların rasyonalizme karşı çıkma gerekçelerinden biri de onun kurulu otoriteleri sarsma ya da yıkma tehdidi içermesidir³¹⁴. Oysa, otorite gerekli ve faydalı olup mutlaka korunup devam ettirilmelidir³¹⁵. Zira, bireysel mutluluk, toplumsal düzen ve istikrar için bu olmazsa olmaz bir şarttır. Aksi takdirde, özgürlüklerin olabildiğince genişlemesi ve sonuçta da kişinin toplumundan yabancılaşması kaçınılmaz bir hal alır. Böyle bir durum ise birey için mutsuzluğa açılan bir kapı demektir.

Muhafazakârların otoriteye duydukları sarsılmaz güven ve ona verdikleri vazgeçilmez önemin, kişinin mensubu olduğu toplumdan yabancılaşmasını ve onun ahlâki ve kültürel anlamda kaybolmasını önleme kaygısından doğduğu söylenebilir. Bu anlamda otorite, muhafazakâr düşünürlerce kişiye yol gösteren bir rehber olarak görülmektedir. Kişi bu sayede, duracağı yeri, hak ve yükümlülüklerini daha net biçimde anlayabilecek, davranışlarını ona göre düzenleyebilecektir. Dahası, kişiyi son derece ihtiyaç duyduğu güvenlik duygusuyla donatarak³¹⁶, ona yalnız olmadığını hissettirecek, karşılaştığı sorunların çözümünde ona destek

³¹³ Otoriteye verilen bu önem ve anlam, muhafazakârlığı, diğer ideolojilerden farklı kılan temel noktalardan biridir. Bu farklılık, özellikle liberalizm söz konusu olduğu zaman daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Zira, liberalizmin en temel unsurlarından olan özgürlüğün otoriteyle sorunsuz olarak bir arada bulunması neredeyse imkânsızdır. İsmi bile özgürlük kavramıyla doğrudan bağlantılı olan liberalizmin otorite kavramıyla uyusabileceği şüphelidir. Ancak, belirtmek gerekir ki, liberalizm de homojen, yani tek türü olan bir ideoloji değildir. Zaman içinde o da çeşitlenmiştir. Bu çeşitlilik farklı kavramlar ve durumlar karşısında uyumlu/ahenkli bir tavrın alınmasını engellemektedir. Örneğin, modern liberalizm klasik liberalizmin aksine devletin daha aktif olması ve sosyal devlet rolleri üstlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak, bunda da devlet müdahalesinin ağırlıklı olarak ekonomik alana yönelik olduğunu unutmamak gerekir.

³¹⁴ Tanıl Bora: **a.g.e.**, s.60

³¹⁵ Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.82

³¹⁶ Tanıl Bora: **a.g.m.**, s.60

olacaktır³¹⁷. Bunu elbette, toplumun hafızasında saklı olan davranış kodlarını kullanarak gerçekleştirmektedir. Görüldüğü üzere, otorite ile gelenek arasında yakın bir bağ bulunmaktadır³¹⁸. Hatta bunların içiçe geçtikleri bile söylenebilir. Başka bir deyişle, otoriteler bir taraftan geleneksel değer ve kurumların içinde iken, diğer taraftan geleneksel değer ve kurumlar da otoritelerle temsil edilirler. Böylelikle otorite, kişiye, toplumun geçmiş nesillerden devraldığı gelenekler kanalıyla yol göstermektedir. Kişi, söz konusu geleneklere bağlı kalarak farklı ahlaki ve kültürel anlayışlardan korunmuş olur. Yol göstermek, yani kişiye nasıl davranması gerektiğini söyleyerek onun farklı ahlaki ve kültürel kalıplardan korunmasını sağlamak, otoritenin meşruiyet sağlama özelliğini göstermektedir³¹⁹. Kişinin davranışları keyfi olduğunda değil, ancak ve ancak otoriteyi ya da otoriteleri göz önünde bulundurulduğunda haklı görülebilir.

Muhafazakâr otorite anlayışıyla ilgili olarak altı çizilmesi gereken önemli noktalardan biri, bu felsefede otorite ile kastedilenin sadece siyasî otorite veya devlet ya da hükümet otoritesi olmadığıdır. Siyasi otorite ya da devlet otoritesi, otoritelerden sadece bir bölümünü, hem de küçük bir bölümünü teşkil etmektedir. Dolayısıyla, muhafazakârlıkta otoriteyle kastedilen geniş bir yelpazede sıralanmış olan farklı otoritelerdir. Konuyu daha da basitleştirme adına, muhafazakârlıkta otoritenin iki şekilde anlaşıldığı söylenebilir. Bunlardan ilki, çeşitli toplumsal kurumlarda somutlaşan otorite yapılarıdır. Bu tür otoriteye aile, dini kurumlar (kilise gibi), dernekler, çeşitli birlikler (lonca, sendika vb.), sivil toplum kuruluşları, cemaatler gibi somut kurumlar dâhil edilebilir. İkinci tür otorite ise, varlığını gelenekler ya da üstün hukuk kuralları biçiminde hissettiren otoritedir³²⁰. Bu anlamda otoritenin önemi, devlet otoritesinin zaafa uğradığı durumlarda birey

³¹⁷ Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s.92-93; Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.82

³¹⁸ Brad Miner: **a.g.e.**, s.21

³¹⁹ Tanıl Bora: **a.g.e.**, s.60

³²⁰ Söz konusu kurallar da gelenekle bir anlamda yakından bağlantılıdır. Zira, bunlar masa başında ya da zihinlerde yaratılmış, oluşturulmuş kurallar olmayıp, ortaya çıkışları uzun yıllar alan sosyal ve siyasi gelişmelerin sonucudur. Bunlar, toplumsal kenetlenmeye yol açan geleneklerin deklarasyonundan başka bir şey değildir. Andrew VINCENT: **a.g.e.**, s. S.76

ve toplumun düzen içinde yaşamlarını devam ettirmelerini sağlamasından kaynaklanmaktadır³²¹.

Bir kişi, kurum ya da kuralı otorite olarak kabul etmenin anlamı, bireyin/kişinin kendi değer yargılarını ve bunlardan doğan fikir ve kanaatleriyle değerlendirmelerini söz konusu otorite karşısında geri plana atmasıdır³²². Yani, otorite denildiği zaman, anlaşılması gereken şey, bireyin (kişinin) bağımsızlığından, özgürlüğünden az ya da çok ancak, belirli ölçüde de olsa mutlaka feragat etmesidir. Dolayısıyla, ortada özgürlükle çelişen bir durum bulunmaktadır. Bu nedenle, özgürlüklerin daha fazla gelişmesinin istenilmesi halinde, otoriteyle çatışma kaçınılmaz hale gelir.

Muhafazakârlar, otoriteye özgürlükten daha çok düşkün oldukları için, onlara göre özgürlüklerin, mevcut otorite yapıları aleyhine gelişmesi, bir taraftan birey ve toplumun yabancılaşmasına, diğer taraftan da belirsizlikler içeren radikal değişimlere yol açar. Otorite, özgürlük lehine gerçekleştirilecek her tür fikir ve eylemin önünde bir duvar gibi durarak sınırsız özgürlüğü önleyebilecek en önemli araçtır. Özgürlük, ancak devlet otoritesi veya diğer toplumsal otoriteler gibi daha yüksek bir değere tabi olarak var olabilir³²³. Bunu, “özgürlüğün içerik ve çerçevesini otorite belirler” şeklinde ifade etmek de mümkündür. Özgürlükler üzerindeki sınırlamalar, önce toplumun temel değerlerini koruyup kollama, daha sonra da onları somutlaştırma ve belirginleştirme girişiminden doğmaktadır. Dolayısıyla, bu değerlerin zarar görme tehlikesi varsa, hukuk düzeni yasaklama ya da sınırlama yetkisini kullanmaktan kaçınmamalıdır.

Bir anlamda çelişkili gibi görünse de, muhafazakârlara göre, özgürlükleri belirleyici olan otoriteler aynı zamanda özgürlüklerin korunup devam ettirilmesinin araçları olarak da işlev görürler. Bu, özellikle

³²¹ Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s.92–93

³²² Gerald F. Gaus: **a.g.e.**, s. 237-238

³²³ Goger Scruton: **a.g.e.**, s. 8

özgürlüklerin devlet otoritesine karşı korunması durumunda söz konusu olmaktadır. Aracı kurumlarda tezahür eden otorite, özellikle devlet gücüne karşı bir tampon bölge vazifesi görerek özgürlüğün muhafaza edilmesine katkı sağlamaktadır. Bireyin özgürlükleri bu kurumlar sayesinde korunabilmektedir. Muhafazakâr felsefenin önde gelen yazarlarından Nisbet de bu durumu vurgulayarak bir toplumun, her şeyden çok o toplumdaki otoritelerin varlığı ve rekabeti ile özgür olabileceğini³²⁴ savunmuştur. Ancak, tekrar belirtmek gerekirse, muhafazakâr felsefenin anladığı şekliyle bu özgürlükler, sınırlı özgürlüklerdir. Yoksa, liberallerin anladıkları anlamda bir özgürlüğün muhafazakâr felsefede savunulması pek ihtimal dâhilinde değildir.

Hiç kuşku yok ki, birer otorite merkezi olan aracı kurumların işlevlerini yerine getirebilmeleri otonom (özerk) olmalarına bağlıdır. Eğer bu kurumlar otonomsa, üzerlerine düşen koruyuculuk işlevini yerine getirebilirler³²⁵. Bu noktada devletin rolü ve konumu gibi sorunlar önem kazanmaktadır. Zira, onun takınacağı tavır özgürlük üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda eğer aile, cemaat, dernek, lonca, kulüp gibi grupların kendi üyeleri üzerinde sahip oldukları haklar devletin eline geçerse, birey özgürlüğünün gerçek duvarları çökmüş demektir³²⁶. Devletin görevi ya da rolü, bu gruplara el koymak, onların haklarını gasp etmek veya dizginlemek değil, tam aksine onların üyelerinin tercih ve planları doğrultusunda gelişmelerine fırsat vermek olmalıdır³²⁷.

Oysa, aracı kurumların, özgür olmaları şartı ne teorik ne de pratik seviyede mevcuttur. Örneğin, başta Burke olmak üzere, birçok muhafazakâr düşünür, özgürlük denince bu kurumların hiçbir zaman akla gelmemesini, bunların özgürlüğüne ilişkin hiçbir fikrin ortaya atılmamasını ve özgürlüğün varsa yoksa yalnız birey için düşünülmesini büyük bir hata olarak

³²⁴ Robert Nisbet: *A Quest For Community...*, s. xxvii

³²⁵ Robert Nisbet: *Conservatism- Dream...*, s.49-50

³²⁶ Robert Nisbet: *Conservatism- Dream...*, s.62

³²⁷ Norman Barry: "Conservatism", s.47

niteleyerek³²⁸, teorik düzeydeki eksikliğe dikkat çekmiştir. Pratik düzeyde de durum Fransa'da devrimle oluşan yeni rejimin baskıları nedeniyle bundan farklı olmamıştır.

Zaten, Fransız Devrimi'ne karşı duyulan husumeti besleyen en temel noktalardan biri de cemaatler, loncalar, korporasyonlar gibi kurumların yeni rejimin başlıca kurbanları olmalarıdır. Aslında bu kurumlara aileyi de eklemek gerekir. Zira, tıpkı adı geçen kurumlar gibi, aile kurumu da, devrimin bütün kurum, kural ve zihniyetiyle bir bütün olarak yerleşmesinin önünde büyük bir engel olarak görülmekteydi³²⁹. Mevcut akrabalık yapısı, doğaya uygun olmamak, akıl ile bağdaşmamakla eleştirilmekteydi. Bu nedenle, 1792 yılında evliliğin bir sosyal sözleşme olduğu ilan edilmiş³³⁰ ve bu suretle mevcut aile yapısının geleneklerden beslenen manevi dokusu temizlenmeye çalışılmıştır.

Muhafazakârlara göre bu kurumların yeni rejim tarafından ezilmesinin en önemli sonucu, bunlarda somutlaşan toplumsal otoritelerin devletin kontrolüne girmesidir. Devrimle birlikte, aile, kilise, cemaat, lonca ve diğer kurumların taşıdığı otoriteyi, bu kurumları alt üst ederek, üstelik de özgürlük ve toplumu zincirlerinden kurtarma adına, yeni rejim bizzat kendisi kullanmaya başlamıştır³³¹. Bu yapılanlar muhafazakârların doğal olarak tepkisini çekmiş ve muhafazakârlar, Jakobenlerce toplumu özgürleştirme iddiasıyla yapılanları, "özgürlük adına yakıp yıkma, nihilizm yapma ve halk

³²⁸ Robert Nisbet: **Conservatism- Dream...**, s.49-50

³²⁹ Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s. 88-89. Aile, muhafazakâr felsefede en önem verilen kurumların başında gelir. Bunun temel nedenleri arasında kişiye sevgi, düşkünlük ve muhabbeti öncelikle ve karşılıksız olarak ailenin vermesi; kişiye destek sağlama hususunda yeri doldurulmaz öneminin olması ve geleneklerin nakledilmesinde temel rolü üstlenmesi sayılabilir. Aile, muhafazakârlara göre, tüm bu özelliklerinden dolayı toplumun en güçlü kurumlarından biri haline gelmekle kalmaz aynı zamanda da özgürlüğün temel kalelerinden biri olur. Bu nedenle, güçlü bir aile yapısı devlete karşı, özgürlük açısından, en temel teminatlardan biridir. Ancak, aile taşıdığı bu önemden dolayı devrimin önündeki önemli engellerden biri olarak telakki edilmiştir. Bunu ortadan kaldırmanın yegâne yolu ise aile kurumunun geleneksel yapısında meydana gelecek değişimleri sağlamaktır. Devrimin ardından kurulan yeni rejim, bu amaçla, onu bozup parçalamak için büyük çaba sarf etmiştir. bkz. Ian Gilmour: **a.g.e.**, s.149-151

³³⁰ Robert Nisbet: **Conservatism- Dream...**, s.26

³³¹ Robert Nisbet: **a.g.m.**, s.105-108; Robert Nisbet: **Conservatism- Dream...**, s. 62

adına mutlak ve total güç kullanma” olarak niteleyip lanetlemişlerdir³³². Zira, yukarıda da belirtildiği gibi, bu otoriteler muhafazakârlar tarafından özgürlüğün garantisi olarak değerlendirilmekteydi. Dolayısıyla, devlet otoritesinin bu şekilde keyfi kullanımı başta Burke olmak üzere dönemin muhafazakâr düşünürlerinin tamamını kızdırmıştır.

Despotizmin her türüne karşı çıkan muhafazakârlar için bilhassa devletin despot olmaması çok önemlidir. Bu nedenle, devletin despotizme kayan davranışlar sergilemesi, muhafazakârların asla kabul edemeyecekleri bir durumdur. Bununla birlikte, bu söylenenden muhafazakârların, devletin bütünüyle pasif kalmasını istedikleri anlamı da çıkarılmamalıdır. Nitekim, hem bazı muhafazakârlık türlerinde devletin üstlenmesi gerekli görülen görevlerin artırılması hususunda bir tercih vardır hem de muhafazakârlığın bütün türleri devlet gücünün zayıflamasını kesin olarak istemezler. Muhafazakârlar güçlü devlet isterler. Bu arada, devletin daha fazla roller üstlenerek daha aktif olmasını isteyen muhafazakârlık türlerine en iyi örnek olarak paternalist muhafazakârlık gösterilebilir³³³. Paternalist muhafazakârlar, devletin özellikle sosyal devlet şeklinde muhtaç olanlara ya da bu çerçevede devletin imkânları daha kısıtlı olanlara yardım etmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Buna göre devlet ya da hükümet toplumsal hedefleri belirleyen, adalet ve fırsat eşitliğini temin eden pederane (paternal) bir figür olarak kabul edilir. Bu çerçevede konut sağlama, çalışma şartlarının ve ücretlerinin iyileştirilmesi ve fakirlerin bakımının garanti altına alınması ya da üstlenilmesi hususlarında devlet sorumlu görülmüştür³³⁴. Bununla birlikte örneğin liberal muhafazakârlık olarak anılan muhafazakârlık akımı ki, söylemlerini klasik liberallerin söylemlerinden ayırt etmek çok güçtür, paternalist muhafazakârlardan devletin rolünün neler olması gerektiği konusunda oldukça farklı düşünmektedir. Bu bağlamda,

³³² Robert Nisbet: **Conservatism- Dream...**, s.22

³³³ Devletin daha aktif olması yönünde paternalist muhafazakârlıkta mevcut olan kuvvetli arzudan bireyciliğin bu muhafazakârlık türünde diğer türlere oranla daha fazla eleştiri konusu yapıldığı söylenebilir. Gerçekten de bireycilik, Benthamcılık ve klasik politik ekonomi paternalist muhafazakârların önde gelen savunucularınca kabul edilemez bulunmuştur. Andrew Vincent: **a.g.e.**, s.64

³³⁴ Andrew Vincent: **a.g.e.**, s.64

devletin büyümesi (güçlenmesi anlamında değil, müdahil olduğu alanların çoğalması anlamında) liberal muhafazakârlarca bir tehlike olarak görülmektedir. Bunu da, doğal olarak devlet müdahalesinin kaldırılması ya da en aza indirilmesi ve özelleştirmelerin artırılması talepleri izlemektedir³³⁵. Zayıf devletin tercih edilmeyişine, muhafazakârlığın neredeyse bütün türlerinde rastlanmaktadır. Zira, gayri mükemmel yaratılıştaki insan doğası, devletin varlığını ve de çeşitli görevler üstlenmesini gerektirir³³⁶. Devlet bu çerçevede barışı, adaleti, özgürlüğü ve mülkiyeti koruyup devam ettirecek bir kurallar dizisi, yani hukuk düzeni kurmakla yükümlüdür. Doğası gereği zayıf, sınırlı ve gayri mükemmel olan insanı, bu özelliklerinin kendisini itebileceği kötü davranışlarda bulunmaktan caydıracak en önemli unsur, ödünsüz bir şekilde uygulanacak hukuk kurallarıdır. Bu nedenle de, muhafazakârlar devletin düzeni koruyup, onun devamlılığını sağlayacak kadar güçlü olmasını isterler³³⁷.

Yukarıda da belirtildiği gibi, muhafazakârlıkta devletin despot davranışlardan uzak durması beklenmektedir. Bu beklenti, devletin sahip olduğu gücü keyfi olarak kullanmaması isteğini içerir. Zira, devletin keyfi hareket ederek gücünü istediği biçimde kullanma tehlikesi, sürekli olarak mevcuttur. Sahip olduğu büyük güç, devleti hukukun üstüne çıkarabilir. Dolayısıyla, devlet hukukun üstünde olmamalı, hukukun üstüne çıkmamalıdır. Başka bir deyişle, devletin gerektiğinde hukuk kurallarını sert biçimde uygulaması nasıl hak ya da görevi ise, aynı şekilde bu kurallara uyması, onları kendisinin ihlal etmemesi de diğer bir görevidir. Hatta, muhafazakârlar bu hususta o kadar duyarlıdır ki, hukukun üstünlüğünü kabul ve ona uyma yönünde devlete neredeyse bireylerden daha fazla sorumluluk yüklemektedirler³³⁸. Dolayısıyla, hukuk kurallarının çiğnenmesi gibi potansiyel

³³⁵ Andrew Vincent: **a.g.e.**, s.

³³⁶ William R. Harbour: **a.g.e.**, s. 34

³³⁷ Andrew Vincent: **a.g.e.**, s. 76; Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.75

³³⁸ Ian Gilmour: **a.g.e.**, s.155

bir tehlikenin gerçekleşmemesi için devletin hukuk düzeni tarafından sınırlandırılması, muhafazakârların genel bir talebidir³³⁹.

Aslında sınırlanması gereken tek otorite devlet otoritesi değildir. Muhafazakârlar toplumsal otoritelere büyük önem atfetmekle birlikte pek çok muhafazakâr, devlet otoritesinin yanında diğer otoritelerin de sınırsız olmadıklarına inanmaktadır³⁴⁰. Bu otoriteler de tıpkı devlet otoritesi gibi güçlerini diledikleri biçimde kullanmamalıdır. Peki, bu otoriteler nasıl sınırlandırılacaktır? Sınırlandırmanın yolu olarak liberallerin devlet ve toplumu ortaya çıkardığını varsaydıkları yapay sözleşmeler yerine otoritenin gerektirdiği doğal sorumluluğa işaret edilmektedir. Örneğin, aile kurumu ele alınırsa, onun otoritesinin sınırı/çerçevesi ana babanın sorumluluklarıdır. Şöyle ki, ebeveynlerin çocukları üzerindeki otoritesi onların yapmaları gereken görevlerle sınırlanmıştır. Dolayısıyla, ana baba çocuklarına ne isterse yapma hakkına sahip değildir. Onların otoritesi çocukları beslemeyi, onlara yol göstermeyi ve hatta onları gerektiğinde cezalandırmayı içerebilir. Ancak, onlar hiçbir zaman çocuklarına kötü muamele yapma hakkına sahip değildirler. Ana babanın sahip olduğu otorite onlara böyle bir hak vermemektedir³⁴¹.

³³⁹ Andrew Vincent: **a.g.e.**, s.76; Norman Barry: “Conservatism”, s. 45--46

³⁴⁰ Otoriter muhafazakârları burada ayırmak gerekir, zira onlar otoriteyi mutlak ve sorgulanamaz bir olgu haline sokmuşlardır.

³⁴¹ Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.82

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ

I) KLASİK DEMOKRASİ: DEMOKRASİ KAVRAMI, TANIMI, TARİHÇESİ VE TEMELLERİ

A) Demokrasi Kavramı ve Tanımı

Eski çağlardan günümüze kadar, devletin nasıl ve kimler tarafından yönetilmesi gerektiği sorusu sürekli olarak sorulmaktadır³⁴². Böyle bir soruyu gerekli kılan temel etken, hiç kuşkusuz, insanların mutlu yaşamalarını sağlayacak daha iyi bir yönetime ulaşma isteğidir. Birçok kötü yön etim biçimine tanık olan insanlık, sadece yeniden aynı kötü yönetimlere maruz kalmamanın yollarını değil, aynı zamanda daha mutlu yaşamalarını sağlayacak yönetim biçimlerini de aramıştır. Bu bağlamda, kafalardaki farklı iyi yönetim modellerine uygun düşecek şekilde devletin kim ya da kimler tarafından yönetilmesi gerektiği konusunda çok çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunun sonunda da çok farklı ve birbiriyle uzlaşması mümkün olmayan değişik yönetim biçimleri ortaya çıkmıştır. İşte demokrasi de bu sorulara verilen cevaplardan biri olarak yaklaşık 2500 yıl önce hayata geçen ve halen de çeşitli değişiklikler geçirerek uygulanan bir yönetim biçimidir.

Demokrasinin, günümüzde gerek siyasal gerek gündelik hayatta geçerliliği en fazla olan kavramların başında geldiğine hiç şüphe yoktur. Etkililik açısından onunla yarışabilecek kavram neredeyse yoktur. İnsanların çoğu onun iyi hatta en iyi şey olduğunda ittifak halindedir. Geri kalanlar ise,

³⁴² Karl Popper: “Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış”, **Sosyal ve Siyasal Teori - Seçme Yazılar**, Çev. İhsan Dağı, Der. Atilla Yayla, 2.Baskı, Siyasal Kitabevi, 1999, s. 26

demokrasinin iyi bir şey olduğunu düşünmemekle birlikte, bunu gizleyerek demokrat olduklarını iddia etmektedirler. Demokrasinin iyi bir şey olarak algılanmasının temel nedeni ise onun getirisi en yüksek siyasal kavram oluşudur. Gerçekten de demokrasi kendisine dayanan rejimlere³⁴³ birçok açıdan faydalar sağlamaktadır. Siyasal düzeyde düşünüldüğünde, demokrasi etiketinin sağladığı en önemli fayda siyasal rejimlere meşruiyet sağlamaktır. Bu meşruiyetin ise, günümüzde geçerliliği olan tek meşruiyet temeli olduğunda hiç şüphe yoktur. Artık siyasal yönetimler ayakta kalıp sürekli olabilmelerinin tek yolunun halka dayanıp onların desteğini almak olduğunu çok iyi bilmektedirler. Bu bakımdan her türden siyasi rejim kendinin daha fazla demokratik olduğunu ya da gerçek demokrasiyi kendisinin temsil ettiğini ispat etme yarışına girmektedir. Bireysel hak ve özgürlükleri tamamen yasaklayan ya da büyük ölçüde kısıtlayan rejimler dahi demokrasiyi en azından uluslararası camiaya karşı kullanabilecekleri bir savunma aracı olarak görmektedirler. Elbette bunun ne kadar inandırıcı olduğu ayrı bir konudur. Ancak, söz konusu rejimler bu hakikati görmezden gelerek özgürlükçü rejimlerle demokrasi sıfatını kullanma yarışına devam etmektedirler.

Demokrasinin, siyaset biliminin büyüğü en fazla, meşruiyeti en yüksek, dolayısıyla da popülerliği en çok olan kavramlarının başında geldiğine şüphe yoktur. Ne var ki, demokrasi sahip olduğu bu popülerite ve çekiciliği, yalnız son zamanlarda kazanabilmiştir. Buna karşılık, antik Yunan döneminde sınırlı bir zaman dilimi içinde ve bugünkünden farklı biçimlerde de olsa hayat bulmuş olan demokrasi düşüncesi, tarihsel serüveninin geri kalan kısmını, son zamanlara gelinceye kadar, dışlanarak geçirmiştir. Buna paralel olarak da, demokrasi, hem ilk ortaya çıktığı dönemde hem de sonraki dönemlerde birçok düşünür tarafından en kötü yönetim biçimleri arasında gösterilmiştir³⁴⁴. Bu yaklaşımın, birbiriyle bağlantılı iki temel anlayıştan kaynaklandığını

³⁴³ Hatta, demokrasinin gündelik yaşamda sıradan kişilere bile fayda sağladığı söylenebilir. Şöyle ki, bir kimseden bahsedilirken onun ne kadar demokrat olduğunun söylendiğine sıklıkla tanık olunmaktadır. Bu, söz konusu kişinin olumlu bir özelliği olarak ifade edilmektedir.

³⁴⁴ Anthony Arblaster: **Demokrasi**, çev. Nilüfer YILMAZ, Doruk Yayınları, Ankara, 1999, s.20

söylemek mümkündür: Bunlar; aristokrasiyi ya da seçkinleri(elitleri) yüceltme; halkı küçümseme ya da ondan korkma anlayışlarıdır.

Gerçekten de, pek çok düşünür, devlet adamı ve siyasetçi demokrasinin halk (demos) egemenliği demek olduğunu kabul etmişse de³⁴⁵ halkın yönetimi ilkesini eleştirip kötülemekten geri durmamıştır. Eleştirilerin ortak noktası ise, bir bütün olarak halkın küçük görülmesi ve kötülenmesidir. Bu bağlamda, halkın kendi çıkarının ne olduğunu bilmekten uzak olduğu, dolayısıyla da toplumu ilgilendiren kararların alınması sürecine katılmaması gerektiği iddiası en fazla karşılaşılan argümandır. Neredeyse tamamına yakını demokrasiyi kötüleyen bu dönemdeki düşünörlere göre, demokrasinin gerçekleşmesi eğer kaçınılmaz, yani mukadderse, o zaman bunun belirli şekillerde olması gerekmektedir. Bu çerçevede, örneğin demokrasinin ancak küçük bir toplumda hayat bulması gerektiği görüşü ağır basmıştır³⁴⁶. Ayrıca, en makbul durum, demokrasinin özelliklerinin monarşi, aristokrasi veya oligarşinin özellikleriyle harmanlanmasından ortaya çıkacak olan biçimdir³⁴⁷.

Tarih boyunca halka (demos'a) ve dolayısıyla da demokrasiye yöneltilen bu tarz saygı ve güven içermeyen bakışlar, aristokratik ya da seçkinci bir bakış açısından doğmaktadır. Bu bakış açısının en önemli yönlerinden biri, özetle, aristokratlara ve seçkinlere atfedilen kusursuzluk ve mükemmellik nitelik ya da erdemleridir. Demokrasinin uzun tarihi serüveni boyunca bu toplum kesimlerinin yönetiminden yana olanlar, halkı basit, kuru bir kalabalık ya da bir güruh olarak görmüşlerdir. Bu kuru kalabalığın özelliği, kamuyu ilgilendiren sorunların tartışılmasına katılmalarına imkân verecek

³⁴⁵ Marksist teori ise buna istisna teşkil etmektedir. Onlar demokrasiyi kitleler tarafından yönetildiği için değil, yönetilmediği için eleştirmektedirler. Bu teori batı demokrasisini burjuva demokrasisi olarak nitelendirmekte ve bu yüzden de kitlelerin dışlandığını ileri sürmektedir. Onlara göre bu demokrasiler (burjuva demokrasisi anlamında batı demokrasileri) kitleler tarafından yönetilmemektedir. Bkz. H.B.MAYO: **a.g.e.**, s. 22

³⁴⁶ Bugün de antik demokrasinin temel özelliği olan doğrudan demokrasi değerlendirilirken bunun sadece nüfusu çok az olan toplum ya da topluluklarda işleyebileceği belirtilmektedir.

³⁴⁷ Manfred G. Schmidt: **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, çev. Mehmet Emin KÖKTAŞ, Vadi yayınları 2001,s.18. Örneğin, hem Platon hem de Aristo demokrasiyi, fakirler ve cahillerden meydana gelmiş çoğunluğun yönetimi olarak görmekteydiler. Bu nedenle de, bu yönetim biçimi onlarda hiç de başarılı olacakmış gibi bir izlenim bırakmamıştır. Bkz. H.B.Mayo: **a.g.e.**, s. 20

eğitim ve bilgidен yoksun cahillerden oluşması ve çok kolay biçimde demagogların etkisi altında kalmasıdır³⁴⁸. Daha da kötüsü, bu kuru kalabalık yanlış yöneticileri seçme hatasına da düşebilir³⁴⁹. Görüldüğü gibi, bu yaklaşım sonunda halkın eksik, yetersiz ve gayrı mükemmel olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu nedenle, halkın, kamu politikalarını oluşturmaya müsaade edilmemeli ve o yönetim iş ve sürecinden mümkün olduğunca uzak tutulmalıdır. Onların yerine ise, iyi eğitim almış, iyi yetişmiş ve zeki kimseler yönetimi üstlenmelidirler. Bu yaklaşım ya da anlayışın aynı içerikle olmasa da daha yumuşak bir biçimde günümüzde de dillendirildiği bir gerçektir. “Demokratik elitizm” ya da “elitist demokrasi” gibi isimlerle anılan bu yaklaşım, kitlelerin karmaşık kamu politikalarını anlayamayacağı varsayımından hareketle halkın ancak ve sadece yöneticileri seçmekle yetinmesi gerektiğini, politik kararları ise halkın seçeceği temsilcilerin alması gerektiğini ileri sürmektedir.

Demokrasi konusunda var olan bu çeşit tereddütlerin varlığına daha yakın zamanlarda da rastlamak mümkündür. Bugün demokrasinin önde gelen teorisyenleri arasında gösterilen birçok tarihsel kişinin, kendi dönemlerinde, oy hakkının küçük bir kitleyle sınırlı tutulması gerektiği yönündeki görüşleri tam bir paradokstur. Örneğin 19.YY’da, siyasî liberalizmin öncülerinden olan Mill, işçi sınıfının seçimlerde çoğunluğu elde etmesini engelleyecek bir seçim sistemi önermiştir^{350, 351}. Benzer şekilde, John Locke da oy hakkının genişletilmesi konusunda çok da istekli olmamıştır. Dönemin liberal düşünürlerinin demokrasiye ya da daha net ifadeyle halkın egemenliğine yönelik bu türden kuşku ve çekincelerinin,

³⁴⁸ Bernard Crick: **Democracy - A Short Introduction**, Oxford University Press, 2002, s 15-16

³⁴⁹ Aytekin Yılmaz: **Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları**, Yeni Türkiye Yayınları, 2000, s.78

³⁵⁰ C.B.Macpherson: **The Real World of Democracy**, Anansi Press, Canada, 1992, s. 5-6

³⁵¹ J.S. Mill’in asıl endişesi çoğunluğun azınlığı ezme ihtimalidir. Mill, çoğunluk despotizminden endişe duymuştur. Bunu önlemenin yollarından biri olarak da oy hakkının genişletilmesini savunmuştur. Ancak, bu teklifinden onun tam bir demokrat olduğu, yani halkın bütününün oy hakkına sahip olmasını istediği sonucu çıkarılmamalıdır. O sadece işçi sınıfının olası bir iktidarının karşısında durabilecek bir kitlenin var olabilmesi adına oy hakkının genişletilmesini savunmuştur. Zaten, Mill’in savunduğu “çoğul oy hakkı”, yani bazı kişilerin birden fazla oy verme hakkına sahip olması yöntemi de onun ne kadar demokrat olduğunun açık bir işaretidir.

öncelikle ve çok büyük ölçüde, birey özgürlüğünün korunması kaygısından beslendiği bir gerçektir. Birey özgürlüğünün, çoğunluğun egemenliği karşısında savunmasız kalarak zarar göreceği, hatta ortadan kaldırılacağı endişesini taşıyan liberaller, oy hakkının tüm topluma yayılması fikrine sıcak bakmamışlardır. Görüldüğü üzere, Antik Yunan'da Platon'da en net ifadesini bularak o tarihten bu tarafa her devirde kendine taraftar edinen, halkın yetersiz olduğu ve tehlike teşkil ettiği görüşü, halkın doğrudan ya da dolaylı katılımına dayanan demokrasinin en ciddi düşmanıdır.

Ancak, 19.Yüzyılda demokrasinin bu kötü kaderi değişmeye başlamış³⁵², 20. Yüzyılda da bu durumdan büyük ölçüde kurtulmuştur^{353, 354}. O kadar ki, demokrasi kavramı en çekici ve itibarlı kavramların başında gelir olmuştur. Gerçekten de, tekrar belirtmek gerekirse, bugün artık demokrasiyi açıktan kötüleyen ve onu reddeden bir ülkeye rastlamak neredeyse mümkün değildir³⁵⁵.

Bunun en temel nedeni, demokrasinin popüleritesidir. Günümüzde demokrasiden daha popüler bir kavram bulmak zordur. Dolayısıyla da, onun

³⁵² 19.Yüzyıl, demokrasinin hem yerildiği hem de övüldüğü bir yüzyıldır. Bu yüzyılda demokrasinin aleyhinde olduğu kadar lehinde de pek çok yorum yapılmıştır. Örneğin Carlyle şöyle düşünmektedir:” Toplumsal olayların herhangi bir alanıyla ilgilenen bir kimse, demokrasinin şimdi hangi boyutlara vardığını, nasıl karşı konulmaz bir biçimde, uğursuz ve gitgide artan bir hızla ilerlediğini fark edebilir. Demokrasi, her tarafta, çağımızın amansız ve kendini hızla kabul ettiren istemidir”. Buna mukabil lehte olan görüşler de çok sayıdadır. Mesela:”Temiz ya da kirli olsun, soylu ya da adi olsun, makul ya da çılgınca olsun, uygulanabilir ya da ütöpik olsun, tüm umutlar için, insanlığın tüm toplumsal tutkuları için bir bayraktır... Demokrasi kelimesi şimdi her gün, her saat ve her yerde konuşulmaktadır. Her yerde, herkes tarafından sürekli olarak duyulmaktadır”. Aktaran Leslie Lipson: **Demokratik Uygarlık**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984, s. 53

³⁵³ Amartya Sen: “Evrensel Bir Değer Olarak Demokrasi”, **Liberal Düşünce**, Güz 2003, sayı131, s.5; Manfred G. Schmidt: **a.g.e.**, s.18; Leslie Lipson: **a.g.e.**, s.48

³⁵⁴ Halkın yönetimi olarak demokrasi fikri ya da ideali belirgin bir biçimde ondokuzuncu Yüzyılda tekrar ortaya çıkmışsa da antik Yunan'dan sonra bu fikre ve onun uygulanmasına hiç rastlanmadığı düşünülmemelidir. Bu uygulamalara tezin ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bir biçimde değinilecek olmakla birlikte, burada kısaca belirtmek gerekirse tarihin belli dönemlerinde halkın yönetimi ilkesinin hayata belli ölçülerde de olsa geçirilebildiğine şahit olunmaktadır. Örneğin Roma döneminde ya da daha sonraları onbirinci yüzyıl civarlarında İtalyan şehir cumhuriyetlerinde halkın yönetimi ya da, Mayo'nun da belirttiği gibi, ona yakın olan yönetime halkın katılımı uygulamalarına rastlanmıştır.

³⁵⁵ Ancak, tüm bu gerçekler yanında, demokrasinin aynı zamanda narin ve kırılgan bir rejim olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Bu durumu kanıtlayan pek çok örnek mevcuttur. Gerçekten de, yakın tarih, demokrasilerin çöküşü anlamına gelen birçok olaylara sahne olmuştur. David HELD: **a.g.e.**, s.1

bu popülerliğinden yararlanma yarışına girilmektedir. Demokrasiye bu popüleriteyi kazandıran husus, onun sahip olduğu meşrulaştırıcı güçtür. Bu güç demokrasiyi en çekici ve itibarlı kavramların başına yerleştirmektedir. Demokrasinin meşrulaştırıcılığı, her rejimin, demokrasi kavramına sarıldığı takdirde, sahip olduğu farklı kurum ve kuralların meşrulaştığını³⁵⁶ ve bu sayede de varlıklarının devamı önünde bir engel kalmadığını düşünmesine yol açmaktadır. Demokrasinin kazandığı popülerlik, onun her rejim tarafından sahiplenilmesine yol açmak yanında demokrasinin neredeyse her derdin devası olarak görülmeye başlanmasının da sorumlusudur. Siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel, idari pek çok alanda var olan sorunların çaresinin demokraside bulunduğu inanılmaktadır. Demokrasinin her sorun için bir çözüm reçetesinin bulunduğu düşünülmektedir. Ayrıca demokrasilerin hiç hata yapmayan, yani yanılmaz yönetim ya da rejimler oldukları düşünülmektedir. Kısaca, demokrasiye yanlış bir biçimde çok büyük beklentiler yüklenmektedir³⁵⁷. Sonuçta da, siyasî alanda alınan kararlar, çıkartılan yasalar eğer demokratik sıfatını taşımıyorlarsa, “meşru ve uygun” olarak görülmemektedirler.

Görüldüğü üzere, demokrasi kavramının her kesim tarafından kullanılması ve onun adeta bir yeryüzü cenneti yaratacağı inancı onu en fazla gelişigüzel kullanılan kavramlardan biri yapmıştır³⁵⁸. Demokrasi kavramının çok yaygın biçimde kullanılmasının bu kavramı anlamsızlaştıracak noktaya getirdiği yaygın biçimde savunulan bir görüştür³⁵⁹. Gerçekten de, öğretilerde, demokrasi kavramının anlamı ve tanımıyla ilgili ciddi bir fikri belirsizlik ve bulanıklık vardır. Başka bir ifadeyle, demokrasinin ne tek açık ve ortak anlamı³⁶⁰ ne de herkesçe paylaşılan bir tanımı vardır. Kısa bir incelemeyle bile

³⁵⁶ Ross Harrison: **Democracy**, Routledge, 1993, s. 2

³⁵⁷ Burhan Kuzu: “Demokrasinin Gerekleri ve Demokrasimizin Bazı Çıkmazları”, **Sosyo-Politik Yaklaşım**, Şubat-Mart 1993, Sayı.1, s.11

³⁵⁸ Bernard Crick: **In Defence of Politics**, 5th ed, Continuum Pub., 2000, s.56

³⁵⁹ Barry Holden: **Understanding Liberal Democracy**, Harvester Wheatsheaf, 2nd ed. 1993, s.2

³⁶⁰ George Orwell: “Politics and the English Language”, **Selected Essays**, (Harmondsworth, Penguin, 1975, s.149)’dan aktaran Giovanni Sartori: **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, çev. Tuncer KARAMUSTAFAOĞLU ve Mehmet TURHAN, Yetkin Yayınları, 1996, s.4; Anthony Arblaster: **a.g.e.**, s.14. Arblaster, aynı eserinin farklı bir yerinde demokrasinin asla tek bir anlamının

öğretide birçok demokrasi tanımının mevcut olduğu görülebilir. Aslında, daha farklı bir durumun olması da zaten mümkün değildi. Zira, her şeye uygulanan, her anlama gelen kavramlar hiçbir anlama gelmeme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Bunu doğrular biçimde, doktrinde demokrasinin farklı biçimlerde anlaşıldığına tanık olunmakta, bunun sonunda da demokrasinin çeşitli biçimlerde kullanılması söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, demokrasinin teknik, yani yönetim biçimi (hükümet biçimi) anlamında, felsefi, yani hayat tarzı anlamında ya da sosyal ve ekonomik düzenlere işaret eder şekilde kullanılmakta olduğu görülmektedir³⁶¹. Böylelikle de demokrasi muğlâk bir kavram haline gelmektedir.

Demokrasi kavramının popülaritesinin bir diğer sonucu, demokrasinin öncelikle siyasî alanda geçerli bir yöntem olduğunun göz ardı edilerek onun, insanların bir arada olduğu bütün topluluklarda başvurulacak bir karar alma yöntemi olarak düşünülmesidir. Bundaki temel gaye ise, demokrasinin siyasal alandaki meşrulaştırma gücünden hayatın diğer alanlarında da faydalanma isteğidir. Bu bağlamda, üç kişilik bir ailede de otuz kişilik bir sınıfta da alınacak kararların az ya da çok demokratik olduğundan bahsedildiğinde, demokrasinin, düzenin devamını sağlayacak bir yöntem olarak algılandığına tanık olunabilmektedir. Oysa, demokrasi bir siyasî yönetim biçimidir. Bu nedenle de, onun anlamının belirsizleşmemesi için bütün insan topluluklarına uygulanacak şekilde genişletilmemesi gerekir³⁶².

Demokrasinin bu popülaritesi, herkesin bu kavrama el atmasına ve yukarıda da ifade edildiği üzere her tür siyasi rejim, sistem, parti, hareket, grup ve ideolojinin demokrasiyi sahiplenmesine yol açmaktadır. Açık bir biçimde,

olmayacağını, onun sabit ya da durağan bir anlama gelmesinin söz konusu edilemeyeceğini iddia etmektedir. Ancak bu durumun bir düzenden yana olan bazıları için rahatsızlık verici olduğunu ileri sürmekten de geri durmamaktadır. Bkz. Aynı eser, s.18.

³⁶¹ H.B.Mayo: **a.g.e.**, s.22–23. Demokrasinin algılanış farklılıklarıyla ilgili bir başka sınıflandırma da Bernard Crick'den gelmektedir. Crick'e göre de demokrasi üç farklı biçimde düşünülmektedir. Bunlar yönetime ilişkin bir ilke ya da doktrin anlamında demokrasi; kurumsal düzenlemeler ya da anayasal araçlar(device) bütünü anlamında demokrasi ve nihayet davranış biçimi anlamında demokrasidir. Bkz. Bernard Crick: **Democracy- A very...**, s. 5

³⁶² Atilla Yayla: **Siyaset Teorisine Giriş**, 2. Baskı, Liberte Yayınları, 2002, s. 33-34

diktatörlük olmasına rağmen, ismine eklediği “demokratik” sıfatıyla kendini demokratik olarak nitelendiren birçok devlete yakın tarihte tanık olunmuştur. Ön şartları ve unsurları nedeniyle demokrasiyle bir arada olması mümkün olmayan ideolojiler demokrasiyi tamlayan sıfatlar olarak geçmişte kullanıldığı gibi günümüzde de kullanılmaktadırlar. Bu duruma tarihin akışı içinde, özellikle 20. YY.’ın hem yakın hem de uzak dönemlerinden örnekler vermek mümkündür. 20 YY’ın başlarında yaşananlara örnek olarak, Nasyonal Sosyalist Almanya ve Faşist İtalya yönetimlerinin iddiaları gösterilebilir. Örneğin, Hitler, Almanya’nın savaş öncesi ve savaş sırasındaki sistemini “gerçek demokrasi” olarak nitelendirmekte hiçbir sakınca görmemiştir. Mussolini de faşizmi “organize, merkezi ve otoriter demokrasi” olarak nitelendirmiştir³⁶³. Kısaca, otoriterliği su götürmeyen rejimlerden demokrasinin beşiği olarak görülen ülkelere kadar demokratik olduğunu iddia etmeyen ülke neredeyse yoktur.

Kavramın bu şekilde kullanılmasının geçmişteki bir örneği olarak komünist rejimler de gösterilebilir. Daha yakın zamanlarda komünist rejimlerin demokrasiye sahip çıkmalarına tanık olunmuştur³⁶⁴. Halk demokrasisi ya da marksist demokrasi olarak adlandırılan birçok rejim kendilerinin gerçek demokrasiyi yansıttıklarını iddia etmişlerdir. Söz konusu sosyalist rejimler 20.YY’ın son çeyreğinde arka arkasına yıkılmış, dolayısıyla da artık demokratik sıfatını kullanabilen sosyalist devlet sayısı çok azalmış olsa bile, yine de bu durum demokrasi kavramının ne kadar kolay sahiplenilebildiğinin güzel bir örneğidir. Ancak, Marksizm ile hasım olan liberal felsefeye dayalı kurum ve kurallara sahip diğer ülkeler de gerçek demokrasinin kendi rejimlerinde tecessüm ettiğini savunmaktadırlar. Bu bağlamda, örneğin

³⁶³ Anthony Arblaster: **a.g.e.**, s. 79

³⁶⁴ Mayo, bu bağlamda, Sovyetler Birliği döneminde demokrasinin üç anlamda kullanıldığını belirtmektedir. Bunlar, kapitalist dünyadaki demokrasiyi ifade etmek için kullandıkları burjuva veya sahte demokrasi; kendi ülkelerinde mevcut olan proleter veya gerçek demokrasi ve nihayet Çin’de mevcut olan halk demokrasisidir. Bak. H.B. Mayo: **a.g.e.**, s.17, 21. Komünizme göre işçi sınıfı, sınıfsız bir topluma ulaşılncaya kadar devam edecek olan devrimci dönüşüm sürecinde diğer sınıflara hükmedecek ve bütün sınıflar ortadan kaldırılınca da gerçek anlamda demokrasiye, yani halkın yönetimine ulaşılmış olunacaktı.

Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere, Fransa gibi ülkeler demokrasiyle yönetildiklerini, siyasî sistemlerinin bütünüyle demokratik olduğunu iddia etmektedirler. Bu suretle de, birbirine taban tabana zıt rejimlerin kendilerini demokrasinin tek temsilcisi olarak ilan etmeleri durumuyla karşı karşıya kalınmaktadır³⁶⁵. Bu da büyük bir karışıklığın doğmasına neden olmaktadır. Kısaca, hem otoriter ve totaliter hem de liberal rejimler demokratik sıfatını rahatlıkla kullanmaktadırlar. Bu çabanın altında yatan temel saik ise, tekrar belirtelim ki, demokrasi kavramının tek meşruluk kaynağı olarak görülmesidir.

Ne var ki, bu rejimlerin bir kısmının ileri sürdüğü görüş ve iddialar bütünüyle yanlış değilse de ciddi biçimde yanıltıcıdır. Bütünüyle yanlış olmamasının nedeni, bu rejimlerin, demokrasinin bütün özelliklerini değilse de, bazı özellik ya da yönlerini gerçek anlamda taşımalarıdır. Örneğin, halk demokrasileri ya da marksist demokrasiler biçiminde anılan rejimler demokrasinin halk tarafından seçim ya da halk için yönetim gibi özelliklerine sahiptirler. Bu rejimlerde de periyodik aralıklarla seçimler yapılmakta ve halk bu seçimlere katılarak oyunu kullanmaktadır. Ancak, karışıklık da zaten bu noktada çıkmaktadır. Zira, halk tarafından yönetim, yani halkın, karar alacak olanları seçmesi ilkesi açısından bakıldığında, bu rejimler tam manasıyla ya da ona yakın bir biçimde birer demokrasidirler. Hatta, katılım oranlarının yüksekliğine bakıldığında, bu rejimlerin dünyanın en demokratik rejimleri oldukları bile ileri sürülebilir. Bunun aksini iddia etmek zordur. Ancak, demokrasinin günümüzdeki anlam, ilke ve uygulanışı açısından bakıldığında, bu rejimlerin demokrasilerinin ciddi eksiklikleri vardır. Dolayısıyla da, bu rejimlerin farklı isimlerle anılmaları gerekmektedir. Nitekim de öyle olmakta ve bu rejimler için diktatörlük tabiri kullanılmaktadır. Zira, belirtildiği üzere, bu rejimler günümüzün hâkim demokrasi model ya da anlayışı olan liberal

³⁶⁵ David Held: **Models of Democracy**, Stanford University Press, 1996, s.1. Ayrıca, mesela 1950 yılında demokrasi üzerine düzenlenen UNESCO konferansında, her türden siyasi sistemi temsil eden 50’den fazla devlet kendini demokratik olarak nitelendirmiştir. Hatta zaman zaman bunlar, sadece kendilerinin demokratik olduklarını ileri sürmeye kadar işi ileri götürmüşlerdir. Bkz. David Robertson: **a.g.e.**, s. 136

demokrasinin ne ilke ne de gereklerini taşımaktadırlar. Örneğin, ne hukuk devleti ya da hukukun üstünlüğü, ne anayasacılık, ne insan hak ve özgürlükleri ve ne de rekabetçi ve özgür seçimler gibi liberal demokrasinin temel ilke ve göstergeleri bu rejimlerde mevcuttur. Bu rejimler, iktidarın hiçbir kural ya da kanunla sınırlanmadığı, engellenmediği, keyfi yönetimin egemen olduğu rejimlerdir. Dolayısıyla da bu rejimler, demokrasi kavramının sınırları içine dâhil edilmemesi gereken rejimlerdir³⁶⁶.

Zaten, bu gerçek, çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 20. Yüzyılın son çeyreğinde yaşanan demokratikleşme dalgası, bu gerçeği ortaya çıkartan faktörlerden yalnızca biridir. Şöyle ki, bu dönemde komünizmin ve Doğu Blok'unun çökmesiyle geçmişin bazı kapalı rejimlerinin gerçek anlamda demokrasiyle tanışmalarına tanık olunmuştur. Örneğin, Orta ve Doğu Avrupa'da komünizmin yıkılması, Latin Amerika'da demokrasiye geçişler ve Afrika'daki bazı tek partili rejimlerin çok partili rejime geçmeleri demokrasinin küresel yükselişi olarak ilan edilmiştir³⁶⁷. Ancak, bu geçiş bir takım gerçekleri de su yüzüne çıkarmıştır. Buna göre, 1989 tarihinden itibaren SSCB ve Demir Perde ülkelerinin birbiri ardına komünizmi terk etmeleri ve kendilerine yeni yönetim biçimi olarak demokrasiyi seçmeleri bu ülkelerdeki eski rejimlerin ne kadar demokratik olduğu sorusunu akla getirmektedir³⁶⁸. Dolayısıyla da, bu rejimlerin ya daha önceki dönemdeki demokratik olma iddiaları ya da söz konusu demokratikleşme dalgasıyla son dönemde edindikleri “demokratik” sıfatı yanlıştır.

Bununla birlikte, günümüzde az sayıda da olsa yaşamaya devam eden kapalı rejimlerin demokratiklik iddia ve ilanları, çıplak anlamda demokrasi ile liberal ya da ona alternatif olarak ortaya atılan yeni demokrasi anlayışları arasında bir takım farklar olduğunun ispatıdır. Demokrasi, çıplak, yani kök anlamıyla (diğer bir deyişle etimolojik anlam) kullanıldığı içindir ki,

³⁶⁶ Bernard Crick: **Democracy- A very...**, s.3

³⁶⁷ Albert Weale: **Democracy**, St.Martin's Press, 1999, s.1

³⁶⁸ Atilla Yayla: **Liberal Bakışlar**, 2. Baskı, Liberte Yayınları, 2000, s.247-248

neredeyse her rejim onu sahiplenebilmektedir. Aksi takdirde, kişi hak ve özgürlükleri, insan hakları, hukukun üstünlüğü vb. ilke ve değerleri açıktan çığneyen, hatta yok sayan rejimlerin demokrasi olarak adlandırılmaları mümkün olamazdı. Bu nedenle, söz konusu rejimlerin varlığının tek faydasının demokrasinin kök, yani etimolojik anlamıyla ele alındığında, dünyadaki neredeyse her rejimin³⁶⁹ demokrasi olarak kabul edilebileceğini göstermesi olduğu söylenebilir. Görüldüğü üzere, bu yaklaşımın ciddi bazı kusurları olup büyük sakıncalar barındırmaktadır. Dolayısıyla, bu yaklaşım demokrasiyi kesinlikle tek başına açıklayıcı olmadığı gibi, ciddi biçimde yanıltıcı unsurlar da taşımaktadır. Bu nedenle, demokrasiyi bu anlamı ile, yani sadece etimolojik anlamına dayanarak tanımlamak, onun yalnız sözcük anlamından ibaret olduğunu düşünmek, hiç bitmeyecek tartışmaların fitilini ateşlemek olur. Nitekim, böyle bir yaklaşım, kavramın aynı anda çok farklı biçimlerde anlaşılmasına yol açmakta ve böylelikle de demokrasi kavramı üzerindeki anlaşmazlıklar sürmektedir.

Demokrasinin, sadece etimolojik anlamı üzerinden tanımlanmaması gerektiği, kavramların tarihsel olmalarından, yani zaman içinde anlam kayması veya değişmesine uğramalarının mukadder olmasından kaynaklanmaktadır. Zaman içerisinde kavramlar farklı ya da yeni anlamlar kazanmaktadırlar. Dolayısıyla, kavramın ilk anlamıyla daha sonra elde ettiği anlamlar arasında bir farklılık ya da çelişki ortaya çıkmaktadır. Bu durum özellikle demokrasi gibi tarihsel geçmişi daha uzun olan kavramlar için geçerlidir. Gerçekten de demokrasi sözcüğü günümüzde geçmişte ifade ettiklerinden daha farklı şeyler ifade etmektedir. Oysa, bu gerçek göz ardı edilmekte ve değerlendirmeler demokrasi kavramının edindiği yeni ya da yan anlamlar hiç hesaba katılmadan yapılmaktadır. Sonuç itibarıyla, kavramın sırf etimolojisine dayandırılan bilimsel çalışmaların yeterliliğinin tartışmalı olduğu

³⁶⁹ Hiç kuşkusuz, kamusal kararların alınmasında sadece tek bir kişinin ya da bir hanedanlığın nihai söz hakkının olduğu yönetimler hiçbir biçimde demokrasi olarak adlandırılmazlar. O tür rejimler, bilindiği üzere, monarşidirler.

söylenebilir³⁷⁰. Bu yaklaşım eksik ve yetersiz olup bu temelden kalkılarak yapılacak tanımlar ciddi itirazlarla karşılaşmaya mahkûmdur.

Etimolojik anlamın bu sakıncalarına rağmen yine de hareket noktası oluşturması gerektiği kanaatindeyiz. Demokrasi belki bugün sadece bu anlamda anlaşılmıyor olabilir, ancak onun etimolojik anlamı hala temel hareket noktasıdır. Bu nedenle, etimolojik anlamı görmezden gelinerek demokrasinin anlaşılması ve tanımlanması mümkün değildir. Hatta, bu anlamın içinde yer almadığı bir demokrasi tanım ve anlamı baştan yanlış olmaya mahkûmdur. Dolayısıyla, “demokrasi nedir?” şeklindeki bir soruya, çoğunlukla kavramın etimolojisinden hareketle cevaplar verilmektedir. Neredeyse bilimsel eserlerin tamamında demokrasi etimolojik, yani kök anlamıyla tanımlanmaktadır. İşte bu yüzden, demokrasinin ne olup ne olmadığını anlamak için her şeyden önce bu kavramın etimolojik, yani kök anlamına dönmek ve ona bakmak gerekmektedir. Aynı zamanda, demokrasinin kök anlamı, onun günümüzde edindiği değişik anlamların ne gibi yeniliklere dayandığını anlamamıza da yardımcı olmaktadır. Başka bir deyişle, mevcut rejimlerin birer demokrasi olup olmadıklarını tespit edebilmek için öncelikle demokrasinin başına her hangi bir sıfat eklemekten sahip olduğu anlamın, yani onun değişmeyen kök anlamının bilinmesi gerekmektedir.

Etimolojik anlamda demokrasi, bizim bugün ona yüklediğimiz anlamda olmasa da, en azından sözcük olarak, kökü çok eskilere, ta eski Yunan’a kadar giden bir kavramdır. Bu anlamda demokrasi sözcüğü, halk, yani “demos” ve yönetim ya da iktidar, yani “kratos” anlamlarına gelen sözcükleri içeren eski Yunanca “demokratia” kelimesinden türemiştir³⁷¹. Buradan da, demokrasinin etimolojik anlamının, halkın yönetimi (halkın iktidarı) olduğu

³⁷⁰ Mustafa Erdoğan: **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, 6.Baskı, 2004, s. 5

³⁷¹ Ümit Özdağ: **İkinci Tek Parti Dönemi: AKP’nin Yumuşak Hegemon Parti Projesinin Anatomisi**, Kripto Kitaplar, 2011, s.88

açık ve seçik bir biçimde ortaya çıkmaktadır³⁷². Burada halk tarafından yönetim söz konusu olmaktadır³⁷³. Bu tanım ya da anlam, aynı zamanda, demokrasinin en temel özelliklerinden birini kapalı da olsa barındırmaktadır. Şöyle ki, demokrasi, yönetme, yani kural koyma yetkisinin tek bir kişi (monarşi) ya da bir grubun(zümrenin-oligarşinin)elinde olmadığı yönetim anlamına gelmektedir. Bu itibarla, bir toplumda/devlette demokrasinin olduğunu söyleyebilmek için öncelikle orada iktidarın tek bir kişi ya da gruba değil halkın bütününe ait olması gerekmektedir.

Görüldüğü gibi, demokrasi yönetimle, yönetimin nasıl gerçekleşeceği konusu ile ilgili bir kavramdır. Başka bir deyişle, demokrasi bir yönetim biçimidir. Demokrasi kavramının asli, birincil (primary) anlamında onun bir yönetim biçimi olduğu gerçeği yatmaktadır³⁷⁴. Dolayısıyla, kavramın etimolojisinin demokrasinin bu yönünün belirginleşmesine önemli katkıları bulunmaktadır. Ancak, pek çok modern demokrasi yorumu, demokrasinin bu özelliğini, yani onun bir yönetim biçimi olduğunu unutarak ya da göz ardı ederek, onu başka biçimlere sokmaktadır. Demokrasinin her şeyden önce bir yönetim biçimi olduğu vurgulanmamakta, bunun yerine farklı noktalar üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, örneğin demokrasinin bir yönetim biçimi, hatta bir ideoloji olduğu ileri sürülebilmektedir.

Demokrasi kavramının etimolojik anlamda tanımlanmasının yetersizliği sorununa zaman içerisinde başka sorunlar eklenmiştir. Bu sorunlar içinde en fazla göze çarpanı, demokrasi tanımına/kavramına eklenen ilave kriterlerden kaynaklanmaktadır. Söz konusu ilave kriterlerin eklenmesiyle birlikte ilk zorluk, yani demokrasinin halkın yönetimine indirgenmesi bir ölçüde ortadan kalkmış olmakla birlikte, bu defa da yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Demokrasinin farklı kriterlerle tanımlanmaya çalışılması sonucunda ortaya çok fazla sayıda demokrasi anlayışı (çeşidi) çıkmıştır. Bununla bağlantılı

³⁷² Barry Holden: **a.g.e.**, s. 2-3

³⁷³ Andrew Heywood: "Demokrasi", **Sosyal ve Siyasal Teori - Seçme Yazılar**, Çev.Bican Şahin, Der. Atilla Yayla, 2.Baskı, Siyasal Kitabevi, 1999, s.67

³⁷⁴ J.Roland Pennock: **Democratic Political Theory**, Princeton University Press, 1979, s. 3

olarak da çeşitli demokrasi tanımları yapılmıştır. Gerçekten de, bugün öğreti ve uygulamada farklı sıfatların eklenmesiyle oluşmuş neredeyse sayısız demokrasi tanımına rastlanmaktadır³⁷⁵. Bu durum da doğal olarak karışıklığa neden olmakta, kavramın tam olarak ne anlama geldiğinin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Holden'a göre demokrasinin halk tarafından yönetim şeklindeki kök anlamı aslında demokrasi konusundaki anlam bolluğunun sakıncalarını ortadan kaldırmaktadır. Zira, Holden'a göre demokrasinin "halk tarafından yönetim" anlamına gelmesiyle ilgili herhangi bir uyumsuzluk yoktur. Dolayısıyla da bu sorunun fazla büyütülmemesi gerekir. Gerçekten de, hangi ideolojiye ait olursa olsun bütün yorumlar da, demokrasinin halk tarafından yönetim, halkın iktidarı ya da halkın egemenliği anlamına vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda, bir siyasal sistemde halk, tabi olacağı kanunların yapımını bizzat ya da seçtiği temsilciler eliyle gerçekleştiriyorsa, orada demokrasinin var olduğu söylenebilir. Daha da önemlisi, demokrasi kavramının etimolojik anlamı hiçbir biçimde en ufak bir keyfilik içermemektedir³⁷⁶.

B) Demokrasinin Tarihçesi

Kavramlar tarihsel olgulardır. Her kavramın mutlaka uzun ya da kısa bir geçmişi, tarihi vardır³⁷⁷. Kavramlar tarihselliklerinin doğal sonucu olarak zaman içinde değişime de uğrarlar. Bu kaçınılmaz bir süreçtir. Bu durum demokrasi için de geçerlidir. Hatta demokrasi en uzun geçmişe sahip kavramlardan biridir. Ancak, demokrasi, sözcük olarak çok yaşlı ve eski bir tarihe sahip olmasına rağmen günümüzde taşıdığı anlam ve içerik açısından çok genç ve yenidir. Gerçekten de, demokrasinin içeriği ve anlamı ilk ortaya atıldığı dönemle aynı kalmamış, tarihin akışı içinde büyük ve önemli değişikliklere uğramıştır. Aynı zamanda ona ilişkin bakış açıları, verilen önem ve popüleritesinde de çok şaşırtıcı değişimler yaşanmıştır. Bu dalgalanma ve

³⁷⁵ John Dryzek, "Demokratik Siyaset Teorisi" isimli makalesinde 54 farklı sıfatın eklenmesiyle oluşmuş pek çok demokrasi çeşidinden bahsetmektedir. Daha fazla bilgi için Bkz. John S. Dryzek: "Democratic Political Theory", **Handbook of Political Theory**, Ed.By Gerald F. GAUS and Chandran KUKATHAS, Sage Publications, 2004, s. 143

³⁷⁶ Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s.287

³⁷⁷ Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s. 288

değişimler insanı gerçekten de çok şaşırtmaktadır. Zira, tarihin belli bir döneminde yerilen, hatta yerden yere vurulan, kötülüklerin kaynağı olarak gösterilen demokrasi, belli bir dönemde neredeyse eleştirilmesine bile tahammül edilemeyen, hatta kutsallaştırılan bir kavram halini almıştır. Ancak, bu değişimler elbette kısa sürede cereyan etmemiştir. Demokrasinin uzun sayılabilecek bir zaman sürecinde, çok farklı kaynaklardan beslenerek ve gelişip değişerek günümüze kadar geldiğini unutmamak gerekir³⁷⁸. Bu bakımdan demokrasi, çok uzun ve aynı zamanda da karmaşık bir tarihe sahiptir. Dolayısıyla da, demokrasinin bu uzun tarihsel serüven boyunca birçok farklı kültür ve uygarlıkların etki ve izlerini taşıması, bu dönem düşünürlerinin fikirleriyle şekillenmemesi mümkün değildir.

Tarihsel serüvenine bakıldığında demokrasinin çok uzun sayılabilecek, neredeyse 2500 yıllık bir maziye sahip olduğu görülmektedir. Eski Yunan'da doğan demokrasi düşüncesi yaklaşık iki yüzyıl ayakta kalabilmiş, ancak, bunun ardından uzun sürecek bir karanlık döneme girerek orta çağı bu şekilde uyku içinde geçirmiştir. Daha sonra da bir uyanış ve canlanma dönemi olarak nitelenebilecek bir süreç başlamıştır. Demokrasinin yaşadığı bu değişimin tohumları Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleriyle başlamış, sanayileşme süreciyle devam etmiş ve meyvelerini ancak son yüzyıl içinde verebilmiştir. Dolayısıyla, demokrasinin günümüzdeki halini almasında yukarıda anılan dönemlerin hepsinin az veya çok etkili olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Demokrasiye bakış ve onu değerlendirmede, yüz yıllar içinde oluşan bu değişimlerin, onun bugünkü haline gelmesini sağlayan tarihsel serüven içinde kısaca incelenmesi faydalı olacaktır. Bu serüven içinde hiç şüphesiz en önemli bölüm onun doğduğu, hayat bulduğu dönemdir. Çünkü modern demokrasinin, pek çok açıdan farklı da olsa, yine de, ilk ortaya çıktığı dönemlere, yani antik Yunan'a borçlu olduğu birçok şey vardır. Bu bakımdan

³⁷⁸ Robert Dahl: **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev. Levent Köker, Yetkin Yayınları, 1996, , s. 2

demokrasinin tarihsel akışını izlemeyi, onun ilk ortaya çıktığı dönemden, antik Yunan'dan başlatmak gerekmektedir. Ancak, demokrasinin günümüzde aldığı biçim üzerinde belki de en fazla etkili olan dönem Aydınlanma dönemidir. Gerçekten de, söz konusu dönemde geliştirilmiş pek çok fikir, demokrasi anlayışında köklü değişmelere neden olarak sonuçta onun günümüzdeki biçimine ulaşmasına yol açmıştır. Bu nedenle, Aydınlanma dönemini de ayrı bir alt başlık altında incelemekte fayda vardır.

1) Eski Yunan ve Roma Dönemi

Klasik demokrasi denilince akla ilk gelen dönem eski Yunan dönemidir. Daha önce de belirtildiği gibi, demokrasi köken itibarıyla antik Yunan'a ve özellikle de Atina'ya uzanmakta³⁷⁹ ve yönetimin/gücün halkın elinde olmasını ifade etmektedir. Demokrasinin bir yönetim biçimi olarak Atina'da ortaya çıkmasından önce bazı unsurları başka coğrafyalarda da görülmüş ise de³⁸⁰, o devletler demokrasinin mucitleri olarak kabul edilmemektedirler. Lipson'a göre bunun nedeni ya söz konusu devletler hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması veya oralarda demokratik olmayan unsurların çok daha fazla olması ya da bu devletlerin küçük ve daha önemsiz olmasıdır. Bu nedenle de, demokrasinin doğduğu, temellerinin atıldığı yer olarak eski Yunan'ı göstermek yanlış olmayacaktır³⁸¹. Atina demokrasisi, aynı zamanda, günümüzde adından gittikçe daha fazla söz edilen alternatif demokrasi anlayışlarından

³⁷⁹ Sartori, eski Yunan uygarlığı dendiğinde sadece Atina'yı özellikle de Perikles döneminin düşünülmesini, zira orada her şeyin kanıtlanabileceğini savunmaktadır. Bkz. Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s.310. Uygun'a göre de, Atina polisi eski Yunan'da demokrasinin görüldüğü tek polis olmasa da hem diğer demokratik polislerle ilgili eldeki bilgilerin azlığı hem de doğrudan demokrasi uygulamasının en uzun süre orada sürmesi Atina'yı antik Yunan demokrasisi dendiğinde akla gelen polis kılmaktadır. Bkz. Oktay Uygun: **Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2003, s.58 ve s. 22. Antik Yunan demokrasisi denildiği zaman onun çoğunlukla Atina polisindeki uygulanması akla gelmektedir. Benzer diğer görüşler için ayrıca bkz Leslie Lipson: **a.g.e.**, s. 28; Robert Dahl: **Demokrasi Üstüne**, s.11.

³⁸⁰ Örneğin Mukerjee "Doğu demokrasileri" isimli eserinde Çin'de var olan demokrasiyi anlatmaktadır. O'na göre Çin'i kendi kendini yöneten ve yasalara uyan bir toplum yapan sonsuz ölçüde çeşitli toplumsal amaçlar için, özgür ve gönüllülük temeli üzerine kurulmuş sayısız topluluklar ve birlikler vardır". R.Mukerjee'den aktaran C.Northcote Parkinson: **Siyasal Düşüncenin Evrimi**, Çev. Mehmet HARMANCI, 2.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984s. 155.

³⁸¹ Leslie Lipson: **a.g.e.**, s. 16

“katılımcı demokrasi” modelinin ilk uygulanma yeri olarak da kabul edilmektedir³⁸².

Hiç kuşkusuz, demokrasi eski Yunan’ın yegâne siyasal sistemi değildir. Yunanlılar çağlar boyunca birçok farklı yönetim biçimiyle yönetilmişlerdir. Monarşi, aristokrasi, oligarşi, tiranlık gibi rejimler söz konusu yönetim biçimlerinin en fazla adından söz edilenleri arasında yer almaktadır. Yönetimin kimin elinde olduğuna göre konuya bakıldığında, demokrasi diğer yönetim biçimlerinden, örneğin tek kişinin yönetimini ifade eden monarşiden ve soyluların yönetimi olan aristokrasiden ayrılmaktadır³⁸³. Başka bir deyişle, demokrasi, yönetim gücünün ve dolayısıyla da karar alma yetkisinin halkın tamamına tanınmasıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Zaten bu yönüyle de demokrasi, yaygın biçimde hayat bulmuş olan “tek kişinin veya belirli bir azınlığın iradesinin alınacak kararları belirlediği” yönetim biçimlerinin bir alternatifi olmuştur. Bu yönetim biçimlerinin bazıları dönemin düşünürlerince olumlu karşılanıp yüceltilmişken, diğer bazıları ise şiddetle eleştirilmiş, son derece kötü yönetimler olarak değerlendirilmiştir. Hemen belirtelim ki, eleştirilen rejimler arasında demokrasi ilk sıralarda yer almaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, ilk çağ Yunan filozoflarının pek çoğu kesin bir biçimde demokrasinin karşısında yer almışlardır³⁸⁴. Bu eleştirilerden bir kısmı çok sert iken, diğerleri daha ılımlı bir nitelik taşımıştır. Örneğin Platon, demokrasinin son derece sert, uzlaşmaz bir muhalifi iken, öğrencisi Aristoteles demokrasi hakkında daha az olumsuz fikirlere sahip olmuştur.

Antik Yunan’da demokrasi herkes tarafından eleştirilen bir yönetim biçimi değildir. O döneme bakıldığı zaman, onu yerenlerin yanında savunanların da bulunduğu görülmektedir. Ancak bunların sayısının son

³⁸² Robert Dahl: **Demokrasi Üstüne**, s. 12

³⁸³ Patrick Dunleavy and Brendan O’Leary: **Theories of the State- The Politics of Liberal Democracy**, New Amsterdam Books, 1987, s.4; Norman Barry: “Democracy”, **A Dictionary of Conservative and Libertarian Thought**, Ed.By. Nigel ASHFORD and Stephen DAVIES, Routledge, 1991, s. 63. Tiranlık, yani bir despotun yönetimi de bir tür monarşidir.

³⁸⁴ Eleştiriler genellikle elitist bir bakış açısını yansıtmakta olup fakir çoğunluğun varlıklı azınlığı yönetme durumuna yönelmiştir.

derece az olduğu da bir gerçektir. Dahası, ne yazık ki, bu düşünürlerin eserleri günümüze kadar bir bütün olarak ulaşabilmiş değildir. Atina demokrasisinin niteliklerini açıklayarak onu net bir biçimde savunan eserler arasından günümüze ulaşanlar arasında en kapsamlısı, Perikles'in meşhur “cenaze söylevi” dir³⁸⁵. Yine de, tüm bu özellikleriyle, demokrasinin o dönemin, olumsuz da olsa hakkında en fazla fikir üretilen yönetim biçimi olduğu söylenebilir.

Demokrasinin ortaya çıkış tarihiyle ilgili Milattan önce 5. Yüzyılın ilk yarısı üzerinde genel bir mutabakat olduğu söylenebilir³⁸⁶. Bu tarihlerde, önceki dönemlerde ve diğer yönetim biçimlerinde görülmeyen bir şekilde özgür yetişkin erkekler site yönetimine doğrudan katılma hakkına sahip olmuşlardır. Bu yönetim biçiminin en önemli özelliği, doğrudan demokrasi modeli uyarınca yurttaşların yönetim işini doğrudan doğruya kendilerinin üstlenmiş olmalarıdır. Böylece, yurttaşlar kendi kendilerini yönetmeye başlamışlardır. Her yurttaş sıra ile yöneten makamına gelmiş, sıra başkalarına geldiği zaman da oradan ayrılarak yönetilen konumuna tekrar dönmüşür³⁸⁷.

Yunanlıların içinde yaşadıkları sitenin yönetimine bu şekilde doğrudan katılarak onun işleriyle ilgilenmeleri onların yurttaş olmalarının bir sonucu ve gereği idi³⁸⁸. Her yurttaş, yurttaş sıfatını taşıdığı ve yurttaşlar için siyaset zorunlu bir faaliyet olarak kabul edildiği için böyle bir sorumluluğun altında bulunmaktaydı. Çünkü, sitenin ya da toplumun iyilik ve mutluluğunun ancak siyaset yoluyla gerçekleştirebileceğine inanılmaktaydı. Siyaset yurttaşın yaşamında o kadar önemli ve üstün bir yer almıştı ki, yurttaş onu kendi varlığının bir parçası saymakta, yapılması gerekli doğal bir eylem olarak görmekteydi. Bu suretle, yurttaşlar tam olarak kamu hizmetiyle meşgul

³⁸⁵ David Held: **a.g.e.**, s. 16

³⁸⁶ Robert Dahl: **Demokrasi ve...**, s. 15.

³⁸⁷ Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s.71

³⁸⁸ David Held: **a.g.e.**, s.17

olmaktaydılar³⁸⁹. Farklı yetiştirme biçimine ve görüşlere sahip yurttaşlar siyaset kanalıyla kendi düşüncelerini, diğerlerini ikna yoluyla ifade etme imkânına sahip oluyorlardı³⁹⁰. Yurttaşlar, yönetim sürecinde meclislerde konuşma özgürlüğünün sağladığı bir ortamda özgür ve sınırsız bir şekilde konuşabilmekteydi³⁹¹. Ayrıca, Eski Yunan demokrasisinin önemli yönlerinden biri kamu hizmet ve görev alanının sadece meclisle sınırlı olmamasıydı. Bu bağlamda yurttaşlar sadece meclis oturumlarına katılmıyor, aynı zamanda diğer pek çok kamu kurumlarında da görev alıyorlardı³⁹². Kamu görevlerini hangi yurttaş veya yurttaşların yerine getireceğini belirlemek için de yaygın bir biçimde kur'a, seçim ya da sıra usulü uygulanmaktaydı³⁹³. Görüldüğü üzere, antik Yunan demokrasisinde yurttaşların görev almalarını belirleyen temel kriter, servet veya mertebe gibi sübjektif özellikler değildi. Ayrıca, bu yöntem, yurttaş olma yeterliliği bulunan tüm Yunanlıların kamu görevlerinde bulunma hususunda eşit şans ve imkânı sahip olmalarını sağlamaktaydı. Bu noktadan bakıldığında, antik Yunan sitelerinde uygulanan doğrudan demokrasi anlayışının bazı özelliklerini günümüze miras bıraktığı inkâr edilemez. Her ne kadar bu özellikler günümüz standartlarının bir hayli altında olsa da, yine de, bunların değersiz oldukları söylenemez. Bu bağlamda zikredilmesi gereken özelliklerden bilhassa yurttaşlar arası eşitlik, özgürlük³⁹⁴, hukuk ve adalete saygı gibi ilkeler, o dönem demokrasisinin temel ilkeleridir. Bu ilkeler sonraki dönem siyaset felsefesini ciddi biçimde etkilemiştir³⁹⁵.

³⁸⁹ Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s. 305; Robert Dahl: **Demokrasi ve...**, s. 21-23

³⁹⁰ David Held: **a.g.e.**, s.18

³⁹¹ David Held: **a.g.e.**, s.18

³⁹² Robert Dahl: **Demokrasi ve...**, s. 17-24

³⁹³ Ağaoğulları'na göre antik Yunan demokrasi modelinde kamu görevlerine kura yöntemiyle belirlenerek atanmak seçimle belirlenmekten daha demokratik bulunmaktaydı. Bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları: **Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi**, Verso Yayınları, Ankara, 1989, s.22 n48

³⁹⁴ O dönemin sağladığı özgürlüklerle ilgili farklı görüşlerin bulunduğu söylenmelidir. Bazılarına göre o dönem geniş bir özgürlükler dönemi iken bazılarına göre ise özgürlük ismi aldattıcıdır. Zira, o dönemdeki özgürlükler ancak kolektivite ekseninde ve onun müsaade ettiği ölçüde olabilmekteydi. Ayrıca, Uygun'un da ifade ettiği üzere, Atina'lının evrensel bir özgürlük anlayışları yoktu. Bkz. Oktay Uygun: **a.g.e.**, s. Bu durum, Eski Yunan'da özgürlüğün tüm insanlara tanınan bir özellik olarak görülmemeyip sadece, belli niteliklere sahip küçük bir kesimin o da ancak belli sınırlar içinde kullanabileceği bir ayrıcalığı olarak görüldüğünü göstermektedir.

³⁹⁵ David Held: **a.g.e.**, s. 15

Bununla birlikte, Antik Yunan demokrasisinin özelliklerinin günümüz demokrasisiyle çeliştiği birçok nokta vardır. Bu demokrasi anlayışı günümüzde egemen olan modern demokrasi anlayışından esaslı surette farklıdır. Hatta, eski klasik demokrasi ile günümüzün modern demokrasisi arasında neredeyse bir isim benzerliğinden başka ortak bir şey bulunmamaktadır. Bu bakımdan klasik demokrasiyi, özellikle de Atina'da uygulanan türüyle, günümüz demokrasilerinin küçük bir modeli olarak görmek mümkün değildir³⁹⁶. Böyle bir benzerliği imkânsız kılan bir takım farklılıkların varlığından söz edilebilir. Bu farklardan en önemlisi ve belirgin olanı halkın siyasal sürece katılım biçiminde yaşanan değişimdir. Buna göre, klasik dönemin yegâne demokrasi biçimi doğrudan demokrasi olup 18. YY sonuna kadar demokrasi sadece doğrudan demokrasi biçiminde anlaşılmıştır. Doğrudan demokrasi, sahip olduğu özellikleriyle daha sonraları ortaya çıkacak olan diğer demokrasi biçimlerinden kesin çizgilerle ayrılmaktadır. Bu demokrasi modelinin en önemli özelliği siyasal katılımın sadece doğrudan katılım biçiminde gerçekleşmesiydi³⁹⁷. Yani, katılım süreci başkaları üzerinden gerçekleşmemekte, halkın doğrudan katılımıyla hayat bulmaktaydı. Yurttaşlar, çeşitli toplumsal sorunlarla ilgili çözüm yolları bulabilmek için kendileri adına hareket edecek profesyonellere (temsilcilere) ihtiyaç duymamışlardı. Bunun anlamı bu dönemde profesyonel bir siyasetçi sınıfının bulunmadığıdır. Bu nedenle de, söz konusu dönemde yöneten (ya da hükümet) - yönetilen ve devlet - sivil toplum gibi ayrımlar ortaya çıkmamıştır³⁹⁸. Bunun yerine halk, kararların alınacağı toplantılara bizzat katılarak alınan kararlarda doğrudan söz sahibi olmaktaydı. Antik Yunan'da halk, kendisini ilgilendiren hemen her çeşit sorunun (savaş, barış, vergilendirme, yatırımlar vb. gibi) çözümüne ilişkin kararları belli zamanlarda toplanarak hep birlikte almaktaydı. Halk bu sayede, yönetimi kendi elinde tutmuş olmaktaydı. Ayrıca, bu dönemde halk yönetime doğrudan katıldığı için aynı zamanda hem yöneten hem de yönetilen konumundaydı. Bu bakımdan, orijinal anlamıyla demokraside

³⁹⁶ H.B.Mayo: **a.g.e.**, s. 29

³⁹⁷ Barry Holden: **a.g.e.**, s.2

³⁹⁸ Andrew Heywood: **Political Theory – An Introduction**, 3rd. Ed. Palgrave Macmillan, 2004, s.224

herhangi bir toplumsal grubun, sınıfın ya da çıkarın yönetimi söz konusu olmamaktaydı³⁹⁹.

Yönetime halkın doğrudan katılması sistemi, aynı zamanda, kararların keyfî olarak alınmasını da önlemekteydi. Zaten, Atina'da demokrasi, bu yönüyle tiranlığın, yani keyfî yönetimlerin bir alternatifi olarak algılanmaktaydı. Gerçekten de, demokraside, yukarıda anılan yönetim biçimlerinde olduğu gibi, kararların keyfî biçimde alınması durumu söz konusu değildi. Zira sistem/süreç buna imkan verecek biçimde işlememekteydi. Bütün yurttaşlar (halk) mecliste bir araya gelerek mevcut sorunların çözümüne ilişkin görüşlerini dile getirmekte ve bu toplantılar sonunda da çoğunluğun görüşü hangi yönde ise kararlar da ona göre şekillenmekteydi. Bu bakımdan, tek bir kişi ya da grup iradesinin doğrudan yönetime yansması ihtimali, en azından teorik açıdan mümkün değildi⁴⁰⁰.

Diğer yandan, o döneme egemen olan doğrudan demokrasi uygulamalarının günümüzde geçerliliği ancak çok sınırlı düzeyde söz konusu olabilmektedir. Antik dönemde görülen doğrudan demokrasi biçiminin günümüz toplumlarında sürekli olarak uygulanabilmesi teknik açıdan mümkün değildir⁴⁰¹. Antik Yunan'da böyle bir modelin uygulanmasını mümkün kılan temel etken, o dönemin sosyal örgütlenme biçimi olan site devletlerinin hem coğrafi hem de demografik açıdan küçük bir yapıya sahip olmasıdır. Ayrıca, bu modelin zamanımızda uygulanmasının tercihe şayan olup olmadığı düşünüldüğünde, muhtemelen pek de olumlu görüşlerin bulunduğu söylenemez. Gerçekten de, doğrudan demokrasi anlayış ve uygulaması

³⁹⁹ David Robertson: **a.g.e.**, s.136

⁴⁰⁰ Karl Popper: **a.g.m.**, s.26. Aslında, Yunan'lılar da yönetimin halkın elinde olmasının tiranlığı engellemeye yetmeyebileceğinin farkındaydılar. Zira, pekâlâ halkın oylarıyla popüler bir lidere despotik yetkilerin verilmesi mümkündür. Başka bir deyişle halk oylaması, keyfî kararlara kapı aralamak anlamında ters sonuçlar vermeye açık bir yöntemdir. Bkz. Karl Popper: **a.g.m.**, s.26

⁴⁰¹ Ancak, bu konuda farklı düşünenler de vardır ve onları farklı düşünmeye iten faktör teknolojik gelişmelerdir. Bu kesimlere göre modern teknolojiye yaşanan hızlı ve büyük gelişmeler, halkın yönetim sürecine (aktif) katılımı yönünde olumlu biçimde kullanılabilir. Bkz. Andrew Heywood: **Political Theory**, s.224

teknik açıdan mümkün olsa bile, bu, pek arzu edilen bir yöntem değildir⁴⁰². Eski dönemdeki doğrudan demokrasi uygulamalarına ilişkin değerlendirmelerde de olumsuz görüşlerin mevcut olduğu görülmektedir. Araştırmalara göre, o dönemde uygulanan doğrudan demokrasi modeli pek de sağlıklı sonuçlar doğurmamıştır. Gerçekten de, yapılan araştırma ve çalışmalar, Atina gibi bir site devletinde bile çok kırılgan bir yapıya sahip olan doğrudan demokrasi uygulamasının bazı olumsuz sonuçların ortaya çıkmasını kolaylaştırdığını göstermiştir⁴⁰³.

Bunun yanı sıra, antik Yunan demokrasisi o dönemin şartlarında büyük bir başarı olmasına rağmen günümüz standartları açısından bakıldığında çok ciddi eksik ve kusurlar barındırmaktaydı. Bu bağlamda, her şeyden önce, “halk” (demos) sözcüğünün içeriğinin antik Yunan döneminde bugünkünden çok büyük ölçüde farklı olduğu belirtilmelidir⁴⁰⁴. Bu farklılık, klasik (eski) demokrasinin halk anlayışının ciddi biçimde kısıtlayıcı olmasından kaynaklanmaktadır. zira, Antik Yunan demokrasi anlayışında halk yani demos, çok dar bir toplumsal kesimi içermekteydi. O dönemde halk sadece yurttaş denilen insanlardan oluşmaktaydı. Örneğin, Atina demokrasisinde kadınlar, yabancılar, köleler, 30 yaşın altındaki erkekler ve askerlik yapmayanlar (silah taşımayanlar) yurttaş olarak kabul edilmemekte, dolayısıyla da halk kavramı içinde yer alamamaktaydılar. Bu durumun siyasal

⁴⁰² Bunun en büyük nedenlerinden birinin halkın uzmanlık bilgisinden yoksun oluşu ve yönetim sürecine ilgisiz olduğu düşünülmektedir. Doğrudan demokrasi anlayışı halkın bilgisizlik ve ilgisizliğinin yaratması muhtemel olumsuz sonuçları önlemeye muktedir bir yöntem değildir. Halk uzmanlık gerektiren yönetim işinin altından yeterli eğitim ve uzmanlık bilgisi olmadığından kalkamayacaktır. Bunun yanında karar alma sürecine doğrudan katılan yurttaşların kendi menfaatlerini daha fazla ön planda tutma eğiliminde olacakları ileri sürülmektedir. Bu da sonuçta çeşitli sosyal çatışmalara yol açabilecektir. Bkz. Andrew Heywood: **a.g.m.**, s. 74

⁴⁰³ Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s. 304–305. Sartori, bu olumsuz sonuçlardan birinin ekonomik alanda görüldüğünü yazmaktadır. O’na göre doğrudan katılımın yurttaşlar üzerine yüklediği yükümlülüklerin fazlalık ve yoğunluğu onları başka işlerle uğraşamaz duruma sokmuş ve bu da sonuçta ekonomik durgunluk ya da çöküntü gibi ağır sorunlara yol açmıştır. Diğer olumsuz sonuçlar için bkz. Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s.305

⁴⁰⁴ Gerçi demosun oluşumuyla ilgili sınırlılığa işaret etmekte kullanılan en bilindik örnek Eski Yunan demokrasisi olsa da Dahl’ın da işaret ettiği üzere, demosun, yani yönetme hakkına sahip yurttaşların kimlerden oluşacağı sorunu demokrasinin her zaman için en ciddi sorunlarından biridir. Nitekim son zamanlara gelinceye kadar dışlamaya maruz kalan toplum kesimleri hiç de az değildi. Günümüzde de dışlayıcılığın çeşitli biçimlerde sürdüğü görülmektedir. Bkz. Robert A Dahl: **Demokrasi ve...**, s. 4-5

sürece yansması ise halkın tamamının değil, yurttaş kimliğini kazanmış sınırlı sayıda kişilerin demokrasinin süjesi olarak kabul edilmesi ve karar alma süreçlerine doğrudan bu kişilerin katılmaları biçiminde gerçekleşmekteydi⁴⁰⁵. Halkın geri kalan büyük kısmı ise katılımın dışında tutulmaktaydı⁴⁰⁶.

Dahası, yurttaşlık ana babanın her ikisinin birden Atina yurttaşı olması şartına da bağlıydı. Doğal olarak, tüm bu kısıtlayıcı şartlar, yurttaş olabileceklerin sayısını da azaltmaktaydı. Bunun sonunda da yalnız küçük bir kesim, demokrasinin işlediğinin göstergesi olan aktif halk kitlesi içinde yer alabilmekteydi. Bunlar yurttaş sıfatını elde etmiş ve yönetime doğrudan katılıp fikir beyan etme hakkına sahip olan kimselerdi. Ayrıca, daha objektif farklar da bulunmaktadır. Bunlardan biri, demokrasinin içinde hayat bulacağı siyasal örgütlenme alanının hacmiyle ilgilidir. Bu bakımdan demokratik sürece katılacakların sayısı fazla olmamalıydı. Zira, aksi takdirde bu, demokrasinin işleyişi üzerinde ciddi sıkıntılar doğurabilirdi. Bu bağlamda ideal bir halkın nüfusu 5.000–10.000 arası olarak kabul edilmekteydi.

Görüldüğü üzere, antik demokraside eşitlik, özgürlük ve insanın birey olarak algılanması noktalarında ciddi eksiklikler bulunmaktaydı. Demokrasi terimi o dönemde mevcut olmakla birlikte, onun gerektirdiği ne siyasal ve hukuksal eşitlik, ne bireysel özgürlük ne de bireyin, insan olarak kişilik hakkı söz konusuydu⁴⁰⁷. Başka bir deyişle, antik demokrasi sınırlı bir eşitlik(siyasal ve hukuksal) ve özgürlük ortamında hayat bulmuştur. Bu dönemde özgürlük

⁴⁰⁵ Ancak, Sartori'ye göre o dönemde de her zaman ve her durumda yönetenlerle yönetilenlerin aynı oldukları düşünülmemelidir. Bütün demos tam bir eşitlik içinde yönetim mekanizmasını oluşturmamaktaydı. Söz konusu dönemde de liderler bulunmaktaydı ve bunlar belli görevler için kura veya seçimle belirlenip iş başına gelmekteydi. Ancak, bu gerçeğe rağmen yine de antik Yunan demokrasisi doğrudan demokrasinin bugünkü anlamına en çok uyan ve uygulanma sıklığı olarak da en fazla olduğu dönemdir. Bkz. Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s. 303

⁴⁰⁶ Manfred G. Schmidt: **a.g.e.**, s.113

⁴⁰⁷ “Antik çağlardaki kentlerde insanların özgürlüklerden yararlandıkları inancı, kişinin yapabileceği en büyük hatalardan biridir. Antik çağda yaşayan insanın özgürlükle uzaktan yakından bir ilişkisi olmadığı gibi bu konuda en ufak bir düşüncesi de yoktu... Siyasal haklara sahip olmak, oy vermek, magistrat için aday göstermek ve yargıç olarak atanabilmek; işte özgürlükten anlaşılan buydu. Ancak bu sayılanlar insanların devletin daha az kölesi olmasını sağlayamamaktaydı”. Sartori, Fustel de Coulangesin eski demokraside özgürlüğün yeri üzerine yaptığı yukardaki değerlendirmeyi onaylayarak antik çağda modern standartlarda özgürlükten bahsedilemeyeceğini savunmaktadır. Bkz, Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s.308

ve eşitlik herkese tanınmış haklar değildi. Bu haklardan halkın yalnız yurttaş sıfatını taşıyan küçük bir kesimi yararlanabilmekteydi. Yurttaşlık, toplumu oluşturan tüm yetişkinlere tanınmış bir hak olmadığından, eşitlik sadece yurttaşlardan oluşan küçük bir azınlık için söz konusuydu. Toplumun geri kalan kısmı hayatını eşit olmayan bireyler olarak devam ettirmek zorundaydı. Ayrıca, özgürlük de ona sahip olanlar için geniş kapsamlı değildi. Özgürlük, ancak büyük sınırlamalar içererek bunu kullanacak olanlara tanınmıştı. Nitekim Atinalılar da kendilerini bütünüyle sınırsız ve bağımsız hareket edebilecek varlıklar olarak görmemişlerdir. Başka bir deyişle, eylem ve söylemlerinde sınırlamaların ve bağımlılıkların olması gerektiğini kabul etmişlerdir. Bu kabulü de başkalarının keyfi iradesine boyun eğme ile kanunlara saygı temelinde ve iradi olarak uyma biçiminde bir ayrımla haklılaştırmışlardır⁴⁰⁸. Bu durumu farklı bir biçimde ifade eden Benjamin Constant, eskilerin özgürlük anlayışının, siyasal iktidarın kollektif olarak doğrudan kullanımı olduğunu ileri sürmüştür. Bunun anlamı, özgürlüğün münhasıran siyasal hayata katılma⁴⁰⁹ ve bu suretle de sitenin (polisin) yönetiminde bulunma anlamına gelmesiydi. Oysa, günümüz demokrasisinin en temel özelliklerinden biri olan bireysel özgürlük insanın öncelikle birey olarak ele alınmasını gerektirmekte ve bir takım haklarla birlikte ele alınmaktadır.

Eski dönemde özgürlüğün anlam ve kapsam bakımından ciddi biçimde kısıtlı olmasının temel nedeni, insanın kendisini bütünüyle mensup olduğu toplum ve devlete adanmak ve bunun bir gereği olarak da kendi amaç ve menfaatlerini bütüne feda etmek zorunda oluşuydu. Bu yüzden de kişi, kendine ait özel bir kişiliğe veya kişilik hakkına sahip değildi. O kadar ki, kişi tam anlamıyla içinde yaşadığı toplumda yani kollektivitede yok olmuştu. İnsandan böyle bir fedakârlık beklenmesinin temel nedeni, yurttaşların içinde yaşadıkları sitenin iyilik ve selametinin sürmesi kaygısıydı. Bunun için de

⁴⁰⁸ George Sabine: *Siyasal Düşünceler Tarihi - Eski Çağ- Orta Çağ*, Cilt1, Sevinç Matbaası, 1969, s. 15

⁴⁰⁹ Oktay Uygun: *a.g.e.*, s.58-59

kişisel çıkarlarla kamusal çıkarlar arasında çıkabilecek muhtemel çatışmaların önüne geçilmeliydi⁴¹⁰. Bu anlayış, yurttaş olmanın temel bir gereği idi ve böyle davranmak kişisel tatmin ve onurlu bir yaşamın anahtarı olarak sunulmaktaydı⁴¹¹. Gerçekten de, yurttaşın kendini sitesine adanması o kadar teşvik edilmekteydi ki, en önemli ve neredeyse tek göstergesi siteye (polise) hizmet etmek olan yurttaşlık, insanın en üst onur noktası olarak görülmekteydi. O kadar ki, yurttaşın ölümsüzlüğe ulaşması, öldükten sonra arkasından siteye hizmet ettiğinin söylenmesi şartına bağlanmıştı⁴¹². Böyle bir şart ya da gereklilik olmasa, rahatlıkla kamusal çıkar/ortak yarar gibi ilkeler göz ardı edilebilir ve bu da sitenin sonu olabilirdi. İşte, kişinin sahip olduğu özgürlük ve hakları belirleyen temel unsur sitenin ayakta kalması arzusudur. Her ne kadar o dönemde yaşayan yurttaşların da bazı haklara sahip olduğu ifade edilse de, bu haklar onun doğuştan getirdiği haklar olmayıp, sadece yurttaş olmasının bir sonucuydu. Bu nedenle, insanın doğuştan bazı haklara sahip olduğu görüşü, eski dönemde mevcut değildi. Hak sahibi olmak, aktif yurttaş olmaya bağlıydı⁴¹³. Özgürlüğün sınırlı olduğu bir ortamda ise, hakların da sınırlı ve kısıtlı bir çerçevede hayat bulduğunu söylemeye gerek bile yoktur.

O dönemdeki hakların niteliğiyle ilgili olarak, onların da tıpkı özgürlük gibi kamusal fayda veya çıkar temelinde şekillendirilmiş olduğu belirtilmelidir. Gerçekten de, yurttaş olmak kamu yararını, ortak çıkarı kendinden önde görmeyi gerektirdiği için o dönemdeki yurttaşın sahip olduğu haklar, bireysel özel haklardan çok kamusal haklar⁴¹⁴ şeklinde hayat bulmuştur. Dolayısıyla, Yunan demokrasisinin özellikleri arasında yurttaşların meclislerde özgür ve sınırsız bir şekilde konuşabilmeleri sayılsa bile, bunun gerçeği pek de yansıtmadığı yukarıda zikredilmiş olan nedenlerden anlaşılmaktadır.

⁴¹⁰ Robert Dahl: **a.g.e.**, s.22

⁴¹¹ David Held: **a.g.e.**, s. 17

⁴¹² Bernard Crick: **Democracy...**, s.23

⁴¹³ Bernard Crick: **Democracy...**, s.24

⁴¹⁴ David Held: **a.g.e.**, s. 17

Yurttaşlar, meclislerde ileri sürecekları fikirlerin sitenin bütünlüğüne zararlı olabilecek nitelikte olmamasına dikkat etmek zorundaydılar.

Bu durum, söz konusu demokrasi modelinde özel yaşam, kamusal yaşam biçiminde net bir ayrımın bulunmadığını, özel yaşamın ancak kamusal yaşam ve çıkarın gerekleriyle çelişmediği takdirde bir anlam taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla, eski Yunan'da özel yaşam ancak kamusal yaşamın gölgesinde var olabilmiş⁴¹⁵, yurttaşın bireysel haklara sahip özgür insan sıfatını taşıması gibi bir durum uygulamada pek mümkün olmamıştır⁴¹⁶.

Roma dönemine bakıldığında, halkın kendi kendini yönetmesi ilkesinin aynı dönemlerde Roma'da da uygulanmakta olduğu görülmektedir. Ancak, Yunan ve Roma siteleri arasındaki fark, Roma şehirlerinde demokrasinin başka bir adla anılmasıdır. Romalılar yönetim biçimlerine isim olarak demokrasi yerine, "cumhuriyet" adını vermişlerdir.

Bu farklılıktan, Roma döneminde görülen demokrasi uygulamalarının çok değişik olduğu anlamı çıkartılmamalıdır. Gerçi böyle düşünmek için yeterli sebep bulunmakla birlikte, aslında uygulamalar arasında büyük farklılıklar yoktur. Yunan ve Roma dönemleri arasında halkın kendini yönetmesi ilkesi açısından önemli farklılıklar bulunduğu düşüncesine yol açan etken, "cumhuriyet" kavramıdır. Zira, cumhuriyet etimolojik olarak şey anlamına gelen "res" ve toplum (herkes) anlamına gelen "publicus" kelimelerinden oluşmakta ve böylece de "topluma (herkese) ait olan şey" şeklinde bir anlam taşımaktadır⁴¹⁷. Burada ilk bakışta halkın bir kısıtlama olmaksızın daha geniş bir topluluğu kapsadığı akla gelebilir. Ne var ki, demokrasi ile cumhuriyet kavramlarının içerdikleri bireyler yönünden birbirlerinden pek de farklı olmadıkları görülmektedir. Roma'da yurttaşlığın müttefiklere ve hatta

⁴¹⁵ David Held: **a.g.e.**, s.17

⁴¹⁶ Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s. 308–310. David Held de insanı, haklara sahip bireyler olarak gören liberal nosyonun antik Yunan demokrasisinin özellikleri arasında bulunmadığını vurgulamaktadır. Bkz. David Held: **a.g.e.**, s.15

⁴¹⁷ Robert Dahl: **a.g.e.**, s.12

fethedilmiş ülke elitlerine bahşedilmesi imkânının bulunması bile⁴¹⁸, yurttaşlığın çok farklı ve geniş kesimleri kapsadığı izlenimi vermemelidir. Çünkü, Roma döneminde de toplumu oluşturan tüm kesimlerin yurttaş sıfatına sahip olmadıkları bir gerçektir. Bu bakımdan, tıpkı Atina demokrasisinde olduğu gibi, Roma Cumhuriyet’inde de halkın sınırlı bir anlam ve içeriği vardır⁴¹⁹.

Halkın yönetimi ilkesinin Roma’da Atina uygulamalarından farklı biçim aldığı bir gerçektir. Buna yol açan etkenlerin başında nüfus ve coğrafi genişlik gelmektedir. Roma, sahip olduğu topraklar yönünden Atina’dan kat kat büyüktü. Devamlı fetihlerle büyüyen Roma Cumhuriyeti birçok bölgeyi egemenliği altına almıştı. Bu büyüme doğal olarak nüfusa da yansımıştı. Roma Cumhuriyeti Atina’ya oranla sayıca çok daha fazla insan barındırmaktaydı. Toprak ve nüfus alanlarında görülen bu farklılık, doğal olarak Roma’nın yönetim biçimini etkilemiştir. Ancak, bu etki olumsuz anlamda bir etkidir. Şöyle ki, Roma söz konusu büyüklüğüne uygun katılım ortamlarını geliştirmekte başarısız olmuştur. Gerçekten de, Dahl’ın belirttiği üzere, Roma’da da tıpkı Atina demokrasisinde olduğu gibi yurttaşların katıldıkları meclisler mevcut olmakla birlikte, bunların ülkenin geneline yayılması sağlanamamıştır. Bu meclislerin merkezde bulunması tercih edilmiştir. Bu da sonuçta çok büyük olan devletin dört bir tarafında yaşayan halkın meclislere girmesini engellemiştir⁴²⁰. Roma’da, Atina’da olduğu gibi yurttaşları mevcut sorunlar hakkında karar vermek üzere belli bir yere toplamak imkânı mevcut olmamıştır.

Bu, önemli bir olgudur. Zira, bu olgu cumhuriyet yönetiminin yıkılmasına yol açan nedenlerden birini oluşturmuştur. Gerçekten de, halkın huzursuzluğu, savaşlar, militarize olma, yozlaşma ve halkın yönetime katılmada yaşadığı güçlüklerin birleşmesi sonunda cumhuriyet yönetimi

⁴¹⁸ Bernard Crick: **Democracy...**, s. 30

⁴¹⁹ Robert Dahl: **Demokrasi Üstüne**, s.13

⁴²⁰ Robert Dahl: **Demokrasi Üstüne**, s.13

zayıflamış ve nihayet M.Ö 44'te Sezar'ın öldürülmesinin ardından Roma, Cumhuriyete veda ederek İmparatorluk şeklinde yönetilmeye başlanmıştır⁴²¹.

2) Orta Çağ ve İtalyan Şehir Cumhuriyetleri (city republics)

Demokrasi uygulamasının Orta Çağ boyunca derin bir sessizliğe büründüğü söylenebilir. Gerçekten de, bu dönem boyunca halkın kendini yönetmesi usulüne rastlanmamıştır. Aynı zamanda, Orta Çağda demokrasinin siyasî felsefesini zenginleştirecek fazla bir eser de ortaya çıkmamıştır⁴²².

Antik Yunan'da halkın kendini yönetme biçiminde görülen doğrudan demokrasi uygulamasının ortadan kalkmasının üzerinden uzunca bir süre geçtikten sonra, Avrupa'da kendi kendini yönetme anlayışının yeniden canlanmasına tanık olunmuştur⁴²³. Halkın kendi kendini yönetmesi düşüncesinin canlanarak yeniden ortaya çıkması için yaklaşık on ikinci yüzyıla kadar beklemek gerekmiştir. Bu dönem aşağı yukarı Rönesans İtalya'sının şehir cumhuriyetleri (city republics) dönemine denk düşmektedir. İtalyan şehir cumhuriyetlerinde demokrasinin gerçekleşebilmesinde bu yerleşim yerlerinin tıpkı eski Yunan demokrasi uygulamalarına imkân veren büyüklükte yerleşim yerleri olması önemli rol oynamıştır. Gerçekten de, bu yerleşim birimleri küçük şehir devletleri biçiminde örgütlenmişlerdi⁴²⁴.

Ancak, halkın yönetimi anlayışında yaşanan bu uyanış doğrudan demokrasi fikri etrafında değil, Cumhuriyet (respublica) fikri çerçevesinde gerçekleşmiştir⁴²⁵. Ayrıca, İtalyan şehir cumhuriyetlerinde görülen uygulamaların günümüz demokrasi anlayış ve uygulamalarından çok uzak olduğunun altını da çizmek gerekir. Bununla birlikte, bu dönemin, daha sonraki yüzyıllarda ortaya çıkacak olan modern demokrasi anlayışına büyük

⁴²¹ Robert Dahl: **Demokrasi Üstüne**, s. 14

⁴²² David Held: **a.g.e.**, s. 38

⁴²³ David Held: **a.g.e.**, s. 69

⁴²⁴ Robert Dahl: **Demokrasi Üstüne**, s. 14

⁴²⁵ Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s. 311; David Held: **a.g.e.**, s. 40

katkıları olmuştur. Gerçekten de, bu dönemin 17 ve 18. Yüzyıllarda İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa üzerinde inkâr edilmesi güç etkileri olmuştur⁴²⁶.

Antik Yunan'dan sonra gelen uygulamalarda demokrasi yerine cumhuriyet sözcüğünün kullanılması tesadüfî değildir. Hemen belirtelim ki, bu devletler bilinçli olarak demokrasi sözcüğünü kullanmamışlardır. Bunun temel nedeni, demokrasi sözcüğünün sahip olduğu olumsuz çağrışımdır. Çünkü, söz konusu dönemde demokrasi kötü bir yönetim biçimi olarak görülmekteydi. Gerçekten de, o dönemde, demokrasi, Antik Yunan uygulamasıyla özdeşleştirilerek, karışıklıkların ve çekişmelerin kaynağı sayılmaktaydı. Demokrasi denildiğinde akla, neredeyse her zaman, “fakirler” ve “ayak takımı” gelmekteydi. Demokrasi ayak takımının politikalarıyla özdeşleştirilmekteydi. Demokraside fakirlerin kayırıldığına inanılmaktaydı⁴²⁷. Bu düşünce biçimi sonraki çağlarda da, ta 19. Yüzyıl sonu ile 20. Yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir. Bu nedenle, Latince “res publicus”, yani “topluma (herkese) ait olan şey” anlamına gelen Cumhuriyet sözcüğü, iktidarın halka ait olması anlamına gelen demokrasi sözcüğüne tercih edilmiştir⁴²⁸.

Aynı duruma Amerika Birleşik Devletleri anayasasının hazırlandığı dönemde de rastlanmıştır. O dönemde de, Amerika Birleşik Devletleri anayasasını hazırlayanların çoğunun demokrasi kavramına sıcak bakmadığı bilinen bir gerçektir. Bu nedenle de, demokrasi sözcüğünü kullanmamaya büyük bir özen gösterilmiş, onun yerine başka bir kavram, hükümet sistemlerini adlandırmakta kullanılan kavram tercih edilmiştir. Bu kavram “cumhuriyet” kavramıdır. Görüldüğü üzere, Amerika Birleşik Devletleri anayasasını yapan Kurucu Babalar, demokrasi ile cumhuriyet arasında bilinçli bir ayrıma gitmişlerdir. Bu ayrımı en iyi biçimde Madison'un yaptığı söylenebilir. Madison'a göre demokrasi ile cumhuriyet arasındaki fark, temsil

⁴²⁶ David Held: **a.g.e.**, s. 69

⁴²⁷ David Held: **a.g.e.**, s. 42

⁴²⁸ Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s. 311–312

unsurudur. Şöyle ki, bir demokraside insanlar (az sayıda) bir araya gelerek bizzat, yani doğrudan yönetimde bulunurlarken, bir cumhuriyette bunu temsilcileri aracılığıyla gerçekleştirirler. Bu suretle, cumhuriyet daha çok temsili sistemin varlığına işaret etmektedir⁴²⁹.

II) Modern Demokrasi: Liberal Demokrasi Anlayışının Gelişimi

Yeni bir demokrasi anlayışı geç şekillenmeye başlamıştır. Yeni bir demokrasi modeli ya da anlayışı antik Yunan demokrasisinin çökmesinden uzun bir süre sonra ortaya çıkabilmiştir. Çok uzun bir dönem egemen olan klasik demokrasi anlayışı ancak 19. Yüzyıldan itibaren yerini yeni bir anlayışa bırakmıştır. Bu yeni anlayış eski anlayışın aynısı olarak değil, yeni bir çehreyle ortaya çıkmıştır. Yeni bir demokrasi modelinin ortaya çıkmasının temel nedeni ise, mevcut demokrasi anlayışının zamanın şartlarında uygulanmasının artık neredeyse imkânsız hale gelmiş olmasıdır. Bu şekilde, yeni kriterlere, yani eski demokrasinin ilke ve değerlerinden farklı ilke ve değerlere dayanarak gelişen yeni demokrasi, “modern demokrasi” olarak anılmaktadır. Gerçekten de, modern demokrasi anlayışı gözle görülür önemli değişikliklerle birlikte ortaya çıkmıştır. Ancak, yeni ilke ve değerlere dayanan modern demokrasinin kendiliğinden ve kolayca ortaya çıktığı söylenemez. Lipson’un tezi de bunun normal karşılanmasına hizmet edecek niteliktedir. Buna göre, bir fikir veya kurumun ilk uygulanmasından sonra onun tekrar yaygın olarak yeniden uygulanması veya genel olarak benimsenmesine ilişkin şartların oluşması çok uzun zaman alabilmektedir. Bu durum demokrasinin yeniden ortaya çıkmasında da etkili olmuştur⁴³⁰. Yeni demokrasi bir takım önemli ve sağlam temeller üzerinde yükselmiştir. Bu temeller, demokrasinin uzun süren sessizlik döneminde ortaya atılan fikir ve görüşlerden oluşmaktadır. Ancak, bu arada söz konusu fikir ve görüşlerin büyük bir kısmının demokrasi idealine hizmet etmek amacıyla ortaya atılmadıklarını

⁴²⁹ Robert Dahl: **Demokrasi Üstüne**, s. 16; Leslie Lipson: **a.g.e.**, s. 37

⁴³⁰ Leslie Lipson: **a.g.e.**, s.32

belirtmek gerekir⁴³¹. Gerçekten de, bu fikir ve görüşler, onları ortaya atanlarca yeni demokrasiye hayat versin diye geliştirilmemişlerse de, modern demokrasinin şekillenmesinde doğrudan etkili olmuşlardır.

Bu değişiklikler başlıca birkaç noktada gerçekleşmiştir: Bunlar; kısaca ifade etmek gerekirse, halkın yönetime katılma biçimi, halkın hangi toplumsal kesimlerden meydana geleceği ile halk egemenliğinin sınırlandırılması ilkeleridir. Bu açıdan bakıldığında, modern demokrasi anlayışı, artık demokrasinin sadece etimolojik anlamda anlaşılıp tanımlanmadığını göstermektedir. Başka bir deyişle, demokrasinin klasik anlamı, günümüz demokrasisinin yegâne anlamı olma vasfını yitirmiştir. Dolayısıyla da, klasik yaklaşım, gerçek demokrasiyi bize anlatmakta yetersiz kalmaktadır⁴³². Halen günümüzde demokrasiyi sadece etimolojisine dayanarak anlama çabaları varsa da bunların savunulan ve rağbet gören yaklaşımlar olduğu söylenemez.

Yukarıda da belirtildiği gibi, değişikliğin görüldüğü alanlardan ilki, halkla ilgilidir. Ancak, yaşanan bu değişiklikten, halk tarafından yönetim ya da egemenliğin halka dayanması ilkesinin, demokrasi açısından artık bir anlam taşımadığı sonucu çıkartılmamalıdır. Bilakis, egemenliğin halka dayanması ilkesi demokrasinin hala zorunlu bir şartı olup onun monarşik ya da oligarşik rejimlerden ayrılmasını sağlayan temel kriterdir. Zira, demokrasi için halktan başka başvurulacak bir kaynak yoktur⁴³³. Bununla birlikte, yeni demokrasi modelinde, halkın rolünde bir değişiklik yaşanmıştır. Bu da, halkın ülke yönetimine katılmadaki “doğrudan rolünün”, “dolaylı rol”e dönüşmesinden ibarettir. Daha açık bir ifadeyle, halkın yönetime katılma biçimi değişmiş, klasik modelde görülen eski katılım biçimi yerine yeni bir katılım biçimi gelişmiştir. Bu yeni katılım biçimi, halkın yönetime dolaylı şekilde katılmasıdır. Demokrasi artık günümüzde halkın yönetime doğrudan katılımı şeklinde anlaşılmamaktadır. Bunun yerine halk, yeni modelde ülke yönetimine

⁴³¹ Leslie Lipson: **a.g.e.**, s.49

⁴³² Mustafa Erdoğan: **Demokrasi, Laiklik...**, s.8

⁴³³ Ömer Çaha: **Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi**, İz Yayıncılık, 1999, s. 27

kendilerinin seçtikleri temsilciler aracılığıyla katılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında modern demokrasi anlayışı, teknik bir deyişle, temsili katılımı esas alan bir modeldir⁴³⁴.

Politikada temsil kavramı, bir kişi ya da grubun daha fazla sayıda kişi ad ve hesabına siyasal sürece katılmasını ifade eder. Böylece halk, artık karar alma sürecine, yani yönetime kendisi katılmamakta, bu sürece onun yerine onun oylarıyla seçmiş olduğu başka kimseler, profesyonel siyasetçiler (temsilciler) katılmaktadır. Bu şekilde, halkın çeşitli görüş ve çıkarları, birer profesyonel siyasetçi olan temsilcileri kanalıyla korunup dile getirilmektedir⁴³⁵. Bu olmadan halkın iradesinin siyasî sürece yansması mümkün değildir. Bu suretle demokrasi, temsil ve seçim, yani oy verme üzerinden pratiğe yansımış olmaktadır.

Ancak, burada önemli bir noktanın altını tekrar çizmek gerekir. Bu nokta, seçimlerde oy vermenin, bazı kesimlerce, demokrasinin var olduğunun söylenmesi için yeterli bir gösterge olarak kabul edilmesidir. Oysa, sandık, yani oy verme işlemi, demokrasi için tek başına yeterli bir unsur değildir. Oy verme işlemi, demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru ise de, bir ülkede demokrasinin var olduğunu söyleyebilmek için sadece seçimlerde oy vermenin mümkün olup olmadığına bakılamaz. Bu, yeterli bir unsur değildir⁴³⁶. Bunun en önemli nedeni, temsil olgusuna/kurumuna, demokratik olsun olmasın, bütün rejimlerde rastlanmasıdır. Nitekim, otoriter ve totaliter rejimlerde de seçim ve onun sonucunda ortaya çıkan temsil olgusu mevcuttur. Hatta siyasal seçimler, bu rejimlerin kendi meşruiyetlerini sağlamlaştırma hususunda bulunmaz bir fırsattır⁴³⁷. O halde, bu rejimler de dâhil olmak üzere bütün rejimlerde siyasal irade, belli aralıklarla göstermelik de olsa, halkın önüne konan sandıktan, yani seçimden çıkmaktadır.

⁴³⁴ Andrew Heywood: **a.g.m.**, s.73

⁴³⁵ Andrew Heywood: **Political Theory**, s.233

⁴³⁶ Atilla Yayla: “Sandık Demokrasisi”, **Demokrasiyi Koruma Kılavuzu**, Liberte Yayınları, 2001, s. 38

⁴³⁷ Gerçekten de örneğin Hitler Rejimi, meşruiyetini halkı temsil ettiği iddiasına dayandırmıştır. Bkz. Roland Pennock: **a.g.e.**, s. 309

Dolayısıyla da, sadece demokrasiler değil bütün rejimler temsili bir nitelik taşımaktadır.

Halkın siyasal sürece ilişkin rolünde yaşanan bu değişimin altında yatan nedenlerin başında, devletin ölçek bazında çok büyümesi gelmektedir. Artık, siyaset sahnesinde en büyük siyasal örgütlenmeler olarak ulus devletler yer almaktadır. Ulus devletlerin nüfus büyüklüğü, siyasal katılımın eski biçimiyle devam ettirilmesini zorlaştırmış, hatta imkânsız kılmıştır⁴³⁸. Zira ulus devletlerin nüfusu, site ya da orta çağ İtalyan kent (şehir) devletlerine oranla çok daha büyük boyuttadır. Bunlar, yalnız barındırdıkları nüfus yönünden değil, sahip oldukları topraklar yönünden de çok büyüktürler. İşte bu nedenler, halkın siyasal katılım imkânını etkilemiş ve onların iradesinin yönetime doğrudan yansımaya engel olmuştur. Dolayısıyla da, yeni yöntemlere ihtiyaç duyulmuş ve sonuçta da yeni duruma uygun bir katılım biçimi, temsil yöntemi ortaya çıkmıştır. Böylece, antik Yunan demokrasisini inceleyen dönemin felsefeci ve siyasetçilerinin doğrudan katılım olgusuna yaptıkları ilâvelerle, yönetim faaliyetinde temsilcilerin başrol oynaması dönemi başlamıştır⁴³⁹. Doğrudan demokrasinin büyük nüfuslara uygulanma zorluk ve imkânsızlığı, temsil fikriyle aşılmaya çalışılmış⁴⁴⁰ ve sonuçta da temsil kurumu, demokrasinin ulus devlet ölçeğinde hayat bulmasını sağlayan en temel faktör olmuştur⁴⁴¹. Gerçekten de, halkın devasa boyutlara ulaşan bu örgütlenmelerde iradesini siyasal yaşama yansıtabilmesinin, en azından günümüzde, daha rasyonel bir başka yolu bulunmamaktadır.

Ancak, temsili demokrasinin ciddi bir takım kusurları bulunduğu ve bu yüzden de eleştirildiği unutulmamalıdır. Bu konuda en ciddi ve yaygın eleştiri, halkın yeni rolünün onu pasifleştirdiği şeklindedir. Bunda da çok büyük oranda doğruluk payı bulunduğu söylenebilir. Nitekim, bunu doğrular biçimde öğretide, temsili demokrasi, dolaylı bir biçimde işlediği için “sınırlı demokrasi”

⁴³⁸ Oktay Uygun: **a.g.e.**, s. 114

⁴³⁹ Leslie Lipson: **a.g.e.**, s. 48-49

⁴⁴⁰ Barry Holden: **a.g.e.**, s. 58

⁴⁴¹ Oktay Uygun: **a.g.e.**, s. 116

olarak da adlandırılmaktadır. Bu nitelermeye yol açan temel faktör, halkın siyasal sürece katılımının hem çok seyrek hem de kısa olmasıdır. Zira, bu sistemde halk yalnız birkaç yılda bir gerçekleştirilen seçimlerde oy verme imkânına sahip bulunmaktadır⁴⁴². Bunun dışında kalan zamanlarda ise halkın yönetim sürecinde genellikle hiçbir rolü bulunmamakta ya da, daha iyimser bir deyişle, çok sınırlı biçimde etkileme imkânı bulunmaktadır. Bu sınırlı etki, halkın pasif bir role itildiğinin en açık göstergesidir. Zaten, temsili demokrasinin en fazla eleştirilen yönü de burasıdır⁴⁴³. Bu duruma çözüm olarak da, halkın siyasal sürece daha çok katılımını öngören alternatif demokrasi türlerinin geliştirilmesi yoluna gidilmektedir. Bu bağlamda, ortaya atılan yeni modellere örnek olarak “katılımcı demokrasi”, “müzakereci demokrasi”, “diyalojik demokrasi” gibi demokrasi türleri gösterilebilir. Bu türlerin ortak amacı, vatandaşların seçim dönemleri dışında daha aktif olmalarını sağlayarak onları siyasal sürecin içinde daha çok tutabilmektir.

Klasik demokrasi anlayışının siyasal katılım biçiminde meydana gelen değişiklik yanında bir diğer değişiklik de halkla ilgili olarak yaşanmıştır. Zira, demokrasi, her şeyden önce, “halk tarafından yönetim ilkesi”ne dayandığı için halkın niteliği konusu çok önemlidir. Halk ya da daha açık bir deyişle, halkın kimlerden meydana gelmesi gerektiği hususu, demokrasinin en önemli ve öncelikli konularının başında gelmelidir. Geçmişten ders almış olan modern demokrasi, bu konuda son derece duyarlıdır. Bu nedenle de, klasik demokrasi modelinin halk anlayışı, yeni demokrasi modelinde, çok büyük değişimler geçirerek yeni içeriğiyle yerini almıştır. Bu suretle, modern demokrasi anlayışıyla birlikte halk anlayışı da değişmiştir. Bu değişimin, bazı sorulara verilen cevaplara paralel olarak gerçekleştiği söylenebilir. Modern demokrasi anlayışının üzerinde en fazla durduğu sorular “Acaba yönetme yetkisine sahip olan halk kimlerden oluşmalıdır?”, “Toplumun bütün kesimleri

⁴⁴² Atilla Yayla: **Siyasi Düşünce Sözlüğü**, Liberte yayınları, 2003, s. 47; Andrew Heywood: **Political Theory**, s.224-225

⁴⁴³ Temsili ya da dolaylı demokrasinin sahip olduğu bu olumsuz yönlerine rağmen, yine de siyasal tarihte önemli başarıların mimarı olduğu inkâr edilemez. Örneğin, kralların ve aristokrasinin mutlak iradelerinin kırılmasında temsilin inkâr edilemez rolü vardır. Bu modelin, hala günümüzde yönetime katılımda uygulanabilecek tek yöntem olduğu da bir gerçektir.

buraya (demos'a) dâhil edilmeli mi, yoksa bu konuda bazı ayırt edici nitelikler aranmalı mıdır?", "Yönetime katılma hakkı kısıtlanabilir mi?" gibi sorulardır. Bu sorulara verilen cevapların niteliği, demokrasinin modern versiyonunun oluşumunda son derece etkili olmuştur.

Modern demokrasinin bu sorulara verdiği cevap, mümkün olduğu kadar geniş toplum kesimlerinin siyasal katılım hakkının önündeki engellerin kaldırılarak katılımın sağlanması yönündedir. Bu değişimi sağlayan en temel unsurlardan biri, hiç kuşkusuz, yönetime katılacak halkın sahip olması istenen niteliklerin büyük kısmının bir tarafa atılmasıdır. Daha önceki çağlarla modern demokrasinin erken evrelerinde halkın, siyasal sürece aktif olarak katılabilmesi için genellikle bazı toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel nitelikler taşıması gerekmektedir. Aslında tam da burada bu niteliklerin katılımın önündeki en büyük engeller olduğunu söylemek doğru olur. Zira, belirli toplumsal, ekonomik ya da kültürel özelliklere sahip olmayanlar kesinlikle vatandaş kategorisinde değerlendirilmiyor, dolayısıyla da siyasal katılım sürecinin dışında kalıyorlardı. İşte değişim, halkın bu alanlarla ilgili belirli nitelikleri taşıma şartında gerçekleşmiş, siyasal katılımı sınırlayan ya da engelleyen nitelikler gözden geçirilerek en aza indirilmiştir. Bu yeni yaklaşımın altında yatan en temel düşünce, toplumu oluşturan hemen herkesin vatandaşlık statüsü içine alınması düşüncesidir. Gerçekten de, bu yeni demokrasi anlayışında, halkı oluşturan her kesimdeki kişilerin siyasal katılım hakkına sahip olduğu/olması gerektiği düşünülmektedir. Bunun için de, bu hakkı kısıtlayan niteliklerin en aza indirilmesi yoluna gidilmiştir, sonuçta da bu yönde ciddi mesafeler kat edilerek kısıtlamalar en aza indirilmiştir.

Bunun, eski demokrasi anlayışında hayal dahi edilemeyecek bir durum olduğunu söylemeye bile gerek yoktur. Örneğin, daha önce de belirtildiği gibi, eski Yunan demokrasisinde siyasal katılma hakkına sahip olacak kişiler çok kısıtlayıcı kriterlere göre belirlenmekteydi. Bunun sonunda da toplumun bu kriterlere sahip çok küçük bir kesimi bu hakka sahip olabilmekteydi. Geri

kalan kesim bu hakka sahip olmadığından, siyasal sürece katılıp kendini ifade etme imkânı bulamamaktaydı. Oysa, yeni demokrasi anlayışında bu hakkın kısıtlanması çok daha az sayıda ve daha objektif kriterlere dayanmaktadır. Yani, modern demokrasi de siyasal katılıma ilişkin bazı sınırlamaların varlığını kabul etmektedir. Dolayısıyla, bu yeni demokrasi anlayışında da toplumun tamamı siyasal sürece katılma hakkına sahip değildir. Modern toplumda da bazı kısıtlamalar bulunmaktadır⁴⁴⁴. Bu açıdan bakıldığında, toplumu oluşturan herkese katılım hakkı verilmemektedir. Gerçekten de, demokrasi üzerine kaleme alınmış modern eserlerin hiçbirinde, katılım hakkı toplumu oluşturan bütün bireylere tanınmamıştır. Örneğin, çocuklara siyasal katılma hakkı tanınmaması gerektiği noktasında tam bir görüş birliği mevcuttur. Ayrıca, bir ülkede bulunan yabancıların o ülkede siyasal katılma haklarına sahip olmaları hususunda da çeşitli kısıtlamalar bulunmaktadır. Kısacası, modern demokrasilerde de toplumu oluşturan tüm insanlar, hatta tüm yurttaşlar demokrasinin öznesi olarak kabul edilmemektedir⁴⁴⁵.

Sonuç olarak, “halkı kimlerin oluşturacağı” şeklindeki sorunun ve ona verilen cevapların çok önemli olduğu söylenebilir. Zira, yaşanan değişimle birlikte, “halk tarafından yönetim ilkesi”, olması gerektiği noktaya daha da yaklaşmıştır. Şöyle ki, sonuçta siyasal katılım hakkı elde edenlerin veya yurttaşların sayısı artmış, böylece daha çok kişi demokrasinin öznesi haline gelmiştir. Başka bir deyişle, yeni modelde toplumu oluşturan kesimlerin yalnızca bir kısmı değil, toplumun bütünü temsil etme ve edilme hakkını kazanmıştır. Eskiden küçük bir toplulukla sınırlanmış olan demokrasi, yeni

⁴⁴⁴ Ancak, bu noktada siyasal katılımı ilgili bir hususun ifade edilmesi gerekmektedir. Genelde, siyasal katılım çok çeşitli biçimlerde gerçekleşmektedir. Bu çerçevede, seçimlerde oy vermekten bir partinin mitingine gitmeye varıncaya kadar siyasal katılım olarak nitelenebilecek birçok faaliyet bulunmaktadır. Burada siyasal katılımı kastedilen aslında oy verme, bir siyasal partiye üye olma vb. aktif siyasal katılım kanallarıdır. Kısıtlamalara genellikle bu alanlarda rastlanmaktadır. Yoksa, her hangi bir partinin toplantı ya da mitinglerine katılma, bir takım sivil toplum kuruluşları kanalıyla siyaseti etkileme, ya da hatta radyo, televizyon ya da internetten siyasi gündemi takip etme gibi faaliyetlerin kısıtlanması mümkün değildir. Reşit olmayan bir kimse de, bir hükümlü ya da vatandaş olmayan her hangi bir yabancı da bu yollarla siyasal sürecin içinde yer alabilir.

⁴⁴⁵ Andrew Heywood: **a.g.m.**, s.71.

anlayışla birlikte daha geniş topluluklara yayılma imkânı bulmuştur. Bu suretle de, demokrasinin ulusla birleştirilip bütünleştirilmesi mümkün hale gelmiştir⁴⁴⁶.

Yeni demokrasi anlayışında daha önceki anlayışta bulunmayan diğer bir yenilik de siyasi iktidarın, dolayısıyla halkın egemenliğinin sınırlandırılması fikridir. Bu sayede, özellikle yönetimin(devletin) ve aynı zamanda da diğer kişi ve grupların da kişi hak ve özgürlüklerine yönelik saldırıları engellenebilmiş ya da en aza indirilebilmiştir. Bunu mümkün kılan husus, tüm bireylerin hak ve özgürlüklerinin yasal güvence altına alınmasıdır. Zaten Brick de bu noktadan hareketle modern demokrasiyi, halkın iktidarı fikriyle birlikte kişi hak ve özgürlüklerinin de yasal güvence altına alındığı bir yönetim biçimi olarak tarif etmektedir⁴⁴⁷.

Ayrıca, katılımın gerçekleşme biçiminde ve halkın oluşumunda söz konusu ilkesel değişikliklere paralel olarak, bazı değerler daha fazla önem kazanarak daha fazla vurgulanmaya başlanmıştır. Bu sayede bazı ilke ve değerler çok daha önce gerçek anlamda sahip olmaları gereken önemi kazanarak ön plana çok daha fazla çıkmışlardır. Bu değerler, kısaca ifade etmek gerekirse, özgürlük ve eşitlik. Bu süreçle birlikte özgürlük ve eşitlikten çok daha fazla söz edilmeye başlanmıştır. Zira, bunlar demokrasi için son derece önemli ve vazgeçilmez unsurlardır. O kadar ki, Lipson'un benzetmesiyle, fizikçiler için uzay ve zaman ne ise, demokrasi teorisyenleri için de özgürlük ve eşitlik odur⁴⁴⁸. Bunların bulunmadığı ya da eksik olduğu bir ortamda demokrasinin sağlıklı işlemlerini beklememek gerekir. Hatta duruma göre orada demokrasinin varlığı bile tehlikeye düşebilir. Eşitlik ve özgürlüğün sahip olduğu bu önemden dolayı demokrasinin bu değerler üzerine oturmakta olduğu savunulmaktadır⁴⁴⁹. Dolayısıyla da, demokrasinin diğer sistemlerden, özellikle otoriter ve totaliter sistemlerden ayrılmasında bu değerlerin varlığı

⁴⁴⁶ Leslie Lipson: **a.g.e.**, s.

⁴⁴⁷ Bernard Crick: **Democracy**, s.13

⁴⁴⁸ Leslie Lipson: **a.g.e.**, s.18

⁴⁴⁹ Albert Weale: **a.g.e.**, s.54

önemli rol oynamaktadır. Nitekim, herhangi bir ülkedeki yönetimin ne ölçüde demokratik olduğu değerlendirilirken, onun özgürlük ve eşitlik idealleriyle/değerleriyle ilişkisi ön planda tutulmaktadır. Bu bağlamda, bu değerlere önem veren, politikalarını bunlara uygun düzenleyen rejimlerin daha demokratik oldukları söylenebilir. Bu değerlerden hangisinin diğerinden önce geldiği ise, tartışmalı bir konudur. Bu konuda farklı görüşler mevcuttur. Eşitlik ve özgürlük kavramları tezin ilerleyen sayfalarında daha ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

Modern demokrasinin yeni kazanımlarına tekrar dönülecek olursa bir noktanın belirtilmeden geçilmemesi gerekir. O nokta da şudur ki, temsil kurumu uygulanmaya başlandıktan sonra bile modern demokrasinin getirdiği ve zamanla çok daha iyi bir biçimde yerleşmiş olan diğer ilkelerin hayata geçirilmeleri kolay ve kısa sürede olmamıştır. Örneğin, vatandaş sayılacaklarda aranan ekonomik, sosyal ve kültürel nitelik ve kriterlerin hafifletilmesi ve hatta birçoğunun artık aranmaması için ciddi mücadelelerin yapılması gerekmiştir. Yine benzer biçimde eşitlik ve özgürlük ilkelerinin herkesi kapsamaları için de birçok mücadeleler yapılmıştır. Özgürlüğün, herkes için olduğu fikri kabul edilinceye kadar, bu, sadece sınırlı sayıda insanın ayrıcalığı olarak görülmüştür. Özgürlüğe sahip olmak, çeşitli kriterlere sahip olma şartına bağlanmıştır. Özgürlüğün sınırlı olmasıyla bağlantılı olarak modern demokrasi içinde eşitlik de uzun bir süre sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda, eşitlikten ancak çok ayrıcalıklı sınırlı bir grup yararlanabilmiştir. Bu dönemde, eşitlik sadece özgür insanlar için geçerli sayılmıştır. Özgür olmak için de erkek olmak gerektiğinden, eşitlik de yalnız erkekler için söz konusu olmuştur. Bütün bunların sonunda da yönetime katılma, dolayısıyla halkın bir üyesi olabilme hakkı sadece erkeklere, o da belirli niteliklere sahip olanlarına tanınmıştır. Bu suretle de yetişkin nüfusun büyük bir kısmı siyasal hayatın dışında kalmıştır⁴⁵⁰. Günümüzün birçok sanayileşmiş liberal demokrasisinde

⁴⁵⁰ Bu duruma İngiltere'den bir örnek veren Dahl bu ülkede 1832'de bile yirmi yaşından büyük olan nüfusun ancak %5'inin oy kullanma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Bkz. Robert Dahl: **Demokrasi Üstüne**, s. 23

oy hakkının yaygınlaştırılması, ancak 20. Yüzyılın içinde mümkün olabilmıştır. Hatta bazı demokratik ülkelerde kadınlar oy hakkına kavuşmak için 1970'lere kadar beklemek zorunda kalmışlardır.

Tezin bu bölümünde, antik Yunan demokrasisinde somutlaşan klasik demokrasi modelinden sonra hayat bulan modern bir demokrasi modeli olan liberal demokrasi ele alınacaktır. Önce liberal demokrasiyle ilgili genel bazı bilgiler verilecek, ardından da kavramın tanımına geçilecektir. Daha sonra da, bir siyasal sistemin liberal demokrasi olarak nitelenebilmesi için bulunması gerekli kriterler belirtilecektir.

A) Liberal Demokrasi Kavramı ve Tanımı

Demokrasi kavramının “halkın iktidarı”, “halkın yönetimi” şeklindeki etimolojik anlamı açıksa da demokrasi ideali, bir hayli karmaşık ve uzlaşmadan uzaktır⁴⁵¹. Bunun en önemli nedenlerinden biri, önceki kısımda da belirtildiği üzere, günümüzde demokrasinin artık sadece halkın kendi kendini yönetmesi biçimindeki etimolojik anlamda kullanılmamasıdır. Demokrasi kavramının bugünkü anlamı eski Yunan'daki anlamından farklılık göstermektedir⁴⁵². Zira, demokrasinin kök anlamı, kavramın rahatlıkla çok farklı noktalara çekilmesine zemin hazırladığı için, artık bugün yetersizdir. Ayrıca, demokrasinin tanımı olarak sadece halkın yönetimi ilkesi kabul edilirse, dünyada demokrasiyle uyuşmayan neredeyse hiçbir ideoloji, hiç bir hareket kalmaz⁴⁵³.

Gerçekten de, demokrasi kavramı, 20. Yüzyılla birlikte neredeyse hiçbir siyasal rejimin uzak durmak istemediği bir kavram halini almıştır. Bu da onun farklı amaçlar için kullanılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, birçok rejim, onun

⁴⁵¹ Amy Gutman: “Democracy”, *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, Ed.By. Robert E. GOODIN and Philip PETTIT, Blackwell Publishers, 2001, s. 411

⁴⁵² Giovanni Sartori: *a.g.e.*, s. 286

⁴⁵³ Yine de, daha önce de belirtildiği üzere, demokrasi kavramının ilk ve asli anlamında bir yönetim biçimi olduğu bu kavramın etimolojisi sayesinde ortaya konulabilmektedir. Bkz. J.Roland Pennock: *a.g.e.*, s. 3

en temel özelliği olan “halk tarafından yönetim” ilkesine dayandıklarını ve bu ilkeyle büyük bir uyum içinde olduklarını iddia etmektedir. Gerçekten de, bakıldığı zaman, bu iddiayı doğrulayan uygulamalar vardır. Örneğin, bu rejimlerin hepsinde seçimler yapılmaktadır. Oysa, daha dikkatli incelendiğinde görülmektedir ki, bu rejimler kelimenin tam anlamıyla birer otokrasi ya da otokratik rejimlerdir. Zira, bu ülkelerde ne özgürlükler ve haklar ne de siyasi ve hukuki eşitlik söz konusudur. Aynı zamanda, siyasi iktidarın ya da devletin eylemlerini kontrol edip denetleyecek hiçbir organ ya da kurum yoktur. Bu rejimler neredeyse tam bir sınırsızlık ortamında kararlar almakta ve bunları uygulamaktadırlar. O halde bu rejimlerin, demokrasi kavramını ya da “halkın yönetimi” ilkesini, birey hak ve özgürlükleri ile siyasi ve hukuki eşitliği hiçe sayan eylemlerini maskeleyerek için kullandıkları söylenebilir.

Diğer taraftan, halk tarafından yönetim ilkesinin farklı anlaşıldığı ve farklı amaçlarla kullanıldığı başka rejimler de vardır. Bunlar otoriter ya da totaliter ülkeler kategorisinde yer almayan, çok daha özgürlükçü ve eşitlikçi rejimlerdir. Dahası, buralarda da seçimler var olup, hatta bunlar iktidar olma şansını taşıyan birbirinden farklı fikirdeki partilerin çekişmesine açık, yarışmacı seçimlerdir. Ancak, bu tür rejimlerde de halk tarafından yönetim ilkesi farklı biçimde yorumlanabilmektedir. Bu çerçevede en yaygın yaklaşım, halk tarafından yönetim ilkesinin salt, sınırlandırılmamış çoğunluk yönetimi ilkesine indirgenmesidir⁴⁵⁴. Tıpkı otokratik rejimlerde olduğu gibi, o kategoriye girmeyen pek çok yerde de demokrasi sınırsız halk egemenliği biçiminde anlaşılmakta ve o şekilde kullanılmaktadır. Buralarda, serbest ve rekabetçi seçimler neticesinde halktan yetki almış siyasi iktidarın ya da iradenin istediği her türlü kararı alması sanki hakkıymış gibi bir anlayış ya da algı zaman zaman hâkim olmaktadır. Bu tür sınırlandırılmamış iktidar anlayışının ise son derece tehlikeli ve sakıncalı olduğu söylenmelidir. Zira, bu, insan hak ve özgürlüklerinin askıya alınmasından, rejimin bir tür diktatörlüğe dönüşmesine

⁴⁵⁴ Friedrich A.Von Hayek: “Sınırsız Demokrasinin Tehlikeleri”, **Demokrasi, Poliarşi, Demarşi**, Çev.Engin HEPAKSAR, Der. Coşkun Can AKTAN, Çizgi Kitabevi, 2005, s.315; Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s. 11

kadar bir dizi hoş olmayan duruma sebebiyet verebilir. Nitekim, yakın tarih bu tür olayların örneklerini bolca sunmaktadır.

Demokrasinin sadece halk egemenliği⁴⁵⁵ ilkesi olarak anlaşılmasına yol açan en önemli etken, bilindiği üzere, kavramın kök (etimolojik) anlamıdır. Kavram, salt onu oluşturan sözcüklerin anlamlarından hareket edilerek tanımlandığı zaman, karşımıza “halk yönetimi”/“halk iktidarı” gibi bir anlam çıkmaktadır. Bu anlam, genellikle çoğunluk yönetimi⁴⁵⁶ ilkesine dayanmaktadır. Buna göre halkın yönetimi, büyük ölçüde, “çoğunluğun yönetimi” şeklinde vücut bulmaktadır⁴⁵⁷. Zaten, halk egemenliğinin sınırsız şekilde algılanışı da, sıklıkla duyulan, “biz halkın çoğunun oyuna sahibiz yani, çoğunluğun sesiyiz” biçimindeki ifade de somutlaşmaktadır.

Bu şekilde ifade olunan çoğunluk yönetimi ilkesi, halkın homojen bir bütün olmamasının doğal bir sonucu olarak görülmelidir. Çünkü, belli bir sorun hakkında halkın tamamının aynı yönde düşünmesi ancak belli durumlarda söz konusu olabilmektedir. Bunun sonunda da, oy birliğinin gerçekleşme ihtimali neredeyse hiç yok gibidir. Hiçbir toplumda, o toplumu oluşturan bireylerin tamamı aynı yönde düşünemez. Böyle bir şeyin gerçekleşmesine imkân yoktur. Böyle bir duruma yalnız totaliter rejimlerde, o da ancak tehdit, hile ve baskı uygulamak suretiyle ulaşılabilir. İşte çoğunluk yönetimi, büyük ölçüde bu zorluğu yani, her hangi bir konuda halkın tamamının aynı fikirde olamayacağı gerçeğini aşmak için bulunan bir çözüm olarak karşımızda durmaktadır. Başka bir deyişle, eğer demokrasi halkın tamamının sözünün geçerli olması istenilen bir ideali ifade ediyor, ancak bu ideal yalnız çok istisnai durumlarda gerçekleşebiliyorsa, o zaman bu ideale en

⁴⁵⁵ Halk egemenliği kavramı yerine “çoğunluğun yönetimi” ya da “çoğunluğun egemenliği” ifadesi de kullanılabilir. Zira, halkın egemen olması, yani kamuyu ilgilendiren kararların onun düşünceleri doğrultusunda şekillendirilmesi, genellikle(zaman zaman azınlık yönetimlerine de rastlanabilmektedir) halkın çoğunluğunun düşüncesi istikametinde cereyan etmektedir ki, buna çoğunluk yönetimi adı verilmektedir.

⁴⁵⁶ Çoğunluk yönetimi ilkesine göre, en az oyların yarısından bir fazlası, onu elde edenlere karar alma sürecinde tek başlarına hareket etme imkânı verir. Demokrasi, ancak bu şekilde işleyebilir.

⁴⁵⁷ Temsili demokraside azınlık yönetimi bu durumun istisnası olarak gösterilebilir.

yakın durum kabul edilmelidir. Bu da, oy birliğinin, tüm bireylerin kararının en yakını olan en yüksek sayının üstün olduğunun kabul edilmesi ile mümkündür. Bu anlayışa göre, sayıca daha fazla oya dayanan tercih, daha az oya dayanan tercihe oranla bütüne daha yakındır. Bu bakımdan, çoğunluğun oyu bütün halkın oyu olarak kabul edilmelidir⁴⁵⁸. O halde, oy birliğinin olmadığı, dolayısıyla oy ve tercihlerin bölündüğü durumlarda karar, sayıca daha az olan tercih değil, daha fazla olan tercih lehine alınmış sayılmalıdır.

Çoğunluk yönetimi ilkesi çeşitli varsayımlara dayanılarak desteklenmektedir. Bu varsayımlar arasında, her şeyden önce, çoğunluğun doğruyu bulmakta genellikle tek kişi ya da azınlığa oranla daha başarılı olacağı varsayımı yer almaktadır. Gerçekten de, çoğunluğun vereceği kararların azınlığın vereceği kararlara oranla doğru olma ihtimali ilke olarak daha yüksektir. Bununla bağlantılı ikinci varsayıma göre ise, halkı oluşturan bireylerin kişisel istek ve menfaatleri vardır. Bu kişiler kendi istek ve menfaatlerini yine en iyi kendileri bilir. Bu nedenle, kişinin bilerek isteyerek hataya düşmesi pek de ihtimal dâhilinde değildir. Çoğunluğu oluşturan ya da oluşturacak olan her bir kişi de aynen bu şekilde bilerek isteyerek hataya düşmeyeceği için, bütün çoğunluğun kararı doğru karar olarak kabul edilmelidir. Bu iki varsayım birlikte düşünüldüğünde, belirli bir konuda düşünceleri aynı yönde olanların sayısı farklı düşünenlerden fazla ise, ilk grubun kararları doğru olacaktır. Çünkü, çoğunluk azınlığa göre daha az yanılacağı için çoğunluğun iradesi egemen irade ve verdiği karar da doğru karar sayılmalıdır. Bu nedenle de, halk çoğunluğunun verdiği kararlar her zaman doğru kararlardır⁴⁵⁹. Ya da, daha ihtiyatlı bir ifade ile, çoğunluğun tercihlerinin doğru olma ihtimali, azınlığın tercihlerinden daha yüksektir⁴⁶⁰. Bu

⁴⁵⁸ Barry Holden: **a.g.e.**, s.43–44

⁴⁵⁹ Edward McNall Burns: **Çağdaş Siyasal Düşünceler**, Çev. Alâeddin ŞENEL, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984, s.4; Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s. 291; H.B.Mayo: **a.g.e.**, s. 42

⁴⁶⁰ Robert Dahl: **Demokrasi ve...**, s.173–177

varsayımın antik Yunan demokrasisinde de geçerli olduğunu burada tekrar belirtmek gerekir⁴⁶¹.

Çoğunluk yönetimi lehinde ileri sürülen iddialardan bir diğerine göre ise, bu sayede daha fazla insan kendi kaderini tayin etme imkânını bulmaktadır. Çünkü, bir oylamanın çoğunluğun isteği doğrultusunda sonuçlanması demek, daha fazla sayıda insanın isteğinin gerçekleşmesi demektir. Bu suretle de, daha fazla sayıda kişi kendi geleceği üzerinde belirleyici bir rol oynamış olacak ve bunun sonunda da demokratik bir ortam doğacaktır. Görüldüğü gibi, çoğunluk yönetimi ilkesi aynı zamanda demokrasi idealini de doğrudan karşılamaktadır. Ancak, tekrar etmek gerekirse, demokrasiyi sadece çoğunluk yönetimine indirgemek sorunlu bir yaklaşım olup, tercih edilmemelidir.

Çoğunluk yönetimi lehinde öne sürülen iddialardan bir diğeri de, karşılıklılık ilkesine dayanmaktadır. Bu ilkeye göre, çoğunluğu elde etme (yani çoğunluk olma), herkesin sahip olabileceği bir imkândır. Bugün çoğunlukta olmayıp, azınlık konumunda olanlar, yarın çoğunlukta olabilirler. Bu nedenle, yarın çoğunluk oldukları zaman görmek istedikleri saygı ve itaati, bugün çoğunlukta olan başkalarına göstermek zorundadırlar. Aksi halde, bugün azınlıkta olanlar buna itiraz ederlerse, bir gün çoğunluk olduklarında başkalarından da saygı beklememelidirler. Bu durum, karşılıklılık (mütekabiliyet) ilkesinin zorunlu bir sonucudur⁴⁶².

Ancak, çoğunluk yönetiminin demokrasiyle özdeşleştirilmesi ve onun gücüne “şartsız” ve “sınırsız” sıfatlarının eklenmesi son derece sorunlu bir yaklaşımdır. Zira, böyle bir anlayış, çoğunluğun egemenliği biçimindeki halk egemenliğinin sınırsız veya sınırlandırılmaz olduğu düşüncesini içermektedir. Bu ise, bir tür “çoğunluk diktatörlüğü” veya “demokratik

⁴⁶¹ H.B.Mayo: **a.g.e.**, s. 42

⁴⁶² David Beetham ve Kevin Boyle: **Demokrasinin Temelleri – 80 Soru 80 Cevap**, Çev. Aslıhan Zeynep Kopuzlu, 2. Baskı, Adres Yayınları, 2005, s. 20

diktatörlük” yaratabilir⁴⁶³. Böyle bir varsayımın tehlikeli olduğunu belirtmeye bile gerek yoktur. Zira, demokrasinin bu şekilde anlaşılması bir belirsizlik durumu yaratarak karışıklıklara neden olabilir. Bu nedenle de, bu anlayışa karşı çeşitli itirazlar ileri sürülmektedir. Örneğin, itirazlardan biri çoğunluğun her zaman doğru karar vereceği, dolayısıyla yanılmasının güç olduğu yönündeki iddiaya karşı yönetilmektedir. Buna göre, çoğunluğun yanılmayacağı iddiasını ampirik ve rasyonel olarak doğrulama imkanı yoktur. Nitekim, yapılacak en küçük bir gözlemle bile, bazı hallerde halk çoğunluğunun tercihinin yanlış olduğunu gösteren kanıtlar bulmak mümkündür⁴⁶⁴.

Çoğunluk yönetimi veya çoğunluk egemenliğinin doğurabileceği en ciddi tehlike, halk egemenliğinin mutlak ve sınırsız olarak algılanmasına yol açma ihtimalidir. Demokrasinin, yönetim biçimi bakımından bir çoğunluk yönetimi olmasında ve dolayısıyla da kamuyu ilgilendiren kararların çoğunluğun tercihinine göre belirlenmesi gerektiğinde bir sorun yoktur⁴⁶⁵. Örneğin, konuyla ilgili yorumda bulunan Abraham Lincoln’e göre “Oybirliğine ulaşmak imkânsızdır; sürekli bir kural olarak azınlık yönetimi de tam olarak kabul edilemez. Bu nedenle, çoğunluk ilkesi reddedilirse, geriye anarşi veya despotizmden başka bir şey kalmaz”⁴⁶⁶.

Ancak, bütün sorun, iktidarın sınırlandırılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, çok ciddi bir tehlike olarak görülmektedir. Zira, sınırlandırılmamış iktidarın her zaman keyfî yönetime dönüşme ihtimali vardır. Bu ise, hak ve özgürlüklerin tehlikeye düşmesi anlamına gelir. Gerçekten de, çoğunluğun yarattığı siyasî irade, böyle bir ortamda, farklılıkları düşman

⁴⁶³ Mustafa Erdoğan: “Hukuk Devleti”, **Dersimiz Özgürlük**, Pınar Yayınları, 2001, s.47–48. Çoğunluk diktatörlüğünden kasıt halkın belli bir çoğunluğunun oylarıyla seçilen temsilcilerin ülke yönetimine ilişkin aldıkları kararların salt güce dayanan keyfî kararlar olmasıdır. Başka bir deyişle, alınan kararlar herhangi bir sınırlama ya da engellemeye tabi değildir.

⁴⁶⁴ Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s.291–292

⁴⁶⁵ Atilla Yayla: “Liberalizm ve Demokrasi- Mükemmel Olmayan Birliktelik, Tahammülü Güç Ayrılık”, **Demokrasiyi Koruma Kılavuzu**, Liberte Yayınları, 2001, s.152; Mustafa Erdoğan: **Demokrasi, Laiklik...**, s.131

⁴⁶⁶ Barry Holden: **a.g.e.**, s. 44

olarak görüp onları bastırma, hatta yok etme yoluna gidebilir. Böyle bir yönetimin adı ise, daha önce de belirtildiği gibi, demokrasi değil, “çoğunluk diktatörlüğü” veya “demokratik despotizm” olabilir. Bu nedenle de, çoğunluk ne kadar büyük olursa olsun, bu çoğunluğun yetkisinin sınırlamaya tabi tutulması gerekir. Zira, ancak bu sayede demokrasinin sürdürülebilmesi mümkün olabilir. Görüldüğü üzere, demokrasilerde bile siyasi iktidarların sınırlandırılmaları söz konusudur⁴⁶⁷. Siyasi iktidarın sınırlanması ise çeşitli mekanizmaların varlığıyla mümkün olabilir. Bu mekanizmaları hukuk devleti, anayasacılık ilkesi, kuvvetler ayrılığı ve bağımsız yargı biçiminde ifade etmek mümkündür. Tezin ilerleyen bölümlerinde bu mekanizmalardan bazılarını ayrıntılı olarak değinilecektir.

Bu doğrultuda düşünenler arasında yer alan ünlü demokrasi teorisyeni Sartori, demokrasinin koşulsuz, dolayısıyla da sınırsız bir çoğunluk yönetimi olmadığını ileri sürmektedir. Yazara göre, demokrasinin sınırsız halk egemenliği ilkesi üzerine oturtulması yerine “sınırlı çoğunluk” veya “sınırlı egemenlik” ilkesinin kabul edilmesi daha sağlıklı sonuçlar doğurabilir. Burada zımnen de olsa çoğunluk dışında kalan kesimler, yani azınlıktakiler ve bunların hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması düşünülmektedir. Muhalefet olarak da adlandırılabilir olan azınlıktaki kişilerin hak, özgürlük ve güvenliklerinin sağlanıp korunması, sınırlı egemenliğin anlamını ifade etmektedir. Bu suretle, çoğunluğa sahip olanların sadece çoğunluk olmalarına dayanarak kendi dışlarında kalan kişilere baskı ve zorlamada bulunmaları önlenmiş olur. Başka bir deyişle, böylece çoğunluğun, azınlıkta kalanların hak ve özgürlüklerini çiğneme veya yok etme imkânı ortadan kalkmış olacaktır. Aksi takdirde, gücü elinde bulunduran çoğunluğun kendisi gibi düşünmeyenlere dilediğini yaptırması, dayatmalarda bulunması bir sürpriz sayılmamalıdır.⁴⁶⁸

⁴⁶⁷ Mustafa Erdoğan: **Demokrasi, Laiklik...**, s.131

⁴⁶⁸ Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s. 33-34

Demokrasinin basit bir şekilde halkın egemenliği olarak algılanmasının yaratması muhtemel bir diğer sorun da, bu ilkenin her tür rejimin meşruiyetini sağlayan bir araca dönüşmesi ihtimalidir. Bunun sonunda da, birbirlerinin anti tezi olarak görülebilecek rejimler, çoğunluğun verdiği oyları ve bu oylar sonunda ortaya çıkan siyasî iradenin kararlarını, yönetimlerinin meşruluk temeli olarak nitelendireceklerdir. Gerçekten de, tüm siyasal rejimler, bu arada otoriter ve totaliter rejimler de halk yönetimi/halk iktidarı anlamına gelen demokrasinin etimolojik tanımından hareket ederek kendilerinin demokratik yönetimler olduklarını iddia edeceklerdir⁴⁶⁹. Oysa, bu rejimler, farklılıkların yaşamasına ve bu yüzden de muhalefetin doğmasına izin vermeyen rejimlerdir⁴⁷⁰. İfade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, siyasal katılım özgürlüğü gibi özgürlükler bu rejimlerde ya toptan yasaklanmıştır ya da sıkı kısıtlamalara tabi tutulmuştur. Örneğin, Sovyetler Birliği döneminde komünist rejim, muhalefete karşı amansız bir hoşgörüsüzlük örneği sergilemiş ve daha da kötüsü şiddet uygulamakta bir sakınca görmemiştir⁴⁷¹. Bu nedenle, sadece halkın egemenliği söylemini merkeze alarak hangi yönetimlerin gerçekten demokratik yönetim niteliğine sahip olduğunu tespit etmek zordur.

Bu zorluğu ortadan kaldıracabilecek en temel çarelerden biri, yönetimin veya siyasal iktidarın sınırlandırılmasıdır. Oysa, demokrasi çıplak anlamda düşünüldüğünde, muhtemel keyfî yönetimleri sınırlandırmayı sağlayacak

⁴⁶⁹ Atilla Yayla: **Siyasi...**, s.46

⁴⁷⁰ Otoriter ve totaliter rejimler demokratik olmamakla birlikte birbirlerinin aynısı da değildir. Başka bir deyişle, bunlar demokratik olmamakta birleşmekle birlikte, bazı özellikleri yönünden birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Totaliter rejimlere bakıldığında, bunların hepsinde ortak olan bazı özellikler tespit etmek mümkündür. Buna göre totaliter yönetimler total, yani bireyin hayatının her noktasını en ince ayrıntısına kadar düzenleme iddiasında olan bir ideolojiye dayanırlar. Bu ideolojiyi ise, bu ideoloji üzerine örgütlenmiş tek bir siyasi partinin varlığı tamamlar. Bu tek parti ve ideoloji, çok güçlü ve iyi teşkilatlanmış bir gizli polis teşkilatınca korunmaktadır. Dahası, bu düzenin devam etmesine hizmet edecek insanların yetişmesi için kitle iletişim araçları devletin kontrolünde, daha doğru bir deyişle tekelindedir. Bu sayede total ideolojiye uyan bir insan tipi yaratılması hedeflenmektedir. Otoriterizme bakıldığında, bu tarz yönetimlerin toplumu belirli idealler doğrultusunda zorla yeniden inşa etmek, toplum yaşamını bütünüyle kontrol edip yönlendirmek gibi iddiaları bulunmamaktadır. Bu nedenle, bunların sınırlı da olsa muhalefete müsaade ettiği görülmektedir. Bu sistemde önemli olan siyasi iktidarla onu pekiştirip koruyacak resmi silahlı güçlerin kontrol altında tutulmasıdır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Atilla Yayla: **Liberal Bakışlar...**, s.1-44.

⁴⁷¹ Bernard Crick: **Democracy...**, s. 8

mekanizmalara sahip değildir. Demokrasi, kendiliğinden sınırlı siyasi iktidar talebinde bulunmamaktadır. Örneğin J.S.Mill'in "Özgürlük Üstüne" isimli eserinde bu yargıyı destekleyen fikirler ileri sürdüğü görülmektedir. Gerçekten de, Mill'e göre, halkın kendisini kendi menfaatine uygun olarak yönettiğine inanılan yer ve ortamda, iktidarın sınırlandırılmasının mantıki gerekliliği ortadan kalkmaktadır⁴⁷². Bu nedenle, konuyla ilgilenen birçok yazar, mutlak halk egemenliğini demokrasinin tek kriteri veya şartı olarak kabul etmemektedir. Zira, yukarıda da belirtildiği gibi, demokrasi kavramı çıplak/tek başına ele alındığında, bazı temel değerleri taşımamaktadır. Sahip olduğu bu eksiklik nedeniyle de çıplak anlamda demokrasinin yeterli olmadığı düşünülmektedir.

Demokrasinin doğasından kaynaklanan bu eksikliği gideren en uygun sistemin adı ise liberal demokrasidir. Bu sisteme, yani liberal demokrasiye yakından bakıldığında, iki farklı kavram veya unsurun bir araya gelerek bir bütün oluşturduğu görülmektedir. Bunlar, liberal kavramı ile demokrasi kavramıdır. Bu iki kavram tamamen sorunsuz olmamakla birlikte yine de birbirleriyle uyum içinde bulunmaktadırlar. Sonuçta, bu kavramlar birbirlerini tamamlamakta ve bugün yaygın biçimde kabul edilen demokrasi anlayışını oluşturmaktadır. Gerçekten de, bu kavramlardan biri dışarıda tutulduğunda, liberal demokrasinin anlamı ciddi biçimde değişecektir. Nitekim, bu kavramlar tek tek ele alındıklarında, bunların bugün demokrasiye atfettiğimiz anlamı tek başlarına karşılamadıkları görülmektedir.

Liberal demokrasi modeli, demokrasiye en büyük katkının liberalizmden geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda, demokrasinin liberalizmle birlikteliğini, onun eksikliklerini gideren bir birliktelik olarak görmek mümkündür. Ayrıca, günümüzde demokrasi denildiğinde bununla kastedilen de hiç kuşkusuz liberal demokrasidir⁴⁷³. Dünyada mevcut olan demokratik rejimlerin neredeyse tamamı- modern katılımcı demokrasi uyarınca aktif

⁴⁷² Atilla Yayla: "Liberalizm ve...", s.63

⁴⁷³ Atilla Yayla: "Türkiye'de...", s.119-120

yurttaş katılımına daha fazla imkân verenler de dâhil olmak üzere- liberal demokrasinin kriterlerine sahiptir.

Gerçekten de, demokrasinin vazgeçilmez unsurları oldukları düşünülen birçok değer ve kurum aslında liberalizmin katkısı sonunda oluşmuştur⁴⁷⁴. Bu bakımdan, liberalizmin, modern demokrasiyi biçimlendiren en temel etkenlerden biri olduğu rahatlıkla söylenebilir⁴⁷⁵. Tek başına demokrasinin yetersiz kaldığı noktaları liberalizm doldurmaktadır. Liberalizmin bu bağlamda en büyük katkısı, siyasal iradenin sahip olduğu gücün, bireysel hak ve özgürlükler lehine sınırlandırılması fikridir. Demokrasinin tek başına insan hak ve özgürlüklerini koruyup güvence altına almaktaki yetersizliği liberalizmle giderilmektedir⁴⁷⁶. Gerçekten de, liberalizm için büyük öneme sahip bireysel hak ve özgürlükler hiçbir biçimde vazgeçilmesi mümkün olmayan değerlerdir. Hatta bu yönüyle liberalizm bir özgürlükler teorisi olarak da anılmaktadır. Onun özgürlüklere verdiği bu önem, bu hak ve özgürlüklerin sürekli olarak korunmalarını gerektirmektedir. İşte liberal demokrasinin liberal unsuru buna, yani bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasına işaret etmektedir. Bunun yolu ise, yönetimin sahip olduğu güçlü iktidarın sınırlandırılmasından geçmektedir. Dolayısıyla, demokrasiye göre halkın iradesi doğrultusunda işlemek zorunda olan devlet bile, liberal demokrasiye göre, sınırlamaların konusu olmalıdır⁴⁷⁷. Bireyin hak ve özgürlüklerinin korunabilmesinin tek yolu da esasen budur.

Bu amaçla da, birçok mekanizma geliştirilmiştir. Örneğin, sınırlı ve sorumlu siyasal yönetim, kuvvetler ayrılığı, fren ve denge sistemi, anayasal yönetim, hukukun üstünlüğü, bağımsız ve adil yargı ve insan hakları gibi kurum ve değerler hep liberalizmin hediyesidir. Ancak, bu noktada, liberalizmin aslında demokrasiden daha eski olduğu, demokrasinin bu oluşumun üzerine eklemlendiği gerçeğini de kısaca hatırlatmak gerekir.

⁴⁷⁴ Atilla Yayla: “ Liberalizm ve...”, s. 152

⁴⁷⁵ Oktay Uygun: **a.g.e.**, s. 126

⁴⁷⁶ Coşkun Can Aktan: “Demokrasi, Liberalizm ve Sınırlı Devlet”, **Yeni Bir Siyasi Sistem Arayışı - Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi**, Der.Coşkun Can AKTAN, Çizgi Kitabevi, 2005, s.351,

⁴⁷⁷ Barry Holden: **a.g.e.**, s.16

Gerçekten de, demokratik (liberal demokrat) sıfatına sahip devletlerin pek çoğu çıplak anlamda demokrasi nitelemesini kazanmadan önce de bazı liberal unsurlara sahip olmuşlardır. Bu toplumların, demokratik toplum niteliğini elde etmeden önce liberalizmin tercih, serbest rekabet ve özgür piyasa ekonomisi gibi temel değerleriyle bir arada yaşamayı öğrendikleri bilinen bir gerçektir⁴⁷⁸. Örneğin, bu devletlerin çoğunda oy verme hakkı sadece mülk sahiplerine tanınmış bir hak iken, bundan çok daha önceleri anayasal yönetime sahip olmuşlardır⁴⁷⁹.

Liberal demokrasi kavramının diğer unsurunu oluşturan demokrasi ise, siyasî iktidarın kaynağına ve bu iktidarın kim ya da kimler tarafından kullanıldığına ilişkin bir kavramdır⁴⁸⁰. Bu unsur, devlet gücünün, halkın elinde bulunduğunu, halkın rızasına dayandığını bildirmektedir. Bu bakımdan, demokrasi halkın rızasını ifade eden bir kavramdır. Bu rızanın somutlaşması, anlaşılması ise, oy verme süreci, yani seçim ile gerçekleşmektedir. Seçmen sıfatıyla halk, kendisine sunulan siyaset alternatiflerine ilişkin iradesini, olumlu veya olumsuz bir şekilde iktidar için yarışan kişi veya partilere verdiği oyla belli etmektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman, liberal demokrasi bir bakıma “seçim(li) demokrasi” veya “temsili demokrasi” olarak da nitelendirilmektedir⁴⁸¹.

Liberal demokrasi⁴⁸², kısaca ifade etmek gerekirse, seçmenlerin fikir ve görüşlerinin genel kamu siyasetini şekillendirme kapasitesinden çok onların siyasetçileri görevlerinden uzaklaştırabilme kapasitelerini esas alan bir yönetim biçimidir. Bu modelde halk aslında kendi kendisini yönetmemekte, sadece kendisini yönetecek kimseleri seçmektedir. Bu açıdan bakıldığı

⁴⁷⁸ C.B.Macpherson: **a.g.e.**, s. 6

⁴⁷⁹ Andrew Heywood: **Political Theory**, s.226; Atilla Yayla: “Liberalizm ve...”, s.152-153

⁴⁸⁰ Coşkun Can Aktan: **a.g.m.**, s. 349

⁴⁸¹ Andrew Heywood: **Political Theory**, s.226

⁴⁸² Liberal demokrasinin “koruyucu demokrasi” (protective democracy) ya da liberal anayasacılık (liberal constitutionalism) olarak da adlandırıldığı görülmektedir. Bkz. Albert Weale: **a.g.e.**, s.34; Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s. 244

zaman, yurttaşların pozitif değil, negatif rol üstlendikleri söylenebilir⁴⁸³. Bunun anlamı, yurttaşların, genel kamu siyasetlerinin oluşturulmasını aktif bir biçimde yönlendirmek gibi bir amaçlarının bulunmamasıdır. Ancak, buradan hareketle liberal demokrasinin halkın iradesini önemsemediği şeklinde bir sonuca varmamak gerekir. Onun savunduğu, halkın bu anlamda çok fazla aktif olmamasıdır. Yoksa halk seçimler yoluyla iradesini siyasal sürece yansıtabilecek ve bu husus hiç bir biçimde engellenmeyecektir. Ancak, liberal demokrasinin asıl önem verdiği husus, halkın dışarıdan gelebilecek her türlü baskı ve zorlamadan uzak olarak yaşamını sağlamasıdır. Bu açıdan bakıldığında, liberal demokrasi, dışardan herhangi bir baskı altında kalmadan nasıl yönetilebileceğimiz sorusuna en güzel cevabı veren bir yönetim biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır⁴⁸⁴.

Gerçekten de, liberal demokrasi, toplumu oluşturan insanların baskı ve zorlama altında kalmadan yaşamalarına imkân veren bir sistemdir. Baskı ve zorlama hususunda en büyük tehlike veya tehdit ise, devlettir. Bununla birlikte, devlet, ortadan kaldırılması gereken tamamıyla gereksiz ve hatta zararlı bir kurum olarak da görülmemektedir. Devlet var olması gereken bir güç ve kurumdur. Liberal demokrasinin devletle ilgili görüşünün en güzel ifadesi Paine'den gelmiştir. Paine'e göre devlet, "gerekli bir şeytan"dır. Devletin gerekliliği, düzenin devamını sağlayarak bireylerin hak ve özgürlüklerini koruyabilecek tek güç olmasından kaynaklanmaktadır. Onun kötü (şeytan) oluşu ise, gerektiğinde sahip olduğu üstün gücünü bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal etmekte kullanabilme potansiyelinden gelmektedir⁴⁸⁵. Dolayısıyla, liberal demokrasi açısından bakıldığında, devletin hem yerildiği hem de övüldüğü söylenebilir.

Devletten gelebilecek tehdit ve tehlikeler yanında, bireyler veya belirli toplum kesimleri ya da örgütler de tehdit ve tehlike oluşturabilirler. Ancak, yine

⁴⁸³ Albert Weale: **a.g.e.**, s. 34

⁴⁸⁴ Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s. 287

⁴⁸⁵ Andrew Heywood: **Political Ideologies**, s. 48

de, en büyük tehdidin devletten kaynaklanabileceği unutulmamalıdır. Özgürlüklerin kısıtlanması için çoğunluğun sahip olduğu yönetme yetkisini, despotluğa meyilli bir kişi veya kişiler grubuna devretmesi şart değildir. İktidarın yozlaştırıcı etkileri olduğu düşünüldüğünde, demokratik rejimlerdeki bütün siyasal iktidarların da, sürekli olmasa da zaman zaman bireysel hak ve özgürlüklere tehdit teşkil edebilecekleri gözden uzak tutulmamalıdır. İşte liberal demokrasi, içerdiği liberalizm sayesinde bu tehlikeleri ortadan kaldıran, yöneticilerin despot yöneticiler haline gelmelerini önleyen bir sistemdir⁴⁸⁶. Liberal demokrasi bu durumu, çeşitli denetim mekanizmaları aracılığıyla devlet iktidarını kontrol altına alıp onu sınırlandırmak suretiyle gerçekleştirmektedir⁴⁸⁷.

Ancak, liberal demokrasinin bu başarısından hareketle bu kurumun sorunsuz bir kurum olduğu sonucuna varılmamalıdır. Aksine bu kurum da, sorunlu bir kurumdur. Gerçekten de, Beetham'ın da ifade ettiği gibi, liberal demokrasi kavramıyla ilgili iki farklı kavramın bir bileşimi olmasından kaynaklanan bir karışıklık veya bir belirsizlik durumu söz konusudur. O'na göre, liberal demokrasi birlikteliği (conjunction), liberalizm ve demokrasi arasındaki ilişkide derin bir karışıklık veya muğlaklık (ambiguous) bulunduğundan, çelişkili bir birlikteliktir⁴⁸⁸. Bu belirsizlik, büyük ölçüde, bu kavramların birbirinden farklı, dolayısıyla da aynı anlama gelmeyen kavramlar olmalarından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de, liberalizm ve demokrasi aynı anlama gelmeyen, birbirinden farklı kavramlardır. Bu nedenle de, aralarında çekişmeli noktaların bulunması çok doğaldır. Her şeyden önce liberalizm, bir ideoloji iken, demokrasi tek başına ele alındığında siyasal bir yönetim biçimidir⁴⁸⁹. Bunun yanında ayrıca, demokrasiyi “yönetimle ilgili bir teknik” olarak da ele almak mümkündür. Burada kullanılan teknik sözcüğünden amaç, kolektif kararların alınmasına katılımın niteliği ve genişliği ile bu

⁴⁸⁶ Albert Weale: **a.g.e.**, s. 34

⁴⁸⁷ Zühtü Arslan: “Jüristokratik Demokrasi ve Laiklik - Türk Laikliğinin Siyasal İşlevi Üzerine”, **Liberal Düşünce**, sayı38-39, Bahar-Yaz 2005, s.46

⁴⁸⁸ David BEETHAM: “Liberal Democracy and the Limits of Democratization”, (Political Studies, Vol.40, Special Issue, s.40-53)’ ten aktaran Barry Holden: **a.g.e.**, s. 16

⁴⁸⁹ Atilla Yayla: “Türkiye’de...”, s. 121

kararların alınması sürecinde izlenecek kuralları belirleyen usullerdir. Örneğin bir kollektif kararın alınmasına daha çok yurttaş veya seçmenin katılması o kararın daha demokratik olduğunu göstermektedir⁴⁹⁰.

Aslında, liberal demokrasi günümüzdeki demokrasi uygulamaları veya modelleri arasında neredeyse en yaygın, hatta hâkim olan demokrasi biçimidir. Gerçekten de, dünyanın pek çok ülkesinde liberal demokrasi modelinin hâkim olduğu görülmektedir. Gelişmiş Batı'lı ülkelerin tamamına yakın bir kısmında, komünizmden kurtulmuş pek çok ülke ile gelişmekte olan birçok ülkede bu model uygulanmaktadır. Ancak, liberal demokrasi modelinin uygulama alanında sahip olduğu bu üstünlük, onun tek demokrasi modeli olduğunu göstermez. Uygulamada liberal demokrasi dışında diğer demokrasi modelleri de vardır. Ancak, liberal demokrasiyi en iyi siyasal sistem ve tek demokrasi biçimi sayan liberal demokratlar, demokrat olduklarını iddia eden diğer sistemleri sahte olarak nitelendirmekte, bu nedenle de bu sistemlerin demokrasi adını kullanmaya haklarının olmadığını ileri sürmektedirler⁴⁹¹.

Bununla birlikte, liberal demokrasiye yönelik yoğun eleştirilerin mevcut olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Gerçekten de, liberal demokrasi uygulamada sahip olduğu bu üstünlük yanında, teorik düzeyde ciddi itiraz ve suçlamalara maruz kalmaktadır. Bu eleştiri ve suçlamaların ana konusunu, bu modelin demokratik olmayan sosyal ve politik uygulamaları çok başarılı bir biçimde gizleyerek bunların açıkça görünmesini engellediği iddiası oluşturmaktadır. Dolayısıyla da, liberal demokrasi modelinin bir aldatmacadan başka bir şey olmadığı ileri sürülmektedir⁴⁹².

Yukarıdaki kadar sert olmasa da bu modele karşı yöneltilen başka eleştiri ve itirazlar da vardır. Bu eleştiri ve itirazlar liberal demokrasi modelini sahte olmakla suçlamamakla birlikte, onun uygulamalarının eksikliği üzerinde

⁴⁹⁰ Atilla Yayla: "Liberalizm ve...", s. 152

⁴⁹¹ Barry Holden: **a.g.e.**, s. 15-16

⁴⁹² Barry Holden: **a.g.e.**, s.16

durmaktadır. Bu bağlamda eleştiride bulunanlara örnek olarak radikal demokrasi taraftarları gösterilebilir. Aslında, bu kesimin eleştirisi katılım olgusu çerçevesinde gelişmektedir. Buna göre, liberal demokrasi halkın gerçek anlamda yönetimini engellemektedir. Bunu da katılımı yalnız oy verme sürecine indirmek suretiyle gerçekleştirmektedir⁴⁹³. Halk ancak belirli dönemlerde sandık başına giderek kendisini yönetecek kişileri seçebilmektedir.

Toparlamak gerekirse, liberal demokrasi tek demokrasi modeli değildir. O, mevcut birçok demokrasi modelinden sadece birisidir. Aynı zamanda, onun bütün eksiklik ve kusurlardan arınmış olduğunu düşünmek de doğru değildir. Diğer demokrasi modelleri gibi onun da bazı belirli eksiklikleri vardır⁴⁹⁴. Dahası, onun sahip olduğu hâkimiyet yalnız bugün için söz konusudur. Ama ileride onun eksikliklerinin giderilmesiyle, daha başarılı olacak başka modellerin ortaya çıkması, hiç de imkânsız bir gelişme değildir.

Liberal demokrasi kavramına ilişkin bu genel bilgilerin ardından artık onun tanımına geçilebilir. Ancak, daha önce kısa da olsa, yapılmış olan bazı demokrasi tanımlarına değinmek gerekmektedir. Bu tanımlardan ilki, neredeyse tamamıyla demokrasinin kök anlamına dayanan, ancak ondan az da olsa daha geniş olan bir tanımdır. Söz konusu tanım Abraham Lincoln'ün tanımıdır. Gerçekten de, demokrasinin etimolojisine dayanan tanımlara bir örnek vermek gerekirse, Abraham Lincoln'ün tanımı bu konudaki en uygun tanımdır. Lincoln demokrasiyi, “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” biçiminde tanımlamıştır. Bu tanım demokrasi denilince neredeyse akla ilk gelen ve de en fazla tekrarlanan tanımdır. Demokrasinin ne olduğunun açıklanması girişimlerinde genellikle bu tanıma atıf yapılmaktadır. Ancak, bu tanımın hem olumlu hem de olumsuz tarafları bulunmaktadır. Olumlu tarafına bakıldığında, bu tanımın en büyük faydalarından biri, iki farklı demokrasi anlayışına işaret etmesidir. Gerçekten de tanım, halkın, yönetim ya da siyasal

⁴⁹³ Andrew Heywood: **Political Theory**, s. 228

⁴⁹⁴ Andrew Heywood: **Political Theory**, s. 226

karar alma süreciyle farklı usuller çerçevesinde de olsa ilişkili olabileceğini içermektedir. Bu çerçevede “halk tarafından yönetim”, yurttaşların yönetime ya doğrudan kendilerinin katıldıklarını ya da bu işi seçtikleri temsilciler vasıtasıyla yürüttüklerini ifade etmektedir. Dolayısıyla, Lincoln’ün tanımı hem doğrudan hem de dolaylı, yani temsili biçimdeki katılımın anlaşılmasına imkân vermektedir⁴⁹⁵.

Bununla birlikte, Lincoln’ün tanımının çeşitli sakıncalar içerdiği de ifade edilmektedir. Bu sakıncalar tanımın her tarafa çekilmeye son derece müsait olmasından kaynaklanmaktadır. Zira, pekâlâ birçok diktatör bu tanımı kendi rejimine adapte edebilir. Örneğin, yapılan seçimlerde oyların %90 ya da daha fazlasını alarak yönetimin tam manasıyla halkın yönetimi olduğunu iddia edebilir. Aynı zamanda bu yönetimin halk için bir yönetim olduğunu da savunabilir. Yine, yönetimin halk tarafından gerçekleştirileceğini de öne sürebilir⁴⁹⁶. Bunların yanlış olduğunu ispat etmek neredeyse imkânsızdır. Zira, bir demokrasiye sahip olmak, bir halk hükümetine sahip olmayı gerektirir⁴⁹⁷; aynı zamanda halkın yönetmesi de zorunludur. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu rejimlerde bunların hepsi mevcuttur.

Ancak, işin ilginç ve bir o kadar da karmaşık tarafı, tıpa tıp aynı iddiaların birden çok partinin birbirleriyle özgürce rekabet etmelerinin önünde hiçbir engelin bulunmadığı rejimlerden de gelmesidir. Dolayısıyla, bunların hangisinin gerçek anlamda demokratik rejim olduğunu, günümüzde geçerli olan demokrasi kriterlerine uyduğunu, bu tanımdan kalkarak tespit etmek hiç de kolay bir iş değildir.

Bu nedenle, demokrasiyi bu tehlikeden kurtarmak için onu sadece bu kriterler ekseninde değil, daha başka kriterlerin de hesaba katılmasıyla hatta onların merkezde olduğu bir biçimde yeniden tanımlamak ve sistemleştirmek

⁴⁹⁵ Andrew Heywood: **a.g.m.**, s.70

⁴⁹⁶ Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s. 37

⁴⁹⁷ Giovanni Sartori: **a.g.e.**, s. 95

gerekmıştır. Nitekim, bu şekilde oluşturulmuş birçok tanıma rastlamak mümkündür. Bu yeni tanımların önemli yönlerinden biri, modern demokrasi anlayışını oluşturmaktır. Gerçekten de, bu tanımlar münhasıran halkın yönetimi ilkesine dayanan klasik anlayışa alternatif başka bir anlayışı ifade eden tanımlardır.

Modern demokrasi anlayışını yansıtan yeni tanımlar arasında değinilmeden geçilmemesi gereken tanımlardan biri, ünlü fikir adamı Karl Popper'a aittir. Popper'ın yapmış olduğu tanım, klasik demokrasi tanımlarının merkezinde yer alan anlayıştan farklı bir anlayışa dayanmaktadır. Gerçekten de, Popper'ın ortaya attığı tanım, merkezinde yönetimin kimin elinde olacağı sorunu yer almadığından, kavramın günümüzde sahip olduğu anlamı daha net bir biçimde yansıtmaktadır.

Popper'a göre Platon'dan bugüne gelinceye kadar sorulmakta olan "kim yönetmeli" sorusu doğru bir soru değildir. Zira, bu soru önemli bir noktayı gözden kaçırmaktadır: Halkın yönetimi yanlış anlamda kullanılmakta ve böylelikle de despotik yönetimlere kapı açılması mümkün olmaktadır. Bu nedenle, Popper, daha farklı bir yaklaşım benimseyerek özellikle yönetimin el değiştirme biçimi üzerinde durmuştur. Buna göre Popper demokrasiyi, "kim yönetmeli" sorusundan ayırarak, kötü yöneticilerin kan dökülmeden ya da şiddet kullanılmadan yönetimden uzaklaştırılabilmesine imkân veren yönetim olarak tanımlamaktadır⁴⁹⁸. Demokrasi bu şekilde salt halkın yönetimi ilkesine dayanmaktan, yani klasik anlamından çıkarılarak, modern anlama geçmiş olmaktadır.

Popper'ın tanımına benzer bir tanım L. Berger tarafından yapılmıştır. Berger de, tıpkı Popper gibi, tanımında yöneticilerin iş başından uzaklaştırılabilir olmalarını ön planda tutarak demokraside bulunması gereken önemli özelliklerden birine işaret etmektedir. Berger, demokrasinin amacının

⁴⁹⁸ Karl Popper: **a.g.m.**, s.27

iktidardakilerin seçimle iş başından uzaklaştırılmalarını ve iktidarın bazı şeyleri yapmamasını teminat altına almak olduğunu vurgulamaktadır⁴⁹⁹.

Ancak, yukarda zikredilen tanımlardan hiçbiri, demokrasinin anlaşılması açısından yeterli değildir. Bu nedenle, farklı kriterleri bünyesinde barındıran daha kapsamlı ve doyurucu tanımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda Weale'ın tanımı daha kapsamlı bir tanım olarak nitelenebilir. Weale'a göre demokrasi, hükümetin önemli sorunlar hakkındaki politika ve kararlarının, seçimler veya başka usullerle açıklanan ve bu suretle kamuoyuna dayanan bir yönetim biçimidir. Buna göre, eğer bir ülkede önemli toplumsal kararlar doğrudan veya dolaylı olarak, eşit siyasal haklara sahip yurttaşlarca biçimsel (şeklî) olarak belirleniyorsa, orada demokrasinin var olduğu söylenebilir⁵⁰⁰.

Bu noktada Mustafa Erdoğan'ın demokrasi tanımı da zikredilmeye değer bir tanımdır. Erdoğan'a göre demokrasi, "kamu işlerinin yurttaşların iradesi doğrultusunda belirlenecek politikalara göre, yine yurttaşların yakın takip ve gözetimi altında yürütülmesidir". Şu halde, bir ülkede farklı ideolojilere ve çıkarlara sahip olan yurttaşlar kamusal ve siyasal alanda bir kısıtlanmayla karşılaşmadan kendilerini ifade edebiliyorlar, kamuyu ilgilendiren politikaları tartışabiliyor, kendi görüşlerini ifade edebilecekleri siyasî partiler kurabiliyorlar, genel ve yerel seçimlere özgürce katılabiliyorlarsa, orada demokrasinin var olduğu söylenebilir⁵⁰¹.

Demokrasinin tanımına ilişkin bir diğer tanım Barry Holden'ın tanımıdır. Yukarıdaki paragraflarda zikredilen demokrasi tanımları da önemli iseler de, Holden'ın yapmış olduğu tanım, demokrasi kavramını başka noktaları da içine alacak şekilde tarif etmiş olduğu için, daha fazla tercihe değer görünmektedir. Ancak, o da liberal demokrasinin liberal unsurundan gelen katkıyı tanımında

⁴⁹⁹ Peter L. Berger: "Günümüz Dünyasında Demokrasi", **Sosyal ve Siyasal Teori – Seçme Yazılar**, Çev. Cevdet AKYAN, Der. Atilla YAYLA, Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, 1999, s.33

⁵⁰⁰ Albert Weale: **a.g.e.**, s. 14-15

⁵⁰¹ Mustafa Erdoğan: **Demokrasi, Laiklik...**, s. 129-130

kullanmamıştır. Dolayısıyla, bu tanım da tam anlamıyla doyurucu değildir. Bununla birlikte yine de Holden'ın tanımı zikredilmeye değer. Holden, demokrasiyi “kamu siyasetine ilişkin önemli sorunlar hakkındaki temel belirleyici kararları bütün halkın pozitif veya negatif olarak aldığı ve almaya yetkili olduğu bir siyasal sistem”⁵⁰² şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımın en önemli unsurlarından biri, önemle vurguladığı yetki kavramıdır. Buradan, bir siyasal sistemin demokrasi olarak nitelendirilebilmesi için halkın hem karar alma sürecini şekillendirme yetkisine sahip olması hem de bu yetkiyi eyleme (fiiliyata) geçirebilmesinin şart olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle, yetkili olmak tek başına yeterli bir şart değildir. Halka, bir yandan görüş ve isteklerini tüm toplumu ilgilendiren siyasal kararlara dönüştürme yetkisi tanınırken, diğer yandan da bunu uygulamaya dönüştürme yetkisinin tanınması, demokrasiyi diktatörlükten ayıran temel unsurdur⁵⁰³.

Aslında, bu türden tanımları çoğaltmak mümkündür. Ancak, bu, tekrardan başka bir şey olmayacaktır. Bununla birlikte, liberal demokrasinin şu şekilde tanımlanması mümkündür. Liberalizm ve demokrasi kavramlarının özelliklerini alan liberal demokrasi, halkın temel siyasal kararları özgür bir biçimde almakla birlikte, bu kararlar üzerinde keyfi olmayan bazı sınırlamaların bulunduğu siyasal bir sistemdir. Burada, halkın belirli alanlarda karar alma yetkisi elinden alınmış veya sınırlandırılmıştır. Ancak, bu sınırlandırma işlemi, tanımda da vurgulandığı üzere, kesinlikle keyfi bir biçimde yapılmamaktadır. Sınırlandırma, anayasa, insan hakları beyannameleri ve benzer mekanizmalarla gerçekleştirilmektedir⁵⁰⁴.

B) Demokrasinin Dayandığı Temel İlkeler

Demokrasi, bilindiği üzere, halkın iradesinin tüm toplumu ilgilendiren kararları doğrudan veya dolaylı biçimde almasına imkân veren bir yönetim

⁵⁰² Barry Holden: **a.g.e.**, s.8; Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s.196.

⁵⁰³ Barry Holden: **a.g.e.**, s.8

⁵⁰⁴ Barry Holden: **a.g.e.**, s.17-18

biçimidir. Bu bağlamda, bir rejimin demokrasi olarak kabul edilebilmesi için halkın iradesinin siyasî sürece yansması gerekmektedir. Bu süreçte bir kesinti yaşanır, o zaman demokrasinin istikrarı ve hatta varlığı tehlikeye düşer ve bu şartlar altında demokrasi varlığını uzun süre devam ettiremez. Bu nedenle, demokraside önemli olan nokta ayırım gözetilmeden tüm halkın farklı görüş ve iradelere sahip olabilmesi ve bunun yönetim sürecine ulaşmasına müsaade edilmesidir. Bu da bize demokrasinin ancak özgürlük ve eşitlik ortamında mümkün olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, özgürlük ve eşitliği demokrasinin temel ve olmazsa olmaz dayanakları olarak adlandırmak gerekir. Bu ilkelerin önemini vurgulayan Lipson'a göre fizikçiler için neredeyse her şey demek olan uzay ve zamanın demokrasi teorisindeki karşılığı özgürlük ve eşitliktir⁵⁰⁵. O'na göre bu iki unsurun içinde yer almadığı rejim kesinlikle bir demokrasi değildir. Bu iki unsurun eksik olduğu durumlarda ya demokrasinin kalitesi düşer ya da demokrasi tümünden yok olur.

Özgürlük ve eşitlik ilkelerinin kaynağına bakıldığında, bunların klasik demokrasiyi temsil eden antik Yunan'da mevcut oldukları görülmekteyse de, bugünkü biçimlerini asıl liberalizme borçludurlar. Şöyle ki, liberalizm, bireylerin hangi eylemde bulunacaklarına karar vermelerine, o eylemleri meşrulaştırmaya ve de kendi seçimleri/tercihleri olan yükümlülükler kurmaya muktedir olduklarını savunmuştur⁵⁰⁶. Bu açıdan bakıldığında, bu ilkeler bireyi başka bireylerin ya da kolektivitinin vesayetinden kurtarıp çıkartan ilkelere. Bu nedenle de, söz konusu ilkeler çok önemli ve vazgeçilmez ilkelere.

Bu bölümde demokrasi açısından vazgeçilmez olan bu iki temel ilke, yani özgürlük ve eşitlik incelenecektir.

⁵⁰⁵ Leslie Lipson: "Demokrasinin Felsefesi", **Sosyal ve Siyasal Teori**, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, 1999, s.18

⁵⁰⁶ David Held: **a.g.e.**, s. 301

1) Özgürlük İlkesi

Liberal demokrasinin üzerinde yükseldiği değerler arasında en başta gelip, en önemli olanı, özgürlük ilkesidir⁵⁰⁷. Demokratik bir yönetim halkına özgürlükleri tanıyan bir yönetimdir. Ancak, demokrasinin önemli ve temel değeri olan özgürlük ilkesi, paradoksal bir biçimde, aynı zamanda demokrasinin, yani özgürlüklerin sınırlandırılmasının da nedenidir. Bu sınırlandırma liberalizmden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, liberalizm bir taraftan bireysel hak ve özgürlükleri savunurken diğer taraftan da, bu hak ve özgürlükleri korumak amacıyla özgür bireylerce seçilen temsilcilerin siyasal sürece ilişkin kararlarının sınırsız ve denetimsiz olamayacağını vurgulamaktadır. Liberalizmin bu yönde fikirler üretmesine yol açan temel dürtü sınırsız özgürlükten duyulan korkudur. Liberaller geleneksel olarak halka sınırsız güç ve yetki tanınmasının onları bu güç ve yetkiyi kötüye kullanmaya ve yanlış kararlar almaya iteceğinden endişe duymuşlardır. Bununla birlikte, demokrasi bir yönüyle bireyin tabi olacağı kuralların belirlenmesinde aktif pay sahibi olması demek olduğuna göre, özgürlüğün buradaki anlamı, kişinin ne yapacağına ya da nasıl davranacağına kendisinin karar verebilmesidir⁵⁰⁸. Başka bir ifadeyle, halkın karar verebilmesi ancak farklı bakış açılarının ifade edilmesinin serbest olduğu bir ortamda ve halkın bunlar arasından dilediğini seçebilmesi ölçüsünde anlamlı olabilir. Bu bağlamda, konuşma, örgütlenme, toplanma ve benzeri özgürlüklerin varlığı ölçüsünde demokrasiden söz edilebilir⁵⁰⁹. Bu hak ve özgürlükleri görmezden gelen bir yönetim ya da rejimin demokrasi olarak nitelenmesi mümkün değildir. Zaten, söz konusu rejimde yaşayan insanların statüsü de yurttaşlık değil, bir anlamda, kölelik statüsüdür. Nasıl ki köleler kendileri hakkında karar veremezler, onlar hakkındaki kararlar efendilerince verilir, benzer şekilde özgürlüklerin bireylere tanınmadığı toplumlarda da halkı ilgilendiren kararlar her zaman başkaları tarafından verilir. Böyle bir toplumda, halkın kendi

⁵⁰⁷ Barry Holden: **a.g.e.**, s. 19

⁵⁰⁸ Barry Holden: **a.g.e.**, s.23

⁵⁰⁹ Barry Holden: **a.g.e.**, s.25

iradesiyle hareket ederek özgür biçimde karar verebilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, halkın siyasal anlamda kendi kaderini tayin edebilmesi bakımından özgürlük, olmazsa olmaz bir şarttır.

Özgürlük ilkesi, insanın birey olarak görülmeye başlanmasına paralel olarak gelişmiştir. Klasik demokrasinin de özgürlüğü barındırdığı düşünülse de, halk tarafından yönetim dışında başka ilkeler ve kurumlar içermeyen klasik model, özgürlüğe vurgu yapmaktan uzaktır. Nitekim, Antik Yunan demokrasisinde mevcut olan özgürlük de ancak sınırlı bir özgürlük olabilmiş ve örneğin dönemin hâkim ve en büyük yönetsel birimi olan polis genel çıkarına aykırı düşebilecek talep ve düşünceler olumlu karşılanmamıştır. Bu bakımdan, demokrasi ve özgürlük birlikteliği göreceli olarak daha çok yakın dönemlerde söz konusu olabilmıştır.

2) Eşitlik İlkesi

Demokrasinin özgürlük dışında dayandığı temel ilkelere bir diğeri de eşitlik ilkesidir. Eşitlik, demokrasi ile çok yakın ilişkisi olan bir kavramdır. Bu ilişki, eşitlik ilkesini demokrasi düşünce ve uygulamasının en temel kavramlarından biri yapacak kadar önemlidir. Hatta, onun sahip olduğu bu önemden hareketle, siyasal eşitliğin demokrasinin gerçek ruhu olduğu bile iddia edilmektedir⁵¹⁰. Bu iddia mantıki sonuçlarına kadar götürülürse, eşitliğe dayanmayan bir sistemin demokrasi olarak tanımlanmaması gerekir. Bu durumda, klasik dönemde görülen ve adına demokrasi denilen yönetimlerin hiçbirinin aslında tam anlamıyla demokrasi olarak kabul edilmemeleri gerekir. Zira, bunlar demokrasinin bazı özelliklerini taşımakla birlikte, daha sonraki çağlarda demokrasinin özellikleri arasına girecek olan anlayış ve uygulamaların çoğuna, özellikle de eşitlik ilkesine sahip değillerdi. O dönemde, kadınlar, köleler, yabancılar ve mülk sahibi olmayan erkekler demokrasinin öznesi olarak kabul edilmiyorlardı. Bireylerin eşit seçme hakkı,

⁵¹⁰ Barry Holden: **a.g.e.**, s.20

kanun önünde eşitlik gibi anlayış ve uygulamalar hep modern dönemde ortaya çıkmış değerlerdir.

Bu açıdan bakıldığı zaman, yeni demokrasi anlayışını klasik teoriden ayıran unsurlardan biri, insanlara eşit seçme hakkı tanınmasıdır⁵¹¹. Klasik teoride, eşitliğin önemini vurgulayan bir anlayışın bulunmadığı görülmektedir. Nitekim, klasik dönem demokrasi uygulamalarında eşitlik ve özgürlük üzerinde ciddi sınırlamalar bulunmaktadır. Örneğin, demokrasi uygulamalarının kaynağı sayılan Atina demokrasisi bile sınırlı bir eşitlik ve özgürlük anlayışına dayanmaktadır. Gerçi halkın, kendisini oluşturan birey ve toplulukları ilgilendiren sorunların çözümüne yönelik fikir beyan etmelerinin mümkün olduğu bir ortamda eşitlik ve özgürlüğün hiç bulunmaması elbette söz konusu olamaz. Ancak, eşitlik ve özgürlüğün sınırını anlayabilmek için özellikle iki noktaya bakmak gerekir. Bunlar, halkın toplumsal tabanı ve kamu yararının, yani şehir devletinin çıkarının gözetilmesi noktalarıdır. Kadınların, kölelerin ve yabancıların söz hakkının olmadığı, bunların yurttaş bile sayılmadığı bir ortamın ne kadar eşitlikçi ve özgürlükçü olduğu şüphelidir. Aynı şekilde, bireysel fayda ve menfaatlerin kamu yararı lehine feda edilmesi ilkesinin, özgürlük fikriyle ne kadar bağdaşabileceği de tartışmalı bir noktadır⁵¹². Oysa, demokrasinin özgün ve öncelikli anlamı halk tarafından yönetimse, o zaman alınacak siyasal kararları etkileyip şekillendirebilme imkânının olabildiğince fazla sayıda kişiye tanınması gerekir. Bu duruma ise, büyük ölçüde ancak modern demokrasilerde ulaşılabilmektedir. Gerçekten de, modern dönemde, daha önceki dönemlerdeki uygulamalara hâkim olan eşitsizlik durumu, hem teoride hem de uygulamada büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır.

⁵¹¹ Manfred G.Schmidt: **a.g.e.**, s.113

⁵¹² Bununla birlikte, doktrinde farklı görüşlere rastlamak da mümkündür. Örneğin Bernard Crick, antik Yunan döneminde temel demokratik idealin özgürlük olduğunu ileri sürmektedir. Bu özgürlük hem siyasi hem de özel hayat özgürlüğü(private liberty) şeklinde hayat bulmuştur. Bu çerçevede en önemli özgürlük, demosun toplandığı mecliste ortak iyi için konuşma özgürlüğü ile ev ya da symposia adı verilen sosyal kulüplerin sağladığı mahremiyet ortamında, kişinin istediği biçimde düşünme ve konuşma özgürlüğüdür. Crick'e göre aynı şekilde eşitlik ideali de çok değerli sayılmaktadır. Bu eşitlik, yasal ve siyasi eşitliktir. Bkz. Bernard Crick: **Democracy...**, s.16

Görüldüğü gibi, eşitlikle demokrasi arasında çok önemli bir ilişki vardır. Eşitliğin olmadığı bir demokrasiyi hayal etmenin zorluğu, bu ilişkinin önemini belirten güçlü bir göstergedir. Esasen demokrasinin bazen eşitlik şeklinde tanımlanması da bu ilişkinin vazgeçilmezliğinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir⁵¹³. Eşitliği, Barry Holden'ı takip ederek, “aynılık, özdeşlik” ve bunun başkalarınca da uygun bir biçimde kabul edilmesi olarak tanımlamak mümkündür. Eşitliğin içinde anılan “aynı olma, özdeş olma” kavramı, eşitliğin ayrılmaz bir parçası olup, onun tanımlanmasında da temel bir öneme sahiptir. Öyleyse, insanların önemli hususlarda başkalarınca da genel kabul görececek biçimde aynı olmaları durumunda onların eşit oldukları söylenebilir⁵¹⁴. Eşitliğin buradaki önemi, onun demokrasinin özü olan halkın yönetimi ilkesini mümkün kılan temel unsur olmasından kaynaklanmaktadır. Eşitlik, bunu herkese eşit, yani aynı biçimde davranmayı sağlayarak gerçekleştirmektedir. Bu ise, yönetimle ilgili olarak alınacak kararları etkileme güç ve yetkisinin bütün halka tanınması⁵¹⁵, halkı oluşturan her bireyin önemli hususlarda aynı olduğunun kabul edilmesiyle mümkündür. Böylece, her bireyin düşüncesinin ve kararının eşit önem ve ağırlıkta olduğu kabul edilmelidir⁵¹⁶. Zira bu, eşitlik ilkesinin bir gereğidir. Bunun sonunda da insanlara eşit muamelede bulunma zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Demokrasilerde eşit muamele ya da kısaca eşitlik, çeşitli anlamlara gelmektedir. Bu anlamları, hem kanun önünde eşitlik hem de siyasal gücün kullanılması veya belirlenmesinde eşitlik olarak ifade etmek mümkündür. Bu sonuncuya kısaca, siyasal eşitlik de denilebilir. Siyasal eşitlik, her bireyin karar alma ve genel siyasetin oluşmasına katkıda bulunma gücüne sahip olmasını ifade eder. Bireylerin tamamı ancak bu eşitlik sayesinde siyasal sürece katılabilirler. Bu da seçimlerde her oyun aynı önem ve değerde

⁵¹³ Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s.249; Barry Holden: **a.g.e.**, s.21

⁵¹⁴ Barry Holden: **a.g.e.**, s.19–20

⁵¹⁵ Daha önce de belirtildiği üzere modern demokrasilerde de bütün halkın yönetime katılması imkanı bulunmamaktadır. Bu konuda çeşitli sınırlamalar mevcuttur.

⁵¹⁶ Barry Holden: **a.g.e.**, s. 20-21

olmasını gerektirir. Bunun gerçekleşmemesi halinde siyasal eşitliğin varlığından söz edilemez. Bu durumun doğrudan demokrasiye uygulanmasıyla, herkes siyasal gücün kullanılmasında doğrudan katkıda bulunma hakkına sahip olmaktadır. Eşitlik bunu gerektirmektedir. Dolaylı, yani temsili sistem açısından bakıldığında zaman ise, eşitliğin iki biçimde görüldüğü söylenebilir. Bunlardan biri, tüm bireylerin siyasal gücü oluşturacak kişileri seçebilmeleri şeklindeki eşitliktir⁵¹⁷. Hangi inanca veya görüşe sahip olursa olsun herkesin kamu makamlarına gelebilme imkânına sahip olması anlamındaki eşitlik ise, temsili sistemde eşitliğin görülmesi gereken bir diğer alandır⁵¹⁸. Her iki durumda da mevcut bütün düşünce ve oylar, önem ve değer bakımından aynı ağırlıktadır. Bazı düşünce ve oyların farklı değerlendirmelerle diğerlerine oranla daha üstün addedilmesi siyasal eşitlik fikrini zedelemektedir. Bu da sonuçta demokrasinin sağlıklı işlemesini engellemektedir.

Demokrasinin en temel öğelerinden biri olarak görülen eşitlik fikrinin temelinde yatan başlıca iki varsayımdan kısaca söz etmek gerekir. Bu varsayımlar aynı zamanda demokrasinin çok önemli bir özelliği olan “paternalizm⁵¹⁹ karşıtlığını” da açıklamaktadır. Paternalizm, etimolojik anlamda bir babanın çocuğunu, onun iradesini nazara almadan bir rehber gibi yönlendirmesini ifade eder. İşte siyasal anlamda da anti paternalist anlayışa göre demokrasi, ne insanlara paternalist muamelede bulunmalı⁵²⁰ ne de başkalarına paternalist uygulamalarda bulunulmasına izin vermelidir. Gerçekten de, paternalizm demokrasinin özüyle hiçbir biçimde bağdaşmayan ve uygulanması durumunda da onu zedeleyen bir anlayıştır.

⁵¹⁷ Albert Weale: **a.g.e.**, s. 54

⁵¹⁸ David Beetham ve Kevin Boyle: **a.g.e.**, s.79

⁵¹⁹ Paternalizm olgusunu Yayla’yı takip ederek şu şekilde tarif etmek mümkündür: “Baba ile çocuklar arasındaki ilişkiye benzer biçimde, aşağıdakilere rehberlik edilmesi ve aşağıdakilerin desteklenmesi için yukarıdan otorite uygulanması. Bu otorite iyi niyete dayalıdır ve aşağıdakilerin iyiliğini amaçlamaktadır. Bkz. Atilla Yayla: **Siyaset...**, s. 254

⁵²⁰ David Beetham ve Kevin Boyle: **a.g.e.**, s. 18

Söz konusu varsayımlar, Weale’ı takiben, “eşit nitelik varsayımı” ve “paternalizm karşıtlığı varsayımı” dır. Eşit nitelik varsayımı, bazı insanlarda diğerlerinde olmayan özel bir yönetme yeteneğinin bulunduğu inancının geçerliliğini yitirmesini sağlamıştır. Zira, bu varsayımı savunan görüşe göre, her yurttaş (birey) karar alma sürecine eşit derecede katılma yeteneğine sahiptir. Bu yetenek sayesinde birey, hem yöneticileri seçebilecek hem de kendi kendisini yöneten sıfatını elde edebilecektir. Ancak, bu varsayım önemli bir gerçeği de göz ardı etmektedir. Bu, insanların en iyi kararları vermelerini sağlayacak bilgilere her zaman sahip olamayabilecekleri gerçeğidir. Gerçekten de bu yaklaşım belki bazı insanların diğerlerinde olmayan üstün yönetme yeteneklerine sahip oldukları inancına meydan okumaktadır. Ancak, herkesin her zaman en iyi ve doğru kararları verecek bilgiye sahip olmasının garantisi değildir. Bununla birlikte, burada önemli olan husus, onları gerekli bilgileri anlama ve değerlendirme hususunda önleyebilecek hiçbir engelin bulunmamasıdır⁵²¹.

İkinci varsayımı oluşturan paternalizm karşıtlığı ise, her bireyin (yurttaşın) kendi fayda ve menfaatini yine en iyi şekilde kendisinin değerlendirebileceği düşüncesine dayanmaktadır. Bu sayede bireyler, yönetimden gelecek rehberlik ve yönlendirmelere ihtiyaç duymayacaklardır. Çünkü, bir kişi adına daha iyi karar verebilecek kendisinden başka hiç kimse yoktur⁵²². Kişi, kendi iradesiyle kendi menfaatine uygun düşecek en iyi davranışta bulunarak en iyi kararı verebilecek yetenektedir. Bu suretle bu varsayım demokrasinin paternalizm karşıtlığını da ortaya çıkarmış bulunmaktadır.

C) Liberal Demokrasinin Özellikleri

Liberal demokrasi, daha önce de belirtildiği üzere, liberalizm ve demokrasi terimlerinden meydana gelmektedir. Dolayısıyla, liberal

⁵²¹ Albert Weale: **a.g.e.**, s.54-56

⁵²² Albert Weale: **a.g.e.**, s.54-56

demokratik bir rejimde hem liberalizmin hem de demokrasinin unsurları mevcut olmalıdır⁵²³. Bu birliktelik liberal demokrasinin özelliklerini de doğal olarak şekillendirmiştir. Bu bağlamda, liberal demokrasinin özellikleri ya da unsurları liberalizm ve demokrasinin özelliklerinin bir karışımıdır. Bu birliktelik sonunda da demokrasi başlıca iki boyut kazanmıştır. Bunlar, içeriğe, yani öze ilişkin değerlerden oluşan boyut ile şekle ve usule ilişkin boyuttur. Demokrasinin içerik boyutu, yani öze ilişkin değerleri liberalizmin izlerini taşıırken⁵²⁴ şekli boyutu ise klasik ya da geleneksel demokrasinin iz ve değerlerini taşımaktadır. Doktrinde, bu ikinci boyuta şekli ya da usulî⁵²⁵ demokrasi adı da verilmektedir. Gerçek anlamda bir demokrasinin her iki boyutu birden içermesi beklenirse de uygulamada sadece şekil ya da usul özelliklerine sahip, yani şekli ya da usulî demokrasilere de rastlanmaktadır. Zaten Marksist ya da diğer totaliter ideolojilere dayanan diktatörlüklerin de kendilerini demokrasi, hem de gerçek demokrasi ilan etmelerine imkân veren onların sadece göstermelik de olsa demokrasinin şekli şartlarına sahip olmalarıdır. Ancak, demokratik bir rejim ve toplum, yukarıda da belirtildiği üzere, içeriğe ilişkin değerlerle şekle/biçime ilişkin kurum ve süreçlerin her ikisine birden sahip olan rejim ve toplumdur⁵²⁶.

İki farklı kavramdan oluşan liberal demokrasinin şekli boyutu, yani demokrasi kanadı halkın siyasal sürece katılımına odaklanan yöntemleri sunmaktayken, içerik boyutunu simgeleyen liberalizm kanadı, liberal teorinin birey öncelikli duruşuna uygun olarak bireysel özgürlük ve haklar ile bunların korunması adına siyasi iktidarın sınırlandırılmasına yönelik tedbirleri sunmaktadır. İşte bu yöntemler hep birlikte liberal demokrasinin unsurlarını, dolayısıyla da liberal demokrasinin kendisini meydana getirmektedir. Bu unsur ve değerler, bir siyasal rejimin liberal demokrasi olarak adlandırılabilmesi için gerekli ve vazgeçilmez olan niteliklerdir. Dolayısıyla,

⁵²³ John S. Dryzek and Patrick Dunleavy: **Theories of the Democratic State**, Palgrave Macmillan, 2009, s.19

⁵²⁴ Ömer Çaha: **Dört Akım...**, s.58n

⁵²⁵ Şekli ya da usulî demokrasiye İngilizcedeki karşılığı olan prosedürel demokrasi de denmektedir.

⁵²⁶ Ömer Çaha: **Dört Akım...**, s. 61

bunların eksik olmaları ya da mevcut olmakla birlikte yeter yoğunlukta olmamaları halinde rejimin demokratikliği tartışma konusu olmaya başlar. Ancak, bu kriterlerdeki ufak tefek eksiklikler söz konusu rejimi demokratik olmaktan çıkartıp otoriter ya da totaliter rejim sınıfına sokmaz. Sadece, söz konusu rejimin demokratikliği zayıflamış olur. Bununla birlikte, bu unsurlar büyük oranda ortadan kaldırılmışlarsa, artık demokrasiden değil, otoriter ya da totaliter bir rejimden söz etmek gerekir.

Siyaset bilimi literatüründe, liberal demokrasinin unsurlarına ilişkin farklı kriterlere rastlansa da, bu farklılıklar ciddi boyutta değildir. Liberal demokrasinin unsurlarına ilişkin öne sürülen kriterlerde ciddi bir farklılık yoktur. Vurgulanan unsurlar büyük oranda birbirleriyle örtüşmekte olup liberal demokratik diye tanımlanan ülkelerin tamamında rastlanan özelliklerdir. Bunlar, genel başlıklar halinde belirtmek gerekirse, halkın siyasal sürece katılımını sağlayan seçimler ve oy verme gibi demokrasiden gelen unsurlar ile hem birey hak ve özgürlükleri hem de bunların korunması adına siyasi iradenin (ve bu arada devletin iradesinin) sınırlandırılmasına ilişkin tedbirlerdir. Aşağıda bu unsurlar daha ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

1) Özgür ve Düzenli Aralıklarla Yapılan Seçimler İlkesi

Tarih boyunca toplumları yönetecek kimseler hep olmuştur. Zaten, her toplum da mutlaka birileri tarafından yönetilmiştir. Ancak, bu yönetme yetkisinin elde edilmesi hiçbir zaman tek bir yöntemle sınırlı kalmamıştır. Bu hususta çok farklı yöntemler kullanılmıştır. Bu yöntemler, kısaca ifade etmek gerekirse kalıtım (veraset), kura, askeri ve sivil darbeler, dış müdahaleler ve oy kullanma vb. yöntemlerdir. Günümüzde iktidarları belirleme yöntemlerinden sadece oy verme yöntemi meşru kabul edilmektedir. Zira, halkın iradesi sadece seçimlerle bir anlam kazanabilmektedir. Seçimler olmazsa halkın iradesinin ya da sesinin de zaten bir anlamı kalmaz. Diğer yöntemler ise halkı dikkate almamakta, onun sesine hiç kulak vermemektedirler. Dolayısıyla, söz konusu yöntemlerin bu anti demokratik

karakterleri onların tümüyle gayrı meşru ilan edilerek dışlanmalarına yol açmıştır⁵²⁷.

İktidarı belirleme yöntemlerinden biri olan serbest seçimler ise demokrasinin zorunlu şartıdır⁵²⁸. Demokrasi, iktidar belirleme yöntemi olarak halkın iradesine dayanan seçimler dışında başka bir yöntemi kesinlikle kabul etmez. Bir siyasal rejimin demokrasi olarak adlandırılabilmesi için öncelikle siyasi iktidarın, doğrudan veya dolaylı olarak halk tarafından belirlenmesi gerekir. Eğer bir rejimde siyasi iktidar seçimlerle değil de kalıtım, askeri müdahale veya darbe ya da dış müdahaleyle değişiyorsa, orada demokratik bir siyasal rejimin var olduğu söylenemez. Bu açıdan, seçimleri demokratik sürecin temeli olarak nitelendirmek yanlış olmaz⁵²⁹. Dolayısıyla, halka başvurmayan, siyasi iktidarın serbest seçimlerle el değiştirmesine müsaade etmeyen bir siyasî sistemin demokrasi olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Klasik demokrasi için geçerli olan bu durum liberal demokrasi için de geçerlidir. Zira, seçimler demokrasi kanalıyla liberal demokrasinin de asli bir unsuru haline gelmektedir.

Seçimlerin hem klasik demokrasinin hem de liberal demokrasinin temeli olması onun halkın kendini ifade etmesinin ve bunun yönetime yansımalarının tek meşru ve barışçı yolu olmasındandır. Gerçekten de, tüm toplumu ilgilendiren kararları alanların belirlenmesinde seçim dışında uygulanabilecek hem barışçı hem de kapsamlı ve etkili başka bir yöntem henüz bulunabilmiş değildir. Dolayısıyla, siyasal karar alıcıların kan dökülmeden, barışçıl bir biçimde seçilebilmeleri, tekrar seçilebilmeleri ya da muhalefette bulunanların iktidar olabilmeleri için seçimlere ihtiyaç vardır. Bu noktada, seçim sürecinin, dolayısıyla da demokrasinin çok önemli bir yönü ortaya çıkmaktadır. O da, başta siyasal iktidar olmak üzere göreve gelmeleri

⁵²⁷ Bununla birlikte, söz konusu yöntemlerin yine de zaman zaman uygulandığına şahit olunabilmektedir.

⁵²⁸ Barry Holden: **a.g.e.**, s189. Seçimler dolaylı, yani temsili demokrasinin bir gereğidir. Doğrudan demokraside kararlar halkın bizzat katılımıyla alındığı için seçimlere gerek duyulmamaktaydı.

⁵²⁹ Ali Yaşar Sarıbay: “Seçimler ve Demokrasinin Özünü”, **Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi, Sivil İtiraz**, Alfa Yayınları 2000, s.105

seçim gerektiren tüm yüksek makamların değişimi de ancak seçim yoluyla mümkün olabilir. Bu açıdan bakıldığında, demokrasiler siyasal iktidarın görevini seçimle bıraktığı tek siyasal rejimdir. Demokrasilerde, iktidar ve muhalefetten oluşan karar alıcılar sadece seçimlerle yenilenirler⁵³⁰. Bu yöntemin çeşitli faydaları bulunmaktadır. Örneğin, siyasi hayatlarının seçimlere bağlı olduğunu bilen siyasetçiler, işlerini ciddiye alıp görevlerini daha fazla sorumluluk duygusuyla yapmaya zorlanırlar. Gerçekten de, icraatlarından dolayı seçimlerde halka hesap vermek zorunda olduklarını ve başarısızlıklarının yeniden seçilmelerini engelleyeceğini bildiklerinden daha dikkatli hareket ederler. Ancak, teorik düzeyde kulağa hoş gelen bu yaptırımlar, aynı ölçüde uygulamaya geçirilememektedir. Bunun en önemli nedenleri, toplumun hâkim siyasal kültürü, siyasal bilinç düzeyi, mevcut hükümet, parti ve seçim sistemi gibi faktörlerdir. Siyasilerin seçimleri bir hesap verme anı olarak görmeleri için yukarıda anılan faktörlerin de uygun olması gerekmektedir. Aksi takdirde, siyasi karar alıcılar yeniden seçilmeme gibi bir kaygıyı pek taşımaz ve istedikleri gibi ya da partilerince kendilerinden istenildiği gibi davranırlar. Zira, seçimlerde listelerdeki yerleri ve seçimi kazanmaları her zaman garanti edilmiş durumdadır.

Seçimlerin demokrasilerde siyasi iktidarın tek belirleyicisi olması onun aynı zamanda siyasî iktidarın meşruiyetinin de tek kaynağı olduğunu göstermektedir⁵³¹. Siyasî iktidar, eylemlerini haklı göstermek için halkın katılımıyla gerçekleşen seçimlere önem ve değer verir, vurgu yapar. Siyasi iktidarın seçimlere vurgu yapması, kendisinin sadece halktan kaynaklandığını, arkasında halkın gücü ve onayı olduğunu ortaya koyma isteğindendir⁵³². Bu tavır, siyasal iktidarların eylem ve kararlarını haklılaştırmalarını sağladığından çok önemlidir. Zira, arkalarında büyük halk desteği olan iktidarlar, temsil ettikleri toplumların çok büyük, hatta kronikleşmiş sorunlarını bile çözme

⁵³⁰ Albert Weale: **a.g.e.**, s.14

⁵³¹ Andrew Heywood: **Political Theory**, s.226

⁵³² David Beetham ve Kevin Boyle: **a.g.e.**, s. 33

yönünde kendilerinde güç hissederler. İşte bu gücü onlara veren şey ve kaynak serbest seçimlerde aldıkları oylardır.

Ne var ki, seçimlerin tek başına varlığı bir rejimin gerçek manada demokrasi olması için yeterli değildir. Şöyle ki, dünyada mevcut bütün siyasî sistem ve rejimlerin çok büyük bir kısmı günümüzde iktidarın belirlenmesi sürecini seçimlere dayandırmaktadırlar. Bütün bu toplumlarda siyasî irade seçimlerle belirlenmektedir. Dolayısıyla, seçimlere sahip olan bütün rejimler ortak bir kurum ve kavramda buluşmaktadırlar: Demokrasi. Örneğin Sovyetler Birliği döneminde de, Saddam döneminde Irak'ta da ya da günümüzde Kuzey Kore'de de seçimler yapılmış ve halen de yapılmaktadır. Seçimlerin varlığı, bu rejimlerde de demokrasi oldukları yönünde iddiaların yükselmesini sağlamıştır. Ancak, bu ülkelerin, seçimlerin varlığından hareketle demokrasiyle idare edildiklerini söylemek pek de mümkün ve gerçekçi değildir. Zira, halkın siyasi iktidarı oylarıyla belirlemesi yeterli değildir. Aynı zamanda halkın mevcut iktidarın değişmesini ve yerine alternatifler arasından farklı birilerinin gelmesini de sağlayabilmesi gerekmektedir. Bu olmaksızın bir toplumun demokratik olduğu söylenemez. Oysa, söz konusu ülkelerde halkın oyları sonucunda belki iktidar kompozisyonu değişmekte ve mevcut iktidardakiler yerine başkaları seçilmekte ve geçmektedir. Ancak, bu değişim, birbiriyle serbestçe yarışan adaylar arasından birini seçmek biçiminde olmamaktadır. Zira, bu rejimlerde ya başka partilerin kurulmasına izin verilmemiş ya da sadece kukla partiler denilen, iktidar amacı olmayan, sadece rejimi dışarıya karşı demokratik göstermekte kullanılan partiler var olabilmıştır. Sonuç itibarıyla, o rejimlerde halk kendisine sunulan adaylara oy vermekten başka bir şey yapmamaktadır. Bu yüzden, bir ülkede demokrasinin var olduğunu iddia edebilmek için o ülkede seçimlerin yapılıyor olması tek başına yeterli değildir. Önemli olan, seçimlerin halkın istediği bir parti ya da partileri iktidar yapmasına imkân verecek niteliklere sahip olmasıdır. Bu çerçevede seçimler serbest, açık, rekabetçi ve düzenli aralıklarla yapılıyor olmalıdır. Ayrıca, tüm yurttaşların oy verme hakkına sahip olmalarını sağlayan

genel ve eşit oy ilkesi de bir demokratik rejimi otoriter ya da totaliter rejimlerden ayıran temel faktörlerden biridir.

Görüldüğü üzere, demokrasileri diğer rejimlerden ayıran temel unsurlardan biri tek başına seçimlerin varlığı değil, bu seçimlerin açık, serbest, özgür, eşit ve rekabetçi niteliklerle ve düzenli aralıklarla yapılmasıdır⁵³³. Seçimlerin sahip olması gereken bu nitelikler, halkın siyasal iktidarı belirleyebilmesinin garantisi oldukları için vazgeçilmez niteliklerdir. Bu unsurlara daha yakından bakılacak olursa, halkın siyasî iktidar üzerindeki belirleyicilik tekelinin güvence altına alınıp sürdürülebilmesini sağlayacak en temel unsurlardan biri, açık ve serbest seçimlerdir⁵³⁴. Seçimlerin serbest olması, hem seçmenlerin herhangi bir baskı ya da kısıtlamaya maruz kalmadan istedikleri yönde tercihte bulunarak oy vermelerini hem de seçilecek olanların kısıtlanmadan aday olabilmelerini ifade eder. Seçmenlerin tercihleri doğrultusunda oy vermelerine siyasi iradece müdahalede bulunulması, seçim özgürlüğüne gölge düşürür. Bu da sonuçta demokrasinin zarar görmesine yol açar.

Bir liberal demokraside, seçimlerin sahip olması gereken diğer özellik de siyasal eşitlik ilkesidir. Bu ilkenin seçimlere ilişkin boyutu, eşit seçme ve seçilme hakkıdır. Eşit seçim ilkesi, her yurttaşın oy verme hakkına sahip olup, bu oyların etki bakımından aynı güce sahip olmasını ifade eder⁵³⁵. Gerçekten de, bir siyasal rejimin liberal demokrat olarak nitelenebilmesi için o rejimde siyasal eşitliğin göstergeleri olan genel oy hakkı ile bir kişi bir oy ilkesinin benimsenmiş olması gerekmektedir⁵³⁶. Ayrıca, seçimlere girecek adayların siyasal eşitlik ilkesinin dışında tutulmaları, seçimlerin rekabetçi nitelik kazanmasını da engeller. Bu nedenle, seçime girecek kişi ya da partilerin seçimlerin özgür bir yarışma ortamında geçmesi için yasaklanmamaları, engellenmemeleri gerekir. Dolayısıyla, seçimlere seçmen ya da aday olarak

⁵³³ Andrew Heywood: **Political Theory**, s.226; Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s. 288

⁵³⁴ David Beetham and Kevin Boyle: **a.g.e.**, s. 17

⁵³⁵ Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s.288

⁵³⁶ Andrew Heywood: **Political Theory**, s.226

katılacak olanların ırk, dil, din, cinsiyet vb. kriterlere göre belirlendikleri bir rejim demokratik olamaz. Seçimlerin düzenli aralıklarla yapılması şartı ise bir kere iktidarı elde eden bir partinin meşruiyetini tazelemesini sağlamak amacıyla yeniden serbest seçimlere girmesini sağlamaya yöneliktir⁵³⁷. Bu sayede mevcut iktidar ya konumunu korur ya da tabir caizse halk tarafından cezalandırılır ve yerine bir başka iktidar geçer. İşte bu yönüyle demokrasi iktidarın değişmesinin garantisidir. Aksi takdirde, bir siyasal parti iktidarı serbest seçimle elde etmiş olsa bile konumunu devam ettirmek için daha sonra yapılacak olan seçimleri gerekli görmeyebilir. Bu nedenle, bir rejimin gerçek manada demokratik olması için seçimlerin serbest bir ortamda düzenli aralıklarla yinelenmesi gerekmektedir.

2) Anayasacılık İlkesi

Liberal demokrasinin var olmasının temel şartlarından biri de “anayasacılık” ilkesi ya da idealidir⁵³⁸. Anayasacılık, en somut biçimde, siyasî iktidarın veya devlet gücünün birey hak ve özgürlükleri lehine konulmuş kurallarla sınırlandırılması idealidir⁵³⁹. Eğer devlet iktidarı çeşitli araçlarla sınırlandırılmışsa, orada anayasacılık ilkesinin etkisinden söz edilebilir. Yok eğer devlet gücünün kullanılması önünde sınırlamalar mevcut değilse, yani devlet gücü sınırsızsa orada anayasacılık idealinin etkisinin olmadığı ya da az olduğu söylenebilir. Bu durum ise, birey hak ve özgürlükleri için çok tehlikelidir. Dolayısıyla, kişi hak ve özgürlüklerinin devamı için anayasacılık ilkesi olmazsa olmaz bir ilkedir.

Anayasacılık idealinin kaynağına bakıldığında, onun demokrasiden değil liberalizmden kaynaklandığı görülmektedir. Etimolojik anlamda demokrasinin, siyasi iktidarın kişi hak ve özgürlükleri lehine sınırlandırılması gibi bir kaygısı yoktur. Onu daha ziyade, mümkün olduğu kadar fazla sayıda

⁵³⁷ Juan Linz: **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, Çev. Ergun Özbudun, S.Yayınları, 1984, s. 13

⁵³⁸ Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s.28; Andrew Heywood: **Key Concepts...**

⁵³⁹ Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s. 10; Atilla Yayla: **Siyaset...**, s. 134

yurttaşın siyasal katılım hakkına sahip olması ilgilendirmektedir. Liberalizm ise, halkın iradesinin, sınırsız bırakıldığı takdirde, bireysel hak ve özgürlükler için en büyük tehlike olacağına inanır. Bu tutum, liberallerin tarihten gelen ve ancak siyasi iktidarın sınırlandırılmasıyla geri plana atabildikleri bir kaygıdır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, anayasacılık ideali bir kaygı ya da korkudan beslenmektedir. Bu, hükümet ya da devletin bireyin hak ve özgürlüklerini çiğneyerek bir despot haline gelebileceği kaygı ve korkusudur⁵⁴⁰. Dolayısıyla, anayasacılığın temel amacı, devletin başına buyruk bir şekilde davranmasını önlemektir. Bu amaç büyük ölçüde başarıya ulaşmış ve bu ilke sayesinde, devletin yurttaşlarına karşı keyfî davranış içine girmesi engellenmiştir. Artık yurttaşlar anayasacılık ilkesi sayesinde siyasî irade karşısında korumasız değildirler. Onları, anayasacılık üst kavramı altında korumaya yönelik evrensel ilkeler kabul edilmiştir. Aksi takdirde, devasa bir güce sahip olan devlet, bireylerin hak ve özgürlüklerini her an çiğneyebilirdi. Bu, gerçekleşmesi her zaman için mümkün olan bir tehlikedir. Nitekim, dünya tarihi keyfî davranarak despot haline gelmiş iktidar örnekleriyle doludur. Bu iktidarlar, halklarını hak ve özgürlüklerden mahrum bırakarak, adeta köleleştirmişlerdir. Bu yüzden pek çok düşünür, devletten ve siyasî iktidardan gelebilecek bu tür tehlikelere karşı alınacak tedbirler üzerine kafa yormuş, özgürlüklerin bir kâbusu olan keyfiliği ve otoriterliği⁵⁴¹ önleyecek yöntemler aramışlardır. İşte anayasacılık ilkesi bu arayışların bir ürünüdür.

Bu noktada, önemli bir farka özel bir vurgu yapılmalıdır. Bu, anayasalı devlet ile anayasacılık ilkesini kabul edip benimseyen devlet ayrımıdır. Bunların ikisi birbirinden çok farklı şeylerdir. Bu farkı daha da açmak gerekirse, bir anayasaya sahip devletle (anayasalı devlet) anayasacılık idealinin egemen olduğu devlet aynı değildir. Anayasacılığı esas alan bir devleti anayasaya sahip bir devletten ayıran temel unsur ilkinde yurttaşların

⁵⁴⁰ Andrew Heywood: **Key Concepts...**, s.125

⁵⁴¹ Zühtü Arslan: “Anayasal Devletin Normatif Temelleri-Siyasal Tarafsızlık”, **Liberal Düşünce**, sayı16, Güz 99, s.5

özgürlüklerinin devlet otoritesine karşı koruma altında olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, bir anayasaya sahip her devlet anayasacılık ilkesini de benimsemiş ve o doğrultuda düzenlenmiş olmayabilir. Gerçekten de, ister yazılı ister örf adet hukuku biçiminde olsun bir anayasaya sahip olmak bütün devletlerin ortak özelliğidir. Nitekim, bugün dünyada rejimi ne olursa olsun bir anayasaya sahip olmayan devlet yoktur. Ancak, bu devletlerin pek azı gerçek anlamda anayasacılık idealine uygun işlemektedir. Dolayısıyla, birçok anayasada devletin olası keyfi davranışlarına karşı birey özgürlüğünü korumaya dönük önlemler ya yetersizdir ya da hiç yoktur. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bu eksikliğin en önemli nedeni, anayasacılık idealinin uygulanmasının çok kolay olmamasıdır. Onun bir devlette bulunması için bazı şartlar gerekmektedir. Bu bağlamda, özgürlük kavramının taşıdığı değer anlaşılmadığı, bireyselliğin bastırıldığı, kamu otoritelerine karşı birey hak ve özgürlüklerinin göz ardı edildiği bir kültürel ortamda anayasacılık ilkesinin hayat bulması zordur⁵⁴². Dolayısıyla da, bu eksiklikler yüzünden birçok devletin keyfî davranışlar içine girmesi kolaylaşmaktadır⁵⁴³. Bu eksiklikler giderilmediği sürece de bir ülkede anayasacılığın hayat bulmasını beklemek boşuna olacaktır.

Modern anayasacılık ilkesinin doğuşuna bakıldığında, onun sadece iki üç yüz yıllık bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir⁵⁴⁴. Anayasacılık ilkesi, tarihin nispeten yakın bir zamanında doğup, gelişen yeni bir ilkedir. Bu tarihten önce, anayasacılık anlayışına bir bütün halinde rastlanmaz. Onun bazı ilkelerinin, eski dönemlerde bazı düşünürlerce, o da bugünkünden daha farklı biçimlerde dile getirildiği ise bir gerçektir. Ancak, bu gerçekten hareketle anayasacılığın tarihini çok eski dönemlere kadar götürmemek gerekir. Zira, eski dönemlerde ne birey, ne özel alan ne de bireysel hak ve özgürlükler gibi kavramlar söz konusuydu. O dönemlerde insan henüz birey olarak kabul edilmemekte, ait olduğu kolektivitelerin bir parçası olarak görülmekteydi.

⁵⁴² Atilla Yayla: **Siyaset...**, s. 139-140

⁵⁴³ Norman Barry: "Constitution", **A Dictionary of Conservative and Libertarian Thought**, Ed.By. Nigel ASHFORD and Stephan DAVIES, Routledge, 1991, s.52

⁵⁴⁴ Atilla Yayla: **Siyaset...**, s. 132; Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s.10

Kişinin, bu kollektif yapıların dışında bir hayatının olabileceği düşünülmemekteydi. Dolayısıyla, o dönemlerde dile getirilmiş olan günümüz anayasacılığını andıran bazı fikirler de bu sosyolojik gerçeğe uygundu.

Gerçekten de, eski Yunan ve Roma dönemlerinde insan henüz birey olarak kabul edilmediğinden, o toplumlarda hareket noktası birey değil, toplumdur. Ancak, esas amacın bireyin değil toplumun mutluluğu olduğu düşünülmemelidir. Temel amaç, özerk bir toplumun değil devletle özdeşleşmiş olan toplumun (kamunun) mutluluğuydu. Kısaca, gerçekte tek bir güç vardı o da devlet ve devlet gücü idi. Devlet söz konusu olduğunda ne bireyin ne de toplumun mutluluğu söz konusuydu. Zira, onların menfaatinden çok devletin menfaati ön plandaydı. Buradan, söz konusu dönemde, yönetimden (devletten-siteden) bağımsız, onun müdahale edemeyeceği bir özel alan fikrinin bulunmadığı kolayca anlaşılmaktadır⁵⁴⁵. Özel alan fikri mevcut olmadığından, bireyin siyasî iktidara karşı hak sahibi olabilmesi gibi bir düşünce de mevcut değildi. Bunun sonucu olarak da, devletin bireylere karşı keyfî bir şekilde davranması çok doğaldı. Dolayısıyla da, Eski Yunan'da devletin bireylere karşı keyfî güç kullanmasının sınırlandırılması gibi bir düşünce söz konusu bile olmamıştı⁵⁴⁶.

Anayasacılık ilkesi, devletin ya da siyasî iktidarın gücünü bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla sınırlandırırken çeşitli yöntem ve ilkelerden yararlanmaktadır. Bu yöntem ve ilkeler hep birlikte anayasacılık ilkesini oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, anayasacılık ilkesi altında farklı ilkeleri barındıran bir şemsiye kavramdır. Bu ilkeler olmaksızın anayasacılık ideali eksik kalacak ve siyasi iktidarı sınırlandırma temel hedefini gerçekleştiremeyecektir. Dolayısıyla, bu yöntem ve ilkeler son derece önemlidir. Bu yöntem ve ilkeleri, genel olarak, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı

⁵⁴⁵ Mustafa Erdoğan-Carl Friedrich'ten

⁵⁴⁶ Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s. 6

ve insan hakları olarak sınıflandırmak mümkündür⁵⁴⁷. Bu ilkeler, kısaca ifade etmek gerekirse, devlet gücünün hukuk kurallarına bağlanması, devletin temel işlevlerinin farklı organ veya makamlar arasında paylaştırılması ve temel hakların anayasal olarak tanınıp güvence altına alınmasını içermektedir⁵⁴⁸. Aşağıda, anayasacılık idealinin bu üç yöntem ve ilkesi incelenecektir.

a) Hukuk Devleti İlkesi

Hukuk devleti fikrinin 19.yüzyıl başlarında hukuk ve siyaset literatürüne girdiği bilinmektedir⁵⁴⁹. Hukuk devleti⁵⁵⁰ fikri, anayasacılık ilkesinin temel direklerinden biridir. Bu nedenle, hukuk devleti ilkesi hayat bulmadan anayasacılık ideali de gerçekleşemez. Dolayısıyla, hukuk devleti anlayışı liberal demokrasinin de vazgeçilmez bir parçasıdır. O kadar ki, hukuk devleti fikrine dayanmayan bir yönetimin demokratik bir yönetim olduğunu iddia etmek zordur. Bu nedenle, günümüzde hukuk devleti kavramı son derece popüler bir kavram haline gelmiş olup devletlerin çok büyük bir kısmı demokrasiden uzak olmadıklarını ispat etmek amacıyla bu ilkeye dayandıklarını her fırsatta dile getirmektedirler.

Hukuk devleti, kamu organlarının bütün faaliyetlerinin hukuka dayandığı ve daha da önemlisi sadece yönetilenlerin değil, yönetenlerin de hukuk kurallarıyla bağlı olduğu devlet yönetimidir⁵⁵¹. Ancak, burada önemli olan husus kendine bağlı olunan hukuk kurallarının niteliğidir. Bu bağlamda, söz

⁵⁴⁷ Atilla Yayla: **Siyaset...**, s.140-141. Hayek de, anayasacılığın hukukun üstünlüğü ilkesi dahil birçok ortak ilkeyi içerdiğini vurgulamaktadır.

⁵⁴⁸ Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s.18

⁵⁴⁹ Ümit Özdağ: **a.g.e.**, 92

⁵⁵⁰ Türkçe’ de “hukuk devleti” kavramı, İngilizcedeki “rule of law” kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Ancak, “rule of law” kavramı Türkçede aynı zamanda kanun hâkimiyeti, hukukun egemenliği ve hukuki yönetim kavramlarıyla da karşılanmaktadır. Dolayısıyla, hukuk devleti için aynı zamanda, kanun hâkimiyeti, hukukun egemenliği (Bkz. Atilla Yayla: **Siyaset...**, s. 141) ve hukuki yönetim kavramları da yaygın biçimde kullanılmaktadır. Ali Rıza Çoban: “Giriş”, **Hukuk Devleti: Hukuki bir İlke, Siyasi bir İdeal**, Ed. Ali Rıza ÇOBAN, Bilal CANATAN ve Adnan KÜÇÜK, 2.Baskı, Adres Yayınları, 2008, s. 11

⁵⁵¹ Fazıl Hüsni Erdem: “Hukuk Devleti ve 1982 Anayasası”, **Liberal Düşünce**, sayı 16, Güz 1999, s. 33

konusu kurallar evrensel hukuk ilkelerine dayanmalıdır. Dolayısıyla, hukuk devleti, devletin bütün eylem ve işlemlerinin evrensel hukuk ilkelerine ve önceden belirlenmiş hukuk kurallarına uygun olması demektir. Bu açıdan bakıldığında, hukuk devleti meşruluğunu hukuktan alan devlet anlamına gelir⁵⁵². Kamu organlarının faaliyetlerinin hukuka uygunluğunun aranması ile yönetenlerin de hukuk kurallarıyla bağlı olmaları şartı, hukuk devletinin vatandaşlarına hukuki güvenlik sağlama amacının gereğidir. Gerçekten de, hukuk devleti anlayışının temel amacı, devleti yönetenleri hukuk kuralları içinde davranmaya zorlayarak onların, vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini ihlal etmeye götürecek keyfi davranışlar içine girmesini önlemektir.

Ancak, hukuk devleti fikrinin savunduğu veya dayandığı hukukun belirli niteliklere sahip olması gerekmektedir. En genel anlamda bu hukuk, yukarıda belirtildiği üzere, evrensel hukuktur. Eğer, bir ülkedeki yönetim evrensel hukukun ilke ve normlarına dayanmazsa orada hukuk devletinden değil, sıradan bir kanun devletinden bahsetmek daha doğru olur. Zira, kanun devleti de hukuk kuralları olan ve hukuka dayanan devlettir. Bu tür devletlerde de yönetimler ne kadar keyfi olurlarsa olsunlar eylemleri mutlaka bir hukuk kuralına dayanır. Ancak, söz konusu hukuk kuralı hukukun evrensel kabul görmüş ilke ve normlarıyla uzaktan yakından ilgili değildir. Bu açıdan bakıldığında hukuku evrensel hukukla örtüşmeyen bir ülkede hukuk devletinin karşıtı olan “polis devletinin” var olması işten bile değildir. Zira, evrensel hukuk normlarına bağlı olmayan bir yönetimin hukuk devletiyle çelişen bir düzen olan polis devletine dönüşmesi kaçınılmaz olacaktır. Polis devleti, kısaca, hiçbir sınır ve denetim tanımayan kamu kudretine ya da daha teknik bir ifadeyle devlete işaret eder. Polis devleti, hukuka dayanmadan ve vatandaşların hak ve özgürlüklerini gözetmeden dilediği gibi hareket ederek her türlü eylemde bulunabilen devlettir⁵⁵³. Oysa, hukuk devleti, dayandığı evrensel hukuk anlayışıyla hem kanun hem de polis devletinden ayrılır. Hukuk

⁵⁵² Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s.21

⁵⁵³ Kemal Gözler: **Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, 11. Baskı, Ekin Yayınları, 2007, s.208

devletinin dayandığı hukuk anlayışı, insan yapımını aşan, zaman ve mekândan bağımsız ve de herkese hitap eden bir hukukun var olduğu inancına dayanır⁵⁵⁴. Bu hukuk, tekrar etmek gerekirse, bireyleri koruyan bir hukuktur. Dolayısıyla, vatandaşların güvenlikleri tek başına kanun yapmakla değil, yapılan kanunlar zaman, mekân ve şartlardan bağımsız bir biçimde bazı üst hukuk ilkelere uyuyorsa sağlanabilir. Bu ilkeler, kısaca ifade etmek gerekirse, insan haklarını esas alan, herkese karşı adaleti ve eşitliği koruyan ilkelerdir. Kısacası, evrensel hukuk anlayışı ve ilkeleri insan haklarını tanıyan ve kabul eden, adalet ve eşitlik ilkeleri üzerinde yükselen ve hukuku vatandaşları korumak için kullanan bir anlayıştır⁵⁵⁵.

Bir toplumda hukuk devletinin varlığından söz edebilmek için orada bazı unsurların bulunması gerekmektedir. Bu unsurları üç temel başlıkta toplamak mümkündür. İlk olarak, kanunların yürürlüğünün geçmişe değil, geleceğe etkili olması ve bunların herkesin anlayabileceği açıklık ve berraklıkta kaleme alınmasıdır. İkinci olarak, kanunlar herkesi etkileyip kapsamalı, kişisel değil, soyut ve genel nitelikli olmalıdır. Dolayısıyla, hem istisnasız yönetilenler, yani halkın tamamı, hem de siyasî kararları alan (politikacılar) ve bunları uygulayanlar (asker ve sivil bürokratlar) ülkede mevcut kanunlarla bağlı olmalıdırlar. Hukuk devleti, kanunların yöneticilere de aynen uygulanmasını gerektirir⁵⁵⁶. Aslında bu şart, hukuk devleti fikrinin genel anlamını ifade eder. Şöyle ki, hukuk devleti, yönetenlerin ve özellikle de yönetilenlerin, kişilere değil, kanunlara bağlı olmasını gerektirir. Bu sayede yönetilenler, kişiler tarafından değil, önceden açık bir biçimde hazırlanmış kanunlar tarafından yönetilirler. Böylece, davranışlarının sonucunun neler olacağını önceden bilecekleri için de herhangi bir sürprizle karşılaşmazlar.

⁵⁵⁴ Stefan Melnik: “Kanun Hakimiyeti Prensiplerinin Anlam ve Önemi”, **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, Çev. Bican ŞAHİN, Der. Atilla YAYLA, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, 1999, s.193

⁵⁵⁵ Adnan Küçük: “Hukuk Devleti Kavramı ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devleti”, **Hukuk Devleti: Hukuki bir İlke Siyasal bir İdeal**, Ali Rıza ÇOBAN, Bilal CANATAN ve Adnan KÜÇÜK(ed.), 2.Baskı, Adres Yayınları, 2008, s.357

⁵⁵⁶ Atilla Yayla: **Siyaset...**, s.142-143; Norman Barry: **Modern Siyaset Teorisi**, Çev. Mustafa ERDOĞAN ve Yusuf ŞAHİN, Liberte Yayınları, 2003, s. 56-57

Hukuk devleti fikrini anayasacılık ilkesine bağlayan da işte bu son şarttır⁵⁵⁷. Zira, devlet gücü, ancak evrensel normlara uygun hukuk kurallarının istisnasız herkese uygulanması halinde sınırlanmış olur. Son olarak da, kanunlar bağımsız ve tarafsız yargı kurumlarınca uygulanmalıdır⁵⁵⁸. Gerçekten de, kanunların herkese eşit ve aynı biçimde uygulanması, yargının hem kurumsal anlamda diğer devlet organlarından ayrı olmasını hem de hâkimlerin dürüst, tarafsız ve evrensel hukukun temel ilke ve normlarına uygun hareket etmelerini gerektirir. Hâkimler bu sayede her türlü endişe ve korkudan uzak bir şekilde tarafsız ve bağımsız olarak işlerini görürler, kanunları adil biçimde uygulurlar⁵⁵⁹.

Hukuk devleti, liberal demokrasinin vazgeçilmez bir şartı olmakla birlikte, bu iki kavram arasında bazı sorunlar vardır. Hukuk devleti ve demokrasi kavramlarına yakından bakıldığında, hedefleri/amaçları nedeniyle bunların birbiriyle çeliştiği görülmektedir. Ancak, bu çelişki demokrasi kavramı etimolojik (çıplak) anlamda ele alındığı takdirde söz konusu olmaktadır. Zaten, siyasî iradenin sınırlandırılması düşünce ve uygulamalarını içeren hukuk devletinin bir unsur ve parçasını oluşturduğu anayasacılık ilkesi; demokrasinin, liberalizmin sağlayacağı güvenlik mekanizmaları bulunmadığı zaman, yol açması muhtemel sorunlara çare olarak ortaya atılmıştır. Demokrasi ve hukuk devleti kavramları arasındaki çelişki veya çatışma, halkın egemenliği kavramı etrafında yaşanmaktadır. Hukukun üstünlüğü ilkesinin geleneksel egemenlik anlayışıyla⁵⁶⁰, yani klasik demokrasinin sınırlandırılmamış halk egemenliği anlayışıyla çatıştığı bir gerçektir. Dolayısıyla, bu çatışma, her iki kavramın hedefinin ve dolayısıyla da öncelik verdiği konuların farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, demokrasi, her şeyden önce, devlet gücünün kaynağı üzerinde dururken, hukuk devleti, daha çok devlet gücünün nasıl kullanılması gerektiği sorunuyla

⁵⁵⁷ Norman Barry: **a.g.e.**, s. 57

⁵⁵⁸ Atilla Yayla: **Siyaset...**, s. 141

⁵⁵⁹ David Beetham: **Democracy- A Beginners Guide**, Oneworld Publications, 2005, s. 175

⁵⁶⁰ Norman Barry: **a.g.e.**, s.57

ilgilenmektedir⁵⁶¹. Buna göre, demokrasi için önemli olan halkın iradesinin sınırlandırılıp sınırlandırılmaması değil, onun siyasi iradenin kaynağı olmasıdır. İşte, demokrasiye içkin olan bu yaklaşım halk adına hareket ettiğini savunan iktidarların güçlerini kötüye kullanmalarına yol açabilmektedir.

Tekrar etmek gerekirse, demokrasi için öncelik taşıyan sorun, siyasî iktidarın kaynağı, yani meşruluk sorunudur. Demokrasi açısından önemli ve vazgeçilmez olan siyasî iktidarın halkın iradesi doğrultusunda oluşmasıdır. Soruna bu açıdan bakıldığında, bir siyasî iktidarın oluşumuna halktan ne kadar çok onay gelmişse, demokrasi de o kadar çok gerçekleşmiş olur. Aynı şekilde, demokrasinin çıplak anlamına göre siyasî iradenin alacağı kararlara temsilcilerin katılımı ne kadar çok olursa, kararların da o kadar çok demokratik olacağı söylenebilir. Demokrasi, halktan çok fazla oy almış bir iktidarın nasıl davranacağıyla ya da çok sayıda temsilcinin nasıl kararlar alacağıyla ilgilenmez.

Buna karşılık, hukuk devleti, devlet gücünün kullanılma biçimiyle, yani nasıl kullanıldığı ile ilgilidir. Hukuk devleti için önemli olan, siyasî iktidarın eylemlerinde ve alacağı kararlarda hukuka uygun davranarak keyfî hareketlerden kaçınmasıdır. İşte demokrasi ve hukuk devleti ilkeleri arasındaki çatışma da bu noktadan kaynaklanmaktadır. Çıplak anlamda demokrasi, siyasî iktidarın oluşup şekillenmesini tamamen halka dayandırdığı ve bunu da mümkün olan en fazla katılımı gerçekleştirme istediği için, iktidarın keyfî davranmasına zemin hazırlayabilmektedir. Siyasi iktidarlar, özellikle de büyük çoğunluğa sahip olanlar, demokrasinin halktan başka kaynak ve dayanağı bulunmadığını ileri sürerek istediklerini yapma yoluna gidebilmektedirler⁵⁶². Siyasi iktidarın bu yöndeki davranışları ister istemez keyfilikleri de içereceğinden, kendileri gibi düşünmeyen halk kesimlerinin olduğu kadar kendi yandaşlarının da hak ve özgürlüklerini yok

⁵⁶¹ Mustafa Erdoğan: “Hukuk...”, s.47; Fazıl Hüsnü Erdem: **a.g.m.**, s. 35

⁵⁶² Mustafa Erdoğan: “Hukuk...”, s. 47

edebilmektedirler. Nitekim, bu tür davranışlara başvuran birçok siyasî iktidar bulunmaktadır.

Siyasi iktidarı bu şekilde davranmaya sevk eden temel etken, özgürlüğü asli değer kabul eden evrensel hukuk kurallarıyla bağlı olmama ya da kendini bunlarla bağlı hissetmeme duygusudur. Bunun sonunda da siyasî iktidar, tek meşru kaynak olan halka dayandığı iddiasını ileri sürerek önünde başka hiç bir engel görmemektedir. İşte, hukuk devleti fikri, siyasî iktidarın bu şekilde keyfî davranışlar içine girmesini önlemek amacıyla ortaya atılmış ve geliştirilmiştir. Bu fikir, devletin ve siyasi otoritenin meşruiyetini hukuka dayandırmak suretiyle onun hukuktan bağımsız hareket edememesini sağlamaktadır⁵⁶³. Bu fikir, hükümetlerin halka dayandıkları, halkı temsil ettikleri, dolayısıyla da istediklerini yapabilecekleri iddiasını büyük ölçüde sınırlandırmakta, frenleyip önlemektedir.

Görüldüğü üzere, hukuk devleti fikri ile demokrasi arasında kavramların doğalarından kaynaklanan kaçınılmaz bir çatışma bulunmakla birlikte, söz konusu çatışma noktası aynı zamanda bireylerin özgürlüklerinin korunmasını da sağlamaktadır. Zira, demokratik hukuk devletinde, demokrasi halkın siyasete aktif katılımını sağlayarak onu kamusal sorunlarda söz sahibi olmasını sağlarken, hukuk devleti de halkın ve onu oluşturan bireylerin hak ve özgürlüklerinin hukukunun güvencesi altında olmasını sağlamaktadır. Böyle bir güvence olmaksızın, siyasal katılımın sağlıklı gerçekleşmesi zaten mümkün olmaz. Devletin hukuka dayanmayan keyfî kararları, bireysel iradelerin siyasî sürece çarpık bir biçimde yansımaya yol açar. Bu nedenle, Sartori halkın özgürlüklerinin devletin keyfî kararlarından korunmasının, halkın iktidarla donatılmasından, yani demokrasiden önce geldiğini savunmaktadır⁵⁶⁴.

⁵⁶³ Fazıl Hüsnü Erdem: **a.g.m.**, s. 35

⁵⁶⁴ Mustafa Erdoğan: “Hukuk...”, s. 42

b) Kuvvetler Ayrılığı İlkesi

Anayasacılık ilke veya idealinin diğer bir unsuru da kuvvetler ayrılığı ilkesidir⁵⁶⁵. Bu ilke, anayasacılık idealinin araçlarından biri olduğundan, anayasacılığın diğer bir ögesini oluşturan hukuk devleti ve insan hakları ilkeleri kadar önemlidir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi, sağlıklı ve istikrarlı bir demokrasinin temel şartlarından biridir. Ancak, son zamanlarda bu ilkenin önemini hafife alanlar bulunsa da, kuvvetler ayrılığı ilkesi, boyutu itibarıyla daha da büyümüş olan devleti ve siyasi otoriteyi frenleyip dizginlemenin ve aynı zamanda da çoğulculuk ilkesi temelinde birey hak ve özgürlüklerini güvenceye almanın en etkili araçlarından biri olmaya devam etmektedir⁵⁶⁶.

Kuvvetler ayrılığı, devletin üç temel erkinin (organının) birbirleri karşısındaki konumlarıyla ilgilidir. Bu ilke, bu organların konumlarını, yetki ve görev alanlarını belirleyip düzenlemektedir. Bu ilkenin temel amacı devlet iktidarının tek bir merkezde toplanmasını, sınırsız ve keyfi biçimde kullanılmasını önlemektedir. Bu doğrultuda, gücün güçle sınırlanması temel ilkesi uyarınca devletin sahip olduğu güçlerin farklı organlar arasında dağılmasını sağlamaktadır. Buna göre, devletin yasama, yürütme ve yargı erkleri, devletin birbirinden ayrı ve bağımsız organlarınca birbirlerinin yetki ve görev alanlarına müdahale etmeden işleyecektir. Devletin yasama, yürütme ve yargın güçlerinin tek bir organda toplanmak yerine farklı organlara dağıtılması ise bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasına hizmet edecektir. Bu açıdan bakıldığında kuvvetler ayrılığı ilkesi demokrasinin çoğulculuk ilkesiyle yakından bağlantılıdır, hatta onun bir gereğidir. Gerçekten de, çoğunlukçuluğu kişi hak ve özgürlüklerine yönelik büyük bir tehdit olarak gören 18. ve 19.YY düşünürleri bu tehlikeyi bertaraf etmek için gücün farklı devlet organları arasında dağıldığı bir sistem öngörmüşlerdir. Bununla elde edilmek istenen amaç, çok açık bir biçimde, toplumda değişik çıkarları temsil eden farklı grup ve kesimlerin seslerinin bastırılmasını önlemek ve onların

⁵⁶⁵ Atilla Yayla: **Siyaset...**, s. 145

⁵⁶⁶ Mustafa Erdoğan: **Anayasa Hukuku**, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Orion Yayınları, 2007, s.7

siyasal sürece katılımlarını garanti altına almaktır⁵⁶⁷. Aksi takdirde, yani yasama, yürütme ve yargı farklı ellerde olmazsa, belli bir çıkar çevresi bütün güçlere birden sahip olabilir ve bu gücünü diğer çıkarları bastırmakta kullanabilir. Oysa, güçler dağıtılır ve birbirlerinden bağımsız kılınırlarsa, yargı dışındaki güçlere farklı çıkarlar egemen olsalar bile birbirlerini yok edecek yeterli güce sahip olmayacaklarından bir sorun olmaz⁵⁶⁸.

Yukarıda temel amacı ifade edilen kuvvetler ayrılığı fikrinin tarihsel gelişimine bakıldığında bu fikrin izlerine ilk olarak eski Yunan'da rastlanmaktadır. Antik Yunan'ın önemli filozoflarından biri olan Aristo, yaşadığı çağda en iyi yönetimin her faaliyetin ayrı bir organa verildiği devlette gerçekleşeceğini ileri sürmüştür⁵⁶⁹. Elbette bundan yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirlerinden ayrı ve bağımsız olmaları kastediliyorsa da, yine de fonksiyonların bölünmesini önermesi nedeniyle daha sonra kuvvetler ayrılığı ilkesini formüle edecek olanlara öncülük ettiği ya da esin kaynağı olduğu söylenebilir. Daha sonraları Grotius, Puffendorf ve Bodin gibi bazı fikir adamları devletin erklerinden ziyade onun faaliyetlerini farklı alanlara bölmüşlerse de yine de devletin güçlü olması ve bir düzen içinde işlemesi için tüm iktidarın tek bir elde ya da organda toplanmasını savunmaktan geri kalmamışlardır⁵⁷⁰. Esin kaynağı olarak Aristo'nun gösterilebileceği kuvvetler ayrılığı fikrinin asıl sistemli savunucuları ise Locke ve Montesquieu'dur. Ancak, Locke, Montesquieu'dan daha önce olmakla birlikte bu ilkeye daha düzensiz bir biçimde değinmiştir. Gerçekten de, her ne kadar kuvvetler ayrılığı fikrini Montesquieu kadar ayrıntılı olarak işleyip ifade etmemiş olsa da ilk görüşler Locke'dan gelmiştir. Bu nedenle, onun kuvvetler ayrılığı fikrine katkısı inkâr edilemez. Zaten, kuvvetler ayrılığı ilkesi denildiğinde birçok eserde John Locke'a da atıf yapılmadan geçilmemektedir⁵⁷¹. Locke, kuvvetler ayrılığına ilişkin fikirlerini "Sivil Siyasal Yönetim Üzerine İki İnceleme" adlı

⁵⁶⁷ Andrew Heywood: **Politics**, 3rd. Ed., Palgrave Macmillan, 2007, s.82

⁵⁶⁸ Parlamenter sistemde yasama ve yürütme birbirlerinden ayrı olsalar da bütünüyle birbirlerinden ayrı değildirler. Bu iki güç özellikle de yürütme gücü yasama organının desteğine muhtaçtır.

⁵⁶⁹ Erdoğan Teziç: **Anayasa Hukuku**, 11.bası, s.394

⁵⁷⁰ Erdoğan Teziç: **a.g.e.**, s.394

⁵⁷¹ Atilla Yayla: **Siyaset...**, s. 145; Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s. 16

eserinde ortaya koymuştur⁵⁷². Dönemin mutlak monarşilerine son vermek için fikir geliştirenler, siyasî iktidarın tek bir elde toplanmasını siyasî özgürlüğe yönelik en ciddi ve büyük tehdit olarak göstermişlerdir. Bu nedenle de, devletin sahip olduğu güçler hiçbir biçimde tek bir elde toplanmamalıdır. Aksi takdirde, bireylerin özgürlükleri kaçınılmaz olarak tehlikeye girer⁵⁷³. Zira, bütün güçleri tek bir elde toplanmış olan devleti, keyfî davranarak birey özgürlüklerini ihlal etmekten hiçbir şey alıkoyamaz. Bu nedenle, Locke devletin güçlerinin ayrı organlarca temsil edilmesi gerektiği fikrini ortaya atmış ve bu güçleri yasama, yürütme ve konfederatif olmak üzere üçe ayırmıştır. Bunlardan, yasama yetkisini kullananlar kendilerini kanunlardan üstün görebileceği ve bunun sonunda da kendilerini hukukun dışında değerlendirebilecekleri için yasama ve yürütme birbirlerinden ayrı olmalıdır⁵⁷⁴. Yasamadan ayrı şekillenecek olan bir yürütme organı yasamanın bu risklerini dengeleyebilir. Ancak, daha sonra Montesquieu'nun sistemli bir hale soktuğu teoriye tüm katkılarına rağmen Locke'un kuvvetler ayrılığı teorisi, günümüzdeki siyasal yapıya bütünüyle uygun değildir. Zira, Locke devletin yargılama gücünü ayrı bir kuvvet olarak görmek yerine onu yasamanın bir faaliyeti olarak görme yolunu tercih etmiştir. Bu suretle de bir yerde devlet iktidarının keyfi davranışına imkân vermiştir. İsmi kuvvetler ayrılığı fikriyle gerçek anlamda özdeşleşmiş olan ve bu teorinin bugünkü halini borçlu olduğumuz düşünür ise, hiç şüphesiz Montesquieu'dür. Zira, Montesquieu'nun "kanunların Ruhu" isimli eserinde dile getirdiği görüşleri, Locke'un görüşlerinin aksine, kuvvetler ayrılığının günümüzdeki uygulamasına çok daha yakındır. Bu bağlamda, her şeyden önce onun teorisi çok daha fazla açık ve anlaşılır bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca, bu teori hem kuvvetlerin birbirlerinden ayrılmalarının kişi özgürlüklerine olan olumlu etkisini çok daha sistematik bir biçimde açıklamış hem de yargıyı devletin bir diğer bağımsız kuvveti olarak kabul etmiştir⁵⁷⁵. Montesquieu'nun formüle ettiği şekliyle kuvvetler ayrılığı ilkesine yakından bakıldığında, kuvvetler ayrılığının

⁵⁷² Mustafa Erdoğan: **Anayasa Hukuku...**, s.69

⁵⁷³ Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s. 16

⁵⁷⁴ Erdoğan Teziç: **a.g.e.**, s.394-395

⁵⁷⁵ Erdoğan Teziç: **a.g.e.**, s.395

temel amacı olan kişi hak ve özgürlüklerinin despot devlete karşı korunması düşüncesine açık bir biçimde rastlanmaktadır. Montesquieu'ya göre, özgürlük ancak iktidarı kullananlar sahip oldukları güç ve yetkileri kötüye kullanmazlarsa mümkün olabileceğinden devleti dizginlemenin tek yolu gücün güçle durdurulmasıdır⁵⁷⁶. Aksi takdirde, Lord Acton'un da belirttiği gibi, yapısı itibariyle yozlaşmaya eğilimli olan iktidar, bütün güçleri tek ve mutlak bir kuvvet (erk) biçiminde elinde tuttuğunda, kesin olarak yozlaşır⁵⁷⁷. Bu nedenle, Montesquieu, devlet erklerinin tek bir elde toplanmasının her şeyin sonu olacağını ifade etmiş⁵⁷⁸ ve devletin sahip olduğu erklerin farklı organlar arasında paylaştırılmasını savunmuştur.

c) İnsan Hakları: Sivil ve Siyasal Hak ve Özgürlükler

Liberal demokrasiyi diğer yönetim biçimleri olan otoriter ve totaliter rejimlerden ayıran temel noktalardan bir diğeri de, onun birey iradesine değer vererek ona özgürlükler tanıırken hak ve özgürlüklerin muhafaza edilmesini sağlayacak yöntemler getirmesidir⁵⁷⁹. İşte, insan hakları bu amaca ulaşmayı sağlayan en önemli araçlardan biridir. O, kişiye hem hak ve özgürlükler sağlamakta hem de söz konusu hak ve özgürlüklerin devlete ve topluma karşı korunmasına hizmet etmektedir. Bu nedenle, insan haklarının varlığı liberal demokrasi için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Zira, onun eksikliği durumunda hem insanların haklarından bahsedilemez hem de devlet ya da siyasi irade keyfi bir biçimde davranarak her istediğini yapabilir. Dolayısıyla, insan haklarının olmadığı ya da sınırlandırıldığı durumlarda sağlıklı ve istikrarlı işleyen bir demokrasiden bahsedilemez. Hatta orada demokrasinin varlığı bile şüphelidir. Bu yargıyı destekler biçimde, bu hak ve özgürlüklerin bazılarının eksik olması halinde, demokrasinin sağlam bir temele dayanamayacağından, eksik olacağından, kısaca gerçek bir demokrasinin var olamayacağından çok

⁵⁷⁶ Erdoğan Teziç: **a.g.e.**, s.396

⁵⁷⁷ Atilla Yayla: **Siyaset...**, s. 145

⁵⁷⁸ Zühtü Arslan: **"Anayasal..."**, s. 6

⁵⁷⁹ Ömer Çaha: **Dört Akım...**, s. 61

sık söz edilmektedir⁵⁸⁰. Bu yüzden, bir rejimin liberal demokrasi olabilmesi için insan haklarının içerdiği hak ve özgürlüklerin mutlak suretle gözetilip korunması ve onların toplumun sadece bir bölümü değil bütünü tarafından kullanılabilmesi gerekmektedir⁵⁸¹.

İnsan haklarının en önemli özelliklerinden biri, bu hakların bireylerin başka kişi ya da gruplara yönelik değil, doğrudan devlete, onun keyfi davranışlarına karşı sahip oldukları haklar olmasıdır⁵⁸². Bu nedenle, liberal demokrasi, insan hakları ve özgürlükleriyle çok önemli ve ayrılmaz bir ilişki içindedir⁵⁸³. Zira, insan hakları liberalizmin bir unsuru olması nedeniyle hem devletin ve siyasal iktidarın güç kullanma potansiyelini ve fiili etkinlik alanını sınırlar⁵⁸⁴ hem de başına herhangi bir sıfat almadığında sadece halkın yönetimi anlamına gelen demokrasinin unsurları olan seçim ve oy verme gibi kurumların bir anlam taşımasını sağlar. Belirtmek gerekir ki, ancak ve ancak insan haklarının sınırlandırılmadığı bir ortamda insanlar kendi özgür iradelerini seçimlere yansıtabilirler. İnsan haklarının önemini çok veciz bir şekilde ifade eden Loewenstein'a göre devlet iktidarına getirilen bütün sınırlamalar içinde en etkin olanı, bireyin kendi kaderini tayin yetkisinin belirli alanlarının, Leviathan'ın nüfuz edemeyeceği şekilde hukuk tarafından tanınması ve saygı gösterilerek korunmasıdır. Bu yasak alanlar bütün iktidar

⁵⁸⁰ Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s.306

⁵⁸¹ Bir toplumda, insan haklarını oluşturan hak ve özgürlüklerin tamamından değilse de bazılarının faydalanabilmek için belirli şartlara sahip olmak gerekmektedir. Bu noktada, yurttaşlık kavramı açıklayıcı olmaktadır. Yurttaşlık, bir takım haklardan yararlanma ve bunları kullanma ehliyetiyle bağlantılıdır. Başka bir deyişle, bir toplumda genelde insan haklarının özelde de onu oluşturan hak ve özgürlüklerin bazılarının istifade edebilmek için yurttaş olmak gerekmektedir. Ancak yurttaş sıfatına sahip olanlar bu hakları kullanabilirler. Yurttaş olmayan kimselerin de kullanabildikleri bazı hak ve özgürlükler mevcut ise de, bu hak ve özgürlüklerin gerçek süjesi yurttaşlar olup, onlar oluşturdıkları toplumun tam üyeleridirler. Bu sayede, yurttaşlar, yurttaş olmayanların sahip olmadıkları “demokrasinin bütün süreçlerine katılarak belirleyici olma imkânını” kazanmaktadırlar.

⁵⁸² Mustafa Erdoğan: **Anayasa Hukuku...** s.46. Bununla birlikte, insan haklarının öncelikli olarak devlet iktidarının bireyler aleyhine kötü kullanılmasına karşı bir bariyer olduğu kabul edilmekle birlikte, onun diğer bireylere, şirket ve sendika gibi özel kurumlara karşı da kullanılabileceği şeklinde görüşler bulunmaktadır. David Miller vd: **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**, Çev:Bülent Peker ve Nevzat Kırış, Cilt I, Ümit Yayıncılık, 1994, s. 409. Aslında bu, yanlış bir yorum değildir. İnsan hakları, bireylere, öncelikli olarak devlet iktidarının keyfi kararlarına karşı koruma sağlasa da, bireylere yönelik keyfi ya da kötü davranışların sadece devletten gelmeyeceği düşünüldüğünde bu görüşün de geçerliliği görülür.

⁵⁸³ Robert Dahl: **Demokrasi ve...**, s. 110

⁵⁸⁴ Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s.167

sahiplerine – hükümete, parlamentoya ve hatta vazgeçilmez olduklarına göre seçmenlere de- kapalıdır. İktidarın muhataplarının devlet müdahalesinden bağışık oldukları bu özel ve gizli alanları, son üç yüz yıldır ‘insan hakları’ veya ‘temel özgürlükler’ olarak bilinenlerle örtüşmektedir⁵⁸⁵.

İnsan haklarının bir diğer önemli niteliği, onun, kişinin sırf insan olması nedeniyle, yani doğuştan sahip olduğu haklar olmasıdır⁵⁸⁶. İnsan haklarına bu özelliği veren şey, onun doğal hukuk ve doğal haklar kaynaklı olmasıdır⁵⁸⁷. İnsan haklarının ahlaki ve ontolojik temelini doğal hukukun ürünü olan doğal haklar oluşturduğu ve bu haklar kişinin doğuştan sahip olduğu haklar olarak kabul edildiği için⁵⁸⁸ insan hakları da kişinin doğumuyla beraber sahip olmaya başladığı haklar olarak kabul edilirler. Buna göre, her insanda var olan temel insani özelliklerden dolayı tüm bireyler bazı temel haklara sahiptirler⁵⁸⁹. İnsanların bu haklara sahip olmaları için belirli bazı nitelikler taşımaları gerekmez. Dolayısıyla, her insan milliyeti, dini, dili, toplumsal ve ekonomik statüsü ve derisinin rengi gibi sübjektif özellikleri ne olursa olsun doğduğu andan itibaren bu haklara sahip olur. Bu, insan haklarının göreceli değil evrensel olduğunu göstermektedir⁵⁹⁰. Ayrıca, insanlar bu haklara sahip olmak için devlete ya da siyasi iktidara herhangi bir şey borçlu değildirler. Dolayısıyla, devlet bu hakları insanların elinden keyfi bir biçimde alamaz. Almaya kalkışması durumunda ise meşruiyeti zarar görür. Bu açıdan bakıldığında demokrasinin meşruiyeti ancak doğal hukuka dayanmasıyla söz konusu olabilir. Aksi takdirde, bir yönetim biçimini demokratik ve aynı zamanda da meşru addetmek mümkün olmaz. Zira, her yönetim mutlaka pozitif hukuka, onun çeşitli ilkelerine dayanır. Ancak, söz konusu ilkeler, doğal hukuka uygun değilse, bireylerin hak ve özgürlüklerini devlete karşı

⁵⁸⁵ Mustafa Erdoğan: **Anayasa Hukuku...**, s.45-46

⁵⁸⁶ Andrew Heywood: **Key Concepts...**, s. 131; David Miller vd: **a.g.e.**, s.407; Zühtü Arslan: **Anayasa...**, s.25; Mustafa Erdoğan: **Anayasa Hukuku...**, s. 49

⁵⁸⁷ Yalnız, insan haklarının doğal hakların modern ve laik uzantısı olduğu söylenmelidir. Bkz. Andrew Heywood: **Key Concepts...**, s. 131

⁵⁸⁸ Mustafa Erdoğan: **Anayasa Hukuku...**, s. 48-49

⁵⁸⁹ Barry Holden: **a.g.e.**, s. 17

⁵⁹⁰ Zühtü Arslan: **Anayasa Teorisi**, Seçkin Yayınları, 2005, s.108; Andrew Heywood: **Key Concepts...**, s.131

korumak şöyle dursun bireyleri devletin keyfi davranışlarına terk ederler. Dolayısıyla, yürürlükteki hukuku doğal hukuka uygun olmayan, yani kişinin dokunulmaz, devredilemez, evrensel ve zaman ve mekân üstü ya da ötesi haklara sahip olduğunu vurgulayan normlara dayanmayan bir rejim demokrasi olarak nitelenemez⁵⁹¹.

İnsan haklarının, bir diğer önemli özelliği de, kolektif değil bireysel haklar olmalarıdır. Bunlar, bireyin herhangi bir kolektif yapıya dâhil olmasıyla değil, birey olmasıyla elde ettiği haklardır. Dolayısıyla, insanlar haklarını herhangi bir millet, grup, sınıf ya da topluluğa mensup olmakla elde etmezler. İnsan haklarının birey merkezli oluşunun temelinde Aydınlanma düşüncesi yatmaktadır. Kişiler, Aydınlanma sayesinde birey olarak haklara sahip olmuşlardır. Aydınlanma, birey merkezli bir anlayışla bireyi kendi dışındaki birey ya da kolektif yapılara hizmet eden bir araç olmaktan çıkartıp kendi içinde bir amaç haline getirdiğinden, insan haklarına sahip olmak da doğrudan birey olmaya dayanmıştır⁵⁹². Liberal paradigmayı yansıtan bu anlayışa göre, grup ya da topluluklar değil kendileri için en iyinin ne olacağını öngörebilen bireyler hak ve özgürlüklere sahip olabilirler. Zira, bilinçli ve amaçlı hareket edenler kolektif yapılar değil bireylerdir. Dolayısıyla, yalnız bireylerin hak ve özgürlüklerinden bahsedilebilir. Grup ya da toplulukların bilinçli hareket ettikleri ya da davrandıkları varsayımı bile aslında bilinçli hareket eden bireylerin gözlenmesine dayanmaktadır. Bireyler tercihlerini çoğunlukla bilinçli şekilde belirledikleri için bireylerden oluşan kolektif birimlerin de bilinçli davrandığı sanılmaktadır. Oysa, gerçekte kolektif yapı değil, onu meydana getiren bireyler bilinçli davranmaktadır. Zaten, insan hakları da topluluklara ve kolektif kimliklere karşı bireyin haklarının korunmasını sağlamak için geliştirilmişlerdir⁵⁹³.

⁵⁹¹ Ömer Çaha: **Dört Akım...** s.60

⁵⁹² Zühtü Arslan: **a.g.e.**, s.25

⁵⁹³ Mustafa Erdoğan: **Anayasa Hukuku...**, s. 50

İnsan haklarıyla ilgili yukardaki genel bilgilerin ardından onun içeriğine daha yakından bakıldığında, bu konuda farklı sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin, Dağı'ya göre insan hakları en genel biçimde üç gruba ayrılabilir. Bunlar; medeni ve siyasi haklar, ekonomik ve sosyal haklar ve kollektif haklardır⁵⁹⁴. Bir diğer sınıflandırmada ise, insan haklarını oluşturan hak ve özgürlüklerin başlıca beş gruba ayrıldığı görülmektedir. Bunlar, kişisel (sivil), siyasal, sosyal, ekonomik⁵⁹⁵ ve kültürel hak ve özgürlüklerdir⁵⁹⁶. Bu sınıflandırma keyfi olmayıp, Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesinde de yer alan sınıflandırma olduğundan genel kabul görmektedir⁵⁹⁷. Bu sınıflandırmayı oluşturan hak ve özgürlük kategorilerinin hepsi önemli olmakla birlikte bu bölümde söz konusu sınıflandırmalardan sadece ilk ikisi, yani sivil ve siyasal hak ve özgürlükler ele alınacaktır. Bunun nedeni, diğer gruptaki hak ve özgürlüklerin daha az önemli olmaları değil, fakat onların insan hakkı olup olmadıklarının tartışmalı olmasındandır. Gerçekten de, insan hakları denince akla ilk olarak sivil(kişi) ve siyasal haklar kategorileri gelirken ekonomik ve sosyal haklar ise ikinci sırada kendinden bahsettirmektedir⁵⁹⁸.

⁵⁹⁴ İhsan D. Dağı: “İnsan Hakları, İnsani Yardım ve Dış Politika”, **Liberal Düşünce**, Cilt 3, Sayı 9, Kış 1998, S.117

⁵⁹⁵ Sosyal ve ekonomik haklar, bireylerin kendi başlarına elde edemedikleri çeşitli imkanların devletçe karşılanmasını sağlayan haklardır. David Beetham and Kevin Boyle: **Demokrasinin...**, s.89. Bu hakların başlıcaları çalışma, eğitim, barınma,(bkz. Andrew Heywood: **Political...**, s.57), beslenme, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve sosyal güvenlik haklarıdır.

⁵⁹⁶ David Beetham and Kevin Boyle: **Demokrasinin...**, s.88. Bu hak ve özgürlüklerden sivil ve siyasal hak ve özgürlükler negatif karakterliken, yani var olmaları devletin aktif müdahalesine değil aksine müdahale etmemesine bağlıken ikinci kuşak haklar da denilen sosyal, ekonomik ve kültürel hak ve özgürlükler pozitif niteliklidir. Yani, onların var olabilmeleri, refah devleti örneğinde görüldüğü gibi, devletin az ya da çok pozitif roller yüklenerek topluma çeşitli şekillerde müdahale etmesine bağlıdır. Andrew Heywood: **Politics**, Palgrave Macmillan, 3rd ed., 2007, s.323; Mustafa Erdoğan: **Anayasa Hukuku...**, s. 51,52; Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s.167. Sosyal, ekonomik ve kültürel hakların pozitif niteliği onların bireyi devlet otoritesine karşı koruyan bir kalkan değil bireyler ya da kollektif birimlerce devlete yöneltilen talepler olduklarını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, iki hak grubu arasında temel bir fark vardır. Buna göre, sivil hak ve özgürlükler negatif nitelikli, yani bireyi ve onun hareket potansiyelini devletin olası müdahalelerine karşı korurken ekonomik ve sosyal haklar pozitif niteliklerinden dolayı devletin müdahil olmasını gerektirmektedirler. Dolayısıyla, bu iki hak grubunun bir arada bulunmaları, liberal perspektife göre çelişkili bir durumdur. Bkz. Mustafa Erdoğan: **Anayasa Hukuku...**,s.52-53

⁵⁹⁷ David Beetham and Kevin Boyle: **Demokrasinin...**, s.88

⁵⁹⁸ David BEETHAM: **Demokrasi ve İnsan Hakları**, Çev. Bilal Canatan, Liberte Yayınları, Yayın yılı belirtilmemiş, s. 175

Sivil⁵⁹⁹ ve siyasal hak ve özgürlükler ayrı kategoriler halinde düzenlenmişlerse de, bunlar birbirleriyle çok yakından ilişkilidirler. Zira, bu özgürlükler varlıklarını birbirlerine borçludurlar. Şöyle ki, siyasî özgürlüklerin sağlıklı bir biçimde işlemesi, her şeyden önce sivil özgürlüklerin güvence altında olmasına bağlıdır. Bunun nedeni, kişisel (sivil) hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması durumunda, siyasî hak ve özgürlüklerin sağlıklı biçimde kullanılmalarının mümkün olmamasıdır⁶⁰⁰. Bu hak ve özgürlüklerin var olmaları ve kullanılmaları, her şeyden önce, siyasal iktidar ve devletin sınırlandırılmış olmasını gerektirir⁶⁰¹. Aksi halde, yani devlet gücü sınırlandırılmamışsa, bireysel hak ve özgürlükler her zaman ihlal edilmeye açık durumdadırlar. Bu ise, doğal olarak, sağlıksız ve istikrarsız biçimde işleyen bir demokrasiye yol açar. İşte, sivil hak ve özgürlükler siyasi irade ya da devlet karşısında bir özel alan yaratarak bu kurumlarca gerçekleştirilmesi muhtemel baskı, zorlama ve ihlallere karşı bir güvenlik sağlarlar⁶⁰². Kişisel hak ve özgürlükler, bir taraftan liberalizm sayesinde liberal demokraside var olurken, diğer taraftan da liberal demokrasinin sağlıklı bir biçimde işlemesinin temel şartlarından ya da göstergelerinden birini oluşturmaktadırlar⁶⁰³. Zira bu hak ve özgürlükler bireyleri devletin keyfî eylem ve işlemlerine karşı korurlar⁶⁰⁴. Kişisel haklar ve özgürlükler sivil toplum içerisinde kullanılırlar⁶⁰⁵.

Sivil hak ve özgürlüklerin içeriğine bakıldığında, onun birçok hak ve özgürlüğü içerdiği görülmektedir. Yaşama hak ve özgürlüğü, kişi dokunulmazlık ve güvenliği, düşünce ve ifade özgürlüğü, basın hak ve özgürlüğü, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü, mülkiyet ve girişim hak ve özgürlüğü, din ve vicdan(inanç) özgürlüğü kişisel hak ve özgürlükleri

⁵⁹⁹ Türkiye’de, sivil haklar kelimesi yerine genellikle kişi hakları veya medeni haklar kelimeleri kullanılmaktadır. Mustafa Erdoğan: **Anayasa Hukuku...**, s. 206

⁶⁰⁰ Mustafa Erdoğan: **Demokrasi...**, s. 121-122

⁶⁰¹ Bu açıdan bakıldığında, sivil hak ve özgürlükler negatif özgürlük kategorisine girerler. Yani, onların gerçekleşmeleri devletin ya da siyasi iradenin o alanlara müdahalesinin kısıtlanmasıyla mümkün olabilir. Andrew Heywood: **Politics**, s.323

⁶⁰² Andrew Heywood: **Political Ideologies...**, s.61

⁶⁰³ Andrew Heywood: **Key Concepts...**, s. 120

⁶⁰⁴ Andrew Heywood: **Politics**, s.407

⁶⁰⁵ Andrew Heywood: **Political Theory...**, s. 207

meydana getirirler⁶⁰⁶. Bu hak ve özgürlükler olmadan bir rejimin demokratik olması zordur. Ancak, bu hak ve özgürlükler bir rejimin demokrasi olabilmesi için gerekliyse de bunların herhangi birinin ihlal edilmesi halinde rejimin otoriter bir rejime dönüşeceğini söylemek de pek doğru olmaz⁶⁰⁷. Nitekim, günümüzün en liberal demokratik ülkelerinde bile zaman zaman yukarda anılan hak ve özgürlüklerin bir kısmında belirli ölçüde de olsa kısıtlamalar olabilmektedir. Ancak, bu hak ve özgürlüklerle ilgili kısıtlamalar ya da yasaklamalar ciddi boyutlara ulaşırsa, söz konusu rejimin artık ne kadar demokratik olduğu tartışmalı bir hal alabilir.

Siyasi hak ve özgürlükler ise, temel işlevi bireylerin siyasî hayata katılmalarını sağlamak olan hakları kapsamaktadır⁶⁰⁸. Bireylerin, bu haklar sayesinde siyasal alana dâhil olmalarıyla siyasî hayat şekillenir. Bu sayede, siyasi iktidar doğrudan ve bu iktidarın alacağı kararlar da dolaylı olarak belirlenmiş olur. Kısacası, siyasi iktidar ancak bu özgürlükler sayesinde elde edilebilir⁶⁰⁹; aksi takdirde, yani siyasi haklar ve özgürlükler sınırlandırılırsa iktidar mücadelesi halkın bütününden ziyade belirli kesimlerin katılımıyla gerçekleşen bir faaliyet halini almış olur. Başka bir ifadeyle, siyasi iktidar mücadelesi sınırlanmış olur. Bu nedenle, siyasî özgürlüklere yer vermeyen ya da onları toplumun bütününe değil de yalnız bir kesimine tanıyan, geri kalanları ise bu haklardan mahrum bırakan bir rejimin demokrasi olarak anılması zor, hatta imkânsızdır.

Siyasi özgürlükleri oluşturan hak ve özgürlüklere örnek olarak seçme (seçimlerde oy verme) ve seçilme (seçimlerde aday olma), kısaca; siyasal katılım, örgütlenme özgürlüğü ve dilekçe hakkı gösterilebilir. Kişisel ve siyasal hakların genel niteliklerine ilişkin bu kısa girişin ardından bu hak ve özgürlüklere daha yakından bakılabilir. Ancak, kişisel hak ve özgürlükleri

⁶⁰⁶ Mustafa Erdoğan: “Sivil Özgürlük olarak Din ve Vicdan Özgürlüğü”, **Dersimiz Özgürlük**, Pınar Yayınları, 2001, s.79

⁶⁰⁷ Albert Weale: **a.g.e.**, s.171

⁶⁰⁸ Andrew Heywood: **Political Theory...**, s. 207-208

⁶⁰⁹ Juan Linz: **a.g.e.**, s. 13

oluşturan hak ve özgürlüklerin hepsine birden değinilmeyecektir. Bu hak ve özgürlüklerin hepsi çok önemli ve vazgeçilmez olsalar da bunların sayıları bir hayli fazla olduğundan, bunların her birine ayrı ayrı değinmek tezin sınırları içerisinde mümkün değildir. Ayrıca, bu hakların bir kısmına, örneğin seçme ve seçilme hakkına “serbest seçimler” ve “oy verme” başlıkları altında değinildiğinden burada bir kez daha değinilmeyecektir. Bu nedenle, kişisel ve siyasal hak ve özgürlükler kategorisine giren hak ve özgürlüklerin en önemlilerine değinilecektir. Bu bağlamda ele alınacak olanlar ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve seçme ve seçilme özgürlüğü.

(1) İfade Özgürlüğü⁶¹⁰ Hakkı

İfade özgürlüğü hakkı, demokrasinin asli ve çok önemli bir unsurudur⁶¹¹. İfade özgürlüğü o kadar önemlidir ki, onun eksikliğinde demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olan seçimler ciddi biçimde yara alır. Gerçekten de, yaşam, toplanma, örgütlenme, seyahat, kişi güvenliği ve adil yargılanma gibi haklarla birlikte ifade özgürlüğünün olmadığı bir ortamda demokrasinin asli ve vazgeçilmez unsuru olan seçimlerin bir anlamı kalmaz⁶¹². Bu nedenle, sağlıklı bir demokrasi, diğer haklar yanında özellikle ifade özgürlüğünün güvence altına alınmış olmasını gerektirmektedir. İfade özgürlüğünü, Mustafa Erdoğan’ı takip ederek “...bir düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygunun barışçı yoldan açığa vurulmasının veya dış dünyada ifade edilmesinin serbest olması” şeklinde tanımlamak mümkündür⁶¹³. Dolayısıyla, bu özgürlük yurttaşların kamusal ve siyasal alanda, mevcut sorunlarla ilgili düşüncelerini serbestçe, kısıtlanmadan dile getirebilmelerini içermektedir.

⁶¹⁰ Aslında, ifade özgürlüğü sadece kişisel hakların bir uzantısı değildir. Dolayısıyla, o sadece kişisel haklar içinde değerlendirilmemektedir. İfade özgürlüğünü aynı zamanda, siyasal haklar içinde de görmek mümkündür. Zira, ifade özgürlüğü sayesinde vatandaşlar, aynı zamanda, yönetimin siyasi ve idari boyutlarını etkileyebilmektedirler. Görüldüğü üzere, ifade özgürlüğünün inkâr edilemez bir politik boyutu vardır. Mustafa Erdoğan: **Anayasal...**, s. 179

⁶¹¹ David Beetham: **Demokrasi...**, s.173

⁶¹² David Beetham: **Demokrasi...**, s. 173

⁶¹³ Mustafa Erdoğan: “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü-Özgürlükçü Bir Perspektif”, **Liberal Düşünce**, sayı 24, Güz 2001, s.8

İfade teriminin içeriğine bakıldığında, onun iki farklı içeriğe sahip olduğu söylenebilir: dar ve geniş anlam. Farklı düşünce ve inançlara dayanan fikirlerin serbestçe dile getirebilmesi ifade özgürlüğünün en önemli unsurlarından biri olarak anılmakla birlikte, bunun gerçekleşme şekliyle ilgili tek bir usule vurgu yapılmamaktadır. Daha açık bir söyleyişle, ifadeyi açıklamanın tek bir değil, çok çeşitli yolları vardır. Bu bağlamda, bir resim ya da heykel; bir tiyatro oyunu ya da sinema filmi; giyilen belirli bir kıyafet; kurulan bir dernek ya da topluluk da birer ifade biçimi olarak kabul edilmekte ve dolayısıyla, özgürlüğün konusu olmaları gerektiği vurgulanmaktadır⁶¹⁴. Nitekim, Birleşmiş Milletler Sivil ve Medeni haklar sözleşmesi de ifade özgürlüğü hakkının bu geniş yorumunu kabul etmiş ve bu hakkın sözlü, yazılı, basılı veya sanatsal ürün şeklinde veya tercih edilen bir başka şekilde kullanılabileceğini belirtmiştir⁶¹⁵. Ancak, düşünceyi açıklamakta kullanılan bu usuller dışında çok daha fazla başvurulmuş bir başka usul akla gelmektedir. Bu, ifadenin dar anlamı olup düşüncelerin sadece sözlü ya da yazılı biçimde ifade edilmesini içermektedir⁶¹⁶. İfade özgürlüğünün bu dar yorumu sınırlı bir alanı kapsadığından onun geniş anlamı demokrasiye daha fazla uygundur.

İfade özgürlüğü hakkının demokrasiyle ilişkisi hususunda, onun demokrasiye hayat veren temel unsurlardan biri olduğu yukarıda söylenmişti. İfade özgürlüğü, bunu, toplumu oluşturan insanların farklı fikirlere sahip olabileceği ve bunları dile getirebileceği ön kabulünden hareketle halkın iradesinin etkin olmasını sağlayarak gerçekleştirmektedir. Gerçekten de, ifade özgürlüğünün bir ülkede demokrasiyi var kılan en temel etkenlerden biri olması, onun halkın hür iradesiyle benimsediği farklı fikirlerin siyasal sürece dâhil olmasını sağlamasındandır. İfade özgürlüğü, toplumda farklı görüş ve talepler temelinde farklı kanaatlerin oluşumunu sağlayarak kamusal politikaların oluşumunu etkilemiş olur⁶¹⁷. Zaten, bu da demokrasi için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Çünkü, demokrasi farklı görüş ve taleplerin doğrudan ya

⁶¹⁴ Mustafa Erdoğan: “Demokratik...”, s. 8

⁶¹⁵ <http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmsiyasihak.html>

⁶¹⁶ Mustafa Erdoğan: “Demokratik...”, s.8

⁶¹⁷ Mustafa Erdoğan: “Demokratik...”, s.9

da temsilciler vasıtasıyla kamusal politikaları şekillendirebilmesini sağlayan bir yöntemdir. Bu bakımdan, ifade özgürlüğü, farklı görüş ve taleplerin ortaya konulmasını ve bunların da sonuçta kamu politikaları haline gelmesini sağlar. Bu yönüyle ifade özgürlüğü, siyasal hayatta paternalizmin varlığını zorlaştıran bir işlev görmektedir. Çünkü, bu özgürlük sayesinde halk hemen her konuda bilgi sahibi olmakta ve başkalarının vesayetine gerek duymadan sadece bu bilgilere dayanarak siyasî hayatı özgür iradesiyle şekillendirmektedir⁶¹⁸. Bu bakımdan, paternalizm ile ifade özgürlüğünün bir arada bulunması mümkün değildir.

Paternalizmin egemen olduğu bir rejimde ise, kişinin neleri yapması gerektiğine başkalarının belirli fikirleri ya da belirli bir ideoloji yön vermektedir. Paternalist bir rejimde, herkesin uyması gereken bir ideoloji olduğundan ifade özgürlüğü farklı fikirlerin savunulmaması için ya kısıtlanmış ya da tümüyle engellenmiştir. Görüldüğü üzere, paternalizm bir tür vesayet işlevi görerek kişinin özgür iradesiyle kendi başına davranmasını engellemektedir. Ortada ifade özgürlüğü diye bir şey olmadığından, halkın, mevcut sorunların çözümüne ilişkin geliştirilen farklı fikirlerin varlığından haberi olmaz. İnsanlar, yalnız kendilerine sunulan bilgi ve fikirlerle yetinmek zorunda kalırlar. Bu da, halkın, siyasî süreci etkileyip onu şekillendirme yetki ve gücünü zayıflatır. Sonuçta da, politikalarından memnun olunmayan bir siyasî kadronun eleştirilmesi, hatta gerekiyorsa değiştirilmesi imkânsız hale gelir. Halkın çoğunluğunun talepleri doğrultusunda yeni politikalar belirleyip onlara uygun siyasalar ortaya koyabilecek siyasî kadroların göreve gelmesi engellenir. Bu çok açık bir biçimde, halkın egemenliğinin kısıtlanması ya da engellenmesidir. Sonuç itibarıyla, ifade özgürlüğü, siyasî otoritenin halktan kaynaklandığı, parlamentonun ve hükümetin halk denetimine tabi olması gerektiği yönündeki halk egemenliği ilkesinin⁶¹⁹ gerçekleşmesi için şarttır.

⁶¹⁸ Mustafa Erdoğan: “Demokratik...”, s.10

⁶¹⁹ David Beetham ve Kevin Boyle: **a.g.e.**, s. 48

İfade özgürlüğü savunusu, bir anlamda piyasa ekonomisi mantığına dayanmaktadır. Buna göre, tıpkı ekonomik değere sahip mallar için olduğu gibi, fikirler için de rekabetçi bir piyasa mevcuttur. Bütün fikirler bu piyasada birbiriyle kıyasıya mücadele etmelidir. Bu mücadelenin gerçekleşmesi, sonuçta doğru ve gerçek fikirlerin ortaya çıkmasına yol açacağından, son derece önemlidir⁶²⁰. Bu açıdan bakıldığında, yukarıda da vurgulandığı gibi, fikirlerin serbestçe ifade edilmesine izin verilmemesi, doğru ve gerçek bilgilerin ortaya çıkmasına ve bunların tüm toplumun yararına olacak politikalara dönüşmesine engel olmaktadır.

İfade özgürlüğünün demokrasi açısından vazgeçilmezliği tartışılmaz olmakla birlikte, o da sınırlandırma konusu olabilmektedir⁶²¹. Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de dâhil olmak üzere bütün insan hakları belgelerinde, ifade özgürlüğünün sınırlı olduğu vurgulanmaktadır⁶²². Böylece, demokrasi açısından çok önemli olmasına rağmen, ifade özgürlüğünün de belirli kriterler esas alınarak kapsam ve sınırının çizildiği görülmektedir⁶²³.

(2) Örgütlenme Özgürlüğü

Liberal demokrasinin hem varlığının göstergelerinden, hem de devamını sağlayan faktörlerden biri de örgütlenme özgürlüğüdür. Zira, liberal demokrasinin en temel göstergelerinden olan siyasal ve sosyal çoğulculuk, düşünce ve ifade, basın, haberleşme vb. özgürlükler kadar örgütlenme özgürlüğünün de varlığını gerektirir. Bu yüzden, bir siyasi rejimin demokratik olup olmadığı değerlendirilirken farklı görüşlerin sivil ve siyasal örgütlenme hakkına sahip olup olmadıklarına da bakılmaktadır. Demokrasinin, farklı çıkarlara sahip toplum kesimlerinin kamu politikaları üzerinde etki ve denetimde bulunabilmelerine imkân veren rejim olduğu düşünülürse,

⁶²⁰ Vahit Bıçak: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında İfade Özgürlüğü”, **Liberal Düşünce**, Sayı 24, Güz 2001, s. 55; Mustafa Erdoğan: “Demokratik...”, s.10

⁶²¹ Vahit Bıçak: **a.g.m.**, s. 56

⁶²² Zühtü Arslan: “İfade Özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek-Açık ve Mevcut Tehlikenin Tehlikeleri”, **Liberal Düşünce**, Sayı 24, Güz 2001, s. 18

⁶²³ Bu kriterlerle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Vahit Bıçak: **a.g.m.**, s. 56

örgütlenmenin demokrasi için önemi zaten ortaya çıkar. Kısacası, örgütlenme özgürlüğü liberal demokrasinin en önemli ve vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu yargıyı doğrular biçimde Juan Linz yaptığı demokrasi tanımına örgütlenmenin bir şekli olan dernek kurmayı da açıktan ilave ederek demokrasiyi şöyle tanımlamıştır: “liderler arasında serbest yarışmayı gerçekleştirmek üzere dernek kurma, haber alma ve haberleşme temel hürriyetlerine dayanarak siyasal tercihlerin serbestçe ifadesine imkân veren sistemlere demokratik sistemler adını veriyoruz”⁶²⁴.

Örgütlenme, bireylerin bazı ortak amaç ve çıkarlar doğrultusunda bir araya gelerek ortak faaliyette bulunabilmelerini ifade etmektedir⁶²⁵. Toplum kesimleri, genel hatlarıyla ifade etmek gerekirse, faaliyetlerine uygun olacak biçimde kişisel, siyasal ve ekonomik alanlarda örgütlenirler. Kişisel nitelikli örgütlenmelere örnek olarak dernekler gösterilebilir. Siyasal örgütlenmeden kasıt yurttaşların kendi siyasal fikir ve menfaatlerini gerçekleştirmek için bir araya gelerek kurdukları siyasal partilerdir. Ekonomik alanda gerçekleştirilen örgütlenmelerin en fazla göze çarpanları ise şirket ve sendikalar⁶²⁶.

Bir toplumda, örgütlenme özgürlüğünün tanınmış olması çeşitli faydalar sağlar. Bu faydalar arasında en önemlilerden biri, siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel vb. alanlara ilişkin farklı fikir, inanç ya da değerlere sahip toplum kesimlerinin siyasal ve sosyal sistem içinde kendilerini açık ve güçlü bir biçimde ifade edebilmeleridir. Böylece, söz konusu toplum kesimleri yasadışı ve gayri meşru yollara başvurmada barışçı bir biçimde, siyasi parti, dernek ya da bir başka biçimde örgütlenerek kamu politikalarını kendi dünya görüşleri doğrultusunda şekillendirme imkanı elde etmiş olurlar.

Sivil, siyasal ya da ekonomik örgütlenme özgürlüğünün bir başka faydası halka seçim dönemleri dışında da aktif olarak siyasal sürece katılma

⁶²⁴ Juan Linz: **a.g.e.**, s. 12-13

⁶²⁵ Mustafa Erdoğan: **Anayasa Hukuku...**, s. 213

⁶²⁶ Mustafa Erdoğan: **Anayasa Hukuku...**, s. 213

imkânı sağlamasıdır. Temsili ya da liberal demokrasinin halkı seçim dönemleri dışında etkili kılmadığı eleştirisi düşünüldüğünde, örgütlenme özgürlüğünün yukardaki işlevi son derece önem kazanmaktadır. Zaten, son yıllarda demokrasi teorisinde gittikçe daha fazla karşılaşılan alternatif demokrasi anlayışları da örgütlenmenin önemini kararlı bir biçimde dile getirmektedirler.

Siyasal hak ve özgürlüklere ilgili söylenebilecek şey, aktif statü hakları olarak da bilinen siyasi hakların, vatandaşların siyasal hayata, özellikle de siyasal karar alma sürecine katılmalarını sağladığından, liberal demokrasi için vazgeçilmez haklar olduklarıdır. Dolayısıyla, vatandaşlarına siyasal hakları tanımayan bir rejim kesinlikle liberal demokrat olarak adlandırılmaz. Zaten, despot rejimlerle demokratik rejimleri birbirinden ayıran temel kriterlerden biri de yurttaşlara tanınan siyasal hakların boyutudur. Başlıcaları seçme ve seçilme, siyasi parti kurma ve bunlara üye olma ile dilekçe verme⁶²⁷ hakkı olan siyasal haklar vatandaşlara siyasi iktidarları değiştirme imkânı vereceğinden, diktatörlükler bu hakları halklarına vermezler. Demokrasiler ise, siyasi iktidarların halk tarafından değiştirilmesini öngördükleri için bu hakları vatandaşlarına tanırlar. Bu hakların bazılarını aşağıda değinilecektir.

(3) Seçme ve Seçilme (Siyasî Katılım) Özgürlüğü

Siyasi haklar arasında en önemlisi, siyasal katılım hakkıdır. Siyasal katılım hakkı, genel olarak seçme ve seçilme hakkıdır. Bu hakların en önemli rolü, vatandaşların siyasal hayata aktif bir biçimde katılmalarını sağlamaktadır. Seçme ve seçilme hakkı ya da başka bir deyişle siyasal katılım sayesinde yurttaşlar iradelerini siyasal sürece, dolayısıyla da yönetime etkili bir biçimde aktarabilirler. Siyasal katılım süreci, yurttaşların siyasal hayata katılmaları önünde bir engel olmadığı takdirde demokrasinin öznesi olabildikleri için çok önemlidir. Aksi takdirde, yani siyasal katılım hakları ellerinden alınırsa, insanlar birey ya da özne statülerini yitirirler ve tabir caizse

⁶²⁷ Mustafa Erdoğan: *Anayasal...*, s. 179

birer nesne halini alırlar. Dolayısıyla, siyasî sürece katılım kanalları üzerinde herhangi bir engelin bulunmaması gerekmektedir.

Demokrasilerde seçme ve seçilme, yani siyasal katılım hakkının en önemli özelliği siyasi eşitliğe dayanmasıdır. Demokrasi açısından, seçme ve seçilme ancak siyasi eşitlik ilkesi⁶²⁸ geçerliyse bir anlam kazanabilir. Yoksa otoriter ve totaliter rejimlerde de seçme ve seçilme, yani siyasal katılma mevcuttur. Hatta o rejimlerde siyasal katılım, seçilme olmasa da en azından seçme boyutuyla, halkın neredeyse tamamının sandık başına gitmesiyle gerçekleşmektedir. Ancak, siyasi eşitlik, söz konusu rejimlerde siyasal katılımın bir özelliği değildir. Siyasi eşitliğe bu tür rejimlerde rastlanmaz. Oysa, demokrasilerdeki siyasal katılma siyasi eşitlik ilkesine dayanmalıdır. Dolayısıyla da, yurttaşların sadece bir kısmına değil tamamına siyasal katılım hakkı verilmelidir. Yurttaşların bir kısmına siyasal katılım hakkı verilip bir kısmı bu haktan mahrum bırakılırsa, bu durum siyasi eşitlik ilkesi, sonuçta da demokrasi ile çelişir. Bu açıdan bakıldığında, siyasi eşitliğin modern demokrasinin temelinde yatan en asli ilkelerden biri olduğu net bir biçimde görülmektedir.

Siyasi eşitlik ilkesini “bir kişi bir oy” ilkesi olarak da ifade etmek mümkündür. Buna göre her yetişkin yurttaş oy verme hakkına sahiptir. Ancak, önemli olan, bu oyların hepsinin aynı ağırlıkta, yani etki bakımından eşit olmalarıdır. Başka bir deyişle, bazı oylar diğerlerine oranla daha fazla önemli olmamalıdır. Bu eşitlik sonunda yurttaşların iradelerinin karar alma sürecine yansımada ve temsilcilerin seçim ve kontrolünde eşitlik sağlanmış olur⁶²⁹. Aksi durumda, dönemsel olarak beğenilmeyen fikirlerin siyasî sürece yansımalarının önüne her zaman geçilebilir.

⁶²⁸ Eşitlik ilkesi, ilke olarak aynı olan şeylere eşit olarak muamele edilmesini gerektirmektedir. Buna göre, bir grup insanın bulunduğu yerde, aksine davranmak için yeterli sebep yoksa, bu grubun bütün üyelerine aynı tarzda muamele edilmelidir. O halde, bu ilkeye göre, yurttaşların bir kısmına siyasî katılım hakkı verip bir kısmını bu haktan mahrum bırakmak eşitlik ilkesiyle ve sonuçta da demokrasiyle çelişmektedir.

⁶²⁹ H.B.Mayo: **a.g.e.**, s. 52

Ne var ki, bütün yetişkin yurttaşların oy verme hakkına sahip olmaları ve bunu kullanmaları, Mayo'nun da ifade ettiği gibi, demokratik bir sistemin, seçilmiş bir diktatörlükten ayrılmasında yeterli bir kriter değildir. Gerçekten de, eşit oy Sovyetler Birliği döneminde de görülen bir uygulamaydı. Bu dönemde bütün yetişkinlerin oy verme hakkına sahip oldukları bilinen bir gerçektir. Hatta oy verecek seçmen sayısı ne kadar fazla olursa totaliter rejimin işine o kadar fazla gelmektedir. Zira, oyların çok büyük bir kesimi, neredeyse tamamı tek partiye gideceğinden, bu onun meşruiyetinin açık bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, oy verme eşitliğine dayansa bile, siyasî katılımı demokrasinin gerekli, ancak yeterli olmayan bir unsuru olarak görmek gerekir⁶³⁰. Seçimlerde oy vermenin, dolayısıyla siyasî katılımın demokrasinin ayırıcı bir özelliği olabilmesi için, verilen oyların tam özgür bir ortamda kullanılıyor olması gerekir. Aksi taktirde, verilen oylar etkili olmamış olur.

Bununla birlikte liberal ya da temsili demokrasi siyasal katılımı sadece seçme ve seçilme hakkına indirgemek ve diğer yöntemleri geliştirmemekle suçlanmaktadır. Doktrinde liberal ya da temsili demokrasinin en fazla eleştirilen noktası burasıdır. Bu eleştirilerde büyük oranda doğruluk payı vardır. Gerçekten de, temsili demokrasiler vatandaşları sadece seçim dönemlerinde hatırlayıp etkin kılmakta ancak, diğer dönemlerde onların seslerine kulak tıkamaktadır.

3) Açık Ve Hesap Veren Bir Hükümetin Varlığı

Demokrasi için gerekli olan bir diğer şart da, açık ve hesap veren bir hükümetin varlığıdır⁶³¹. Bir demokrasiyi demokrasi olmayan yönetimlerden ayıran temel farklardan biri de bu unsurdur. Hükümete ilişkin bu iki şart birbirlerinin varlığını gerektirmektedir. Buna göre, bir hükümetin hesap verir kılınması için onun eylem ve kararlarının toplum tarafından açık bir biçimde

⁶³⁰ H.B.Mayo: **a.g.e.**, s.53

⁶³¹ David Beetham ve Kevin Boyle: **a.g.e.**, s. 61

biliniyor olması gerekmektedir⁶³². Yani, açıklık ilkesi işliyor olmalıdır. Aynı şekilde, bir hükümetin açık olması için de hükümetin hesap verir kılınması gerekmektedir.

Hükümetin açık olmasıyla kastedilen, onun yürüttüğü faaliyetler, uyguladığı politikalar hakkında vatandaşları, sivil toplum kuruluşlarını ve diğer kurumları doğru bilgilerle aydınlatmasıdır. Siyasi irade, yalnız kendisine fayda sağlayacak bilgileri değil, başarısızlığını belgeleyen ve dolayısıyla aleyhine olan bilgileri de ortaya koyabilmelidir. Bu yönüyle açık hükümet; bilgi edinme, düşünme ve ifade özgürlükleriyle yakından bağlantılıdır. Hükümetin kendi tasarruflarını, eylem ve kararlarını gizlemeden, açık bir biçimde kamunun denetimine açması halkın bilgi edinme özgürlüğünü ve onun devamını sağlayacaktır⁶³³. Bunun ciddi faydaları bulunmaktadır. Açık hükümetin ve onunla bağlantılı olarak da bilgi edinme özgürlüğünün en büyük faydası, halkın, kendisini faaliyetleri hakkında bilgilendiren hükümet sayesinde tercihlerini daha sağlıklı bir biçimde belirleyebilmesinde görülür. Bu da, halkın doğru tercihte bulunmasına katkı sağlar. Halk doğru bilgilenirse, o da hükümeti doğru değerlendirir. Bu, gerçekten de çok önemli bir şarttır. Zira, ancak bu sayede demokrasi, “seçimle iş başına gelen kadroların görevden uzaklaştırılmasına izin veren yönetim biçimi” olarak sağlıklı bir şekilde işleyebilir. Siyasi kadroların faaliyetleri ve bunların sonuçları hakkında sağlıklı bir biçimde bilgilenemeyen halk, gerektiğinde bu kadroları yerlerinden uzaklaştırma yetkisini de kullanamaz. Bu da, sonuç itibarıyla halkın egemenliğinin zayıflamasına ve karşılığında da politikacı ve bürokrat egemenliğinin güçlenmesine yol açar.

Hesap verme yükümlülüğü (accountability) ile ulaşılmak istenen temel amaç ise, hükümetlerin birçok alanda sahip oldukları yetkilerinin sınırlarını aşmadan ve onu keyfi şekilde kullanmadan hareket etmelerinin sağlanmasıdır. Aksi takdirde, hükümetlerin belli bazı yaptırımlarla karşı

⁶³² David Beetham: **Democracy-...** s. 31-32

⁶³³ David Beetham: **Democracy-...**, s.169

karşıya bırakılmaları gerekmektedir⁶³⁴. Yoksa, hesap verme şartının hiçbir anlamı kalmaz. Hükümete yapıp etiklerinden dolayı hesap sorma yetkisine sahip kurumlar ise, ilke olarak, yasama organı, kamuoyu, seçmen ve bazı yargı makamlarıdır⁶³⁵.

Hesap verme, hükümetin başlıca üç alandaki faaliyet ve icraatına ilişkindir. Buna göre, bir demokraside hükümetler yasal, siyasal ve mali alanlardaki kararlarının hesabını topluma vermelidirler. Bu husus son derece hayatidir. Zira, hükümetleri söz konusu sorumluluktan kurtaracak her unsur demokrasinin zayıflamasına yol açacaktır. Yasal sorumluluk, esasında hukukun üstünlüğü ilkesini içermektedir. Şöyle ki, seçim ya da atama yoluyla iş başına gelmiş bütün kamu görevlilerinin eylem ve işlemleri, anayasa ve yasalarda belirtilmiş olan yetkilerine uygun olmalı, yetki sınırları aşılmamalıdır. Siyasi sorumluluk ise, siyasî iktidarın parlamento ve halka karşı sorumlu olmasını ifade eder. Gerçekten de, demokrasilerde hükümetler, uyguladıkları genel politikalardan ve onların sonuçlarından parlamento ve halka hesap vermelidirler. Üçüncü sorumluluk alanı, mali sorumluluktur. Hükümetlerin, devlet hazinesini kullanma gücüne sahip olmaları ve aynı zamanda da toplumdan çok büyük miktarda vergi toplayabilmeleri, onları çok güçlü kılarken aynı zamanda da hesap verme konumuna yerleştirmektedir. Dolayısıyla, siyasi iktidar, mali konularla ilgili karar ve uygulamalarında keyfî davranmamalı, bu konuda topluma ve çeşitli organlara hesap vermek zorunda olmalıdır⁶³⁶.

Açık ve sorumlu hükümet örneklerine demokrasi dışındaki yönetimlerde rastlamak neredeyse mümkün değildir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, kuvvetler ayrımı ilkesinin bu yönetimlerde mevcut olmamasıdır. Gerçekten de, kuvvetler ayrılığı ilkesi açık ve sorumlu hükümetin temel varlık nedenlerinden biridir. Çünkü, kuvvetler ayrılığında yasama, yürütme ve yargı organları güç

⁶³⁴ David Beetham: **Democracy-**, s. 31-32

⁶³⁵ David Beetham: **Democracy-**, s. 32

⁶³⁶ David Beetham ve Kevin Boyle: **a.g.e.**, s. 65-67

ve yetki bakımından bağımsız oldukları için birbirlerinin etki alanı altına girmeleri önlenmektedir. Bu da, sonuç itibarıyla bu organların görevlerini yapmalarına yansımaktadır. Oysa, demokratik olmayan yönetimlerde yasama, yürütme ve yargı organları birbirlerinden ayrı ve bağımsız olmadığından, organlar arasında olması gereken sağlıklı denetim gerçekleşmemektedir. Örneğin, bu yönetimlerde yürütme organı yasama organından ciddi bir direnişle karşılaşmadan icraatını dilediği gibi yapabilmektedir. Aynı şekilde, yasama organı da yürütmenin keyfilik içeren yasalarını onun istediği şekilde yargı organının denetimine takılmadan çıkartabilmektedir. Bu da sonuçta, hükümetin açık ve sorumlu davranış sergileme görevini ortadan kaldırmaktadır. Bu tür yönetimlerde, demokratik olmayan rejimlerin özelliği olan alternatif olabilecek rakip fikirlerin gelişmesine asla müsaade etmeme anlayışı, büyük ölçüde hayat bulmaktadır. Bunun sonunda da, bu tür rejimlerde halkın farklı tercihlerinin olması ve bunların siyasî hayata özgür bir şekilde yansması mümkün olmamaktadır. Gerçekten de, demokratik olmayan yönetimlerde halk, sürekli biçimde doğruyu yansıtmayan bilgilerle kandırılmakta ve böylelikle de oluşabilecek güçlü bir muhalefet, diğer faktörlerin, özellikle de güçlü bir gizli istihbarat servisi, polis teşkilatı, bağımsız olmayan basın yayın kuruluşları gibi örgütlerin yardımıyla önlenmektedir. Ancak, açık ve sorumlu hükümet uygulamalarının demokratik rejimlerde de zaman zaman sekteye uğradığı bir gerçektir. Bu tür yönetimlerde de siyasî iktidar bazı durumlarda aleyhine olabilecek bilgileri kamuoyuyla paylaşmaktan kaçınmakta ve dolayısıyla toplumu doğru olmayan bilgilerle aldatmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂR SİYASET VE DEMOKRASİ

I) MUHAFAZAKÂRLIK VE SİYASET

A) Muhafazakârlığın Rasyonalist Siyaset Karşıtlığı

Tezimizin birinci ve ikinci bölümlerinde muhafazakârlık ve demokrasi konuları teorik açıdan incelenmişti. Bu bölümde muhafazakârlığın nasıl bir siyaset anlayışına sahip olduğu ve liberal demokrasiyle ne ölçüde uyumlu bir birliktelik sergileyebileceği ele alınacaktır. Bu çerçevede, muhafazakârlığın demokrasiyle uyuşabileceğini kabul edenler kadar, bunun zor hatta imkânsız olduğunu düşünenler de vardır. Bununla birlikte, muhafazakârlıkla demokrasi arasında uyumlu bir birlikteliğin olma şansını düşük görenler çoğunluktadır. Birçok yazar, demokrasi ve muhafazakârlık kavramlarının yan yana gelemeyeceğini, hatta bu iki kavramın birlikte kesinlikle düşünülmemesi gerektiğini iddia etmektedir. Ancak, muhafazakârlığın demokrasi ile eksiksiz bir biçimde uyumlu olduğunu iddia etmek ne kadar zor ise, bunun aksini, yani muhafazakârlığın demokrasiyi imkânsızlaştırdığını iddia etmek de o kadar zordur. Sadece bu ikisi arasındaki ilişkinin sorunsuz olamayacağı söylenebilir. Ancak, sorunlar da çeşitli şekillerde atlatılabilmektedir. Zaten, ortada olan ampirik veriler muhafazakarlık demokrasi ilişkisindeki gerilimlerin azaltılabildiğini göstermektedir. Örneğin, birçok demokratik ülkede, muhafazakâr partiler ya iktidarda ya da ana muhalefet konumunda sürekli siyasî hayatın içindedirler. Ayrıca, muhafazakâr partiler içinde bulundukları ülkelerde rejimin sağlamlaşmasında ve toplum tarafından onaylanmasında önemli roller üstlenmiş, örneğin İkinci Dünya Savaşından hemen sonra birçok ülkede liberal demokrasinin gelişmesine ve toplumsal meşruiyetine katkıda

bulunmuşlardır⁶³⁷. Ancak, muhafazakârlığın bazı özelliklerinin demokrasinin gerekleri ve özellikleriyle çeliştiğine şüphe yoktur. Homojen bir bütün olmayan muhafazakârlığın demokrasiyle kesinlikle uzlaşmaya yanaşmamış olan Kıta Avrupa'sı kolu bir tarafa bırakılırsa, Anglo Amerikan muhafazakârlığında bile demokrasiye yönelik şüphe içeren fikirlerin varlığı da bu yargıyı desteklemektedir.

Bu durum, yani muhafazakârlığın bugün halen geçerli olan Anglo Amerikan kolunun bile demokrasiye ilişkin şüphe veya tereddütlere sahipken onunla birlikte yaşayabilmesi muhafazakârlığın teorisiyle pratiğinin ne kadar örtüştüğü sorusunu gündeme getirmektedir. Zira, muhafazakâr partilerin demokratik seçimlerde gösterdikleri önemli başarıların aynı zamanda muhafazakâr ideolojinin başarısı olup olmadığı şüphelidir. Buna göre, muhafazakâr partilerin demokrasilerde elde ettikleri seçim başarıları, kendi kimliklerinden ödün vermeksizin mi gerçekleştirilmiştir? Bu soru, yukarıda da vurgulandığı üzere, muhafazakârlığın pratiğini, yani onun siyaset anlayışını da gündeme getirmektedir. Zira, siyasetin, modern demokrasilerde mevcut kamusal sorunların barışçı bir biçimde çözülmesinin tek yolu olduğu hatırlanacak olursa, muhafazakâr ideolojinin de siyaseti tek çıkar yol olarak görmesi beklenebilir. Gerçekten, muhafazakârlık da siyaseti sorun çözme aracı olarak görmektedir. Ancak, onun siyasete bakışı bazı ideolojilerle benzeşirken diğerlerinden ise ayrılmaktadır.

Muhafazakârların siyasete bakış açılarının farklı olduğu inkâr edilemez. Ancak, siyaset olgusuna bakış açısı farklı olan tek ideoloji muhafazakârlık değildir. Diğer ideolojilerin siyasete bakışlarında da birbirlerinden farklı noktalar az ya da çok vardır. Bu bağlamda, örneğin, liberalizm ve sosyalizmin siyasete bakış açıları ve onu değerlendirmeleri

⁶³⁷ Brian Girvin: **The Right in the Twentieth Century - Conservatism and Democracy**, Pinter Publishers, 1994, s. 195. Girvin, bir diğer kitabında da, "muhafazakârlığın liberal demokrasiye olan katkılarını ifade etmekle birlikte, söz konusu katkılarının başlangıcını Fransız Devrimine kadar geri götürmektedir. Buna göre muhafazakârlık, Fransız Devriminden itibaren liberal demokrasinin gelişiminde önemli bir role sahiptir". Bkz. Brian Girvin: **a.g.m.**, s.2

birbiriyle aynı değildir. Liberaller, bireyci bakışlarının bir gereği olarak siyasete sınırlı bir alan ayrılmasını savunurlarken, sosyalistler devletin sosyal ve ekonomik hayatta çok daha fazla müdahaleci ve kapsayıcı olmasından yanadırlar. Burada söz konusu bakış açısındaki farklılık kadar önemli olan nokta, bu farklılaşmayı sağlayan felsefelerdir. Liberalizm ve sosyalizm bu sonuca farklı ön kabullerden ya da varsayımlardan hareketle ulaşır. Bununla birlikte, bazı ideolojiler arasında siyasete bakış anlamında belirli bir benzerlik de bulunmaktadır. Örneğin, muhafazakârlıkla liberalizmin siyaset kavramına bakışları benzerlik arz eder. Ancak, her iki ideoloji sonuca farklı yollardan ulaşır. Diğer bir deyişle, burada da yine felsefi temelin büyük rolü bulunmaktadır. Şöyle ki, siyaset kavramını vazgeçilmez kabul ettiği bazı ön kabullere dayanarak yorumlayan muhafazakârlık bu ön kabullerle çelişen varsayımlar üzerinden gerçekleştirilen her türlü siyasete, kesinlikle karşıdır. Zira, muhafazakârlara göre tarih, kendi ön kabulleriyle çelişen bu tür siyasetin yol açtığı pek çok felâketle doludur. Dahası, bu siyaset biçimi yıkıcı etkilerini bütün toplumlarda halen devam ettirmektedir. Günümüzde, birçok toplumun pek çok alanda içinde bulunduğu sorunların sorumlusu bu siyasettir. Muhafazakârlığın karşı olduğu bu siyaset, en genel adıyla, modernitenin⁶³⁸ ürünü olan modern siyasettir. Modern siyasetin en temel özelliği ise rasyonalist oluşudur. Aşağıda, rasyonalist siyasetin felaketlere yol açan başlıca özellikleri incelenecektir.

Modern siyasetin en önemli özelliği, temeli rasyonalizm olan ideolojiler üzerinden yürütülmesidir. Muhafazakârların modern siyasete karşı çıkışları da, modern siyasetin bu ideolojik niteliğinden kaynaklanmaktadır. Muhafazakârlar modern siyaseti, rasyonalizmden beslenen ideolojik bir

⁶³⁸ Modernite, belli bir dönemden itibaren ortaya çıkmaya başlayan birbiriyle bağlantılı ve birbirini pekiştirici olgular çerçevesinde anlaşılabilir. Bu bağlamda modernite, rasyonelleşme, sekülerleşme, geleneksel dini, ahlaki, kültürel ve politik değerlerde düşüş, sanayileşme, ulus devletlerin güçlenerek hâkim hale gelmeleri ve cemaat hayatının önemini yitirmesi gibi özelliklerin hâkim olduğu bir dönemdir. Bu dönemde, birçok toplum, az ya da çok, ya kendini oluşturan kesimlerin bütünüyle ya da bir kısmıyla bu yenilikleri benimsemiştir. Zaten muhafazakâr düşünürler ve muhafazakârlık da bu yenilikleri benimseme konusunda isteksiz olan ve bunların tehlikelerini dile getirenler arasından çıkmıştır. Bkz. William R. Harbour: *a.g.e.*, s, 178

siyaset olarak görürler. Onlara göre rasyonalizm, siyasetin her noktasını maalesef işgal etmiştir. Örneğin, Oakeshott'a göre, ya inandırarak ya kaçınılmazlığı vurgulanarak ya da bazı başarıları ortaya konularak, siyasetin günümüzde bütünüyle rasyonalist bir hal alması sağlanmıştır. Ona göre modern Avrupa tarihi, rasyonalist politikaların ürünü olan projelerle doludur. İnsan Hakları Beyannamesi, evrensel ilkeler haline getirilmiş milliyet ya da ırka dayalı self determinasyon fikri, toplumların bilinçli bir planlamaya tabi tutulması, federalizm, milliyetçilik vb. projeler tamamen rasyonalizmin ürünleridir⁶³⁹. “Muhafazakâr” sözcüğü de zaten ilk defa Chateaubriand tarafından ideolojik nitelikli ve demokratik fikirler içeren yeni siyasete karşı muhalefet yapma amacıyla basılan bir dergide kullanılmıştır⁶⁴⁰.

Muhafazakârların ideolojilere karşı olmalarının birinci ve en önemli sebebi ideolojilerin köklü değişimler peşinde koşmaları, yani radikal olmalarıdır. İdeolojilerin radikal hedefler peşinde koşmaları başta Burke olmak üzere birçok muhafazakârın düşüncelerinde değişmez eleştiri noktalarından biridir. Yapılan bu itirazların temel nedeni, ideolojilerin mevcut olan pek çok toplumsal ve siyaset kurumun ve değerinin hiç düşünülmeden yenileriyle değiştirilmesini savunabilmeleridir⁶⁴¹. Zira, ideolojilerin hedefi mevcut düzeni kendi istedikleri biçimde yeniden kurgulamaktır. Bunlar, çeşitli rasyonalist ütopyalara dayanarak, bir plan dâhilinde, büyük toplumsal, siyasal ve ekonomik değişim ve dönüşümler öngörürler.

⁶³⁹ Michael Oakeshott: “Rationalism in Politics”, **Rationalism in Politics and Other Essays**, Ed.by. Michael Oakeshott, Revised and Expanded Edition, Liberty Fund, s, 5-11

⁶⁴⁰ Noel O’Sullivan: **a.g.m.**, s.52

⁶⁴¹ Muhafazakârlık, daha önce de belirtildiği gibi, zaten değişime tamamen karşı olan bir ideoloji değildir. Muhafazakârlar, organizmacı görüşlerinin bir sonucu olarak, toplumların büyüyüp geliştiğine ve dolayısıyla da değiştiğine inanırlar. Değişmeden büyüme ya da gelişme mümkün değildir. Hatta, Quinton’un da isabetli olarak belirttiği gibi, şartlar, insanların çoğunlukla önleyemeyecekleri bir biçimde değişir. Örneğin, toplumların nüfusları aynı kalmayıp sürekli olarak değişmekte, sanayileşme yaygınlaşmakta, okuryazarlık oranı artmaktadır. Anthony Quinton: **The Politics of Imperfection – The Religious and Secular Traditions of Conservative Thought from Hooker to Oakeshott**, Faber and Faber, 1978, s.20. Bütün bu değişimlere kayıtsız kalmak imkânsızdır. Bu yöndeki bir direncin, söz konusu ideolojinin yok olmasını hızlandırmaktan başka bir etkisinin olması beklenemez.

Bu değişimlere Şekil açısından bakıldığında, bunların toplumda var olan değer ve kurumların bütünüyle yıkılıp ortadan kaldırılması biçiminde gerçekleştiği görülebilir. Yani, toplumsal ve siyasal değişim, çoğunlukla, değişime konu olacak alanın “tabula rasa” misali yeni baştan kurgulanmasıyla sonlanır. Yoksa ideolojik ütopyanın amacı mevcut olan kurum ve değerlerin gözden geçirilmesi, tabir caiz ise onarılması değildir. Oakeshott’ın, rasyonalizmin düzeltme ve aksayan yönleri gözden geçirme gibi tedbirleri gereksiz bulduğu Şeklindeki yerinde tespiti, rasyonalist ütopyanın yıkıcılığını hatırlatan sayısız örnekten sadece bir tanesidir. Rasyonalist reformcular için tamamen yıkmaya dışındaki diğer yöntemler olan düzeltme ve aksayan yönleri gözden geçirme zaman kaybından başka bir Şey deęildir⁶⁴².

Ancak, muhafazakâr ideolojinin siyaset sürecine ilişkin bu bakış açısı, acaba günümüzde pratiğe aynen aktarılabilirmekte midir? Bu soruya tam anlamıyla olumlu cevap vermek, zordur. Başka bir deyişle, muhafazakârlar gerektiğinde siyasete ilişkin görüşlerini de bir tarafa bırakabilmektedirler. Böylelikle, muhafazakârların pragmatik olma özellikleri, siyaset sürecinde açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. O halde, birçok demokratik ülkede, muhafazakâr partilerin elde ettikleri baŐarılarda, onların bazı noktalarda, az ya da çok, klasik muhafazakâr düşünce ve duyarlılıktan ya vazgeçmelerinin veya en azından onları ikinci plana atmış olmalarının, yani pragmatik davranabilmelerinin ya da bu ülkelerin kendine özgü bazı Şartlarının bulunmasının etkili olduğu söylenebilir. Bu, aslında, muhafazakârların kendilerini pratik duruma uyarlamalarından başka bir Şey değildir. Kısacası, bu dinamik sürecin, muhafazakârlık için de aynen geçerli olmaması için hiçbir neden yoktur. Nitakim, muhafazakârlık da, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere örneklerinde görüldüğü gibi, bazı radikal fikirlerle belirli

⁶⁴² Michael Oakeshott: “Rationalism...”, s. 8

ölçüde de olsa ilişkiye geçmiştir⁶⁴³. Bu durum, muhafazakârlığın da bir yerde değiştiğini göstermektedir. Gerçekten de, muhafazakârlığın Burke dönemindeki bazı öncelikleri ve ona uygun vurguları günümüzde aynen geçerli değildir. Bu bağlamda örneğin muhafazakârların iki asır önce egemen olan aristokrasi ya da feodalite özlemine dayalı fikirlerini görmek artık neredeyse imkânsızdır.

Ayrıca, sanayi devrimi sonrası dönemde ilkelerini başka ideolojilerle çeşitli biçimlerde geçici ya da sürekli ittifaklar kurarak yumuşatmayan bir ideoloji yoktur. Bütün ideolojiler şu ya da bu şekilde daha önceleri benimsemeleri mümkün olmayan değerleri, fikirleri, kurumları benimsemek zorunda kalmışlardır. Nitekim, Girvin'in 1950'lerde sosyal demokrasi, Hristiyan demokrasi ve liberalizm arasında ciddi sayılabilecek yakınlaşmalar olduğuna ilişkin tespiti, bu durumu doğrulamaktadır⁶⁴⁴. Bir diğer örnek de liberalizm için verilebilir. Liberalizmin, modern ya da sosyal liberalizm olarak isimlendirilen bir çeşidinin klasik liberalizmle belirli noktalarda çelişen ilkeler temelinde formüle edilmesi, klasik liberalizmin toplumsal kesimlerde yarattığı hoşnutsuzluğun giderilmesi çabalarının bir sonucudur. Bu amaçla, klasik liberalizmin bazı temel ilkeleri diğer ideolojilerle, özellikle de sol düşünceyle harmanlanmak suretiyle revize edilmiştir. Aynı durumun sosyalizm için de geçerli olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Muhafazakârlığın, kendine rakip gördüğü modern ilkelerle uzlaşma içine girmesinde etkili olan bir diğer faktörler muhafazakârlığın sahip olduğu bazı özelliklerdir. Muhafazakarlık, bu sayede moderniteyle, ama özellikle de modern siyaset ve demokrasiyle uyumlu bir ideoloji haline gelebilmektedir. Bu bağlamda, onun Anglo Amerikan koluna hayat veren İngiliz ve İskoç Aydınlanmalarının daha liberal, hoşgörülü ve uzlaşmacı temeli söz konusu

⁶⁴³ Arthur Aughey: "The Moderate Right – The Conservative Tradition in America and Britain", **The Nature of the Right- European and American Politics and Political Thought Since 1789**, Ed.By. Roger EATWELL, Pinter Publishers, 1992, s.103

⁶⁴⁴ Brian Girvin: **a.g.e.**, s. 190

muhafazakârlığın modern ilke ve kurumları bütünüyle düşman ilan edip dışlamasına değil, onlarla mesafeli bir ilişkiye geçmesine ve birçok durumda da onları kabul etmesine yol açmaktadır. Muhafazakârlığın modern fikirlerle birlikteliği kabul etmesinde rol oynayan bir diğer faktör de onun karşı olduğu kurum ve ilkelerin büyük çoğunluğunun dünyanın neredeyse bütününde zafer kazandığını görmüş olmasıdır. Bu farkına varış onun, belirli konularda ilk ortaya çıktığı dönemden farklı düşünmesini ve bazı ilkeleri desteklemesini kolaylaştırmaktadır.

Bununla birlikte, muhafazakârlık uygulamada modernitenin ilke ve kurumlarıyla uyuşmak zorunda kalmışsa da entelektüel ve kültürel alanda onlarla mücadelesini sürdürmektedir. Bunu, Çiğdem'in de belirttiği gibi, onun pratik ve teorik olarak iki farklı şekilde telakki edilmeye müsait olmasına bağlamak⁶⁴⁵ mümkündür. Bu suretle, muhafazakârlar, pratikte önlerine çıkan engelleri aşmak için muhafazakâr teoriden ödün verebilmektedirler. Ancak, bu ödün, vurgulandığı üzere, muhafazakârlığın teorisinin, üzerinde durduğu temel felsefe ve bundan türeyen ilkeler terk edilmek suretiyle, büyük ölçüde revize edildiği anlamına gelmemelidir. Teorik düzeyde muhafazakârlıkta ciddi bir değişim olduğunu söylemek güçtür. Nitekim, modern yaşamın birçok veçhesinin muhafazakârlarca hala eleştirildiğine tanık olunabilmektedir.

Bununla birlikte, muhafazakar siyaset anlayışının incelenmesi yine de gereklidir. Bu bağlamda, rasyonalist siyasetin üzerine oturduğu üç temel varsayıma değinilmelidir. Bunlar, insan eyleminin tek meşru kaynağının akıl olduğu, insanın eksik ve gayri mükemmel yönlerinin giderilip mükemmelleşebileceği ve toplumların istenilen biçimde yeni baştan kurgulanabilecekleri varsayımlarıdır. Aşağıda bu varsayımlar temelinde muhafazakârların karşı oldukları siyaset anlayışı ve arkasından da bu siyaset anlayışı yerine nasıl bir siyaseti savundukları incelenecektir.

⁶⁴⁵ Ahmet Çiğdem: **Taşra Epigi:...**, s.37

1) Aklın, Tek Meşruluk Kaynağı Olarak İlan Edilmesi

Rasyonalist siyasetin en temel ve ayırıcı özelliği akılcı olmasıdır. Rasyonalist ve onun siyaset tarzı olan rasyonalist siyaset, insan hayatını bir tek aklın yönlendirmesi gerektiğini savunan aydınlanmacı paradigmayı temel alır. Tek rehberin akıl olması gerektiği iddiasıyla hareket eden rasyonalistin temel hedefi insan yaşamının her alanına girerek, bu alanları baştan aşağı yeniden düzenlemektir. Yani, bu bağlamda amaç sadece, evrenin büyüsunü bozmak değil bireyi ve toplumu yönetecek kuralları düzeltmek⁶⁴⁶, hatta gerekirse onları yeni baştan oluşturmaktır. İnsan yaşamının her alanında gerçekleştirilecek bu düzenleme, tek meşrulaştırıcı güç olarak kabul edilen akla dayanılarak gerçekleşmektedir. Rasyonalistin ve onun aklının, bu hedefe ulaşmak için de öncelikle söz konusu hedefe ulaşılmasını önleyen ya da en azından zorlaştıran faktörlerin başında gelen gelenek ve tecrübeleri ortadan kaldırması gerekmiştir.

Rasyonalist aklın bu çabasının temel nedeni, rasyonalizmin, aklın, kendisinden başka hiçbir otoriteye karşı sorumlu olmasını kabul etmemesidir⁶⁴⁷. Aksi halde, akıl, üstlendiği dünyayı yeniden kurma işinde kendisiyle birlikte söz sahibi olacak, hatta neler yapması gerektiğini kendisine dikte edebilecek kendi dışındaki başka otoritelerle mücadele etmek zorunda kalır. Bu otoriteler, kısaca ifade etmek gerekirse, geleneklerdir. Özellikle kurumlarda ve değerlerde somutlaşan gelenekler, aynı zamanda, çok önemli otorite işlevine sahiptirler. Geleneklerin bu otorite özellikleri o kadar ciddi ve güçlüdür ki onun sayesinde insanlar üzerinde yaptırım gücüne sahip olarak onları, belirli şeyleri yapma ya da yapmama konusunda yönlendirirler. Dolayısıyla, eğer birer otorite kaynağı olan bu değerler varlıklarını aynen devam ettirirlerse o takdirde, aklın dilediğini gerçekleştirme anlamındaki sınırsız otoritesi ciddi bir engelle karşılaşmış, hatta mağlup olmuş demektir. Nitekim, aydınlanmacılara göre aklın kaderi tarih boyunca hep böyle olmuş,

⁶⁴⁶ Ahmet Cevizci: **a.g.e.**, s. 124

⁶⁴⁷ Michael Oakeshott: "Rationalism...", s. 5-6

insanların hepsinde ortak olan, herkeste aynı işleyişe sahip ve aynı zamanda aynı işlevleri yerine getiren akıl, gelenekler, alışkanlıklar ve hurafeler ile bunları şekillendiren din ve metafiziğin etkisi altında kalarak normal işlevini yerine getirememiştir. Bunlar içinde özellikle Hristiyanlık dini, aklın pasif hale getirilerek insanın ergin olamayışına yol açmakla suçlanmıştır. Rasyonalist açısından böyle bir durum, aklın, rakibi ya da düşmanı olan gelenekselliğe teslimiyeti, daha doğrusu mağlubiyetinden başka bir şey değildir. Oysa, rasyonalizme göre, geleneksel olan hiçbir şey kendi başına bir otorite olmamalıdır. Zira, gelenekler, insan davranışlarını yönlendirebilecek yeterlilikte ve donanımda değildirler. Bu yüzden, geçerli olan tek şey, aklın onayladığı değerler ve kurumlar olmalı; insanların ihtiyaçları için sadece bunlar kullanılmalıdır.

Rasyonalizm, gelenek engelini aşmak için, öncelikle bu değerlere olan bağlılığı çürütmeye çalışır. Bu amaçla da, gelenekleri, görenekleri, âdetleri küçümser, hatta onları aşağılayıp, hor görür⁶⁴⁸. Oakeshott, rasyonalizmin kendi önündeki engelleri ortadan kaldırma girişimini, rasyonalist siyaset ile mühendislik arasında ilişki kurarak açıklamaya çalışmış ve yapılanı bir tür mühendislik faaliyeti olarak nitelemiştir. Yazara göre, bir işi gerekli tekniklerle kontrol eden bir mühendis, nasıl ki, amacı için doğrudan işine yaramayan her şeyi bertaraf ederse, akıl da aynı şeyi yapmalıdır⁶⁴⁹. Dolayısıyla, tıpkı bir mühendis gibi, bir rasyonalistin de yaşadığı “dünyayı yeniden şekillendirme” hedefi için, öncelikle alışkanlıklar, gelenekler, ananeler gibi değerleri yok etmesi kaçınılmazdır. Rasyonalist, dünyanın artık içinden çıkılmaz bir biçimde karmaşık bir hal almaya başladığı, bu nedenle de, bu değerlerin artık geçerliliğini yitirdiği fikrini işler. O’na göre, geleneksel değerler, böyle bir karmaşıklıkla baş edebilecek durumda değildir. Bu değerler statik olduklarından, süratle gerçekleştirilmesi gerekli değişimleri gerçekleştirme işinde son derece hantal kalırlar.

⁶⁴⁸ Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s.113

⁶⁴⁹ Michael Oakeshott: “Rationalism...”, s, 9

Rasyonalizmin, gözden geçirmek ya da belirli noktalarını değiştirmek yerine kökten bir çözümle kaldırıp attığı geleneklerin yerine koyduğu şey, “ideoloji”dir⁶⁵⁰. Rasyonalizmde, nesillerin kolektif ürünü olan geleneksel değerlerin yerine, rasyonalistin ürettiği fikirlerden oluşan ideoloji geçmiştir. Zaten ideolojinin gelenekle bir arada yaşaması mümkün değildir. Zira, yukarıda da belirtildiği gibi, bu düşünceye göre gelenekler, rasyonel gerçeklerin ortaya çıkmasını önleyen bir güç olarak görülmektedir. Bu gerçeği, rasyonalist bakış açısını yansıtan şu ideoloji tanımı net bir biçimde göstermektedir: “İdeoloji, geleneğin ortaya çıkmasını önlediği rasyonel gerçeğin, belirli bir forma sokulmuş özetidir”⁶⁵¹.

İnsan hayatının tüm veçhelerine ama özellikle de toplumsal ve siyasal boyutuna bakıldığında rasyonalizmin ya da onun taşıyıcısı olan rasyonalistin geleneklerin yerine akli geçirme hedefinde büyük ölçüde başarılı olduğu görülmektedir. Rasyonalizmin taşıdığı akıl gelenek ve âdetler gibi toplumların tarihinden gelen değerlerin, mevcut kurumları meşrulaştırma fonksiyonunu elinden almıştır⁶⁵².

2) İnsanın Mükemmelleşmesi ve Tek Tip İnsan

Rasyonalizmin, soyut akli en büyük güç konumuna koyması, onun, aynı zamanda, insanı sınırlılıklarından kurtararak mükemmelleştirme amacı taşıdığının da bir göstergesidir⁶⁵³. Zira, gerektiği takdirde her şeyi yıkıp istediği biçimde yeni baştan kurabilmek için mükemmel olmak, yani her hangi bir eksikliğe sahip olmamak gerekir. Rasyonalizm, insanı bu mükemmelliğe

⁶⁵⁰ Michael Oakeshott: “Rationalism...”, s.8-9

⁶⁵¹ Michael Oakeshott: “Rationalism...”, s.9

⁶⁵² Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s.110

⁶⁵³ Ancak, muhafazakârlara göre insanı mükemmelleştirme çabalarının kökleri, aydınlanma döneminden çok daha eskilere kadar gitmektedir. Örneğin, Frank S. Meyer, Batı uygarlığının başlarından itibaren, bu dünyada bir cennet yaratma rüyası gören, insanın mükemmel olmayışını doğal bir durum olarak kabul etmeye yanaşmayan ve siyasi gücü kendi mükemmellik hayallerine göre bir dünya yaratma yolunda kullanmaktan kaçınmayan ütopyacıların varlığına işaret etmiştir. Bir başka muhafazakâr düşünür Kristol da, benzer bir yorumda bulunarak, tarihin başlangıcından beri insanı mükemmelleştirme rüyası görmeyen bir insan topluluğunun olmadığından söz etmektedir. Bkz. Bekir Berat ÖZİPEK: **a.g.e.**, s, 107

ulaştırma peşindedir. İnsanı mükemmelleştirme iddiası yanında rasyonalist siyasetin bir diğer iddiası da tek biçim insan yaratmaktır. Rasyonalizm, siyaseti ya da siyasi faaliyeti, bu amaçlar çerçevesinde değerlendirir. Başka bir deyişle, rasyonaliste göre siyaset, insanın mükemmelliğinin ve tek biçimliliğinin sağlanması amacına hizmet etmelidir. Oakeshott'a göre, ancak mükemmelliği sağlama ve tek biçimlilik amaçlarının ikisinin birden mevcut olması halinde rasyonalist siyasetten bahsedilebilir. Bunlardan birinin bile eksik olması durumunda rasyonalist siyasetten başka bir siyaset türü ortaya çıkar⁶⁵⁴. Rasyonalistin bu siyaset anlayışının onun siyaset tanımına da yansıdığı görülmektedir. Buna göre, siyaset, mükemmelliğin, tek biçimliliğin (türdeşliğin) şartlarının insan davranışına yüklenmesi faaliyetidir⁶⁵⁵.

Rasyonalizmin temel hedeflerinin ve iddialarının en başta gelenlerinden olan insanı mükemmelleştirme, kısaca ifade etmek gerekirse, insanın sınırlılıklarından ya da eksikliklerinden arınmasını ifade etmektedir. Bu doğrultuda, daha önceleri, bağımsızlıktan uzak ve sadece belli bir çerçevede faal olabilen insan ve akı, artık çerçevesini sadece kendisinin belirleyebileceği bir özgürlüğe sahip olmuştur. Başka bir deyişle, aklın artık neredeyse sınırsızlığa varan bir özgürlüğü söz konusudur. Dahası, her türlü düşünce, söylem ve eylem ancak akla, aklın genel ilkelerine uygunsa, doğru ve meşru kabul edilir olmuştur. Burada bir kez daha Aydınlanma döneminin inkar edilemez rolü ortaya çıkmaktadır. İnsan, Aydınlanma dönemine kadar yetersiz, gayrı mükemmel bir varlık olarak görülürken, Aydınlanma düşünürlerince, çok kısa bir süre içinde, her şeyi yapmaya kadir bir varlık mertebesine yükseltilmiştir⁶⁵⁶. Bunu, aklın herkes için tek rehber olması gerektiği varsayımı sağlamıştır. Bu suretle, gerek Hristiyanlığın "ilk günah" doktrininden dolayı kiliseye bağımlı, gerek gelenek, görenek, alışkanlıklar ve hurafelerin kontrolündeki insan anlayışından, düşünce ve eylemlerinde

⁶⁵⁴ Michael Oakeshott: "Rationalism...", s, 9

⁶⁵⁵ Michael Oakeshott: "Rationalism...", s, 10

⁶⁵⁶ N.K.O'Sullivan: **a.g.e.**, s.10. İnsanın içinde yer aldığı aile, sosyal sınıf, lonca, kilise toplulukları vb. kolektivitelerden ayrı ve bağımsız bir kimliğinin de olduğu düşüncesi rönesansa kadar geri götürülebilirse de, bu fikrin geniş taraftar kitleleri bulması ancak aydınlanma dönemi ve sonrasına rastlamaktadır.

kendine dayanıp güvenen insan anlayışına geçilmeye başlanmıştır. Bunun anlamı, insanların düşüncelerini, eylem ve davranışlarını yüzyıllar boyunca şekillendirmiş olan gelenekler, alışkanlıklar ve dinin yok sayılarak insanların yaşamlarından çıkartılmaya başlanarak yerlerine, tekrar etmek gerekirse, akıl ve rasyonalist düşünce geçirilmesidir. Mükemmelliğe ancak akıllı tek rehber kabul eden rasyonalist düşünce ve değerlerin benimsenmesiyle ulaşılabilir. Dolayısıyla, bu düşünce ve değerlerin topluma verilmesini sağlayan çok çeşitli yollar arasında özellikle siyasi faaliyetlerin, rasyonalist fikirlerden ilham alması gerekir. Rasyonalist siyasetin bir diğer temel hedefi olan tek tip (biçim) insandan maksat ise, aklın evrensel egemenliğini kabul etmiş ve hayatını bu doğrultuda şekillendiren insandır. Ancak bu, ideolojik anlamda, yani herkesin tek bir ideolojiye bağlanması anlamında bir türdeşlik değildir. Rasyonalist de, mevcut bütün politik sorunlar için evrensel geçerliliğe sahip tek bir çarenin dolayısıyla da ideolojik cevabın olmadığını kabul eder. Bu nedenle, her bir sorun için farklı çözüm yolları hayata geçirmek gerekebilir. Ancak, söz konusu çözüm yollarında ortak olması gereken önemli ve vazgeçilmez bir nokta vardır. Bu, söz konusu yöntemlerin mutlak surette rasyonalist nitelik taşımalarıdır.

Esasında, rasyonalistin mükemmellik ve tek biçimlilik iddiaları birbirine de sıkıca bağlıdır. Şöyle ki, “tek biçim” insan yaratmak hem mükemmelliğe ulaşmada hem de onun korunup devam ettirilmesinde son derece faydalıdır. Tek biçimliliğin sağlanamaması, yani herkesin akıllı ve rasyonalist çözümleri tek rehber kabul etmemesi durumunda ise insanların bazıları daha önceden kontrolleri altında oldukları aklın dışındaki yol göstericilerine yeniden dönebilirler ve böylece de Kant’ın ifade ettiği ergin olmama durumuna tekrar düşmüş olurlar.

3) Toplumun Yeni baştan Kurgulanabileceği İnancı

Rasyonalizmin, insanın akıllı sayesinde her şeyi yapmaya muktedir olduğu iddiası etkilerini özellikle toplumsal alanda vermiş, her türlü dış

yönlendirmelerden bağımsız addedilen akıl, kendine yüklenen yıkım ve ardından da kuruculuk işlevlerini yürürlüğü koymuştur. Bu nedenle, rasyonalist siyasetin bir diğer önemli özelliğinin ve aynı zamanda da hedefinin toplumları insanların istedikleri yönde ve şekilde yeni baştan tasarlamak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Rasyonalizmin ortaya çıkıp konumunu güçlendirmeye başlamasından beri dünya tarihi bu hedefin hayata geçirilme çabalarına tanıklık etmektedir. İnsanlar, muazzam büyüklükteki değişim ve dönüşümleri yapabileceklerine inanmış bir şekilde var olan her şeyi değiştirmeye koyulmuşlardır. Ancak, akla ve dolayısıyla da insana yüklenmiş olan bu kuruculuk işlevinin rastgele ya da gelişigüzel hayata geçirildiği düşünülmemelidir. Atılan her adım aklın kuruculuk işlevi olan aydınlanmış yeni dünyanın kurulmasına uygun olmak zorundadır. Aydınlanmanın bu kurucu işlevinin en önemli özelliği, bir “tabula rasa” varsayımına dayanmasıydı. Şöyle ki, yeni bir başlangıç yapabilmek, yani beyaz bir sayfa açabilmek için ortamın ve şartların buna müsait olması gerekmektedir. Böylece, aklın yıkım işlevinin irrasyonel olan her şeyi yerinden söküp atmasıyla toplumsal alanda yeni ve beyaz bir sayfa açılmasının önündeki en zor engel aşılmış, toplum yeni baştan şekillendirilmeye ve düzenlenmeye uygun hale gelmişti.

Aklın kendine yüklenen bu kuruculuk işlevini hayata geçirmesinden doğal olarak, en çok geleneksel toplumsal yapılar zarar görmüş, yaşanan radikal değişim ve dönüşümler sonucunda geleneksel yapılar alt üst olmuş, toplumsal yapı eskisinden çok farklı bir şekil almıştır. Daha somut ifade etmek gerekirse, bu süreçte insanlar arasındaki geleneksel organik ilişkiler yerini mekanik ilişkilere bırakmış, hâkim sosyal sınıfların konumu zayıflamış ve eski hiyerarşik düzen büyük yara almıştır.

Rasyonalizmin rasyonalist siyaset kanalıyla etkinliğini zamanımızda da aynen sürdürmekte olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda örneğin sol siyaset, insanın kusurluluğunun ve yaptığı hataların onun toplumsal ve ekonomik şartlarından kaynaklandığı varsayımından hareketle toplumsal düzenin ve

yapının belirli bir şekle getirilmesiyle söz konusu hataların tekrarlanmayacağını iddia etmektedir. Adeta toplum mühendisliğine girişilerek ekonomik ve toplumsal yapılara yoğun ve en önemlisi radikal nitelikli müdahalelerde bulunulmakta ve bu yapılanların insanların sorunlarına çözüm getirmesi beklenmektedir. Oysa ki, yapılan müdahaleler toplumsal yapıda ve düzende daha başka, hatta ciddi sorunlar yaratmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Zira, girişilen değişimlerin ne tür sonuçlar doğurabileceğinin önceden kestirilebilmesi imkansızdır. Ayrıca, zaten eğer bu rasyonalist ideolojilerin varsayımları ve bu varsayımlara dayandırdıkları değişim girişimleri doğru olsaydı bu ideolojilerin egemen olduğu toplumlarda sorun diye bir şeyin kalmaması gerekirdi. Oysa, bu toplumlarda sosyal ve ekonomik sorunların tamamen ortadan kalkması şöyle dursun bunlara yenileri eklenmektedir.

B) Muhafazakâr Siyaset Anlayışı: Sınırlı Siyaset

1) Rasyonalizmin Yarattığı Hayal Kırıklığı

Muhafazakârlara göre, insan aklının her şeyi başarabilecek, her sorunun üstesinden gelebilecek sınırsız bir güç olduğu; bireysel ve toplumsal mutluluğun yolunun akılcılıktan geçtiği iddialarının ne kadar doğru olduğu tartışmalıdır. Zira, modern dünya, insanı bir tür canavara dönüştürmüştür⁶⁵⁷. Nasıl ki, bir canavar canının istediği her şeyi kırıp dökebilir, insan da canının istediği her şeyi yapabileceği düşüncesiyle hareket ederek ortalığı adeta savaş alanına dönüştürmektedir. Ortada, rasyonalizmin şu veya bu türünün yol açtığı gizlenemeyecek büyüklükte felâketler bulunmaktadır. Dünya tarihi, bu çapta onlarca felâket ve acıya tanıklık etmiştir. Bu felâketler, insanın sadece aklına güvenip dayanması halinde sürekli ilerleme ve gelişme

⁶⁵⁷ Noel O’SULLIVAN: “The New Right - The Quest for a Civil Philosophy in Europe and America”, *The Nature of the Right- European and American Politics and Political Thought since 1789*, Ed. by. Roger Eatwell and Noel O’Sullivan, Pinter Publishers, 1992, s.178

sağlanacağı iddiasının insanları boylarından büyük işler yapmaya sevk etmesinin doğal sonucudur. Bu iddiaların en tehlikelisi de, insanın, soyut ilkelere dayanarak siyasi hayatı değiştirebileceğini düşünmesidir⁶⁵⁸. Muhafazakârlara göre aşikâr olan bu gerçek acı meyvelerini başta Fransız Devrimi olmak üzere daha birçok radikal değişim içeren felaket getirici olaya yol açarak vermiştir. Ancak, maalesef, artık, rasyonalizm modern siyasi düşünceye neredeyse tamamıyla hâkim olarak onu şekillendiren yegâne kaynak konumunu kazanmıştır. Muhafazakârların, hâkim olan bütün politik düşüncelerin ve bütün siyasi partilerin esin kaynağının ve dayanağının rasyonalizm olduğunu ileri sürmeleri, bu nedenle abartılı bir değerlendirme değildir⁶⁵⁹.

Bu nedenle, muhafazakârlar açısından, rasyonalist ve radikal ideolojilerin beslediği bir siyasetin ve dolayısıyla da onun çıktılarının, yani siyasaların kabul edilebilir bir yanı yoktur. Nitekim, muhafazakarlığın en önemli isimlerinden olan ve “Rationalism in Politics and Other Essays” isimli eserin yazarı Michael Oakeshott, siyaset alanından, rasyonalist nitelikli tutum ve uygulamaların en fazla uzak tutulması gereken alan olarak bahsetmektedir. Ancak, pratikte durum hiç de böyle olmamış, Oakeshott’ın da kabul ettiği üzere, insan hayatının bütün noktalarını ele geçiren rasyonalizm, siyaset alanına da egemen olmuştur⁶⁶⁰.

2) Muhafazakâr Realizm

Muhafazakârlar, insanın sınırlı ve giderilmesi mümkün olmayan bir gayri mükemmelliğe sahip olduğuna inanırlar. Ancak, muhafazakârlar, insanın bu gayri mükemmelliğini bir eksiklik olarak görmezler. Zira, bu durum hem yaradılışa uygundur hem de zaten söz konusu gayri mükemmelliği pratikte ortadan kaldıran çok önemli bir unsur vardır. Gerçek hayatta

⁶⁵⁸ Arthur Aughey: **a.g.e.**, s, 105

⁶⁵⁹ Michael Oakeshott: “Rationalism...”, s, 5

⁶⁶⁰ Michael Oakeshott: “Rationalism...”, s, 7-8

insanların eksikliğini gideren bu unsur, geleneklerdir. Gelenekler, geçmişin tecrübelerini, önyargılarını, erdemlerini kısaca, bilgeliğini taşıyan pek çok değer ve kurumdan oluşur. Bu kurum ve değerler, yani gelenekler, insan aklının sınırlılığının yaratabileceği dezavantajı gidermekle kalmayıp, o eksikliği bir avantaja dönüştürürler. Zira, bunlar, nesillerin deneme yanılma sonucu oluşmuş bilgeliğini taşımaktadır. Bu kurum ve değerler, halkın politik dehasının taşıyıcısıdır; halkın bir anlamda ruhunu somutlaştırır. Mevcut değer ve kurumlardan oluşan sosyal düzen, bünyesinde siyasi değerler taşır⁶⁶¹. Bunların işlevselliği ve faydaları pek çok farklı durumlarda denenmiştir. Buna karşılık, işlevselliğini ve faydasını yitiren gelenekler zaten değiştirilmektedir. Bu olguyu pek çok muhafazakâr de kabul etmektedir. Oysa, salt akla dayanılarak oluşturulan ütopyacı fikir ve arzulara bel bağlayan insan, çok kısa bir zaman içinde oluşmuş ve sonuçlarının ne olacağı hakkında hiçbir şey bilinmeyen bir bilgiye sahip demektir. Bu nedenle de, muhafazakârlara göre böyle bir insanın sonunun hüsrân olması kuvvetle muhtemeldir.

İşte muhafazakârların bu bakış açıları, onların genel anlamda siyasete ve siyasi kurumlara yönelik değerlendirmelerini şekillendirmektedir. Bu bakış açısı, onların ne tür bir siyasete taraftar olduklarını belirlemektedir. Bu siyaset, “realist siyaset” olarak isimlendirilebilir. Muhafazakârlar, her alandaki idealizmden nefret ettikleri için onun siyaset alanındaki uzantısı olan idealist siyasetten de nefret ederler. Muhafazakârların ideolojik siyasetten nefret etmelerinin en temel nedeni, idealist siyasetin, ideolojik olmasıdır. Bu, idealist siyasetin, aynı zamanda, rasyonalist olduğunu da göstermektedir. Bu ideolojik niteliğinden dolayı da, idealist siyasetin ufku çok geniş, dolayısıyla da etkileri çok derin ve yaygındır. Ütopizmin beslediği politik teori ve eylemler, idealist siyasetin vazgeçilmez içeriğini oluşturmaktadır. İdealist siyaset sürekli olarak mevcuda alternatif teşkil eden ütöpik değerler, kurum ve kavramlar üretmektedir. Mümkün olduğunca çok insanın azami mutluluğu,

⁶⁶¹ Arthur Aughey: **a.g.e.**, s, 105

özgürlük, eşitlik, kardeşlik, sosyal adalet vb. bütün mevcut yapıyı ve düzeni kökünden sistemli bir biçimde söküp atma amacına hizmet eden kavramlar⁶⁶², hep idealist siyasetin ürünüdür. Gerçi muhafazakârlar da, çoğunlukla, politik eylemin gerekliliğini kabul ederler⁶⁶³. Hatta, tıpkı rasyonalist projelerin daha iyi bir dünya ideali taşıması gibi, muhafazakârlar da daha iyi bir dünyanın hayalini kurabilirler. Ancak, önemli ve gerekli olan, söz konusu eylem ve hedeflerin rasyonalizmden beslenen bir ütopyacılık özelliği taşınamamasıdır⁶⁶⁴. Başka bir ifadeyle, daha iyi bir dünyaya ulaşmanın yolu olan siyasetin, rasyonalizmin ütopya ve ideoloji gibi türevlerinden korunması gerekir⁶⁶⁵. İşte bu nedenle, muhafazakârlar, modern siyasetin savunucuları olarak anılamazlar. Bu tür bir siyaset anlayışı yerine, muhafazakârlar, realist siyaset adı verilebilecek bir anlayışı benimserler.

Muhafazakâr realizm, mevcut politik gerçeklerle çeşitli hedef ve ihtiraslar arasındaki zıtlık ve çatışma biçiminde tarif edilebilir⁶⁶⁶. Zıtlık ve çatışma, rasyonalist hedef ve ihtirasların, mevcut gerçekleri yeni bir düzen ve yapı için değiştirme çabasından kaynaklanır. Ancak, bu çaba ciddi bir dirençle karşılaşır. Bu direncin muhafazakârlığın savunduğu değerlerden beslenen bir direnç olduğu açıktır. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakâr realist siyasetin en temel özelliği, salt “iktidar doktrinine” dayanmamasıdır⁶⁶⁷. Yani, muhafazakârlığın “realist siyaset” anlayışı, siyasi iktidarın her dilediğini yapabilme anlamında, sınırsız bir güce sahip olduğunu kabul etmez. Bu, yönetimlerin atacakları adımlarda muhafazakârların istedikleri biçimde geleneklere dayanması durumunda bile geçerlidir. Muhafazakârlara göre,

⁶⁶² Arthur Aughey: **a.g.e.**, s. 105

⁶⁶³ Timothy Fuller: “Conservative Realism - The Disposition of Sceptical Faith”, **Conservative Realism - New Essays in Conservatism**, Ed.By. Kenneth MINOGUE, Harper Collins Publishers, 1996, s. 99

⁶⁶⁴ Rasyonalizm ile rasyonel davranışın birbirlerinin yerine kullanılamayacak kavramlar olduğu gerçeğinden hareketle, muhafazakârların akla değil aklın adeta ideolojileştirilmesi olan rasyonalizme karşı oldukları belirtilmelidir. Rasyonalizm-rasyonalite ayrımının liberal gelenekteki durumu için bkz. Atilla Yayla: **Liberalizm**, s.186-187

⁶⁶⁵ Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s. 112

⁶⁶⁶ Kenneth Minogue: “Introduction - On Conservative Realism”, **Conservative Realism - New Essays in Conservatism**, Ed.By. Kenneth MINOGUE, Harper Collins Publishers, 1996, s.1

⁶⁶⁷ Noel O’Sullivan: “Conservatism...”, s.53

iktidarlar, ne evrensel kabul görmüş soyut değerlere, ne de muhafazakârların istedikleri şekilde geleneklere dayanarak istedikleri her türlü kararı alabilirler. Siyasi iktidarların alacakları kararların sınırlı bir çerçevede olması anlamında realist yönetim/siyaset anlayışı, insanın mükemmelleşmesini imkânsız kılan ve daha önemlisi ortadan kaldırılması mümkün olmayan bir takım ikilikler (duality) nedeniyle sınırlı bir varlık olmasının doğal bir gereğidir.

a) Mükemmelleştirilemez insan

Muhafazakârlığın (sınırlı) siyaset anlayışı olan realist siyasetin beslendiği varsayımlardan ilki, insanın hiçbir zaman mükemmelleşemeyeceği varsayımdır. İnsanın, özellikle ahlaki ve entelektüel dünyasında bulunan bu gayri mükemmelliğin en önemli özelliği, giderilemeyecek dolayısıyla da mutlak mükemmelliğe hiçbir zaman dönüşemeyecek olmasıdır. İnsanın mükemmelleşemeyeceği varsayımı onun sınırlı olduğu varsayımından beslenmektedir. Esasında, mükemmelleşemezlik inancıyla sınırlılık inancı arasında diyalektik bir ilişki vardır. Şöyle ki, insanın giderilemez gayri mükemmelliği onun hem zaten var olan sınırlılığının kaçınılmaz bir sonucudur hem de mevcut sınırlılığı besleyerek onun devam etmesini sağlar. Bu ilişkiyi, insanın akıl ve doğasının niteliği belirlemektedir. İnsanın çok önemli iki yönü olan akli ve doğası, onun mükemmelleşmesini önleyen temel engellerdir. Zira, insanın akli ve doğası eksik, yetersiz, bozuk, kusurlu gibi olumsuz sıfatlarla anılmayı hak eden bir yapıdadır. Örneğin, insanın sahip olduğu akli, bağımsız ve her şeyi yapmaya muktedir bir güç değildir⁶⁶⁸.

Akla yönelik bu olumsuz bakış açısına rağmen, muhafazakârlığın, genellikle, akli tamamen önemsiz görüp dışladıkları düşünülmemelidir. Zira, onların asıl hedefi, iddialı bir biçimde akli sınırsız bir güç olarak gören akılcılık olup, aklın kullanılması değildir. Bundaki amaç, aklın en büyük güç olarak, sınırsız bir biçimde insanın davranışlarına/eylemlerine rehberlik yapmasının

⁶⁶⁸ Bekir Berat Özipek: *a.g.e.*, s, 106

engellenmesidir. Bunun dışında, muhafazakârlara göre aklın, sosyal ve siyasi işlerde kullanılmasının bir sakıncası yoktur⁶⁶⁹. Ancak, sakıncalı olan tecrübeden, geleneklerden ve dinden arındırılmış, salt kendine güvenip dayanılan akıldır. Bu akıl, büyük işlerin altından kalkabilecek bir akıl değildir. Hal böyleyken, yani insanın akli var olan evreni, toplumu ve insan bireyini anlayıp açıklayacak ve ardından da şekillendirecek durumda değilken insanın mükemmelleşmesini beklemek hayalcilikten öteye geçmez. Dolayısıyla, bütün bunlar göz önüne alındığında, kesinlikle yapılmaması gereken şey, zaten teşebbüs edilse dahi başarı getirmeyecek olan, “insanı mükemmelleştirme” çabasıdır. İnsanı gayri mükemmel, yani içinde bulunduğu sınırlılıklar nedeniyle çevresini ve daha genelde de dünyayı bütünüyle algılayıp değerlendirmekten uzak kabul edip, ona göre hareket etmek tek gerçekçi yoldur. Aksi takdirde, muhafazakârların kabul etmeleri mümkün olmayan bir biçimde, Aydınlanma düşüncesinin temellerinden olan “insanın mükemmelleşebileceği” varsayımını esas alan rasyonalizmin açtığı yoldan her tür fikir ve inancın filizlenmesi mümkün hale gelir. Zira, rasyonalizmi siyaset de dâhil hayatın her alanına bulaştıran insanın bu davranışının altında, açık fikirliliğin, yani her türlü alışkanlık ve önyargıdan kurtarılmış bir aklın üstünlüğüne olan inanç yatmaktadır⁶⁷⁰.

İnsanın sınırlı, daha da önemlisi giderilemez gayri mükemmellikte olduğu inancı muhafazakârlar için vazgeçilmezdir. Muhafazakârlar bu hususta son derece kararlılırlar zira bu sayede, siyasi karar ve eylemlerin, insanın gayri mükemmelliğini görmezden gelerek onun mükemmelleşmesini öngören geniş vizyonlara dayanmasını önlemeyi umarlar. Bu nedenle, giderilemez gayri mükemmellik inancının, insanın ve toplumların mevcut durumlarının değiştirilmesini amaçlayan bilinçli siyasi eylemlere karşı muhafazakârlarca sıklıkla dile getirilmesi çok sık rastlanan bir durumdur. 19.YY’dan beri birçok muhafazakâr, insanın giderilemez gayri mükemmelliğini ve sınırlılığını hesaba katmayan kişilere ve politikalara çok

⁶⁶⁹ Jerry Z. Muller: **a.g.e.**, s. 14; Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s. 116; Brian Girvin: **a.g.e.**, s. 16

⁶⁷⁰ Michael Oakeshott: “Rationalism...”, s. 8

gayretli bir biçimde karşı durmuşlardır. Bu bağlamda, örneğin, Frank S.Meyer, rasyonalizmin, insanın mükemmelleşip sınırlılıklarından kurtulabileceği varsayımını çok net bir biçimde deşifre etmiştir: “Batı uygarlığının başlarından itibaren, insan ve onun gelişimi hakkında klasik düşünceden veya Hristiyan düşüncesinden radikal bir biçimde farklı diğer bir düşünce tarzının fısıltısı duyulmuştur. Bu dünyada bir cennet yaratma rüyası gören, insanın mükemmel olmayışını tabii bir durum olarak kabul etmeye yanaşmayan ve siyasi güçte kendi mükemmellik hayallerine göre bir dünya yaratmanın mekanizmasını gören ütopyacılar, devleti yüceltmiş ve tanrılaştırmışlardır”⁶⁷¹. Rasyonalizme yönelik bu ve benzeri eleştirilerin rasyonalist siyasi kararların alınmasını önlemekte ne kadar başarılı olduğu tartışmalıdır. Bu doğrultuda yapılmış olan bir çok yoruma göre muhafazakârlık karşı olduğu rasyonalizmin ilerlemelerine engel olamamış ve ona karşı yürüttüğü savaşı kaybetmiştir. Bunların, gerçeği ifade etmekten uzak yorumlar oldukları ileri sürülemez. Nitekim, ampirik veriler rasyonalizmin siyaset dahil birçok alanda egemenliğini sağlam bir şekilde kurduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, rasyonalizmin egemenliğine ilişkin bu gerçek, muhafazakârların söz konusu itirazlarının taşıdığı amacın önemini azaltmaz. Daha somut ifade etmek gerekirse, muhafazakârların, insanların hayatlarını etkileyen kamusal kararların her türlü soyut rasyonalist fikir, düşünce ya da inanç tarafından şekillendirilmesini engelleme amacı ve buna uygun çabaları önemini kaybetmeden devam etmektedir.

b) İkilikler Sarmalında İnsan

Muhafazakârlar, siyasetin, her şeyden önce önemli bir gerçeğe dayanarak yapılması gerektiğinde ısrar ederler. Bu gerçek, insanın en temel özelliğiyle ilişkilidir. İnsanın bu özelliği, birbiriyle çatışma halinde olan parçalardan oluşmuş, sayısız ikilikle (duality) bir arada yaşama zorunluluğudur. Yaşam-ölüm, ölümsüzlük-ölümlülük, maddi-manevi, ruh-

⁶⁷¹ Frank S. Meyer’den aktaran Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s. 107

beden, mükemmellik-gayri mükemmellik, gerçek-yalan, mutluluk-mutsuzluk, birey-toplum, yönetenler-yönetilenler gibi sayısız zıtlık çiftleri, insanın kendisini ve çevresini baştan aşağı sarmıştır⁶⁷². Dolayısıyla da, insanı ciddi bir biçimde etkilemektedir. Bu etkileme, her şeyden önce, insanı sınırlama biçiminde gerçekleşmektedir. Ancak, bu sınırlılık sadece bazı insanlara has olmayıp herkes için geçerlidir. Yani, tüm insanlık için geçerli olan bir “objektif sınırlılık” durumu söz konusudur. Bu sınırlılıklar, insanı çeşitli gerilimlere maruz bırakmaktadır. İnsanın gerilimlerden tamamıyla kurtulması ise, hiçbir zaman ve hiçbir şekilde mümkün olamaz. Zira, mevcut olan ikilikler arasında organik bir ilişki vardır. Bu nedenle, söz konusu ikiliklerin ortadan kaldırılması imkânsızdır. Bu ikilikleri oluşturan parçalardan birini tamamen ortadan kaldırmaya kesinlikle girişilmemelidir. Mümkün olan tek şey, gerilimlere neden olan ikilikleri oluşturan parçalar arasında kısmi de olsa bir uzlaşma ya da yakınlaşmanın sağlanabilmesidir. Muhafazakârlara göre, zaten bunun dışında yapılabilecek başka bir şey de bulunmamaktadır.

İnsanın bu sınırlılığı, onun aynı zamanda gayri mükemmel olduğu anlamına gelmektedir. İnsanın gayri mükemmelliğini, onun özellikle hem ahlaki hem de entelektüel dünyasında bulmak mümkündür. Bu gayri mükemmelliğin en önemli özelliği, mutlak mükemmelliğe hiçbir zaman dönüşmeyecek olmasıdır. Bu nedenle, kesinlikle yapılmaması gereken şey, zaten teşebbüs edilse de başarı getirmeyecek olan, “insanı mükemmelleştirme” çabasıdır. İnsanı gayri mükemmel olarak kabul edip, ona göre hareket etmek tek gerçekçi yoldur.

Bu ikiliklerin varlıklarının bozulmamasının gerekmesinin en önemli nedenlerinden biri, muhafazakârlarca, bunların çeşitli yararlarının olduğuna inanılmasıdır. Buna göre, insanın bir arada yaşamak zorunda olduğu ikilikler ciddi bir denge ve uzlaşma unsurudur. Daha sonra görüleceği gibi, muhafazakârlara göre, siyaset de bu denge ve uzlaşmayı ön plana çıkartan

⁶⁷² Noel O’Sullivan: “Conservatism...”, s.53

bir nitelikte olmalıdır. Bu varsayımı Burke'ün cümlelerinde net bir biçimde görebilmek mümkündür. Fransa'daki bir dostuna gönderdiği mektupta Burke, "Tüm çıkarların birliğine ve tüm çıkarların zıtlığına bir arada sahiptir; evrendeki uyumun bir ifadesi olan ve uzlaşmaz güçlerin karşılıklı mücadelesinden gelen, doğal dünyadaki ve siyasal dünyadaki eyleme ve karşı eyleme, yine bir arada sahiptir. Sizin eski, bizim şimdiki anayasamızın koyduğu ve sizin büyük bir kusur olarak gördüğünüz bu birbirine zıt ve çatışan çıkarlar, aceleci çözümlere karşı yararlı bir denge oluştururlar;...tüm değişimi bir uzlaşma konusu haline getirirler"⁶⁷³ demek suretiyle, insanın her bir tarafını çevrelemiş olan ikiliklerin vazgeçilmezliğine ve dolayısıyla da müdahaleden uzak tutulmalarının gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Oysa, radikal ya da ütopycı⁶⁷⁴ politikaların temel yanılgısı bu noktadan kaynaklanmaktadır. Rasyonalizm, mekanik bir bakış açısıyla söz konusu ikiliklere yaklaşmakta ve bunları oluşturan parçaların birbirlerinden bağımsız var olabileceklerini düşünmektedir. Rasyonalist düşünürler, parçalardan birinin kolaylıkla sökülüp atılabileceğini ve bunun kesinlikle olumsuz bir etkisinin olmayacağını savunmaktadırlar. Böylece de, bu düşünürlere göre insanın, kendisini çevreleyen sınırlılıklarının dışına çıkarak mükemmelleşeceği ve özgürleşeceği varsayılmaktadır. Bu bakış açısının sonucu olarak da ütopycı politikaların uygulayıcıları, insanı çevreleyen ikiliklerin yol açtığı sınırlılıkları tamamen ortadan kaldırarak, insanı sınırsız bir varlık hâline getirmeyi hedeflemektedir. Sınırsız varlık haline gelince de, insanın mükemmelleşmesi sağlanmış olacaktır. Bunun için de, rasyonalistler ikilik çiftlerini meydana getiren her bir parçayı diğerinden bağımsız olarak ele almaktadırlar. Yani, bu düşünürler söz konusu ikilikleri parçalama niyetiyle hareket etmektedirler. Ancak, yukarıda da görüldüğü üzere, muhafazakârlara göre böyle bir çaba kesinlikle boşunadır. Hatta, yapılabilecek olan en büyük hatadır. Zira, Eric Voegel'in de ifade ettiği gibi, böyle bir çaba, var oluş

⁶⁷³ Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s, 119

⁶⁷⁴ Ütopya ve ütopycılık kavramlarıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s.107-108

gerçeğini yok eder. Dolayısıyla da insanlar deforme olur⁶⁷⁵. Muhafazakârlara göre, bu tür siyasetin sadece toplum için değil, daha genelde tüm insanlık için tehlikeli oluşunun nedeni de budur.

Hükümetlerin kararlarını belirleyen en temel etken, ülke yönetimine ilişkin siyasi hedef ve amaçlarıdır. Hükümetlerden, politika sürecinin çıktıları olan siyasalara uygun bir biçimde ülkenin yönetimini gerçekleştirmeleri beklenir. Siyasalar⁶⁷⁶, siyaset sürecinin ya da olgusunun ayrılmaz bir parçasıdır. Zaten muhafazakârlığın siyasete yönelik bakışını belirleyen de büyük ölçüde siyasalardır. Muhafazakârları asıl endişelendiren, oluşturulacak olan siyasaların niteliğidir. Zira, siyasaların etki alanları çok geniştir. Oluşturulan her bir siyasa tüm toplumu, hatta bazen bütün insanlığı etkileyebilir. Bu nedenle de, muhafazakârlar, etki gücü çok yüksek olan siyasaların radikal ideolojik nitelikte olmasından çok çekinirler. Tüm toplumu etkileyecek olan bu tür siyasaların meydana getirilmesi en son savunacakları bir durumdur.

c) Müsaadeciliğin Tehlikeleri

Muhafazakârların, rasyonalizmin siyasi hayatı şekillendirmesine ilişkin kaygıları, onların insanın gayri mükemmel ve sınırlı olduğu inancını siyaset sürecine de aynen taşımaları olmuştur. Muhafazakârlara göre, entellektüel olarak sınırlı olduğundan, insanın, büyük ve soyut değişim projelerinin çekiciliğine kapılarak, politik hayatı bunlara göre yeniden düzenlemeye girişmesi büyük hata olur. Zira, bir taraftan, insan akıllı, dünyanın içinde bulunduğu karmaşıklığı çözümleyemez. İnsanın gayri mükemmel olan doğası ve bu arada da özellikle akıllı bu konuda yetersiz kalır. Bu kadar yetersiz bir varlığın sadece kendisine dayanarak meydana getirdiği projelere kanıp bunların uygulanabilir olduğunu düşünmek büyük bir yanılgıdır. Diğer taraftan

⁶⁷⁵ Noel O’Sullivan: “Conservatism...”, s.53

⁶⁷⁶ Bunlara kararlar da denmektedir. Ancak, karar siyaset sürecinin her safhasında ve her aktörünce alınabilecek bir şeydir. Siyasa ise sadece en üst düzeyde gerçekleştirilir.

da, söz konusu projeler, zaten pratik hayatın gerçeklerine uygun bir biçimde geliştirilmemişlerdir. Bu projeler, daha ziyade, masa başında kurgulanmış, dolayısıyla da gerçek hayattan bihaber, soyutlanmış teorilerdir⁶⁷⁷. Bu teorilerin temeli, değişimin sınırsızlığına imkân veren radikal bireycilik ve onun ayrılmaz parçası olan müsaadecilik (permissiveness). Başka bir deyişle, rasyonalist projelerin büyük çoğunluğu, bireyci perspektifin beslediği sınırsız özgürlük arzusundan beslenir.

Muhafazakârlara göre, bir toplumun temeline yönelik asli tehlike ve tehdit olarak görülen insanın dilediğini yapma, kendini istediği gibi ifade etme davranışlarının ilham kaynağı, modernite filozoflarıdır⁶⁷⁸. Bu filozoflar, çoğunlukla gelenek, görenek, sağduyu ve tecrübe gibi toplumun temel değer ve hazinelerini, bir çırpıda kaldırıp atarak, insanın sınırsız bir özgürlüğe sahip olabileceği iddiasını işlemişlerdir. Sonuçta da ortaya birbirinden ütöpik projeler çıkmıştır. Gerçekten de, muhafazakârlara göre, bu projeler o kadar ütöpik ve abartılı projelerdir ki, insan hayatının hiçbir veçhesinin daha iyiye doğru bir değişim geçirmekten muaf olamayacağını ileri sürmektedirler. Rasyonalistlere göre, her şey değişebilir ve de değişmelidir. Zira, akıl ve onun ürünü olan bilgi her şeyin üstesinden gelebilir. Akıl ve bilginin önünde durabilecek bir engel yoktur. Engel olabileceği düşünülen her şey de, hızla ortadan kaldırılmalıdır. Bu çerçevede en büyük engel, muhafazakârların en temel başvuru kaynakları olan gelenek, âdet, tecrübe gibi değerlerdir.

Muhafazakârlara göre, radikal bireycilik toplumların geleceği açısından çok tehlikeli sonuçlar doğurur. Bu tür bir anlayış, özellikle, toplumsal anomiye ve kaosa yol açar. Zira, insan, önce özgürlük adına, kendisini çevreleyen her türlü sosyal sınırlamanın dışına çıkmak suretiyle toplumsal otoritelerin yol göstericiliğinden mahrum kalır; sonra da, eylem ve hareketlerini kendilerine göre düzenleyeceği otoritelerin yokluğunda, ne yapacağını bilemez bir halde

⁶⁷⁷ Anthony Quinton: **a.g.e.**, s. 13

⁶⁷⁸ Peregrine Worsthorne: "Too Much Freedom", **Conservative Essays**, Ed.By. Maurice COWLING, Cassell, 1978, s. 151

toplumun ahenk ve düzenini bozucu davranışlarda bulunur. Oysa, muhafazakârlık, örneğin, liberalizmin aksine, özgürlükle otoriteyi bir arada düşünür. Muhafazakârlıkta, özgürlük denilince akla mutlaka otorite de gelir. Yani, bu iki kavram birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturur. Muhafazakârlar için özgür insan, toplumsal otoritelerin gücünden bağımsız insan demek değildir. Bilakis, insan ancak toplumsal otoritelere bağlı kaldığı, tam bir sorumluluk duygusu içinde toplumun moral değerlerine uygun yaşadığı takdirde özgür olabilir⁶⁷⁹. İnsan, içinde yaşadığı topluma tam anlamıyla saygı duyup itaat ediyorsa; toplumun menfaatlerini her zaman gözetip bunlara uygun davranıyorsa, özgür demektir⁶⁸⁰. Bunun dışında, insanı özgürleştirme adına girişilecek her tür uygulama felâketten başka bir şey getirmez. Zira, bu anlamda özgürleşme ancak ve ancak toplumsal otoritelerin darmadağın edilmesiyle mümkün olabilir. Bu da, insanların artık korumasız ve rehbersiz kalmaları anlamına gelir. Dahası, insanlar güçlerinin ötesinde işlere girişirler, bunun sonunda da felâketler arka arkaya gelmeye başlar.

Görüldüğü üzere, muhafazakârlık, özgürlüğü mutlak bir değer olarak görüp öyle kabul etmek yerine, otoriteyi ve sosyal disiplini ön plana çıkarmaktadır. Özgürlük, ancak otoritelerin sağladığı düzenli toplum sayesinde elde edilebilecek bir değerdir⁶⁸¹. Bunda, sosyal disiplinin rolü çok büyüktür. Bu yüzden, çağdaş muhafazakârlar için sosyal disiplin, bireysel özgürlüklerden hem daha verimli hem daha koruyucudur⁶⁸². Bu disiplin, kişileri, özgürlüklerin yarattığı bilinmezlikler dünyasına girmekten alıkoyar. Bu yönüyle özgürlük, muhafazakârlıkta, kendi başına önemi olan bir kavram değildir. Özgürlük, daha ziyade, tali (ikincil) öneme sahip bir kavramdır.

Bununla birlikte, muhafazakârların bireyi tamamen önemsiz saydıkları da düşünülmemelidir. Muhafazakârlığın göz ardı veya inkâr ettiği birey,

⁶⁷⁹ Arthur Aughey: **a.g.e.**, s. 103-104

⁶⁸⁰ Bruce Frohnen: **a.g.e.**, s.146

⁶⁸¹ Roger Eatwell: “The Nature of the Right,1: Is There an Essentialist Philosophical Core”, **The Nature of the Right - European and American Politics and Political Thought since 1789**, Ed.by. Roger EATWELL and Noel O’SULLIVAN, Pinter Publishers, 1992, s.52

⁶⁸² Peregrine Worsthorne: **a.g.m.**, s. 150

radikal bireyciliğin öznesi olan bireydir. Yoksa muhafazakârlar da bireyi önemli görürler. Ancak, onlar bireyi, liberalizmin bireye yönelik bakışından ve ona atfettiği önemden daha farklı bir biçimde değerlendirirler. Scruton'un da önemle belirttiği gibi, bakış açısındaki farklılık iki noktada toplanabilir. Bunlardan ilkinde göre, muhafazakârlık bireyi ele alırken önceliği onun özgürlüğüne değil, mutluluğuna verir. İkinci bakış açısına göre de, muhafazakârlar, bireyin özgürlüğünün ve mutluluğunun sosyal düzen tarafından sağlandığına inanırlar⁶⁸³.

Yukardaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, rasyonalist düşünürler projelerini tamamen rasyonel çıkarımlarla oluşturmaktadırlar. Başka bir ifadeyle, rasyonalist projeler teorik aklın ürünüdürler. Oysa, muhafazakârlar açısından siyaset, kesinlikle teorik aklın kurgulama ve düzenleme alanı değildir⁶⁸⁴. Dolayısıyla, bu projelerin siyaset sürecine taşınarak tüm toplumu ilgilendirecek siyasalar haline getirilmemeleri gerekir. Zira, bu durumda, muhafazakâr siyasetin özellikleriyle çelişkili bir hal ortaya çıkar.

C) Muhafazakâr Siyaset: Sınırlı Bir Alan Olarak Siyaset

Yukarıda da vurgulandığı üzere, muhafazakâr siyaset anlayışı olan realist siyaset anlayışına bakıldığında, siyasetin burada iki temel varsayım üzerine oturduğu görülür. Bunlar, insanı çevreleyen sınırlılıkların vazgeçilmez olduğuna inanç ile insanın gayri mükemmelliğinin giderilemez olduğunun kabulü. Birbirini tamamlayan bu iki unsur muhafazakârlığın siyaset anlayışını meydana getirmekte ve bu siyasete de “realist siyaset” denmektedir. Realist siyaset anlayışının temel özelliği ise, sınırlı bir siyaset olmasıdır. Bu siyasetin en temel özelliği, siyasete rasyonalist aklın kibirli projeleri yerine gelenek, din, tecrübe ve tarih gibi kaynakların şekillendirdiği alternatif bir aklın egemen olmasıdır. Bu akıl, pratik akıl olarak nitelenen ve tecrübeler ile geleneklerden beslenen akıldır. Başka şekilde ifade etmek gerekirse muhafazakâr siyaset

⁶⁸³ Roger Eatwell: **a.g.m.**, s. 52-53

⁶⁸⁴ Andrew Vincent: **a.g.e.**, s. 82

anlayışı, modern siyasetin içeriğine ve gereklerine karşı kendi akıl anlayışı ve ondan neşet eden doğruları ve ilkeleri olan bir siyaset tarzıdır.

Sınırlı siyaset kavramı öğretilerde farklı şeylere işaret eden bir kavramdır. Bu bağlamda, sınırlı siyaset kavramı, iki farklı noktaya işaret etmektedir. Bunlardan ilkinde, sınırlılık siyasetin içeriğine işaret etmektedir. Buna göre, sınırlı siyaset, siyasetin içeriğinin sınırlı olduğu anlamına gelir. Yani siyaset, kapsam olarak sınırlıdır. Burada siyaseti ya da siyasi eylem ve kararları besleyen fikirlerin, inançların, düşüncelerin sınırlı oluşu söz konusudur. Sınırlı siyaset kavramının ikinci anlamı ise, siyasetin gücünün ve etkinlik alanının daralmasını ima eder. Burada siyasi otoritenin/iktidarın sınırlandırılması suretiyle bir daralma gerçekleşmektedir. Bu anlamda siyaset, özellikle, liberalizmin savunduğu siyaset biçimidir. Siyasetin içerik anlamında sınırlandırılmasını kesinlikle doğru bulmayan ve onaylamayan liberalizm, buna karşılık siyasi iktidar ile devletin gücünün ve etkinlik alanının sınırlandırılmasını ise şiddetle savunur. Muhafazakârlar ise, çoğunlukla, siyasetin, hem içerik olarak⁶⁸⁵ hem de faaliyet alanı olarak sınırlandırılmasından yanadırlar.

a) İçerik Olarak Sınırlılık

İçerik olarak sınırlılık, siyasetin ve onun kararlarının gelenek, tecrübe, din, önyargı gibi değerler ve kurumlar temelinde yapılmasını içerir. Muhafazakârlara göre siyasetin beslendiği kaynak, modern ilkeler yerine din ve ahlakın da içinde bulunduğu geleneklerden süzülen siyasi ilkeler olmalıdır. Muhafazakârların tarihe başvurma tercihleri, onların siyaset anlayışlarında net bir biçimde görülmektedir. Muhafazakârların siyasetin içeriğine ilişkin bu genel düşüncelerini Oakeshott'ta çok açık bir biçimde bulmak mümkündür. Oakeshott'a göre, muhafazakâr bir insan için, siyasi faaliyet ne anlık arzulara ne de genel ilkelerden doğar. Anlık arzular ve genel ilkeler yerine

⁶⁸⁵ William R. Harbour: a.g.e., s. 5

siyasi faaliyet, mevcut davranış geleneklerinin kendisinden kaynaklanmalıdır⁶⁸⁶. Görüldüğü üzere, muhafazakârlar siyasi normların mutlaka toplumun geleneksel değerlerinin izlerini taşıması gerektiğinde ısrarcıdır. Bu nedenle, siyasi eylemlerin soyut nitelikli geniş vizyonlara dayanmak yerine, gelenek, tecrübe, sağduyu, önyargı, bağlılık gibi kavramlara dayanması, muhafazakâr realist siyasetin gereğidir⁶⁸⁷. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakârların geneline hâkim olan siyasete ve siyasi eyleme yönelik bu görüş, muhafazakârlığın “anti-politik politika” olarak tanımlanabilmesine imkân vermektedir⁶⁸⁸.

Muhafazakârlarca, siyasetin toplumun geleneklerine dayandırılması tercihinin altında yatan temel neden, toplumun sahip olduğu değer ve kurumların, daha önce de belirtildiği gibi, halkın özellikle siyasi dehasının ya da aklının nesilden nesle geçmesini sağlamasıdır. Söz konusu siyasi deha veya aklın önemi, insanlara davranışlarında yol gösterecek sosyal ve siyasi değerleri taşıyan araç görevi görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sayede, toplumlar karşılaştıkları sorunların çözümünde rasyonalizmin çözüm reçetelerine itibar etmeyeceklerinden daha başka ve büyük sorunlara yol açmamış olurlar. Dolayısıyla, muhafazakârlara göre siyaset, toplumsal düzen ve istikrarın devamlılığı adına bu kurumların ve değerlerin taşıdığı geleneksel akla uygun yapılmalı, onunla kesinlikle çelişmemelidir. Böylelikle, muhafazakârların siyasete karşı olmadıkları da ortaya çıkmaktadır. Muhafazakârlar da toplumların yönetilmeleri için siyasetin gerekliliğini kabul ederler. Hatta, siyasete kurucu bir rol de yüklerler. Ancak, muhafazakârların siyasete yükledikleri bu kuruculuk rolü soyut ve sistemli teorilerin izini taşımamalıdır. Siyaset, toplumsal kurumların ve değerlerin taşıdığı bilgelik ve bu bilgelikten çıkan siyasi ve sosyal değerler temelinde yapılmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakârlarca siyasete bir araç olma işlevi yüklendiği görülebilir. Siyaset, toplumsal kurum ve değerlerin taşıdığı ve

⁶⁸⁶ Arthur Aughey: **a.g.e.**, s. 105

⁶⁸⁷ Timothy Fuller: **a.g.m.**, s. 98

⁶⁸⁸ Ahmet Çiğdem: **Taşra Epiği:...**, s.37

nesilden nesle geçerek bugünlere kadar gelen siyasi ve sosyal değerlerin yok olmadan sonraki nesillere aktarılmasının aracı olmalıdır. Burke, siyasete, toplumun temel kurum, inanç ve eylemlerini koruma görevini yüklerken⁶⁸⁹ muhafazakârların siyasetin işlevi konusundaki bu görüşlerini de net bir biçimde formüle etmiş olmaktadır. Siyasetin bu işlevi, toplumu oluşturan bireylerin siyasi davranışlarını şekillendireceği için de çok önemlidir. Muhafazakârlar, siyasetin bunun dışında bir anlam ve öneminin olduğunu pek düşünmezler.

Siyasetin toplumsal gelenekler hesaba katılarak yapılmasının istenmesinin bir diğer önemli gerekçesi de toplumsal geleneklerin insanın sahip olduğu ve tamamıyla giderilmesi imkânsız olan sınırlılıklarla çelişmemesidir. Aksine, muhafazakârlara göre gelenekler, önyargılar, tecrübeler ve dinden meydana gelen bu değerler, söz konusu ikiliklerle büyük bir uyum içerisinde, uzun yıllar içinde gelişmişlerdir. Dolayısıyla, siyasetin bu temelde, yani gelenek, din ve tecrübe temelinde yapılması halinde insanın doğasından gelen sınırlılık ve gayri mükemmelliğin olumsuz etkileri hafifleyecektir. Daha somut ifade etmek gerekirse, siyasetin aracılık yaptığı bu aktarma ve koruma sayesinde, insanın çevresini sarmış olan ikiliklerin yarattığı gerilimler azalacak, gayri mükemmelliğin, rasyonalistlerin getirdiğini iddia ettikleri dezavantajları da avantaja dönüşecektir.

Muhafazakârlar, siyasi normların toplumların geleneklerinden bağımsız olmamasını istemekle birlikte, onları normlar hiyerarşisinin en üst seviyesine de yerleştirmezler. Zira, muhafazakârlara göre siyasi normlar zaten, toplumun diğer normlarından bağımsız değildirler. Dolayısıyla, muhafazakârlar siyasi normlara toplumun tâbi olduğu diğer normlara oranla daha fazla bir üstünlük tanımazlar⁶⁹⁰. Hatta, siyasi normlar ve daha genel ifade etmek gerekirse, hükümet ve devlet otoriteleri zaafa uğrayıp işlevlerini

⁶⁸⁹ Bruce Frohnen: **a.g.e.**, s, 155

⁶⁹⁰ Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s, 132

yerine getiremez olduğunda doğacak otorite boşluğunu toplumun diğer otorite kaynakları dolduracaktır.

b) Siyasi Otoritenin Sınırlandırılması

Sınırlı siyasetin ikinci anlamını ifade eden “siyasi otoritenin sınırlandırılması” uygulaması da muhafazakârlıkta önemli bir yer işgal etmektedir. Bu durum, muhafazakârların otoriteye olan vazgeçilmez bağlılıklarına rağmen geçerlidir. Muhafazakârların genel anlamda otoriteye yaptıkları olumlu vurgu, aynı şekilde, siyasi otorite için de geçerlidir. Yani, toplumdaki başka otorite kaynakları gibi devlet otoritesi de önemli ve vazgeçilmezdir. Siyasi otorite de, tıpkı diğer otoriteler gibi, toplumsal bağrı koruyup güçlendirir. Bu otoriteler, insanlara yol gösteren fenerler gibidir. İnsanların, davranışlarını bunlara uygun bir biçimde sergilemeleri beklenir. Bu açıdan, devlet otoritesinin diğer otoritelere oranla bir üstünlüğe sahip olmadığı muhafazakârlarca sık sık vurgulanmaktadır. Nitekim, diğer otoritelerin, siyasi otorite ya da devlet otoritesinin zaafa uğradığı veya zarar gördüğü anlarda ayakta kalarak toplumu koruyucu işlevlerini yerine getirmeleri beklendiğinden, onlar da en az devlet otoritesi kadar önemlidirler. Bunun sonunda da, otoriteler arasında, belirli ölçüde de olsa, önem bakımından bir denge durumu ortaya çıkmaktadır. En azından teoride, diğer otoritelerle devlet otoritesi arasında bir uyumun doğması sağlanır.

Bu denge durumunun en önemli işlevi, devlet otoritesinin diğer toplumsal otoritelerle çelişen uygulamalara başvurmasını engellemesidir. Muhafazakârlar, bu denge sayesinde devlet otoritesinin diğer otoriteleri gerekli gördüğü zaman ezmesinin engelleneceğini savunmaktadırlar. Böylece de, devlet otoritesinin etkinlik alanının, keyfi bir biçimde, diğer otoritelerin etkinlik alanını daraltmasının önüne geçilmiş olur⁶⁹¹. Bunun için de, yönetim faaliyetinin, ya da daha genel bir deyişle, siyasi iktidarın gücünün

⁶⁹¹ Bekir Berat Özipek: **a.g.e**, s, 122-123

sınırlandırılması gerekir. Hükümet, belirli ve sınırlı bir faaliyet alanına sahip olmalıdır. Bu nedenle, örneğin, ahlaki açıdan iyi ve doğrunun tespitini yaparak insanları daha iyi ve doğru yola yöneltmek, yönetimin görevleri arasında yer alamaz. Yurttaşlarını, başka inanç ve faaliyetleri benimsemeleri için zorlamak da hükümetin görevi değildir⁶⁹². Buna karşılık, yurttaşların birbirleriyle ilişkilerinde barış içinde yaşamalarını sağlamak, yönetimin temel görevlerinden birini oluşturmalıdır. Yine, mevcut kuralları çiğneyerek kendi menfaatlerinin peşinde koşanları cezalandırmak da hükümete düşen bir görev olmalıdır⁶⁹³.

Muhafazakârların sınırlı siyaset anlayışları, onların, teoride siyasete ikincil bir önem atfetmelerine neden olmuştur. Hükümetlerin davranışlarının ana belirleyicisinin, siyasi faaliyet ve onun çıktılarını oluşturan siyasalar olduğu düşünülürse, muhafazakârların, bu davranışların belirlenmesinde başka unsurların varlığını gerekli gördükleri ortaya çıkar. Zaten, muhafazakârlığın tarihsel süreçteki gelişim çizgisi de bunu büyük oranda doğrulamaktadır.

II- MUHAFAZAKARLIK VE DEMOKRASİ

Yukarıdaki açıklamaların da gösterdiği gibi, muhafazakârlar, teorik düzeyde sınırlı siyaset anlayışına ciddi şekilde bağlıdırlar. Bu bağlılık, muhafazakârlığın bütün farklı türlerinde büyük ölçüde ortaktır. Her muhafazakâr, az ya da çok, sınırlı siyasetin gerekliliğine inanır. Ancak, pratikte durum bir hayli farklılaşabilmektedir. Pratiğin teoriden farklılaşmasına muhafazakârlığın erken dönemlerinden beri rastlanmaktadır. Bu ayrışma, çoğunlukla çeşitli zorunluluklardan kaynaklandığından burada herhangi bir keyfiyetten bahsedilemez. Dolayısıyla, bu durum muhafazakârlığın

⁶⁹² Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s. 123

⁶⁹³ Michael Oakeshott: "On...", s. 429-430

ilkesizleşmesi olarak görülmemelidir. Teori ile uygulamanın farklılaşmasının en yerinde örneklerinden biri için 19.YY İngiltere'sine bakmak kâfidir. 19.YY'ın sonlarına doğru yaşanmaya başlanan bazı sorunlar karşısında muhafazakârlar, kendi konumlarını gözden geçirme ihtiyacını hissetmişlerdir. Bu çerçevede, örneğin sanayi toplumunun yaratmaya başladığı sorunların, sınırlı politika geleneğiyle ne kadar çözümlenebileceği muhafazakârları da düşündürmeye başlamıştır⁶⁹⁴. Bu durum, muhafazakârları çareler aramaya itmiş ve bunun sonunda da, muhafazakârlar demokrasiye daha olumlu ve barışçıl bakmaya başlamışlardır. Bu dönemde, Peel ve ardından da Disraeli demokrasinin en temel ve vazgeçilmez unsuru olan oy verme hakkını genişleten kararlar almışlardır. Bu girişimin, liberal demokrasinin temel iki bileşeninden biri olan liberalizmin o günkü destekçilerinin oy hakkının sınırlı tutulması için çabaladığı döneme denk düştüğü önemle belirtilmelidir. Faydacılığın kurucusu olarak kabul edilen Jeremy Bentham, liberalizmin önde gelen filozoflarından Hume vb. gibi liberaller yaşadıkları dönemde oy hakkının genişletilmemesi yönünde çabalamışlardır. Onlara göre demokrasinin gerçek anlamda hayat bulması, yani oy verme hakkı başta olmak üzere siyasal katılımın geniş kitlelere açılması özgürlüklerin varlığı için en büyük tehlikedir. Dolayısıyla, oy verme hakkı yönetim sürecinde menfaati olan kesimlere verilmelidir. Zira, bu insanların menfaatleri özgürlükleriyle doğru orantılıdır. Bu nedenle, söz konusu kimselerin kendi özgürlüklerinin aleyhinde kararlar almaları hiç de rasyonel değildir. Oysa, mülk sahibi olmayan kimseler gibi yönetim sürecinde çıkarı olmayanların, özgürlükleri ortadan kaldırıcı kararlar almaları mümkündür.

Ancak, muhafazakârların demokrasiye yönelik bakışlarındaki bu yumuşama ne demokrasinin muhafazakârlarca her yönüyle kabul edildiği anlamına gelir ne de muhafazakârların demokrasiyi bütünüyle kabul ettiklerini gösterir. Zira, böyle bir tutum her şeyden önce, muhafazakârların kendi kendilerini inkâr etmeleri anlamına gelir. Demokrasinin her yönüyle kabul

⁶⁹⁴ Noel O'Sullivan: "Conservatism...", s.62

edilmesi halinde, muhafazakârlıktan ne kadar söz edilebileceği bile şüpheli bir hâl alır⁶⁹⁵. Muhafazakârların demokrasiyle bütünüyle barışmama tutumları, onların, kendi fikirlerini ve inançlarını, daha geniş “siyasi ideolojiler ailesi”nin bir parçası olarak görme isteksizliklerinin doğal bir uzantısı olarak algılanmalıdır⁶⁹⁶. Demokrasinin de, tıpkı ideolojiler gibi, Aydınlanma düşüncesinin ürünü olduğu gerçeği muhafazakârları endişelendirmeye devam etmektedir. Nasıl ki ideolojiler taşıdıkları ütopyalarla dünyayı alt üst etme potansiyeline sahiptirler, demokrasiler de ütopyalara boş meydan verdiklerinden dolayı tehlikelidirler. Muhafazakârların söz konusu ütopya karşıtlıkları onları pragmatik olmaya itmektir. Bu da paradoksal bir biçimde muhafazakârların karşı oldukları demokrasiyle bir arada yaşayabilmesine imkân vermektedir.

Demokrasiye teorik düzeyde ısrarla karşı olma tutumunun altında yatan temel neden, her şeye rağmen, muhafazakârlığın aydınlanmaya ve onun fikri ve kurumsal sonuçlarını barındıran moderniteye tepki olarak doğmuş olmasıdır. Konuya bu açıdan bakıldığında, muhafazakârlığın, modernitenin en temel ve önemli kurumlarından olan demokrasiyi birden bire ve her yönüyle kucaklayıp kabul etmesi şaşırtıcı olurdu. Ancak, bu bütün muhafazakârlıklar için söylenecek bir şey değildir. Nitekim, Kıta Avrupası muhafazakârlığına oranla daha ılımlı bir muhafazakâr anlayışı temsil eden Anglo Amerikan muhafazakârlığı, genelde, demokrasiye daha sıcak bakmaktadır. Örneğin, İngiltere’de muhafazakârlar demokrasiyle büyük ölçüde, kol kola girebilmişlerdir. Anglo Amerikan muhafazakârlarının demokrasiyle yakınlaşmasını ve muhafazakârların, yaşanan hızlı toplumsal, siyasi ve ekonomik değişimler nedeniyle karşı karşıya kaldıkları ikilem ya da açmazdan çıkmalarını mümkün kılan önemli bir etken vardır. Bu sayede Anglo Amerikan muhafazakârları, sahip oldukları temel bir özellik sayesinde

⁶⁹⁵ Nitekim, çeşitli muhafazakâr hükümetlerin muhafazakârlığın ilkelerine aykırı kararlar almaları, söz konusu partilerin muhafazakâr olarak kalmaya devam edip etmediklerinin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu sorgulamaya örnek olarak yakın dönemden Thatcher ve Reagan yönetimleri gösterilebilir. Bu yönetimler, her ne kadar muhafazakâr olarak adlandırılmışlarsa da, bunların, hayata geçirdikleri kararların ardından hala muhafazakâr olup olmadıkları tartışılmıştır.

⁶⁹⁶ Michael Freedon: **a.g.e.**, s. 320

hem birçok toplumsal ve siyasal sorunun üstesinden gelmiş hem de demokrasiyle yakınlaşabilmiştir. Bu özellik olmasaydı, muhafazakârların demokrasiye yönelik bakışlarındaki yumuşama mümkün olamazdı ya da en azından çok zor olurdu. Zira, bu özelliğin bulunmadığı Kıta Avrupası muhafazakârlığının demokrasiyle uyuşması hiç de kolay olmamış, hatta sonuçta muhafazakârlık neredeyse silinip gitmiştir. Oysa, belirtildiği üzere, Anglo Amerikan muhafazakârlığının bazı özellikleri onun demokrasiye yanaşabilmesini kolaylaştırmıştır. Bu özellikler, onun liberal temele sahip olması ile muhafazakârlığın bu türünün geliştiği coğrafyalarda yoğun ve yıkıcı sosyal ve siyasal çatışmaların yaşanmamış olmasıdır. Bu iki özellik, Anglo Amerikan muhafazakârlarının demokrasiye bakışlarının daha ılımlı olmasına yol açmıştır. Muhafazakârlığın, özellikle Kıta Avrupa'sındaki gelişiminin, demokrasiyle her hangi bir yakınlaşmaya imkân vermeyecek kadar sert olması bu iki özelliğin söz konusu coğrafyada bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Reaksiyoner muhafazakârlığın beşiği olan Kıta Avrupa'sında laiklik, sekülerlik gibi kavramlara Anglo Amerikan dünyasındakinden daha farklı bakılması gibi demokrasiye de farklı bakılmaktadır. Bu yüzden, bu anlayışın hâkim olduğu yerlerde demokrasiye ilişkin olumsuz yorumlara hâlen sık sık rastlanmaktadır.

Bununla birlikte, demokrasiye bakışın Kıta Avrupası muhafazakârlığına göre daha yumuşak olduğu Anglo Amerikan muhafazakârlığında bile, demokrasiye bakış tamamen düzelmemiştir. Başka bir deyişle, demokrasiye ilişkin olumsuz fikirler hala mevcuttur. Muhafazakârlığın bu kanadında da muhafazakârlar demokrasiye yönelik tereddütler taşırlar. Hatta, bunların bir kısmı demokrasiyi büyük bir düşman olarak görürler. Bu, Burke'ten günümüze kadar değişmeden gelen bir durumdur. Örneğin, Anglo Amerikan muhafazakârlığının, yani ılımlı muhafazakârlığın beşiği olan İngiltere'de demokrasi karşıtı birçok muhafazakâr mevcuttur. Bu doğrultuda, dönemin bazı önde gelen muhafazakâr düşünür ve politikacıları demokratik açılım fikrine ve ardından gelen buna uygun uygulamalara karşı çıkmışlar, ya da en azından

tereddütlerini bildirmişlerdir. Bu durum, muhafazakârlığın temellerini oluşturan bazı inançların modern fikirlerle ne kadar uzlaşmaz olduğunun ve söz konusu inançların modern fikirlerin hayata geçirilmesini ne kadar zorlaştırdığının açık bir göstergesidir. Örneğin, İngiliz Lord Salisbury, demokratik politikaların kitlelere açılarak yaygınlaşmasından duyduğu endişeleri dile getirmiştir. Salisbury'e göre, politikanın kitlelere açılarak demokratikleşmesinin yol açacağı üç temel sorun vardır. Bu üç sorundan özellikle ilk ikisi, muhafazakârların taç(kral), lordlar kamarası ve avam kamarası üçlüsünden oluşan "dengeli anayasa" görüş ve arzularının gerçekleşmemesi anlamına gelmektedir⁶⁹⁷.

Salisbury'e göre, her şeyden önce, politikanın kitlelere açılarak kitlesel demokrasi aşamasına geçilmesi ve halk egemenliği doktrininin iyice popülerleşmesi ve yerleşmesi avam kamarasının, monarşiye ve lordlar kamarasına karşı üstünlük sağlamasına yol açabilir. Demokratikleşme, ikinci olarak, oy hakkını yeni kazanmış birçok seçmenin oylarını elde etmeyi hedefleyen çok sayıda siyasi partinin kurulmasına sebep olabilir. Bu, yine hem avam kamarasının krala (taca) ve lordlar kamarasına karşı kuvvetlenmesi hem de parti menfaatlerinin milli menfaatlerin üzerine çıkması sonucunu doğurabilir. Salisbury'nin, demokratikleşme durumunda dikkat çektiği gerçekleşmesi muhtemel üçüncü tehlike ise, Tocqueville'nin de Amerikan demokrasisini incelediği eserinde belirttiği gibi, demokrasinin özgürlükten çok eşitliğe değer verme eğilimidir⁶⁹⁸. Eşitlikçi ve sınıfsız bir toplum anlayışının ise, muhafazakârların eşitsizliği ima eden hiyerarşik toplum görüşleriyle bağdaşması asla mümkün değildir. Aslında, Salisbury'nin bu argümanları birçok muhafazakârın demokrasiye karşı çıkarken dayandıkları argümanlardır. Başka bir deyişle, Salisbury bütün muhafazakârların demokrasiye ilişkin çekincelerine tercüman olmaktadır.

⁶⁹⁷ Noel O'Sullivan: "Conservatism...", s.63

⁶⁹⁸ Noel O'Sullivan: "Conservatism...", s.62-63

Ne var ki, bunun gibi demokrasi karşıtı ya da demokrasiye ihtiyatla yaklaşılmasını savunan tüm aykırı seslere rağmen, yine de genel anlamda bakıldığında, muhafazakârlığın Anglo Amerikan kolunun ya da ılımlı muhafazakârlık olarak adlandırılan muhafazakârlığın demokrasiyi –kerhen ya da gönüllü- kabullendiği bir gerçektir. Bunu, muhafazakârlığın bazı özellikleri sağlamaktadır. Bunun yanında, muhafazakârlığın demokrasinin yaşamasını zorlaştıran bazı özellikleri olduğu da bir gerçektir. Zaten, muhafazakârlığın demokrasiyle bir arada yaşayamayacağını savunanların ileri sürdükleri argümanlar da bu özelliklere dayandırılmaktadır. Aşağıda, demokrasiyi kolaylaştırması ve zorlaştırması muhtemel bu özelliklere değinilecektir.

A) Demokrasi Lehine Muhafazakâr Yaklaşımlar

Muhafazakârlığın Anglo Amerikan kolunun, bir yönetim biçimi olan demokrasiyle yakınlaşmasını mümkün kılan temel bir özelliğini burada tekrar belirtmek gerekir. Bu özellik, muhafazakârlığın bir liberal demokratik rejimde demokrasiye zarar vermeden işlemesini kolaylaştıran unsurların temelinde yer aldığından çok önemlidir. Bu, Anglo Amerikan muhafazakârlığının görüldüğü coğrafyada belirleyici olan İngiliz ve İskoç Aydınlanmalarının temel direğini oluşturan liberal, yani bireyci ve özgürlüğe önem veren gelenektir. Muhafazakârlığın Anglo Amerikan kolunun temelinde de bu liberal, bireyci ve özgürlükçü anlayışın belirli bir yeri vardır. Her ne kadar, Anglo Amerikan muhafazakârlığını diğer muhafazakâr damarlardan ayıran bu liberal temel muhafazakârlığın bu kolunun liberal ideolojinin bir parçası olduğu⁶⁹⁹ anlamına

⁶⁹⁹ Muhafazakârlığın tarihsel süreçteki ilk hasmının liberalizm olması, aslında ironik bir duruma işaret etmektedir. Bu durum, muhafazakârlığın bütün 20.YY boyunca liberalizmle ittifak içinde olduğu ve bazı ortak ilkeleri paylaştığı düşünüldüğünde daha da açık bir hal alır. Ancak, muhafazakârlıkla liberalizmin bu ittifak hali ve ortak bazı ilkelerin paylaşılması, büyük ölçüde, ortak bir düşmanın varlığından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, söz konusu ittifak şartların zorladığı, yani kerhen yapılmış bir ittifaktır. Eğer, ortak bir düşman olmasaydı büyük ihtimale ittifak da olmayacaktı. Bu ortak düşman sosyalizmdir. Sosyalizm, muhafazakârların baş düşmanı sıfatını liberalizmden devralmış ve kendini, her iki ideolojinin belirli ilkeler temelinde birleşerek kendisine karşı açtıkları savaşın içinde bulmuştur. Gerçekten de, muhafazakârlar artık gerçek düşman olarak liberalizmden daha tehlikeli gördükleri sosyalizmi belirlemişler ve liberalizmin kendilerine uygun gördükleri ilkelerini seslendirerek sosyalistlerle mücadeleye girişmişlerdir. Bununla birlikte, bu durum muhafazakârlığın liberalizme dahil olduğu anlamına gelmemelidir. Her ne kadar, neo muhafazakârlık

gelmiyorsa da yine de onun modern kurum, ilke ve değerlerle daha kolay anlaşabilmesine katkı sağlamaktadır. Nitekim, tarihsel süreçte, liberal ideolojinin etkili olmadığı ya da en azından etkisinin az olduğu Fransa'da muhafazakârlık liberal temelden yoksun olarak doğup geliştiğinden kuvvetli ve etkili bir akım haline gelememiştir. Oysa, Anglo Amerikan muhafazakârlığı, bir çok örneğin de gösterdiği gibi, İskoç ve İngiliz Aydınlanma hareketleri kanalıyla bağlantılı olduğu liberalizmin hoşgörülü ve özgürlükçü niteliğinden etkilenmiş ve bu nedenle de başından beri değişime, dönüşüme peşinen kapalı olmamış, hatta gerektiğinde radikal değişimleri bile kucaklamıştır. Örneğin, Anglo Amerikan muhafazakârlığının değişime ilişkin yaklaşımını Oakeshott'ın sözlerinde bulmak mümkündür. Oakeshott'a göre, muhafazakâr olmak, sadece değişimden çekinmek değildir. O, aynı zamanda, kendimizi değişimlere uygun hale de getirebilmektir. Aşinalıklara sadık kalmak ve kendimize yabancılaşmamak şartıyla yenilikler benimsenebilir. Oakeshott, bu suretle bireylerin ve toplumların sahip oldukları kimliklerin önemini ve devam ettirilmeleri gereğini vurgulamakta, ilelebet bu kimliklerin arkasına saklanılamayacağını da, bir anlamda itiraf etmektedir⁷⁰⁰.

Bu genel nitelikteki kolaylaştırıcı özellik yanında muhafazakârlığın sahip olduğu diğer bazı kolaylaştırıcı özellikler de vardır. Muhafazakârlığın demokrasiyle bir arada yaşamasını kolaylaştıran bu özellikler de zaten, büyük ölçüde, onun yukarıda belirtilen liberal temelinden beslenmektedir. Tüm bu özellikler, (liberal) demokrasinin yaşaması için uygun bir ortam sunabilir. Bununla birlikte, muhafazakârlığın demokrasiyle uyumlu bir ilişki içinde olmasını sağlayan özelliklerin bazıları doğrudan değil, ancak dolaylı

olarak anılan muhafazakârlık türü iktisadi alanda liberalizmin ilkelerini benimsemekte bir mahsur görmemekte ise de, klasik muhafazakârlığın iktisadi alandaki bazı hususlar hariç liberalizmle ortak duruş sergilemekten kaçındıkları belirtilmelidir. Bazı liberal aydınlar muhafazakâr vurgular yapsalar da, onlar bunu liberalizmle muhafazakârlık arasında var olan az sayıdaki ortak ilkelerinden hareketle yapmaktadırlar. Ancak, unutmamak gerekir ki, her iki ideoloji ortak bazı ilkelerde birleşseler de, bunların hareket noktaları farklıdır. Bu bağlamda, liberalizmin söz konusu ilkelere varırken kendisinden hareket ettiği felsefi temel muhafazakârlarinkinden farklıdır. Dolayısıyla, söz konusu liberal düşünürler, örneğin Hayek, muhafazakâr gibi görünseler de ısrarla muhafazakâr olmadıklarını belirtmek durumunda kalmışlardır.

⁷⁰⁰ Michael Oakeshott: "On...", s.410

yoldan olumlu etki yaparlar⁷⁰¹. Zira, bu özellikler muhafazakârlığın genel özellikleri arasında olan özellikler değildirler. Daha ziyade bunlar, muhafazakârlığın genel özelliklerinin sonucu olarak görülebilecek özelliklerdir. Bunlara örnek olarak farklı farklı kültürlerin varlığına saygı ve totalitarizm karşıtlığı verilebilir. Diğer taraftan, söz konusu yaklaşımların bazıları ise, muhafazakârlığın temel ilkeleri arasında sayılabilecek ilkelerle bağlantılıdır. Dolayısıyla, bunlar doğrudan etki yaparlar. Aşağıda, bu özelliklerden bazılarına kısaca değinilecektir.

1) Farklı Kültürlerin Varlığına Saygı

Muhafazakârlığın, bir liberal demokratik rejimin temel niteliklerine tehdit teşkil etmeyeceği varsayılan özelliklerinden ilki, onun farklı kültürlerin varlığına saygı göstermesidir⁷⁰².

Farklı kimlik ya da kültürlerle saygıyla ilişkili olarak muhafazakârlar, mutlakçılığı değil, göreliliği (rölativizm) savunurlar. Bunun anlamı, bireylerin ya da toplumların, kendi kimliklerinin gerektirdikleri ile uyum içinde yaşayabilmelerinin mümkün olmasıdır. Bu, muhafazakârların insanı kültürel bir varlık olarak ele almalarının bir sonucudur⁷⁰³. Muhafazakârlık için toplumsal temel çok önemli olduğundan, bu durum, bireyin kimliğiyle de ilişkilendirilmiştir. Kimlikle toplum ya da toplumsal olan arasında yakın bir bağ olduğu varsayılarak bireysel kimliğin en önemli unsurlarından bazılarının toplumsal olduğu iddia edilir⁷⁰⁴. Toplumsal temel, ya da daha açık ifade etmek gerekirse toplum, bünyesinde insanların daha önceki nesillerden

⁷⁰¹ Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s. 129

⁷⁰² Bununla birlikte, bu argümana çeşitli itirazlar yapılmaktadır. Zira, muhafazakarlar farklı kültürlerin varlığına saygı gösterirlerken, aslında, mekan farkı gözetirler. Bu nedenle, muhafazakârların farklı kültürlerin varlığına saygı duydukları iddiası ancak kısmen doğrudur. Ancak, birçok yorumda bu gerçek gözden kaçırılmakta ve muhafazakârların bütün farklı kültürlerle olumlu yaklaşımları ileri sürülmektedir. Örneğin, Tannsjö'ye göre, muhafazakâr düşünürlerin geneline hâkim olan fikir, kişisel kimliklerin göreliliğinin kabul edilmesidir. Fakat, yine de, farklı kültürlerin varlığına saygı argümanının lehte argümanlar arasında zikredilmesi yerinde olacaktır.

⁷⁰³ Torbjörn Tannsjö: **Conservatism For Our Time**, Routledge, 1990, s. 77

⁷⁰⁴ John O'Sullivan: "Conservatism and Cultural Identity", **Conservative Realism - New Essays in Conservatism**, Ed.by. Kenneth MINOGUE, Harper Collins Publishers, 1996, s.27

devraldıkları ve daha sonra da devam ettirdikleri davranışlara kaynaklık eden aile, din, dil vb. kurumları barındırır. Muhafazakârlara göre, söz konusu kurumlar bireylerin kimliklerini şekillendirirler. Geçmişten süzülüp gelen söz konusu toplumsal kurumlar bireylerin kimliklerini şekillendirerek onların belirli biçimde davranmalarını sağlarlar. Bireysel kimlik ve kültürler, geçmişin izlerini taşıyan kurumlarla uyum içinde gelişirler. Yani, bireyin kültürü ve kimliği, söz konusu kurumların izlerini taşımalıdır. Muhafazakârlara göre, bunun aksini düşünmek büyük hatadır. Zira, muhafazakârlar, bu kurumlardan bağımsız bir biçimde gelişen kültürlerin ya da edinilen kimliklerin sorunlu kültür veya kimlikler olduğuna inanırlar. O’Sullivan, sonradan icat veya elde edilen kimliklerin üç temel özelliğe sahip olduklarını belirtmektedir. İlk olarak, bu tür kimlik ya da kültürler doğuştan kazanılan, geleneksel kimliklere oranla daha kısır ve yalındırlar. İkinci olarak, bu kimlikler güvenilmezdirler. Üçüncü olarak da, sonradan edinilen, yani icat edilen kimlikler geleneksel kimliklere hasım olurlar⁷⁰⁵. Dolayısıyla, insanlar sonradan elde edilen ve en temel özelliği evrensel olmak olan bu yapay kimlik ve kültürlerden uzak durmalıdırlar. İnsanlar, sahip olageldikleri kültür ve kimliğin değiştirilmeye her an hazır olduğunu düşünmemelidirler. Zira, bunlar aydınlanmanın amaçladığı tek tip insan yaratma işleviyle yüklüdürler. Toplamların bunlara kanmaları durumunda farklılıklarını yitirmeleri ve aynılaşmaları kaçınılmaz olur. Oysa, her toplum birbirinden farklı kurumlara sahip olduğundan, söz konusu kurumların şekillendireceği bireysel ve toplumsal kimliklerde de farklılıklar olması kaçınılmazdır. Muhafazakârlar bu farklılıkları birer zenginlik olarak görürler. Bu nedenle de, söz konusu kurumların ortadan kaldırılmaları değil korunmaları gerekir. Scruton’un da belirttiği üzere, dil, kültür ve tarih gibi uzun bir geçmişe sahip kurumların içinde kökleri olan insanların aniden bu yönlerini inkâr edip, sahip oldukları kültürün tesadüfen oluştuğunu düşünmeleri, psikolojik saflık belirtisinden başka bir şey değildir⁷⁰⁶.

⁷⁰⁵ John O’Sullivan: **a.g.m.**, s. 31

⁷⁰⁶ Torbjörn Tannsjö: **a.g.e.**, s. 77

Ancak, muhafazakârların kültürel farklılıklara her yerde ve her zaman olumlu gözle baktıklarını iddia etmek kolay değildir. Zaten, muhafazakârlar bütün farklılıkları normal karşılasalardı, muhafazakârlığın demokrasiyle ilişkisi daha en baştan büyük ölçüde sorunsuz olur ve muhafazakârlığın demokrasiyle uzlaşmaz olduğu iddiaları da ortaya atılmazdı. Oysa, muhafazakarların farklı kimlik ve kültürleri bakışları tam bir hoşgörü içermez. Muhafazakârlar, açık bir biçimde, kültür ve kimlikler arasında ayırım yapmaktadırlar. Onlar, bazı kimlik ve kültürleri diğerlerine üstün tutarlar. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakârlar farklı kültürleri karşı seçici bir tutum takınırlar. Onların bu tutumlarını belirleyen şey farklı kimliklerin nerede bulunduğudır. Muhafazakârların kendi toplumlarındaki farklılıklara bakışları başka toplumlardaki farklılıklara bakışlarıyla aynı değildir. Muhafazakârların öncelikle, yabancı toplumlardaki kültürel farklılıklara bakışları hususunda söylenebilecek olan şey, onların başka toplumlarda mevcut olan, yani yabancı kültür ya da kimliklerin devam ettirilmesini istedikleridir. Nitekim, Burke'ten itibaren birçok muhafazakâr düşünür bu yönde fikirler ortaya atmışlardır. Örneğin, Burke, İngilizlerin baskılarına karşı, Hindistanlı'ların kendi kültürlerini korumalarının gerekliliğini savunmuştur. Yine, Amerikan Kolonilerini İngiliz Krallığına karşı desteklerken de onların kendi kültürlerini ve özgürlüklerini korumaya hakları olduğu fikrine dayanmıştır. Konuya bu açıdan bakıldığında, muhafazakârların gerçekten de, diğer toplumlardaki farklı kimlik ve kültürlerin korunması yönünde olumlu düşündükleri görülmektedir. Bu kültür ve kimliklerin modern ilke ve kurumların şekillendirdiği ya da ürettiği kültür ya da kimlikler olması durumunda ise bunu nasıl karşılayacaklarını tahmin etmek hiç de güç değildir. Bu durumda muhafazakârlar bu durumun sakıncalarını dile getirmekten geri durmazlar. Zira, nasıl ki Burke'ün asıl karşı çıktığı şey aydınlanma ilkelerinin Fransız Devriminin ardından tüm dünyaya yayılması tehlikesiyse, burada da farklı toplumlardaki rasyonalist ilkeler temelindeki kurum ve değerlerin başka toplumlara yayılmasından endişe ederler.

Muhafazakârların başka toplumlarda mevcut olan farklı kültürlerin korunması yönündeki duyarlılıklarını kendi toplumları için aynen taşıdıklarını söylemek biraz zordur. Muhafazakârlığın teorisinde mevcut olan bazı savlar, muhafazakârların farklı toplumlardaki farklılıklara olumlu bakmalarını zorlaştırır. Gerçekten de, muhafazakârların, kültür ve kimliklerin toplumsal geleneklerden bağımsız gelişmemesi yönündeki ısrarlı vurguları, bu geleneklerle çelişebilecek yeni ve farklı değerlerin kimlik ve kültür yaratmasına olumlu gözle bakmalarını bir hayli zorlaştırmaktadır. Örneğin, her hangi bir ideolojinin şekillendirdiği bir kimlik ya da kültürle, geleneksel değerlerin şekillendirdiği bir kimlik ya da kültür arasında yapılan bir kıyaslamada, ikincisinin üstünlüğünün vurgulanması neredeyse kaçınılmazdır. Bu bağlamda, sahip olduğu kimlik ya da kültürünü, her hangi bir ideolojinin etkisine açmak isteyen bir insanın bu davranışı muhafazakârlarca yanlış kimlik oluşturma çabası olarak görülecektir. Buna karşılık, örneğin İngiliz toplumuna özgü bir sosyal kimlik olan centilmenlik, çok daha zengin bir kimlik olarak kabul edilir. Zira, centilmenlik, her şeyden önce ahlakiliği ya da ahlaki aklı barındırır⁷⁰⁷. Centilmenlik, bunu toplumun geleneksel değerlerinden ya da kurumlarından biri olmasına borçludur. Yani, o herhangi bir ideolojinin değil toplumun geleneklerinin bir yansımasıdır. Bu nedenle de, farklı ideolojik değerler temelinde şekillenmiş davranış ya da geleneklere tercih edilir.

Muhafazakârların kültür ve kimliklere ilişkin bu tür seçicilikleri kesinlikle totalitarizme özgü bir yok edicilik riski taşımamaktadır. Başka bir deyişle, muhafazakârlar icat edilmiş kimlik ya da kültür diye niteledikleri ideolojik kimlik ya da kültürlerin baskı, zorlama ya da şiddet gibi totaliter politikalara has yöntemlerle yok edilmeleri gerektiğini savunmazlar. Zira, otoriterizmle birlikte totalitarizmin bizzat kendisi muhafazakârlığın tamamıyla karşı olduğu bir siyasi rejim türüdür. Dolayısıyla da, muhafazakârlığın onunla bir araya gelmesi ve onu desteklemesi mümkün değildir.

⁷⁰⁷ John O’Sullivan: **a.g.m.**, s. 37

2) Totalitarizm Karşıtlığı

Muhafazakârlığın, liberal demokrasiyi olumsuz yönde etkilemeden onunla bir arada uyumlu bir biçimde bulunmasını mümkün kılacak unsurlardan biri de onun totalitarizm karşıtlığıdır. Muhafazakârlığın totalitarizm karşıtlığı, onun demokrasiyle ilişkisinde ancak dolaylı olarak etkili olan diğer özelliklerinin aksine, demokrasiyle bir arada yaşayabilmesini olumlu yönde doğrudan etkileyen bir özelliktir. Şöyle ki, muhafazakârlık totalitarizmi kabul ediyor olsaydı ona uygun politikalar geliştirir ve onları uygulamaya geçirirdi. Bu da demokrasinin hayatta kalma ihtimalini imkânsız kılardı. Zira, ne demokrasi ne de bilhassa liberal demokrasinin diğer bileşeni olan liberalizm, totalitarizmi kabul eder. Bu açıdan, hem liberal demokrasi hem de muhafazakârlık totalitarizmin bütün özelliklerine hasımdırlar. Bu nedenle, ne liberal demokrasi ne de muhafazakârlık totalitarizmin hayat bulmasını kolaylaştıracak düzenlemeleri kabullenirler. Muhafazakârların, totalitarizme karşı takındıkları bu duyarlılıkları Burke'ten bu tarafa görmek mümkündür. Örneğin Burke Fransız Devriminin dönemin insanlarını sosyallikten uzaklaştırmasının, onları atomize etmesinin ve geleneksel sosyal bağlardan kopartmasının yanlışlığına ve muhtemel vahim sonuçlarına dikkat çekerken, aslında totalitarizm tehlikesinden hareket etmekteydi. Zira, Aydınlanma düşüncesi, toplumların barındırdıkları topluluk ve cemaatlerin yapısını bozunca, bireyler atomize olurlar ve bu da totalitarizme yol açar⁷⁰⁸.

Muhafazakârlığın totalitarizm karşıtlığını şekillendiren başlıca etken, totalitarizmde devletin sahip olduğu gücün aşırı boyutta olması ve hiçbir şekilde de sınırlandırılmamasıdır. Totalitarizmde devletin sahip olduğu gücün en önemli özelliği, sınırlandırılmamış olmasıdır. Dolayısıyla da, muazzam bir gücün varlığı söz konusudur. Daha önemlisi, bu gücün sınırlandırılması da mümkün değildir. Devlete yapıp ettiklerinden dolayı

⁷⁰⁸ E. Zeynep Güler: "Muhafazakarlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa", Der. H. Birsan Örs, **19.Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2007, s. 138

hesap sorabilecek kişi ve kurum yoktur. Zira, hesap sorma iktidarın sınırlandırılması anlamına geleceğinden bu, söz konusu devletin özellikle bireye, topluma ve siyasete yönelik bütüncül hedeflerinin önüne engeller konması demektir. Dolayısıyla, devletin birey ve toplum üzerindeki tartışılmaz gücünün devam etmesi devlet mekanizmasının, sahip olduğı güce dayanarak istediğı her şeyi keyfi bir biçimde yapabilmesi için gereklidir. Bu çerçevede devlet, birey ve toplum hayatının istisnasız her alanına yaygın bir biçimde müdahale eder. Böylelikle, birey ve toplum hayatının bütün alanları ideolojik yeniden yapılandırmaların nesnesi haline gelir. Bu uygulama, totaliter devletin despotizminin temel amacını göstermektedir. Bu amaç, insanı ve daha da genel de toplumu belirli bir şekle sokmaktır⁷⁰⁹. Tabir caizse, söz konusu politikalarla yeni bir insan tipi yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla, insanlar, doğruluğı tartışılmadan kabul edilmesi gereken bir ideolojiye göre yaşamaya zorlanır. Totaliter devletin bireyi ve toplumu yeniden yapılandırma amacına engel teşkil edebilecek her şeyin yok edilmesi gerekir. Bunun en birinci yolu, hemen anlaşılacağı üzere, toplumun geçmişle olan bütün bağlarının kopartılması, geleneksel olan her ne varsa sökülüp atılmasıdır. Zira, böylelikle birey ve toplum köklerinden kopartılmış olacağından yeni baştan ve daha kolay şekillendirilebilir. Bu temizleme işlemi, doğal olarak, toplumun yerleşik yapısının devamını sağlayacak her şeyi içerir. Bu bağlamda, özellikle aracı kurumları da barındıran toplumsal kurumlar ve manevi değerler hedef alınır. Zira, aile, din, cemaatler, dernekler vb. gibi bireyi hem topluma bağlayan hem de onu devlete karşı koruyan aracı kurumlar devletin topluma ilişkin totaliter hedeflerinin önünde engel olarak görülür. Dolayısıyla, totaliter devlet, ilk iş olarak bu yapıları toplumdan söküp atma işine girişir. Bu arada, toplumun yerleşik değerlerine ve kurumlarına, yani geleneklerine yönelik bu temizlik sürecinde doğal olarak söz konusu değer ve kurumlarda somutlaşan otoriteler de zarar görür ve işlevlerini yapamaz hale gelirler.

⁷⁰⁹ Bu arada, totaliter sistemlerde sivil toplum diye bir yapılanmanın izine dahi rastlanmayacağından bu sistemde sivil toplumun devlet despotizmi altında ezilmesi gibi bir durumdan da söz edilemez. Atilla Yayla: “ Liberal...”, s.3

Bu nedenle, totaliter zihniyet ve rejimler muhafazakârların düşmanları arasında en başta gelirler. Zira, yukarıda da belirtildiği üzere, totalitarizm, muhafazakarlığın değer verdiği ve vazgeçilmez kabul ettiği pek çok toplumsal kurum ve değeri yok eder. Bu da toplumun düzen ve istikrarının sürdürülebilmesini neredeyse imkânsız kılar. Bu nedenle, muhafazakârların toplumu ve onun kültürünü, bir bütün olarak, belirli bir yönde yeniden şekillendirmek gibi bir amaçları yoktur. Başka bir deyişle, muhafazakârlar toplum mühendisliğini reddederler. Hatta, kimi muhafazakâr daha da ileri giderek muhafazakarlığın insanlara yol gösterecek sistemli ve bütünlüklü ilkelerinin olmadığını bile ileri sürerler. Bu iddia, muhafazakarlığın bir ideolojiden ziyade sıradan bir tutum olarak görülmesinden kaynaklansa da, muhafazakarlığın ve onun ilkelerinin toplumu yeni baştan dizayn etme amacı taşımadığı, dolayısıyla da en uç nokta olan totalitarizme de kayamayacağı gerçeğine katkı yapabilir. Bunun yanında, muhafazakarlığın aynı zamanda otoriterizme de meyilli olduğu, onun ister istemez otoriter rejimlere yol açacağı iddiası da gerçekte bağdaşmamaktadır. Bütün muhafazakârlar otoritenin öneminde hem fikir olsalar ve hatta muhafazakârlar içinde otoriteryen sınıfına dâhil edilebilecek insanlar bulunsa da bu gerçek, muhafazakarlığın otoriterizme indirgenmesini haklı çıkarmaz. Zaten, otoriterizme meyilli olan muhafazakârlar da çoğunlukla günümüzde artık geçerliliğini yitirmiş olan Kıta Avrupası ekolüne bağlı olan muhafazakârlardı. Nazizm ve faşizm gibi totaliter ideoloji ve yönetimlere meyletmiş olan muhafazakârların sadece bu ekolden çıkmaları muhafazakarlığın değil, Kıta Avrupası muhafazakarlığının otoriteryenizme kayabildiğini göstermektedir. Ayrıca, otoriterizm ve totalitarizmin etkisine giren muhafazakâr gruplar marjinal gruplar olup, zaten kısa sürede yok olup gitmişlerdir. Sonuç itibarıyla, hiçbir muhafazakâr damar bütünüyle otoriteryen ya da totaliteryen olarak nitelenemez.

Muhafazakarlıkta, otoriterizm ve totalitarizmin tehlikelerine ilişkin taşıdığı kaygıları liberal demokraside de görmek mümkündür. Hatta, liberal

demokrasideki otoriterizm ve totalitarizm karşıtlığı çok daha büyük boyuttadır zira özellikle totalitarizm liberal demokrasiyle taban tabana zıttır. Bir devlet aynı anda hem demokratik hem de totaliter olamaz. Eğer devlet totaliterse o zaman demokratik olamaz. Totalitarizmin demokrasiyi imkânsız kılması çeşitli uygulamalarla gerçekleşir. Her şeyden önce totaliter devlet herkese tek bir ideolojiyi dayattığı için insan hak ve özgürlüklerinden bahsedilemez. Dolayısıyla, insanların özgür iradeleri yok sayılmaktadır. Ayrıca, özgür ve serbest seçimlerin varlığından söz edilemez. Seçimlere aday olarak katılım son derece kısıtlıdır. Seçimlerde, devletin ideolojisine her şeyiyle bağlı olanlar dışındakilerin aday olmaları mümkün değildir. Totalitarizmle demokrasinin karşıtlığının bir diğer göstergesi totaliter devletlerde anayasacılık genel prensibi uyarınca bulunması gereken hukuk devleti, bağımsız yargı gibi kurum ve ilkelerin bulunmamasıdır.

3) Radikal Değişime Karşı Duyulan Kuşku

Muhafazakârlığın doğru bir biçimde anlaşılması, onun aydınlanma ve modernite ile olan mücadelesi çerçevesinde değerlendirilmesiyle olabilir ancak. Eğer muhafazakârlık bu çerçevede değerlendirilmezse onun radikalizmden ne kadar çekindiği ve onu ne büyük bir tehlike olarak gördüğü gerçeği gözden kaçırılmış olur. Arkasından da, muhafazakârlık etiketi en radikal kararları almaktan çekinmeyen ya da radikalizmin her türünü onaylayan hareket, parti, kişi ya da fikirlere kolaylıkla yapıştırılabilir. Mevcudu olduğu gibi korumayı isteyen her çabayı muhafazakâr olarak nitelemek nasıl büyük bir hata ise, toplumsal düzenin kökten değişmesini önemsemeyen, hatta mevcudu bilinçli bir biçimde değiştirmeyi isteyen fikir ve hareketlerin muhafazakâr olarak ilan edilmesi de o kadar büyük bir hatadır. Her iki durumda da, muhafazakârlık kavramının bir anlamı ve önemi kalmaz. Zira, her iki durumda da, muhafazakarlık herkes ve her şeye yapıştırılabilir bir etiket durumu gelmiştir. Oysa, muhafazakârlığın en temel iki vurgusu toplumsal düzen ve istikrar kavramlarıdır. Muhafazakârların çabalarının büyük bir bölümünü toplumsal düzen ve istikrarın ne kadar önemli olduğunu

belirtmek oluşturur. Bu açıdan bakıldığında, bir kere, toplumsal düzen ve istikrarı önemsemeyen kimselerin muhafazakâr olarak nitelendirilmeleri yanlıştır. Nitekim, en başta Burke olmak üzere, bütün muhafazakârların öncelikli gayreti toplumsal düzen ve istikrarın önemine değinerek bunların zarar görmesini önlemek ya da en az zararı görmelerini sağlamak olmuştur. Bu duyarlılık, muhafazakârların toplumun düzenini ve istikrarını bozma ihtimali taşıyan her türlü fikir ve hareketi reddetmelerinin nedenini net biçimde açıklamaktadır. Toplumsal düzen ve istikrarın sert ve düzeltilemez biçimde bozulmasından duyulan endişe, muhafazakârlığın demokrasiyle ortak bir noktada buluşmasını sağlayan önemli bir hassasiyettir. Zira, demokrasi de tıpkı muhafazakârlık gibi toplumun düzen ve özellikle de istikrarını önemser. Her ne kadar demokrasi, halkın temel hak ve özgürlüklerini kullanarak siyasal sürece katılmaları anlamına gelse ve dolayısıyla düzen ve istikrarın bozulması ihtimalini içerse de bazı tedbirler alarak halk çoğunluklarının ve onların temsilcilerinin irrasyonel kararlarla toplumsal düzende onarılamaz zararlara yol açmalarının önüne geçmeye çalışır. Bu nedenle, sosyal ve politik süreçlerin barışçıl bir biçimde işlemlerini ve gerektiğinde de değışmesini isteyen demokrasiyle sosyal ve siyasal istikrarı her şeyin üstünde tutan muhafazakârlık belli bir noktada birleşirler. Muhafazakârlığın demokrasiye ciddi biçimde yakınlaşmasını sağlayan etkenlerden biri budur. Nitekim Harbour muhafazakârların, demokratik politik sistemlerin sosyal ve politik değışimin barışçıl bir biçimde gerçekteşmesini sağlamak suretiyle sosyal istikrara katkı sağladığının farkına vardıklarını belirtmektedir⁷¹⁰. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakârların demokratik usul ve süreçleri daha fazla benimsemeleri tesadüfi değil, tamamen iradidir.

Muhafazakârlık ve demokrasinin ortak hassasiyeti olan toplumsal istikrar ve düzenin sürdürölmesi kaygısı bunların düzen ve istikrarı bozabilecek en temel şeye karşıtlıkta da birleşmelerini sağlamaktadır. Hem demokrasinin hem de muhafazakârlığın karşı olduğu düzen ve istikrarı

⁷¹⁰ William R. Harbour: **a.g.e.**, s.140

bozucu bu şey, radikalizmdir. Zira, radikalizm hem muhafazakârlık hem de demokrasi için zor başa çıkılabilir sorunların kaynağı anlamına gelir. Dahası, onun yol açabileceği sorunlar muhafazakârlığın ve demokrasinin tahrip olması, hatta tamamen ortadan kalkmasına yol açabilir. Nitekim, yakın tarih bu yargıyı destekleyen çeşitli örneklerle doludur. Sadece 20.YY'a bakmak bile radikalizmin yol açtığı ve felaketlerle sonuçlanmış olan olayları görmek için yeterlidir. Gerçekten de, 20.YY'da yaşanmış olan Nazizm, Faşizm ve Stalinizm gibi köktenci hareket ve ideolojik deneyimler toplumsal düzeni, dolayısıyla da istikrarı yerle bir etmekle kalmamış aynı zamanda demokrasiyi de belirli bir süre için toplum hayatının dışına çıkarmıştır.

Muhafazakârlığın radikalizm karşıtlığı onun demokrasiyle uyumu açısından olumlu bir nokta iken, aynı karşıtlık muhafazakârlıkla ilgili önemli bir yanlışın yapılmasına da zemin hazırlamaktadır. Muhafazakârlığın radikalizm karşıtlığından hareketle onun aynı zamanda değişime de karşı olduğu iddia edilmektedir. Gerçekten de, radikal değişim de bir tür değişim olduğundan muhafazakârların genel anlamıyla değişime karşı oldukları, onun yerine gözü kara bir biçimde statükoyu savunmayı tercih ettikleri sanılmaktadır. Aslında, böyle bir algının oluşması tamamen yanlış değildir. Şöyle ki, muhafazakârlığın bazı yönleri insanları bu şekilde düşünmeye adeta teşvik eder. Zira, muhafazakâr felsefeyle değişim arasında bir gerilimin olduğu bilinen bir gerçektir. Oysa, muhafazakarlığın kendiliğinden değişim fikrine karşı olmak ya da mevcut olan bütün kurumları korumak gibi bir kaygısı yoktur⁷¹¹. Daha önce de belirtildiği gibi, muhafazakârlıkla değişim arasındaki gerilim, özellikle büyük çaplı, ani ve radikal nitelikli değişimler için söz konusudur. Yoksa, muhafazakârlar da değişim gerekliliğinin zaman zaman kaçınılmaz bir hal alacağını, yani ondan sürekli kaçılmayacağını kabul etmektedirler. Bu tür değişimler, çoğunlukla tehlikeli olmadıkları için de muhafazakârların bu hususta içi rahattır. Dolayısıyla muhafazakârlar, bu tür değişimlere girişmekten kaçınmazlar. Hatta, bu tür değişimlerden kaçınmanın

⁷¹¹ N.K.O'Sullivan: a.g.e., s.9

değişim yapmaktan daha kötü sonuçlar doğuracağını da bilirler. Nitekim, Burke'ün, değişim araçlarından yoksun bir devletin kendini koruyacak araçlardan da yoksun olacağı fikri bu endişenin dile getirilmesidir. Hatta, muhafazakârlara göre, bu tür sıradan değişimler yanında radikal nitelikli değişimler bile kabul edilebilir. Muhafazakâr partilerin liberal veya sosyalist partilerin bile almaya cesaret edemeyeceği radikal kararları zaman zaman alabilmeleri onların radikal değişimlere bile girişebildiklerini gösterir. Muhafazakârlar için önemli olan, bu tür değişimlerin her hangi bir ideolojinin ütopyalarına dayanmamasıdır. Zira, ideolojik nitelikli radikal ve ani değişiklikler tarihsel ve toplumsal tecrübeye dayanmadıklarından, yani tamamıyla insan zihninde kurgulanmış soyutlamalar olduklarından felâketten başka bir şey getirmezler. Örneğin, ideolojik motivasyonla girilen devrimler, askeri darbeler, halk ayaklanmaları, geniş kapsamlı reform hareketleri, ani politika değişiklikleri vb. uygulamaların toplumun düzenini ve dengesini bozucu etkilerde bulunmaları kaçınılmazdır. Muhafazakârlık, bu noktada, demokrasinin zarar görmesini engelleyecek önemli bir işleve sahiptir. Şöyle ki, muhafazakârlar, ideolojik nitelikli radikal değişimleri toplumsal düzen ve istikrarın baş düşmanı kabul ettiklerinden, bu tür değişimlere ne kendileri başvurur ne de başkaları tarafından başvurulmasını desteklerler. Bu tür radikal hareketleri destekleyenler ya da onların içinde yer alanlar muhafazakârların tepkisini çekerler.

Gerçekten de, muhafazakârların bu yaklaşımının demokrasi açısından faydalar sağlayacağı şüphesizdir. Muhafazakârların ideolojik nitelikli radikal politikaları ve bunlara eşlik eden radikal değişimleri reddetmeleri demokrasinin varlığını devam ettirmesine ve aynı zamanda da onun iyi işlemesine katkıda bulunur. Her şeyden önce demokrasiler ılımlı, dolayısıyla da toplumsal düzen ve istikrara katkı sağlayıcı politikaların yapılmasını ve uygulanmasını gerektirirler. Oysa, merkezkaç olarak tanımlanan ideolojik aşırılıklar içeren politikalar demokrasiye zarar vererek onun sağlıklı işlemesini engellerler. Zira, ütopyalar içeren ideolojik nitelikli radikal politikalar istikrardan ziyade toplumsal dalgalanma ve huzursuzluklar yaratırlar. Bu tür

kararlar, toplumun büyük kesiminin beklemediği bir anda hayata geçirileceği için bunların toplumsal huzursuzluk ve hoşnutsuzluğa yol açmaları kaçınılmazdır. Radikal kararların alınacağı toplum tarafından önceden bilinse bile bu kararlardan sonra toplumun bunlara tepki göstermesi kesindir. Sonuçta ise, toplumun belirli kesim ya da kesimleri aşırı uçlardaki marjinal hareket ya da partilere yönelebilirler ki, bu yöneliş sistemden öte rejim için bir tehdit demektir. Oysa, bir toplumda mevcut politika ve kararların devamı, bunlar halkın tamamını hoşnut etmekten uzak olsalar bile, en kötü ihtimalle, mevcut iktidarın bir başkasıyla değişmesine yol açar. Bu sayede, siyasete merkezkaç, yani sistem dışı partiler değil sistem partileri egemen olmaya devam ederler. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakârlığın önemli ve vazgeçilmez olmakla birlikte kesinlikle tek başına açıklayıcı olmayan bir yönünü teşkil eden saf gelenekçiliğin demokrasinin istikrarı için faydalı olduğu söylenebilir⁷¹². Şöyle ki, mevcut olanları, rasyonalist tehditlerin var olup olmadığına bakmadan devam ettirmek, demokrasinin sürdürülebilirliğine katkı yapar. Toparlamak gerekirse, muhafazakârların radikal politikalara meyilli olmamalarının en önemli faydası demokratik yöntemleri kullanarak işbaşına gelen bir iktidarın bir süre sonra demokrasiye zarar verecek hatta onun tamamen ortadan kalkmasına yol açacak radikal kararlara girişmesinin önünde ciddi bir güvence olmasıdır⁷¹³.

4) Devlet İktidarının Sınırlandırılması Arzusu

Merkezi devletin, kendisinde istediği her şeyi yapma gücü bulan bir siyasi iktidarın kontrolüne geçerek aşırı güçlenmesi ihtimali muhafazakârların en çok korktukları şeylerin başında gelir⁷¹⁴. Bu nedenle, siyasal iktidarın (hem

⁷¹² Muhafazakârlık ile gelenekçilik birbirlerinin yerine kullanılmaktaysa da bu iki kavram birbirinin aynı değildir. Her şeyden önce muhafazakârlık bir ideolojiyken gelenekçilik Mannheim'ın ifadesiyle bir ruh halidir. Bu açıdan bakıldığında her gelenekçi ya da geleneklere bağlı herkes muhafazakâr olmayabilir. Oysa, her muhafazakâr aynı zamanda gelenekçi de olmak zorundadır.

⁷¹³ Bekir Berat Özipek: *a.g.e.*, s. 135

⁷¹⁴ Muhafazakarların kamu idaresi açısından merkeziyetçilik yerine ademi merkeziyetçiliği savunmaları, onların merkezi devletin yapabileceklerinden duydukları korku düşünüldüğünde daha anlaşılır olmaktadır.

devletin hem de hükümetin gücünün) sınırlandırılması talebi muhafazakârlarca sık sık dile getirilir. Bu açıdan bakıldığında, aşırı güçlenmiş ve kolu her yere uzanan bir devlet, adı demokrasi ya da diktatörlük de olsa muhafazakârlar için eşit derecede tehlikelidir. Gücü sınırlandırılmamış her devlet, bireyin ve toplumun baskı altında tutulmaları ve bunun sonucunda da zarar görmeleri tehlikesini barındırır. Bu nedenle, Amerika'nın kurucu babalarından olan John Adams'ın halk çoğunluğundan duyduğu endişeyi belirtirken dayandığı fikirler muhafazakârlarca da aynen paylaşılır. Adams'a göre “ Politik inancımın en temel ilkesi şudur ki, despotizm ya da sınırlandırılmamış egemenlik ya da mutlak iktidar demokraside de, aristokratik bir yönetimde de, oligarşik bir yapıda da ve tek bir kişinin yönetiminde de aynıdır. Eşit derecede keyfi, zalim ve her yönden çok kötüdür”⁷¹⁵. Siyasal iktidarın sınırlanması gerekliliğine inanmak ve bu amaçla oluşturulmuş kurum ve kuralları desteklemek ve uygulamak muhafazakârlığın liberal demokrasi için tehdit oluşturmayacak, hatta onun işleyişini kolaylaştıracak en önemli özelliğidir. Bununla birlikte, devletin ve siyasal iktidarın sınırlandırılması argümanının liberal demokrasi için sıkıntı yaratabilecek bir yönü de bulunmaktadır. Şöyle ki, muhafazakârların devletin ve siyasi iktidarın sınırlandırılması için başvurulması gerektiğine inandıkları yöntemler sadece liberal ideolojinin katkısı olan kurum ve kurallardan ibaret değildir. Başka bir deyişle, muhafazakârlar iktidarın sınırlandırılması hususunda sadece kurumsal sınırlandırmalardan bahsetmezler. Muhafazakârlar, kurum ve kurallardan oluşan kurumsal sınırlamalar yanında kültürel sınırlandırmaların önemini de vurgularlar. Onlara göre, kültürel sınırlandırmalar olmadan demokrasinin aşırılıklarını önlenmek mümkün değildir. Muhafazakârlığın liberal demokrasiye sorun çıkartması muhtemel yönü de burasıdır. Zira, her şeyden önce, kültürel sınırlandırmalar, bireylerin özgür iradelerinin kurumsal sınırlamalara oranla çok daha fazla sınırlandırılması anlamına gelir.

⁷¹⁵ William R. Harbour: a.g.e., s. 141

Demokrasi teorisi açısından bakıldığında, demokrasilerde her zaman var olan en büyük tehlike irrasyonel ve popülist dürtülerle hareket eden çoğunlukların kontrolden çıkmaları ihtimalidir⁷¹⁶. Bu, demokrasinin en tehlikeli ve sakıncalı yönlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Nitekim, tarih boyunca, demokrasiden yana olsun olmasın demokrasi üzerine düşünmüş olan herkes sınırlandırılmamış halk çoğunluklarının (temsili demokraside ise onların temsilcilerinin) alacakları kararların yol açması muhtemel tehlikelere işaret etmişlerdir. Bu kimseler arasındaki muhafazakârların konuya ilişkin yorumlarına bakıldığında onların, çoğunlukların sorumsuz, keyfi ve irrasyonel hareket etmeleri durumunda, bundan önce toplumsal kurumların ve değerlerin ve ardından da bireylerin zarar görmesinin kaçınılmaz olacağını düşündükleri görülmektedir. Bu açıdan, muhafazakârlar, siyasi otoriteyi düzen ve istikrarın koruyucularından biri olarak görseler de, bu otoritenin de yapabileceklerinin bir sınırı olması gerektiğinde hemfikirdirler. Muhafazakârlığın, liberal demokrasi açısından bir tehdit olmaktan çıkartan, hatta onun demokrasinin yaşaması için gerekli ortamların bir kısmını onaylayan yönlerinden bir diğeri, siyasi iktidarın ya da devlet iktidarının sınırlandırılmasına ilişkin bu tutumudur. Aynı zamanda, bu tutum, muhafazakârlığın otoritenin önemine ilişkin kuvvetli vurgusunun siyasi otoriteriyenizme ve ondan da öte totalitarizme kadar varmasını engelleyen temel noktalardan da biridir. Nitekim, muhafazakarlığın bu yönü çeşitli yazarlarca da dile getirilmiştir. Bu bağlamda örneğin Macridis, muhafazakârlıkla otoriterizm arasına bir çizgi çekerek muhafazakârlığı otoriterizmden ayırmaktadır. Ona göre muhafazakârlık otoriterizme hiçbir şekilde geçit vermez: “ Muhafazakârlık, siyasi gücün bir kişinin veya grubun elinde yoğunlaşmasını destekleyen, bireysel ve siyasi özgürlüklere karşı olan, siyasi katılımın neredeyse tüm biçimlerini reddeden, baskı ve güç kullanımını kabul eden otoriteriyenizmle karıştırılmamalıdır. Zira

⁷¹⁶ William R. Harbour: **a.g.e.**, s. 140

muhafazakârlar, siyasi otoritenin sınırlandırılması vurgusundan kesinlikle vazgeçmezler”⁷¹⁷.

Devlet iktidarının, özellikle de hükümetin gücünün sınırlandırılmasıyla kastedilen, bu kurumların güçlerinin ve faaliyet alanlarının sınırlandırılmasıdır. Muhafazakârlara göre, devletten gelebilecek tehlike ne sadece onun çok güçlü olmasından ne de sadece onun sorumluluklarını artırarak her alana burnunu sokmasından kaynaklanır. Bu nedenle, devletin hem güç hem de etkinlik alanı bakımından sınırlandırılması gerekir. Muhafazakârlık, devlet iktidarını sınırlamanın yukarıda ifade edilen her iki boyutuyla da ilgilenir. Bu amaçla, çeşitli yöntemlerin faydası ifade edilerek gerektiğinde bunlar uygulamaya geçirilir. Bu bağlamda, muhafazakârların bir siyasal rejime ve özellikle de demokrasiye yerleştirmek istedikleri frenler kültürel sınırlamalardan kurumsal sınırlamalara⁷¹⁸ kadar uzanan geniş bir alanı kapsar.

Kurumsal sınırlandırmaların gerekliliğini vurgulayarak liberalizme yaklaşan muhafazakârlık, kültürel sınırlandırmaların vazgeçilmezliğini savunarak bu sefer de liberalizmden ciddi biçimde uzaklaşır. Ancak, muhafazakârlar bunu hiçbir şekilde önemsemezler ve kültürel sınırlamaların gerekliliğinde ısrar ederler. Muhafazakârlara göre, bütün siyasi yönetimlerin sınırlandırılmasında kullanılması gereken yöntemlerden biri kültürel nitelikli sınırlandırmalardır. Muhafazakârlar, demokrasi söz konusu olduğunda bile bu duyarlılıklarından vazgeçmezler. Buna göre, toplumun ve bireylerin halk çoğunluklarının irrasyonel aşırılıklarından korunmaları için kültürel sınırlandırmalar çok önemli bir yöntemdir. Muhafazakârlara göre, bu sayede demokrasinin bizi kendisi de korunmuş olacağından bu yöntem çok önemlidir. Şöyle ki, kültürel sınırlamaların uygulanması sayesinde sınırlandırılmamış halk çoğunluklarının yol açabilecekleri tehlikeler frenlenebilir ve bu da demokrasinin zarar görmesini önler.

⁷¹⁷ Bekir Berat Özipek: **a.g.e.**, s. 122

⁷¹⁸ William R. Harbour: **a.g.e.**, s. 141

Muhafazakârların, önemini ısrarla belirttikleri kültürel sınırlamalar yöntemi, her şeyden önce, dışsal değil içsel nitelikli bir yöntemdir⁷¹⁹. Bunun anlamı, kültürel sınırlamaların insanların dışında oluşturulmuş bir takım yöntemlerle ve kurumlarla değil doğrudan insanların davranışlarının kontrol edilmesiyle sağlanmaya çalışılan bir sınırlandırma olduğudur. Kültürel nitelikli sınırlamalar, toplumun dini ve ahlaki değerlerden oluşan geleneklerinin ön plana çıkartılmasına dayanır. Toplumun geleneklerine çok daha fazla dayanmak suretiyle toplumsal yapının zarar görmesinin engellenmesi umulur. Zira, muhafazakârlar manevi yönden güçlü olan bir toplumun birbiriyle bağlantılı iki olumlu işlevinin olacağını varsayarlar. İlk olarak, muhafazakârlara göre, dini ve ahlaki değerleri sağlam olan bir toplum açgözlü ve irrasyonel biçimde hareket eden halk çoğunluğunu sınırlayabilir⁷²⁰. Zira, söz konusu değerlerin insanları disipline edici bir yönü vardır. Bu değerlerin eksik olmaları durumunda ise, insanlar rasyonalist ideolojilerin etkisi altında kalarak istedikleri her şeyi yapabilirler. Bu, toplumsal çıkar ve faydaların değil, kişisel çıkar ve faydaların ön plana çıkması demektir. Bu tehlike, muhafazakârların kültürel sınırlama taleplerinin ikinci gerekçesini oluşturur. Buna göre, ikinci olarak, muhafazakârlar kültürel sınırlandırmalar sayesinde halk çoğunlukları ile onların seçtikleri temsilcilerin toplumu oluşturan bütün insanların hak ve menfaatlerine uygun hareket edeceklerini umarlar⁷²¹. Görüldüğü üzere, muhafazakârların savundukları istikrarlı ve düzenli toplum yapısını elde etmenin vazgeçilmez yollarından biri kültürel sınırlamalardır. İstikrarlı bir rejim ancak bu sayede elde edilebilir ve bu rejim demokrasi de olsa buna muhafazakârların hiçbir itirazları olmaz. Bununla birlikte, muhafazakârların istedikleri bu toplumsal yapının bazı özellikleri liberal demokrasi için sorun yaratacaktır. Şöyle ki, her şeyden önce, muhafazakârların her toplumda var olması gerektiğini savundukları kültürel sınırlamalar liberal demokraside egemen olan özgürlük anlayışıyla çelişir.

⁷¹⁹ William R. Harbour: **a.g.e.**, s. 141

⁷²⁰ William R. Harbour: **a.g.e.**, s. 141

⁷²¹ William R. Harbour: **a.g.e.**, s. 141

Bunun anlamı, muhafazakârların devlet iktidarını sınırlamaya ilişkin söz konusu yaklaşımı kişi hak ve özgürlükleri açısından sakıncalar içerir. Gerçekten de, toplumun belirli bir yönde ya da biçimde düşünmesini ve yaşamasını istemek ve bunu sağlayıcı uygulamalara girişmek, liberal demokrasi açısından bakıldığında, özgürlüğün sınırlandırılmasından başka bir şey değildir. Muhafazakârlar açısından bakıldığında ise, bu uygulamalar özgürlüğü kısıtlamak şöyle dursun onu artırıcı bir işlev görürler. Zira, hatırlanacak olursa, muhafazakâr özgürlük anlayışı, insanların istediklerini yapabilmelerinin önünde bir engel olmadığı takdirde özgür olacaklarını varsayan negatif özgürlük anlayışından farklıdır. Muhafazakârlar, insanların her istediklerini yaptıkları zaman değil, toplumlarının örf, adet, gelenek ve kurumlarıyla uyum içinde yaşadıklarında gerçek anlamda özgür olacaklarını düşünürler.

Muhafazakârların, devlet iktidarının sınırlandırılması amacıyla başvurulması gerektiğini savundukları tedbirlerin kültürel sınırlamalar dışındaki kısmı kurumsal sınırlamalardan oluşmaktadır. Kurumsal sınırlamalar çeşitli biçimler alırlar. Bunlardan biri, aracı kurumların desteklenmesi ve korunmasını içermektedir. Zira, muhafazakarlar devletin sınırlandırılmasını sadece bireyin hak ve özgürlüklerinin korunması için istemezler. Devlet iktidarının sınırlandırılmasını istemelerinin gerisinde sadece bireyin özgürlüğünü koruma kaygısı yatmaz. Zaten, muhafazakârların ilk veya öncelikli kaygıları birey değildir. Muhafazakârlar, elbette bireyi de önemser ve düşünürler. Ancak, onların öncelikli kaygıları toplumun ve onun unsurlarının, özellikle de aracı kurumlarının zarar görmemesidir. Bunun da öncelikli yolu, devlet iktidarının sınırlandırılmasıdır. Eğer, sınırlandırma olmazsa, bireye devlet iktidarı karşısında sığınacak bir alan sağlamak yanında bireyi eğitme, onunla içinde yaşadığı toplum arasındaki ilişkiyi sağlama ve onu topluma entegre etme işlevlerine de sahip olan aracı kurumlar bu işlevlerini yerine getiremezler⁷²². En önemlileri aile, dini ve

⁷²² E. Zeynep Güler: **a.g.m.**, s.132

seküler cemaatler, çeşitli toplumsal gruplar, dernekler, sendikalar ve mesleki birlik ve örgütler olan bu aracı kurumlar, bireyi hem eğitecek, hem toplumuyla kaynaştıracak hem de onu devlet iktidarına karşı koruyacaklardır. Bu açıdan, bireyin içinde yaşadığı toplumuyla daha iyi ve sağlıklı ilişkiler geliştirebilmesi için bu aracı kurumların da sağlıklı bir işleyişe sahip olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde, yani aracı kurumlar zayıflar ya da tamamen ortadan kalkarlarsa bireylerle toplumun etkileşimi zayıflar, bireyler tek başlarına kalır ve sonuçta bundan en büyük zararı yine bireyler görmüş olurlar. Muhafazakârlara göre, Burke'ün “küçük müfrezeler” olarak adlandırdığı bu kurumlar olmadan birey devlet iktidarı karşısında zayıf ve korunmasız kalır ve kaçınılmaz olarak devletin baskısı altına girer.

Toplumun aracı kurumlarının varlığı bireyi devlet iktidarı karşısında korumakta son derece önemli olmakla birlikte, bu kurumların bizzat kendileri de devlet iktidarının gazabına uğramaya açıktırlar. Dolayısıyla, bu kurumların kendileri de devlet iktidarına karşı korunmalıdırlar. Zira, sınırlandırılmamış devlet iktidarı, bireyi devlete karşı koruyan aracı kurumları da ezip yok edebilir. Böylelikle, bu aracı kurumların sahip oldukları otoriteler de zayıflar ya da tamamen ortadan kalkarlar. Devletin söz konusu aracı kurumlara karşı takındığı hasmane tutumu destekleyen birçok örnek mevcuttur. Demokratik devletler de dâhil her tür rejimde bu kurumlar tehlike altındadırlar. Ancak, özellikle totaliter ve otoriter rejimler öncelikle bu toplumsal kurumları ortadan kaldırmayı isterler. Bu durumda, yani toplumsal kurumlar ve onların otoriteleri zayıflayınca ya da tamamen yok olunca siyasi iktidarın gücü çok artar ve bunun sonucunda tiranlığa kadar giden bir güç merkezileşmesi kaçınılmaz olur⁷²³. Dolayısıyla, bu noktada devlet iktidarının sınırlandırılmasında başvuru ve muhafazakârların da şiddetle savunduğu diğer yöntemin gerekliliği söz konusu olur.

⁷²³ Bengül Güngörmez: **a.g.m.**, s.19

Muhafazakârların, devlet iktidarının sınırlandırılması amacıyla başvurulması gerektiğini savundukları bu yöntem devletin üç erkinin bölünmesi, yani kuvvetler ayrılığı, hukukun egemenliği ilkesinin yaygınlaştırılması, anayasacılık, hukuk devleti ve dengeli anayasa gibi ilkelerin hayata geçirilmesini içermektedir. Muhafazakârlar, değişik dönemlerde düzen ve istikrarın sağlanması adına, yani şartların zorlamasıyla güçlü devleti ve kanun gücü anlamında hukuku savunmuşlarsa da despotizmden duydukları endişe onları dengeli anayasa⁷²⁴ anlayışını savunmaya itmiştir⁷²⁵. Örneğin, O’Sullivan, muhafazakârlığın, siyasi otoritenin sınırlandırılmasına ilişkin hassasiyetini yorumlarken, Anglo-Amerikan muhafazakârlarında hukuk devleti ilkesine yaygın bir bağlılığın olduğunu ifade etmektedir⁷²⁶. Yukarıda belirtilen ilkeler, bireyi devlete karşı korurken aynı zamanda, aracı kurumların da devletten korunmalarını sağlamaktadır. Sonuç itibarıyla, siyasi iktidarın sınırlandırılması yoluyla devlet ya da siyasi iktidarın toplumsal kurumlara, dolayısıyla da, bireysel özgürlüklere müdahale etmesinin önü kesilebilmektedir.

B) Muhafazakarlığın Demokrasi Aleyhine Yaklaşımları

Muhafazakârlığın, liberal demokratik bir rejimde demokrasinin işleyişine katkıda bulunması muhtemel olan özellikleri yanında, diğer bazı özelliklerinin de demokrasinin işleyişini zorlaştıracı etkilerde bulunması beklenebilir. Bu bağlamda, demokrasinin sağlıklı işleyişini bozucu etkilere sahip olması muhtemel özellikleri olarak onun organik toplum anlayışı, toplum lehine bireyi geri tutma tercihi, güçlü otorite vurgusu ve eşitsizliği doğal durum olarak kabul edişi gösterilebilir. Aşağıda, muhafazakârlığın bu

⁷²⁴ Dengeli anayasa anlayışına İngiltere tarihinden örnek vermek gerekirse, muhafazakârların savundukları ve Taç, Lordlar kamarası ve Avam kamarası sacayağı üzerinde duran siyasal sistem gösterilebilir. Burada, her bir bölümün diğerini dengeleyeceği ve bunun da sonuçta organlardan birinin aşırı güçlenmesinin önüne geçeceği varsayılmıştır. Ancak, halk egemenliği ilkesinin yaygınlaşması neticesinde bu dengenin bozulduğu ve sadece avam kamarasının öne çıktığı savunulmuştur.

⁷²⁵ E. Zeynep Güler: **a.g.m.**, s. 131

⁷²⁶ Noel O’Sullivan: “Conservatism...”, s. 61-62

özelliklerinin liberal demokrasiye ne şekilde zorluk çıkartabileceği incelenenecektir.

1) Organik Toplum Anlayışı

Muhafazakâr düşüncenin bir ideoloji olarak görülmesini sağlayan ayırt edici özelliklerinden biri, daha önce de belirtildiği üzere, onun topluma verdiği vazgeçilmez değer ve önemdir. Muhafazakârların, toplumu organik bir bütünlük olarak kabul etmeleri onları diğer ideolojilerden ayırıp farklılaştırmakta ve onun bağımsız ideolojiler arasına dâhil edilmesini sağlamaktadır. Ancak, muhafazakârların sahip olduğu bu organik toplum görüşü bu ideolojinin demokrasiyi kabul edip onunla bir arada yaşamasını zorlaştırması muhtemel etkenlerden biri olarak değerlendirilmelidir. Organik toplum görüşü (organisizm), toplumu, üniter, doğal yoldan gelişmiş, örgütlü ve yaşayan bir bütün olarak görür⁷²⁷. Bu toplum sadece siyasal kurumlardan değil, birbirinden farklı çeşitli toplumsal kurumlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda, insanın biyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için aileye ve çocuklara, güvenlik ve bağımsızlık için mal ve mülke, göçebe olmamak için yerel bağlara ve komşulara, ona nereden gelip nereye gittiğini ve bu dünyada ne olduğunu hatırlatacak bir dini inanca ihtiyacı vardır⁷²⁸. Görüldüğü üzere bu görüş, kişiyle, onun içinde yaşadığı toplum arasında kopartılamaz bir bağ olduğunu varsaymaktadır. Buna göre, bireylerin toplumsal kurumlarla ilişkileri kesilmemelidir. Doğal yoldan gelişmiş olan kurumlar kişilerin yaşamlarına anlam katarlar. Bireyler, bu kurumlar sayesinde menfaatlerini temin edebilir ve böylece de mutlu olabilirler. Bu nedenle, toplumsal kurum ya da yapıların gerekmedikçe tasfiye edilmemeleri gerekir. Hele, toplumu daha iyiye götürme amaç ve iddiası taşıyan değişim hareketlerinden kesinlikle kaçınılmalıdır. Ancak, muhafazakârların sahip olduğu bu organik toplum anlayışının demokrasiyle uyumsuz olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Organik toplum görüşünün demokrasiyle uyumsuz taraflarına bakıldığında hak ve özgürlükler

⁷²⁷ Anthony Quinton: **a.g.e.**, s. 16

⁷²⁸ E. Zeynep Güler: **a.g.m.**, s. 131

ve siyasi eşitlik noktalarında ciddi sıkıntılar doğması beklenmelidir. Zira, her şeyden önce organik toplum anlayışı bireyi içinde yaşadığı topluma bağlı veya bağımlı kabul ettiğinden onun özgür düşünme ve ona göre davranma imkanını kısıtlar. Kişi aynı anda hem toplumsal kurum ve geleneklerin yol göstericiliğine uyup hem de kendi çıkarını düşünemez. Birinden birinin mutlak surette feda edilmesi gerekir. Ya da kişi kendi çıkarını toplumun çıkarına uydurmalıdır. Ancak, bu durumda da kişinin kendi çıkarlarına uygun olan fikirleri siyasal sürece özgürce taşımasını gerektiren demokrasi yara alır. Organizmacı toplum görüşünün demokrasiye sorun çıkarması muhtemel diğer yönü ise siyasi eşitlikle ilgilidir. Muhafazakârın, toplumu her biri farklı bir işleve sahip olan fakat bu işlevlerin önemleri birbirleriyle aynı olmayan parçaların toplamı olarak görmeleri bir hiyerarşinin, yani eşitsizliğin göstergesidir. Bu eşitsizlik durumunun siyasal hayata taşınmaması mümkün değildir. Nitekim, birçok muhafazakâr toplumu tüm halkın değil nitelikli aristokratların yönetmesi gerektiği yönünde Burke'ten beri gelen bir görüşe sadık kalmıştır. Muhafazakârların, eşitsizliğe olan bu kayıtsızlıkları hatta onu doğal bir durum olarak görme yaklaşımları insanın giderilemez gayri mükemmellikte olduğu görüşünden beslenmektedir. İnsan, sınırlı akıl ve bilgi kapasitesiyle tüm toplumu yönetme işini tek başına yürütemez. Her ne kadar bu yaklaşım bugün pratikte büyük ölçüde aşılmışsa da yine de yukarıda belirtilen tercih muhafazakârlığın siyasi eşitlikle arasının tamamen sorunsuz olduğunu göstermez.

2) Toplum Lehine Bireyi Geri Tutma Tercihi

Toplum, bütün muhafazakârlar için çok önemli bir kurumdur. Hatta, toplum muhafazakârlığın genel teorisini şekillendiren en temel faktörlerden biridir. En liberal muhafazakârlar bile toplumun değerini ve bu nedenle de vazgeçilmezliğini kabul ederler. Dolayısıyla, muhafazakârlığın genel anlamda insana, daha özelde de bireye bakışını onun topluma olan bu bağlılığı şekillendirir. Bu bakışı daha açık ifade etmek gerekirse, muhafazakârlıkta toplum her zaman bireyden daha önemli görülür ve bu nedenle de ondan

önce gelir. Muhafazakârların toplumu bireye öncelemelerinin temel nedeni soyut anlamda insan ya da tek başına birey diye bir şeyin varlığı kabul etmemeleridir. Muhafazakârlar için genel anlamıyla insan yerine somut insan vardır. De maistre, Jakobenlerin hazırladığı Fransız anayasasını kötü bir şaka olarak niteleyip, onu muhafazakâr bir perspektiften eleştirirken, genel anlamda insanın olamayacağı savını çok açık bir biçimde dile getirmiştir: “...bu anayasa insan için yapılmıştır. Ancak, yeryüzünde böyle bir insan yoktur. Fransızları, İtalyanları, Rusları vs. gördüm. Montesquieu sayesinde İran’ı bile biliyorum; ancak, bildirmek isterim ki, hayatımda hiçbir zaman böyle bir insan görmedim, tabii benim bilgim dışında olması hariç”⁷²⁹. Görüldüğü üzere, muhafazakârlar Aydınlanma düşüncesinin, insanı soyut varlık kategorisine yerleştirerek onu tek bir bireymiş gibi değerlendirmesini çok büyük bir yanlış olarak görmektedirler. Onlara göre, bu yanlışın felaket derecesine varan sonuçlarını 1789’dan itibaren sık sık görmek mümkündür. Bununla birlikte, muhafazakârların topluma bireyden daha fazla önem vermeleri, soyut anlamda insan ve birey düşüncesini kabul etmemeleri onların bireye karşı olduklarını göstermez. Tekil kişi olarak bireye karşı olmak irrasyonel bir tutum olacağından muhafazakârlar bu hataya düşmezler. Muhafazakârların karşı olduğu şey tekil kişi anlamında birey değil bireycilik ile bireycilik anlayışı çerçevesinde telakki edilen bireydir. Zira, bu anlamıyla birey tek başına her şeyi yapmaya muktedir, kendi akli ve iradesi dışında hiçbir şeye muhtaç olmayan adeta yarı Tanrısal bir varlıktır. Oysa, muhafazakarlar bireyi hiçbir zaman tek başına bir varlık olarak düşünmezler. Onu toplumsallığı içinde, yani başka şeylere bağımlı görürler. Muhafazakârlar, bireyi içinde yaşadığı toplumu ve onun kurumları çerçevesinde değerlendirirler. Nisbet’in de vurguladığı gibi, muhafazakârlığın temel düşüncesi bireyciliğe karşı tarihten süzülüp gelen aracı kurumların varlıklarının sürdürülmesi gerekliliğidir⁷³⁰.

⁷²⁹ Robert A. Nisbet: *Conservatism:...*, s. 42

⁷³⁰ Robert A. Nisbet: *Conservatism:...*, s. 38

Muhafazakârların birey yerine toplumu ön plana çıkarmaları ve onu önemli görmeleri, büyük ölçüde, onların organik toplum görüşleriyle bağlantılıdır. Organik toplum, toplumsal kurum ve değerlerden bağımsız olma anlamında çıplak ve soyut bireylerden değil, miras alınmış gelenek ve kurumlar bütünü içinde birbiriyle ilişkili sosyal varlıklardan oluşur. Birey, ancak bu toplumsal yapı içerisinde bir önem ve anlam kazanabilir. Bireyi, toplum içinde yaşamaya teşvik edici bu Aristocu yaklaşım, bütün muhafazakârlarca paylaşılır. Ayrıca, muhafazakârlar organik toplum görüşlerinin bir gereği olarak, toplumu hiçbir zaman olması gerektiği gibi, yani normatif değil olduğu gibi, yani gerçekçi bir perspektifle ele alırlar⁷³¹. Dolayısıyla da, toplumun toplum mühendisliği yaklaşımıyla masa başında oluşturulan rasyonalist kurguların nesnesi haline getirilmesine şiddetle karşı çıkarlar.

Muhafazakârların toplumu bireyden daha önemli görmeleri ve ona göre daha öncelikli bir konuma yerleştirmelerinin altında yatan bir diğer önemli neden de, felsefidir. Şöyle ki, muhafazakârların bireye duydukları güvensizlik de onların toplumu, bireyden üstün tutmalarında rol oynamaktadır. “Birey aptaldır, ancak tür olarak insan akıllıdır” önermesi bu güvensizliğin en açık ifadesidir⁷³². Birey, daha önce de belirtildiği gibi, yetersizdir ve daha da önemlisi bu yetersizlik hiçbir zaman giderilemezdir. Ayrıca, toplum ve toplumsal olaylar son derece karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşıklığı çözmek için de büyük bir yetenek ve çabaya ihtiyaç vardır. Mükemmel bir zeka ve yeteneğe sahip olmakla ancak bu zorlukların üstesinden gelinebilir. Oysa birey, içinde bulunduğu sınırlılık ve giderilemez gayri mükemmellikte bu karmaşık ortam ve durumlarla başa çıkamaz. İnsan, sık sık kendini bilmez bir biçimde boyundan büyük işlere kalkışarak her seferinde bir öncekinden daha büyük sorunlara yol açmışsa da yine de bu sevdasından vazgeçmez. Zira, Aydınlanmanın en gözde iddiası olan sürekli ilerleme ve gelişme insana hep hatırlatılır. Bu gerçeklerin ışığında, tekrar Burke’e dönülecek olursa, bir

⁷³¹ E. Zeynep Güler: **a.g.m.**, s.124

⁷³² E. Zeynep Güler: **a.g.m.**, s.143

toplum için gerekli olan ilk şey insanların ihtiraslarının sınırlandırılmasıdır. İnsanların eğilimlerinin engellenmesi, iradelerinin kontrol edilmesi ve onların kişisel hırs ve ihtiraslarına boyun eğilmemesi çok önemlidir⁷³³. Bütün bunların sağlanabilmesi için, insanın kendi dışından yardım almaktan başka çaresi yoktur. İşte ona yardımcı olabilecek yegâne güç ve unsur, içinde yaşadığı toplumu ve onda var olan otoritelerdir. Bu nedenle, muhafazakârlığın en temel argümanlarından biri, insanın toplum dışında düşünülmesinin yanlışlığıdır⁷³⁴. Muhafazakârlara göre insan için toplumsal yaşam dışında bir yaşam planlanmamalıdır. Zira, onun mutluluğu ancak toplum içinde ve toplum sayesinde mümkün olabilir. İnsanın yaşamı, söz konusu kurumlar ve değerler yardımıyla anlam kazanır. Toplumsal kurumların taşıdığı bu öneme karşılık, insan, kendini içinde yaşadığı toplumdan izole ederse ya da bir takım düzenlemelerle onun toplumla olan bağı kopartılırsa, yalnız kalmaya mahkûm olur. Toplumun, kurumlarının ve değerlerinin sağladığı rehberlik ve koruyuculuktan mahrum kalır. Bu bağlamda, örneğin en fazla üzerinde durulan ve önemi dile getirilen kurum ailedir. Muhafazakârlara göre toplumun en temel, dolayısıyla da vazgeçilemez birimi ailedir. Zaten, devletin en önemli görevlerinden biri de ailenin korunmasını sağlamaktır⁷³⁵. Tarihin en eski dönemlerinden beri toplumsal bir gerçeklik olarak varlığını sürdüren aile sadece bireylerin gelişimi ve korunmasında değil, onların davranışlarının şekillenmesinde de son derece önemli ve vazgeçilmezdir.

Muhafazakâr felsefede önemi ve vazgeçilmezliği vurgulanan tek kurum elbette aile değildir. Ailenin yanında pek çok başka toplumsal kurum da son derece gerekli görülür. Toplumsal kurumların sahip oldukları işlevler ve bundan kaynaklanan önem ve vazgeçilmezlik nedeniyle tüm kurum ve değerleriyle birlikte mevcut toplumsal yapının korunması birçok muhafazakâr için en öncelikli konulardan birini teşkil eder. Muhafazakarların bu duyarlılığı,

⁷³³ Robert Nisbet: *Conservatism:...*, s.49

⁷³⁴ Andrew Vincent: *a.g.e.*, s. 69

⁷³⁵ E. Zeynep Güler: *a.g.m.*, s.127 Fransız muhafazakârlığının önde gelen isimlerinden olan Bonald aile kurumunu monarşi kurumuna benzetmiştir. Buna göre monarşideki kralın ailedeki karşılığı baba iken monarşinin tebaasını ise ailenin geri kalan fertleri teşkil etmektedir.

onların toplumun başıboş kalmasını onaylamadıklarını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakâr ideolojide de iyi ya da en iyi toplum düzeni arayışı ya da anlayışı mevcuttur. Muhafazakârlar, şüphesiz ki, savundukları değerler temelinde şekillenmiş olan bir toplumu bu değerlerden yoksun olan bir topluma tercih ederler. Bu nedenle, muhafazakârlar bu tür bir toplumun ortaya çıkmasını sağlayacak her türlü inancı en baştan reddederler. Bu bağlamda, din, aile, aracı kurumlar, hiyerarşi, otorite vb. gibi kurumları sağlam bir biçimde işlevini yerine getiren bir toplumu, muhafazakârlar iyi toplum olarak nitelerler. Dolayısıyla, onların bu tercihleri, muhafazakârlığın da tıpkı diğer ideolojiler gibi iyi toplum arayışında olduğunun en açık göstergesidir. Zaten, aksi bir durumda muhafazakârlığın bir ideoloji olarak nitelendirilmesi yerinde olmazdı. O halde, onun belirli nitelikteki bir toplumu savunması ve onu korumaya çalışması çok doğaldır.

Muhafazakâr düşünce, totaliter bir yapılanmayı bütünüyle reddetmenin yanında, bilindiği üzere, demokratik bir yapıyı da düşünmeden kabul etmez. Bu tercih, muhafazakârların doğal hukuk düşüncesini benimsemelerinin ya da en azından onu hoş görmelerinin kolay olmadığını göstermektedir. Gerçekten de, toplumsal sözleşme doktrini, halk egemenliği doktrini ve insan hakları kavramı gibi liberal demokrasinin temellerini teşkil eden kavramlardan oluşan doğal hukuk⁷³⁶ muhafazakârlarca büyük bir tehdit olarak görülür. Zira, muhafazakârlara göre aydınlanmanın ürünü olan bu doktrin ve kavramlar, insanı toplumun dışında ya da bir anlamda üstünde, kendi kendine yeten ve her şeyin üstesinden gelme potansiyeline sahip bir varlık haline getirmektedir. Bu suretle, insanın birey yanı sıra ön plana çıkartılmakta, ayrıca, bütün yasaların tarihsel ve toplumsal birimlerin tamamına uygulanabilmesi anlamında bir evrensellik dayatması söz konusu olmaktadır⁷³⁷. Bunların sonunda da, insanlar, yaşamlarına anlam veren geleneksel toplumsal kurum ve değerlere yabancılaşmaktadırlar⁷³⁸. Oysa, yukarıda da belirtildiği üzere,

⁷³⁶ Ahmet Çiğdem: **Taşra Epiği:...**, s. 45-46

⁷³⁷ Ahmet Çiğdem: **Taşra Epiği:...**, s.46

⁷³⁸ Andrew Vincent: **a.g.e.**, s. 68-69

muhafazakârlar, toplumu oluşturan bireylerin toplumdan ayrı düşünölemeyeceğine inanırlar. Bireyler, eğer toplumun parçası olurlarsa bir değer kazanırlar. Dolayısıyla, toplum liberallerin kabul ettiklerinin aksine tek tek bireylerin aritmetik toplamı olmanın ötesinde kendi bağımsız kimliği de olan bir varlıktır. Toplumun bir organizmaya benzetilmesinin sonucu olarak, bireyler içinde yaşadıkları toplumun kurumlarından bağımsız olamazlar. Bu bağımlılık hali, bireylerin kimliklerinin şekillenmesini sağlayan temel etkindir⁷³⁹. Göröldüğü üzere, muhafazakârlara göre bireylerin sahip oldukları kimlikler kesinlikle yapay, icat edilmiş veya sonradan kazanılmış kimlikler değildir. Toplumu oluşturan bireyler, toplumsal kurumlarla karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde kimliklerini kazanırlar. Bu kurumlarla ilişki, dolayısıyla da kimlik kazanma; iradi, yani gönüllölük esasında gerçekleşmediğinden, bireylerin menfaatleri de sahip oldukları kimliklerle çelişmemelidir. Bu nedenle, kişilerin bireysel menfaatlerini ve bu menfaatlerden beslenen fikirlerini ön plana çıkarmaları hoş karşılanamaz. Elbette, bireylerin de özel menfaatleri olabilir. Ancak, önemli olan bu menfaatlerin toplum menfaatlerinin önüne geçmemesidir. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakârlar bireysel menfaat ve fikirlerin varlığına karşı olmasalar bile, bunların hayata geçirilmelerini teşvik de etmezler. İnsanların, bireysel menfaat ve fikirler temelinde yönlendirilmeleri yerine geçmişten süzölüp gelen tarihsel birikimin ve bir bütün olarak toplumun esas alınması savunulur⁷⁴⁰.

Demokrasi açısından bakıldığında, tüm bu görüş ve mülahazaların, insanı birey olarak telakki eden her türlü fikrin, muhafazakârlar düşünce tarafından desteklenmesini zorlaştırdığı görölmektedir. Bu genel yaklaşımın, muhafazakârlığın demokrasiyle ilişkisinde sorun yaratması kaçınılmazdır. Zira, liberal demokrasi, toplumu ve onun kurumlarını reddetmemekle birlikte, insanı öncelikle birey olarak kabul eder ve onun kendi kararlarını özgürce verebilmesini savunur. Oysa, insan birey olarak kabul edilmediğinde onun

⁷³⁹ R. S. Downie: “Organic Society”, *The Oxford Companion to Philosophy*, ed. By. Ted Honderich, Oxford University Press, 1995, s. 636

⁷⁴⁰ E. Zeynep Güler: *a.g.m.*, s. 124

kendi kararları olabileceği ve bunları özgürce ifade edebileceği kabul edilemez. Zaten, modern demokrasinin uzun bir suskunluk döneminin ardından yeniden ortaya çıkışı da insanın birey olarak kabul edilmeye başlanması süreciyle paralellik arz eder. Bu nedenle, liberal demokrasi insanın toplumsal otoritelerin bağlayıcılığında kalarak kendi çıkarını gözetememesini ve kendi fikirlerini dile getirememesini kabul etmez. Zira, birey başka kişi, toplumsal grup ya da kurumların etkisinde kalarak özgür hareket edemediğinde, demokrasinin en önemli özelliklerinden biri olan iktidarın halkın elinde bulunması ilkesi, yerini iktidarın belli toplumsal zümre, sınıf, kesim ya da grubun elinde olmasına bırakır. Bu bakımdan demokrasi, bireylerin her hangi bir baskı, zorlama ya da yönlendirme olmadan kendi kararlarını kendilerinin vermesini gerektirdiğinden, muhafazakâr ideolojinin demokrasinin bu yönüyle uyumsuzluk yaşayacağı söylenebilir.

3) Güçlü Otorite Vurgusunun Sınırladığı Özgürlük

Otorite, muhafazakârlığın bütün farklı kollarında en merkezi konuma sahip kavramlar arasında bulunmaktadır. Hatta, Nisbet'e göre, otorite mülkiyet kavramı ile birlikte muhafazakârlığın en temel iki kavramını oluşturur⁷⁴¹. Bu bağlamda, otoritenin önemini ve vazgeçilmezliğini vurgulamayan muhafazakâr ve muhafazakârlık türü yok gibidir. Bununla birlikte, otoriteye olan bu güçlü bağlılığın muhafazakârlığın bir liberal demokraside kendi fikirlerinden ödün vermeden ya da demokrasinin unsurlarında zarara yol açmadan yaşama ihtimalini zorlaştırdığı da bir gerçektir. Kısacası, muhafazakârlığın otoriteye olan bağlılığı onun demokrasiyle birlikteliğinde sorunlar yaratacaktır.

Muhafazakârlığın otoriteye olan güçlü vurgusunun demokrasi için sorun çıkartmasının temel nedeni, ne çeşit olursa olsun otoritenin liberal özgürlüklerle bir arada yaşamasının zor olmasıdır. Bu, sadece teori, yani

⁷⁴¹ Robert Nisbet: *Conservatism...*, s. 49

düşünce seviyesinde geçerli olan bir zorluk değildir. Aksine, otorite özgürlük ilişkisi teoride olduğu kadar pratikte de geçerli olup, güçlü otoritenin varlığı, birey özgürlüklerinin sınırlandırılmasına, geri plana atılmasına, hatta tamamen ortadan kaldırılmasına yol açmaktadır. Zira, otorite, her zaman özgürlüklerin daralması pahasına güçlenir. Bu nedenle, otorite ne kadar güçlenirse özgürlüklerin de o derece baskı altına girmeleri kaçınılmazdır. Otoritenin özgürlükler aleyhine genişlemesi durumu, hem devlet otoritesi hem de diğer toplumsal otoriteler için geçerlidir. Yani, devlet otoritesi kadar diğer toplumsal otoritelerin güçlenmesi ölçüsünde de birey özgürlükleri kısıtlanır. Muhafazakârlığın, güçlü otorite ihtiyacına yaptığı vurgunun demokrasi açısından yol açabileceği sıkıntılar da otoritenin birey özgürlüklerini sınırlandırıcı bu niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bütün bunlar göz önüne alındığında, zaten otoritenin önemini her fırsatta dile getiren, özgürlüğü sorunlu kavram kategorisine koyan, onu başlı başına bir kavram olarak görmekten ziyade farklı bir içerikle donatan muhafazakârların otoriteyi özgürlüğe tercih etmelerine ve bu tercihin de muhafazakârlık-demokrasi ilişkisinde sorunlar çıkarmasına şaşdırmamak gerekir.

Muhafazakârlık, bir ideoloji olarak şekillenmeye başladığı yıllardan itibaren, denge kavramına büyük önem vermiştir. Tıpkı düzen ve istikrar kavramları gibi denge kavramı da muhafazakârların vazgeçilmez ilkelerinden biridir. Hatta, muhafazakârlar toplumsal düzen ve istikrarın sağlanıp korunmasında, özellikle siyasal anlamda dengeli hareket etmenin büyük rolü olduğuna inanırlar. Dolayısıyla, aşırılıktan kaçınmak, muhafazakârlığın en temel tercihlerinden biridir. Diğer pek çok kavrama olduğu gibi, otorite ve özgürlük kavramlarına bakışta da denge arayışının etkisi vardır. Bu, muhafazakârlar için ne sadece özgürlüğün ne de sadece otoritenin birey ve toplum açısından bir anlamı ve önemi olduğunu gösterir. Muhafazakârlara göre, otorite ve özgürlüğün birbiriyle dengeli bir birliktelik içinde olmaları en

makbul durumdur⁷⁴². Bu açıdan bakıldığında, muhafazakârların özgürlüğü bütünüyle reddetmedikleri, onu birey ve toplum hayatının tamamen dışına itmedikleri görülmektedir. Dolayısıyla, muhafazakârlığın özgürlüğü reddettiği iddiasında bulunmak gerçeği görmemek demektir. Dahası, muhafazakârlığın özgürlüğü tamamen dışlamaması, bireyin iradesiz bir varlık olarak görülmediğinin de işaretidir. Yani, muhafazakârlıkta da pekâlâ hem birey iradesi hem de birey özgürlüğü kavramlarına yer vardır. Ancak, muhafazakârların özgürlük anlayışı diğer ideolojilerin özgürlük anlayışlarından farklıdır. Muhafazakârların özgürlük anlayışı kendine özgü bir birey iradesi ve özgürlük anlayışı içermektedir. Bu özgürlük anlayışına Burke üzerinden bakılırsa, onun ve diğer muhafazakârların özgürlüğü birey, devlet ve bu ikisi arasındaki aracı kurumlardan oluşan bir otorite üçgeninde değerlendirdikleri görülmektedir⁷⁴³.

Muhafazakârların birey iradesi ve özgürlüğü anlayışlarına yakından bakıldığında, onların, genel anlamda irade ve özgürlük olgularına değil, otonom, salt kendine dayanan ve rasyonalist birey iradesi ve özgürlük anlayışına, yani modern özgürlük anlayışına karşı çıktıkları görülür. Her ne kadar kendisi, bazı görüşlere göre, her yönüyle tam bir muhafazakâr olmasa da yine de birçok muhafazakâr fikri sık sık kullanan Tocqueville, Burke'ün etkisini açıkça hissettiren bir yorumunda, kişinin salt kendi iradesine dayanan özgürlük anlayışının ne kadar beyhude olduğunu belirtmektedir. Tocqueville'e göre, " Şayet herhangi bir kimse, bütün düşüncelerini kendisi şekillendirmeye ve yine sadece kendisi tarafından bulunan soyutlanmış yollardan gerçeği aramaya yeltenirse, önemli sayılabilecek sayıda kişi asla ortak bir inançta birleşemez"⁷⁴⁴. Tocqueville'in, muhafazakârlarca da kabul edilen bu yorumu, modern özgürlük anlayışının temel dayanağı olan mutlak ya da evrensel özgürlük anlayışının yanlış olduğunu dur. Özgürlük, muhtevası her yerde aynı olan bir kavram değil, toplumsal şart ve kurallar çerçevesinde şekillenen

⁷⁴² Bununla birlikte, özgürlüğü siyasal ve sosyal otoritelerin şekillendirdiği düşünüldüğünde muhafazakârlıkta otoritenin özgürlüğe oranla daha fazla önem taşıdığı ortaya çıkar.

⁷⁴³ Robert Nisbet: *Conservatism:...*, s. 50

⁷⁴⁴ Robert Nisbet: *Conservatism:...*, s. 46

bir kavram olarak değerlendirilmelidir⁷⁴⁵. Gerçekten de, muhafazakârlar, bireyin iradesi ve onun hakları ile özgürlüklerinin toplumsal kurum ve kurallara ya da başka bir ifadeyle, gelenekler tarafından şekillendirilmesinin gerekliliğine inanırlar. Haklar ve özgürlükler, geçmişin, tarihin insanlara kazandırdığı geleneklerle, tecrübelerle bağlantılı olmalıdır. Daha doğru bir deyişle, esasında haklar ve özgürlükler geleneklerin içerdiği tecrübelerden başka bir şey değildirler. İnsanlar, tecrübeler içeren bu geleneklere, yani toplumsal kurum ve kurallara dayandıkları, onları hayatlarının parçası kıldıkları ve onlara uygun yaşadıkları ölçüde hak sahibi ve özgür olurlar. Öyleyse, önemli birer otorite kaynağı olan aile, din, yerel toplum, lonca ve diğer bazı kurumların talepleri ihmal edilmeyip, aksine göz önünde bulundurulursa, özgürlükten söz edilebilir. Oysa, Burke ve diğer muhafazakarlara göre, Aydınlanma düşüncesinin etkisiyle özgürlük birey eksenli bir kavrama dönüşmekte ve bu da sonuçta söz konusu toplumsal kurumların değersizleşmesine yol açmaktadır⁷⁴⁶. Burke, birçok muhafazakârlarca paylaşılan bu fikrini ünlü eserinde çok veciz bir biçimde ifade etmiştir: “ Haklar bize atalarımızdan kalan ve bizim de gelecek nesillere aktardığımız zorunlu bir mirastır; haklar bu dünyada yaşayan insanlara aittir, daha genel veya önsel bir hakka referansta bulunmaya ihtiyaç yoktur”⁷⁴⁷. Nitekim, Burke Amerikan kolonicileri ile Hindistanlılar ve İrlandalıları İngiliz Krallığına karşı savunurken esasında özgürlüğün gerçek kaynağı olan toplumsal kurumlar ile bu insanların söz konusu kurumların taşıdığı töre ve geleneklere uygun yaşama hakları için çaba harcıyordu. Onun bu yaklaşımı, aynı zamanda, otorite özgürlük dengesinin sağlanması adına otoritenin de sınırlandırılması (burada İngiliz Krallığının otoritesi) gerektiği yönündeki muhafazakâr düşüncüyü de yansıtmaktadır. Muhafazakârların özgürlüğe ilişkin bu bakışlarında bir kez daha muhafazakâr aklın, yani pratikten beslenen aklın belirleyici olduğu söylenebilir.

⁷⁴⁵ Halis Çetin: **a.g.e.**, s. 227

⁷⁴⁶ Robert Nisbet: **Conservatism:...**, s.49-50

⁷⁴⁷ E. Zeynep Güler: **a.g.m.**, s.126

Muhafazakârların özgürlüğü kesinkes reddetmemekle birlikte, ona kendi felsefi temellerine uygun bir anlam yüklemeleri bile liberal demokrasinin sağlıklı bir biçimde işlemesi için yeterlidir. Zira, muhafazakârlar devlet otoritesine önem vermelerine rağmen onu kutsallaştırmazlar ve insanların devlete tapmalarını istemeseler de⁷⁴⁸ yine de onların güçlü otorite vurgularının birey özgürlüklerini, dolayısıyla da onların tercihlerini etkilememesi mümkün değildir. Burada güçlü otoriteyle kastedilen sadece devlet otoritesi değildir. Ancak, devlet otoritesi kadar hatta gerektiğinde ondan da daha önemli görülen toplumsal otoriteler de bireylerin davranışlarını etkilerler. Bununla birlikte, devlet otoritesinden bireylere gelmesi muhtemel olumsuz etkiler belirli ölçüde de olsa giderilebilir. Dolayısıyla, bireyler toplumsal otoriteler değil, devlet otoritesi karşısında korunmaktadırlar. Başka bir deyişle, bireyler hala toplumsal otoritelerin kuşatıcılığı ve dolayısıyla da sınırlayıcılığı altındadırlar.

Bununla birlikte, muhafazakârların devlet otoritesinin sınırlandırılması yönündeki taleplerinden devlet otoritesinin hafife alındığı gibi bir anlam çıkartılmamalıdır. Muhafazakârlar için devlet otoritesi de en az diğer otoriteler kadar önemli olmakla birlikte, onun hem bireyler hem de diğer otoriteler için ciddi bir tehdit oluşturma ihtimali göz önünde tutularak sınırlandırılması gerektiği savunulmaktadır. Dolayısıyla, muhafazakârların devlet otoritesiyle ilgili görüşleri, aynı zamanda bu otoritenin sınırlandırılmasını da içerdiğinden, demokrasinin varlığı ve işleyişi açısından aşılması imkânsız sorunlar doğurmaz. Hatta, devlet otoritesinin sınırlandırılması talebinin demokrasinin sağlıklı işlemesini kolaylaştırıcı etki yaptığı bile söylenebilir. Ancak, devlet otoritesinin sınırlandırılması gerektiği yönündeki inanç diğer otorite kaynakları için söz konusu değildir. Yani, muhafazakârlar, diğer toplumsal otoriteler için her hangi bir sınırlandırma talebinde bulunmazlar. Zira, muhafazakârlara göre, toplumsal otoritelerin sınırlandırılmasına yönelik girişimler her zaman ciddi tehlikeler barındırırlar. Bu nedenle, söz konusu otoritelerin

⁷⁴⁸ Ian Gilmour: **a.g.e.**, s. 151

sınırlandırılmasına yol açacak her türlü gelişmeyi ta en başından reddederler. Muhafazakarlar, toplumsal otoritelerin sınırlandırılması gerekliliğini reddetmekle kalmayıp, aynı zamanda, bireysel davranışlar ve daha genelde de toplum hayatının, toplumsal otoriteleri bozucu ya da yıkıcı değil, destekleyici nitelikte olmasını da şart koşarlar. Muhafazakârlar, birey hak ve özgürlüklerini de bu çerçevede değerlendirirler. Bireysel özgürlük ve haklar, toplumsal düzen ve birliği bozacak içeriğe sahip olmamalıdır. Özgürlükler her zaman toplumsal otoritelere tabi olmalıdırlar. Bunun anlamı, birey özgürlüklerinin toplumsal otoritelerin kısıtlayıcılığına maruz kalma ihtimalinin her zaman var olması demektir. Gerçekten de, devlet otoritesi sınırlansa da toplumsal otoriteler, bireylerin kendi istedikleri biçimde, yani kendi menfaatlerine uygun davranmalarının önünde engel olmaya devam edebilirler. Nitekim, bireylerin özgür davranma imkânları toplumsal otorite engeline takılabilmektedir. Örneğin, muhafazakârların insanlardan sahip olmalarını bekledikleri sadakat, yurtseverlik, dindarlık gibi erdemlerin kazanılması toplumsal otoritelere bağlılıkla yakından ilişkilidir⁷⁴⁹. İnsanlar ancak bu otoritelere bağlı oldukları takdirde bu erdemlere sahip olabilirler. Ancak, bu durumda da özgürlük sorunu baş göstermektedir. Muhafazakârlığın otorite ve özgürlük anlayışının demokrasiye sorun çıkarabilecek yeri de zaten buradadır. Yani, demokrasinin gereği olan, bireylerin menfaatleri doğrultusunda özgür irade ve tercihleriyle politika sürecine katılmaları, söz konusu ilke ve değerlerin kısıtlayıcılığına takılabilir. Bu da, doğal olarak, toplumda demokrasinin gelişip güçlenmesini imkânsız kılmasa da belirli ölçüde zorlaştırabilir. Zira, kişi, otorite duvarlarının belirlediği sınırın dışına çıkamadığından, başkalarına bağımlı kalmakta ve böylelikle birey haline gelememektedir. Oysa, demokrasi halkı siyasal katılım sürecinin temel öznesi, yani aktörü haline getirirken, kişinin birey olduğu varsayımına dayanır. Demokrasinin de bağlantılı olduğu Aydınlanma düşüncesinin vurguları arasında kişinin birey haline gelmesini önleyen yönlerin ortadan kaldırılması önemli bir yer tutar. Unutmamak gerekir ki,

⁷⁴⁹ E. Zeynep Güler: **a.g.m.**, s. 121

Aydınlanma düşüncesinin pratiğe geçirilme denemelerinin ilk somut sonucu olan Fransız Devriminin en temel hedeflerinden biri geleneksel toplumda bireyciliğin yayılmasını sağlamaktı⁷⁵⁰. Zira, liberal demokrasinin savunduğu özgürlük, insanların geleneksel bağlarından kopup bağımsız bireyler olarak hareket etmelerini gerektirir. Fransız Kamu Güvenliği komitesinin şu sözleri aynı zamanda demokrasinin de itiraz edemeyeceği istekler içermekteydi: “Özgürleştirmek istediğiniz halkı, önyargılarını yok ederek, alışkanlıklarını değiştirerek, ihtiyaçlarını sınırlandırarak, kötü taraflarını kökünden kazıyarak, arzularını sadeleştirerek baştan aşağı yeniden şekillendirmelisiniz⁷⁵¹.”

Ancak, unutmamak gerekir ki, toplumsal kurumların, özgürlükleri kısıtlayıcı etkiye sahip oldukları iddia edilirken liberal özgürlük anlayışını ifade eden negatif özgürlük ölçü alınmaktadır. Günümüzde, liberal özgürlük anlayışı egemen olduğundan, özgürlüklerle ilgili her türlü değerlendirmede bu ilke temel kriter olmaktadır. Ancak, liberal özgürlük anlayışını ifade eden negatif özgürlüğün tek özgürlük modeli olarak kabul edilmesi, ideolojik bir tercihin yansımasıdır. Yani, bir ideolojinin diğer ideolojilere meydan okuması, onları hatalı ya da yok saymasına dayanır. Yoksa, pekâlâ başka özgürlük anlayışları da vardır. Ancak, muhafazakârlar liberal özgürlük anlayışını kabul etmemeyi bir sorun ya da sakınca olarak görmezler, bilakis bireylerin toplumsal otoritelere uymalarını gerçek özgürlüğün ortaya çıkışı olarak yorumlarlar. Muhafazakârlar nasıl ki devlet otoritesine saygı ve devlete sadakatin özgürlük ve düzenin devamı için vazgeçilmez olduğuna inanıyorlarsa⁷⁵², diğer otoritelere bağlılığın da gerçek özgürlük için geçerli olduğuna inanmaktadırlar. Muhafazakârlara göre, insanlar, ancak toplumsal otoritelere bağlı olur ve onlara uygun davranırlarsa özgür olabilirler. Dolayısıyla, muhafazakârların farklı toplumsal otoritelere bakışları, onların demokrasiye yönelik olumlu düşünceler geliştirmelerini belirli ölçüde engellemektedir.

⁷⁵⁰ Robert Nisbet: *Conservatism...*, s. 26-27

⁷⁵¹ Robert Nisbet: *Conservatism...*, s. 27

⁷⁵² Ian Gilmour: *a.g.e.*, s. 151

4) Eşitsizlik Kaçınılamaz Bir Gerçektir

Muhafazakâr terminolojide en çok göze çarpan, dolayısıyla muhafazakârlığın temel argümanları arasında yer alan kavramların başında eşitsizlik ve hiyerarşi kavramları gelir. Muhafazakârlığın, demokrasiye en fazla sorun çıkartacak yeri onun eşitsizliğe ilişkin görüşüdür. Muhafazakârlar, her şeyden önce, eşitsizliği doğal bir veri ya da doğal bir durum olarak kabul ederler. Başka bir deyişle, muhafazakârlara göre, eşitsizlik sonradan ortaya çıkan bir durum değildir. Eşitsizliğe, zaman içinde, şu ya da bu sebep, örneğin toplumun özelliği veya kötü kanunlar ya da eğitimin yetersizliği sebep olmuştur. Eşitsizlik doğal olup sonradan meydana gelmediği için onun ortadan kaldırılması zor, hatta imkânsızdır. Bu yüzden, toplumu eşit hale getirme çabalarına girişilmemelidir. Oysa rasyonalistler bu gerçeği görmemekte, bu nedenle de toplumu her açıdan eşit hale getirmeye çalışmaktadırlar. Onların eşitlik talepleri, toplumların eşit olmayan bir biçimde sahip oldukları maddi ve manevi değerlerin yeniden dağıtılması anlamına gelir⁷⁵³. Bu bağlamda, radikaller, ekonomik, sosyal, siyasal ve hukuki eşitlik taleplerini dillerinden düşürmezler. Buna karşılık, muhafazakârlar, bir toplumda eşitliğin yaratılması ve bunun bütün topluma yayılması çabalarından son derece rahatsız olurlar. Bu çabaları yanlış, hatta nafîle ve daha önemlisi de çok tehlikeli bulurlar. “Ayaklar baş başlar ayak mı oluyor” sorusu muhafazakârların bu endişelerinin dışı vurulmasından başka bir şey değildir⁷⁵⁴.

Muhafazakârlıkta eşitsizliğin korunmasına bu kadar önem verilmesinin en önemli nedeni, eşitsizliğin toplumsal istikrarın en önemli gereklerinden biri olarak görülmesidir⁷⁵⁵. Burada, eşitsizlik, toplumun, toplumsal kurumların ve bireylerin mutluluğu için zorunlu bir unsurdur. Bu nedenle, eşitliği sağlamaya

⁷⁵³ E. Zeynep Güler: **a.g.m.**, s.138

⁷⁵⁴ E. Zeynep Güler: **a.g.m.**, s.137

⁷⁵⁵ E. Zeynep Güler: **a.g.m.**, s.135

çalışmak toplumsal düzeni ve yapıyı bozacağı için son derece yanlış ve tehlikelidir. Muhafazakârlar, eşitsizlik doğal bir veri olduğu için, toplumların sınıflara, kastlara ya da zümrelere bölünmüş olmasında da yadırganacak bir durum görmezler⁷⁵⁶.

Muhafazakârlık ideolojisinin, liberal demokrasiyle muhtemel birlikteliğinde en fazla sorun çıkarması beklenen yeri, onun eşitliğe bakışıdır. Gerçekten de, eşitsizliğin, doğal bir veri olarak görülmesi ve bu nedenle de onu gidermeye çalışılmanın yanlışlığının vurgulanması demokrasinin işleyişi açısından ciddi sorunlar yaratabilir. Bunun temel nedeni muhafazakârlığın vazgeçilmez gördüğü eşitsizliğin siyasi alanda var olan eşitsizlik, yani siyasi eşitsizlik olmasıdır⁷⁵⁷. Muhafazakârlık, hukuki alandaki eşitliğin varlığını kabul etse de demokrasi açısından sorun yaratması kesin olan şey onun siyasi eşitsizliği savunmasıdır. “Aynı düzeye getirilmeye çalışılanlar, asla eşitlenemezler”⁷⁵⁸ sözü muhafazakârlığın siyasi eşitliğe bakışını açık bir biçimde göstermektedir. Muhafazakârlar demokrasinin en büyük kusurlarından birinin siyasi eşitliği gerektirmesi olduğunu savunurlar. Tocqueville’in Amerikan demokrasisini incelediği eserinde bu demokrasinin en büyük kusuru ya da zaafı olarak eşitliği çok fazla ön plana çıkarmasını göstermesini birçok muhafazakâr da destekler. Muhafazakârların, eşitsizliğin özellikle siyasal alandaki yansımalarına yönelik bu bakışları onların siyasete ve topluma aristokratların egemen olması gerektiği şeklindeki geleneksel görüşleriyle tam bir uyum içindedir. Muhafazakâr ideolojinin erken dönem savunucuları arasında çok sayıda aristokratın da bulunması tesadüf değildir. O dönemde, başka toplum kesimleriyle birlikte aristokratlar da geleneksel toplumun hâkim özelliklerinin aydınlanma fikirlerinin saldırılarıyla çökmesine

⁷⁵⁶ E. Zeynep Güler: **a.g.m.**, s.135

⁷⁵⁷ Muhafazakârlar, daha önce de vurgulandığı üzere, ekonomik ve toplumsal eşitsizliğin varlığını bir sorun olarak görmezler. Yani, muhafazakârların ekonomik eşitlik yaratmak gibi bir derterleri yoktur. Ancak, bildiği üzere, ekonomik eşitsizlik çok ciddi boyutta değilse siyasi eşitsizliğin aksine demokrasinin varlığı için önemli bir sakınca yaratmaz. Bu nedenle, muhafazakârlığın ekonomik eşitsizlik görüşlerinden ziyade siyasi eşitsizlik görüşleri üzerinden eşitsizliğin demokrasiye etkisine bakılmaktadır.

⁷⁵⁸ E. Zeynep Güler: **a.g.m.**, s.135

engel olmaya çalışmışlardır. Oysa, bilindiği üzere demokrasinin en önemli üç değerinden biri eşitliktir⁷⁵⁹. Hatta, demokrasi, savunulan farklı eşitlikler – hukuki, siyasal, ekonomik ve toplumsal- içinde de en fazla siyasal ve hukuki eşitliği gerektirir. “Bir kişi bir oy, her oy eşit değer” ilkesiyle ifade edilen siyasal eşitlik insanların dil, din, ırk, cinsiyet, maddi refah gibi kriterlere göre ayırım gözetilmeden siyasal sürece katılabilmelerini gerektirir. Tek başına yeterli olmasa bile, demokrasinin en ayırt edici ilkelerinden olan halk tarafından yönetim ilkesi bunu gerektirir. Bununla birlikte, modern demokraside de siyasal katılım hakkı kendilerine verilmeyen bazı kesimler mevcuttur. Her demokratik toplumda belirli bir yaşa ulaşmamış olan çocuklar, mahkûmlar ve akli yeterliliği bulunmayan yetişkinler siyasal katılımın en önemli kanalı olan oy verme hakkından mahrum bırakılırlar. Ancak, bu tür kısıtlamaların varlığının demokrasi açısından bir kusur olmadığı genel kabul görmektedir.

Hiyerarşinin mutlak ve vazgeçilmez olduğu inancı muhafazakârlığın bir diğer önemli argümanı olan organik toplum görüşünün doğal bir sonucudur.

⁷⁵⁹ Demokrasinin diğer vazgeçilmez değeri, daha önce de vurgulandığı üzere, özgürlüktür. Bu değer eksikliği ölçüsünde demokrasinin zayıflığından hatta bunların çok azalması durumunda da yokluğundan söz edilebilir.

SONUÇ

Demokrasi, çağımızın inkâr edilemez biçimde en popüler siyasal kavramıdır. Neredeyse bütün ideolojilerin onu sahiplenme yarışına girmeleri bu gerçeğin en açık göstergesidir. Ancak, demokrasinin bazı ideolojiler tarafından sahiplenilmesi kesinlikle aldatıcıdır. Çünkü, demokrasinin bütün ideolojilerle bir arada yaşaması mümkün değildir. Nitekim, bazı ideolojiler sahip oldukları ilkeler nedeniyle demokrasinin ciddi biçimde zarar görmesine yol açmaktadırlar. Gerçekten de, insan hak ve özgürlüklerine yer vermeyen, özgür seçimlerin yapılmasına müsaade etmeyen, hukuk devleti anlayışından ziyade kanun devleti anlayışını esas alan rejimler bile demokratik olduklarını iddia edebilmektedirler. Bu bağlamda, bir ideoloji olan muhafazakârlığın da demokrasi ile ilişkisi önem taşımaktadır. Hatta, muhafazakârlık-demokrasi ilişkisinin niteliği, en az diğer ideolojilerin demokrasi ile ilişkileri kadar önemlidir. Ayrıca, toplumu son derece önemseyen, onun birlik, düzen ve istikrarını her şeyin üzerinde tutan bir ideolojinin toplumun kimler tarafından ve nasıl yönetileceği konusuna nasıl yaklaştığı da ciddi merak konusudur. Hemen belirtmek gerekirse, muhafazakârların toplumu kimin yöneteceği sorusuna ilgisiz kalmaları mümkün değildir. Muhafazakârların bu konuya ilgisi, onları siyaset olgusuna da önem vermeye itmektedir. Ancak, muhafazakârların siyaseti bir amaç değil bir araç olarak görmeleri onların siyasete verdikleri önemin değerini azaltmaz. Aksine, muhafazakârların pozitivist, rasyonalist, ideolojik ve toplum mühendisliği anlayışına dayalı siyasetten hoşlanmamaları, onların zaten siyaseti bir amaç olarak görmelerini imkânsız kılmaktadır. Bununla birlikte, muhafazakârlar genel olarak siyasete önem verirler. Zira, siyaset toplumun kim ya da kimler tarafından ve nasıl yönetileceği sorusuyla çok yakından ilgilidir. Dahası, toplumsal geleneklerin ve din, aile gibi önem verilen kurumların geleceğini belirleyeceği için siyasete ve yönetim biçimine önem vermeleri beklenir. Dolayısıyla, toplumun kim ya da kimler tarafından yönetilmelidir sorusuna muhafazakârların da verecek cevapları vardır. Günümüzde artık bu soruya verilen cevabın demokrasi olduğunu söylemek bir abartı değildir.

Oysa, muhafazakârların iki yüz yıl önce, o dönemde yeniden güçlenmeye başlayan demokrasiye karşı çıktıkları inkar edilemez. Muhafazakârlık bir ideoloji olarak ortaya çıktığı ilk dönemlerde ve sonrasında toplumun aristokratlar tarafından yönetilmesini savunmuş ve demokrasiye mesafeli bir duruşu tercih etmişse de, bugün gelinen noktada muhafazakârların demokrasiye bakışları eskisinden farklıdır. Muhafazakârlığın, erken dönemdeki demokrasiye yönelik karşıtlığına bakıldığında, modernitenin 18. ve 19.yüzyıllarda toplumları bütün yönleriyle, özellikle de demokrasi boyutuyla, henüz tam manasıyla egemenliği altına alamamış olması muhafazakârların modernist yayılmaya açıktan cephe almasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca, unutmamak gerekir ki, o dönemde liberal demokrasinin demokrasi yanındaki diğer bileşeni olan liberalizm bile, halk yığınlarına oy hakkı tanımının büyük sorunlar çıkartabileceği varsayımından hareketle demokrasinin toplumda yayılmasına şüphe ve endişeyle bakıyordu. Bugün gelinen noktada, liberaller halkın irrasyonel ve sorumsuz davranışlarının büyük sorunlar çıkartabileceğinden hala endişe duyuyor olabilirler, ancak herhalde pek az liberal artık demokrasiye, oy hakkının genişletilmesine itiraz edebilir. Zira, artık yukarıda belirtilen tehlikeyi bütünüyle ortadan kaldırmasa bile en aza indirecek birçok tedbir mevcuttur. Hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, bağımsız yargı gibi ilke ve usuller halk çoğunluklarının sorumsuzca hareket ederek birey özgürlüklerini ortadan kaldırmalarına engel olmak için geliştirilmiş yöntemlerdir. Muhafazakârlığa tekrar dönülecek olursa, benzer bir değişimin muhafazakârlıkta da yaşandığı söylenebilir. Zaman içerisinde, modernite, tüm ilke ve kurumlarıyla toplumlara egemen olunca, siyasal boyutuyla muhafazakârlık demokrasiye tümünden karşı olmanın bir fayda getirmeyeceğini anlamıştır. Bu suretle de, muhafazakârlar liberal demokrasilerde demokrasiyi sınırlandırmadan onunla bir arada yaşayabileceklerini gösteren kararlar almaktan çekinmemeye başlamışlardır. Aslında onlar bu tür kararlar almaya 20.YY'ın ortalarında demokrasi tüm dünyada yeni bir yükseliş trendine girince başlamış değillerdir. Muhafazakârlar hükümetlerin, özellikle İngiltere'de, aldıkları demokrasi yanlısı, dolayısıyla da

o dönem için radikal nitelikli kararlar onların demokrasiyle çok daha erken bir dönemde uzlaşmaya başladıklarını göstermektedir. Muhafazakârların, otoriteye büyük önem vermelerine rağmen otoriterizme prim vermedikleri, hele hele totalitarizmle hiç işlerinin olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, onların yönetim biçimi olarak demokrasi dışında benimseyebilecekleri fazla bir alternatifleri zaten kalmamaktadır. Ancak, bu olumlu görüntüye rağmen, muhafazakârlığın demokrasiyle birlikteliği söz konusu olduğunda birkaç önemli noktanın göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Öncelikle, muhafazakârlığın demokrasiyle yakınlaşmasında muhafazakârlığın pratik boyutunun, yani siyasal muhafazakârlığın önemli rol oynamış olduğu belirtilmelidir. Başka bir deyişle, muhafazakârlığın demokrasiyle ilişkisinde daha başarılı olan yüzü onun siyasal yüzüdür. Nitekim, Beneton da bu gerçeğe dikkat çekmekte ve siyasal muhafazakârlığın, muhafazakârlığın genel teorisi demokrasiye karşı olsa da, ülke şartlarına ve özelliklerine göre teoriden farklı hareket edebildiğini; buna karşılık kültürel ya da toplumsal muhafazakârlığın ise moderniteye karşıtlığını sürekli şekilde yeniden ürettiğini belirtmektedir⁷⁶⁰. Siyasal muhafazakârlığın demokrasiye yakınlaşmasını sağlayan bu tutumunu pragmatizm ya da daha kesin bir ifadeyle siyasal oportünizm olarak nitelendirmek mümkündür. Muhafazakârların pragmatizmleri, onların teoride reddettiklerini pratikte kabul etmelerini sağlamaktadır. Bununla birlikte, muhafazakârların pragmatizmi muhafazakârlığın ilkelerinin olmadığı anlamına gelmez. Muhafazakârların da pekâlâ liberalizm ve sosyalizm gibi ilkeleri vardır. Hem de bu ilkeler evrensel nitelikli ilkelerdir. Kendilerini muhafazakâr olarak gören kimselerin bu ilkeleri önemsemeleri beklenir. Örneğin, dinin bireysel ve toplumsal yaşamdaki önemi, ailenin birey ve toplum açısından değeri, aracı kurumların faydaları vb. ilkeler bütün muhafazakârlarca az ya da çok paylaşılan ilkelerdir. Ancak, muhafazakârlığın evrensel ilkelerinin olması kendilerini muhafazakâr

⁷⁶⁰ Philippe Beneton: **Muhafazakarlık**, s.12

addeden kimselerin bu ilkelerin tamamını her zaman sahiplendikleri anlamına gelmemektedir.

Muhafazakârlığın siyasal boyutunun demokrasiyle uzlaşabilmesini sağlayan pragmatizmi yanında, onun farklı türlerinin olması da muhafazakârlık - demokrasi ilişkisinin peşinen inkâr edilmesini önleyen önemli bir faktördür. Nitekim, muhafazakârlığın demokrasiyi bütünüyle reddettiği, dolayısıyla da bu ideolojinin demokrasilerde güç kazanmasının demokrasinin geleceği açısından sakıncalar içerdiği iddiaları çoğunlukla muhafazakârlığın türdeş bir yapı olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Birçok muhafazakârlık yorumu, liberalizm ve sosyalizmin farklı türleri varken muhafazakârlığın da farklı türleri olabileceğini hesaba katmadan yapılmış yorumlardır. Oysa, muhafazakarlık farklı türleri bünyesinde barındıran bir şemsiye kavramdır. Muhafazakârlığın kendi içindeki bu farklılaşması önemlidir. Zira, onun bazı türleri demokrasiyi hiçbir biçimde kabule yanaşmazken bazı türleri ise demokrasiyle pekâlâ bir arada bulunabilmektedir. Bu bağlamda, örneğin ılımlı ya da Anglo Amerikan muhafazakârlığı dayandığı liberal temel nedeniyle liberal demokrasiyle daha az sorun yaşamaktadır. Buna karşılık, daha dogmatik olan muhafazakârlık türleri, teorilerinden hiçbir biçimde taviz vermemiş ve bu nedenle de günümüzde artık geçerliliklerini, hatta varlıklarını yitirmişlerdir.

Üçüncü olarak, muhafazakârlığın demokrasiyi kabulü ancak sınırlı bir çerçevede ve kısmen de olsa zorunluluk sonucunda gerçekleşebilmektedir. Günümüzde muhafazakârlığın siyasal boyutuyla da olsa demokrasiyle bir arada yaşayabilmesi, ortada hiçbir sorun olmadığı anlamına gelmemelidir. Muhafazakârlığın demokrasiyle daha uyumlu olan siyasal boyutu bile demokrasiyle çelişen bazı ilkelerinde ısrar edebilmektedir. Muhafazakârlar bazı ilkeleri kararlı bir biçimde savunmaya devam ederler, zira evren, dünya, toplum ve bireye ilişkin yaptıkları analizlerin doğru analizler olduğuna

inanmışlardır⁷⁶¹. Örneğin, muhafazakârların özgürlüğü negatif anlamıyla, yani dışsal her hangi bir sınırlamanın olmaması olarak kabul etmemeleri, onun yerine gerçek özgürlüğü; kişinin örf, adet ve gelenekleri ile din, aile, aracı kurumlar gibi toplumsal kurumlara uygun yaşamakla ilişkilendirmeleri kuşkusuz demokrasi açısından sorunlu bir yaklaşımdır. Ayrıca, muhafazakârlar demokratik yönetimin din ve geleneklerin varlığını göz ardı etmesine razı olmazlar. Bununla birlikte, demokrasiyle açıktan çelişen birçok ilkesine rağmen muhafazakârlık demokrasiyle uzlaşmak zorunda kalmaktadır. Ortada sorunlar varken bu birlikteliğin devam edebilmesi, muhafazakârlığın demokrasiyle birlikteliğinin belirli ölçüde zorunlulukların sonucu olduğunu göstermektedir. Zira, her şeyden önce, artık modernitenin neredeyse bütün kurum ve ilkeleri insanlığın ortak değeri olmuştur. Elbette bu kurum ve ilkelere yönelik aydınlanma yüzyılından itibaren yoğun eleştiriler gelmiş ve halen de gelmeye devam etmektedir. Daha da önemlisi, bunlara yönelik eleştiriler sadece muhafazakârlardan da gelmemektedir. Muhafazakârlar dışındaki kimselerden de bu kurum ve ilkeleri yoğun biçimde eleştirenler çıkmaktadır. Ancak, ortada inkâr edilmesi zor bir gerçek vardır ki, bugün artık muhafazakârlar genişlemesini önlemeye çalıştıkları ilkeleri kabul etmek ya da en azından onlarla belli oranda da olsa uzlaşmak zorunda kalmışlardır. Başka bir deyişle, muhafazakârlar moderniteyle olan savaşlarını tamamıyla olmasa bile büyük ölçüde kaybetmişlerdir. Muhafazakâr parti ve hareketlerin aldıkları kararlar bunu göstermektedir. Aslında, muhafazakârlığın modern ilke ve kurumlarla belirli bir çerçevede uzlaşması çok normal bir durumdur. Zira, aksi takdirde, muhafazakârlık bütünüyle yok olup gider ve yerine başka bir ideoloji ya da hareketten bahsetmek gerekirdi.

Muhafazakârlık demokrasi ilişkisinde göz önünde tutulması gereken dördüncü ve belki de en önemli husus, tıpkı diğer bütün siyasal kurum ve ilkeler gibi muhafazakârlığın da içinde yer aldığı ülkenin şartlarından tamamen bağımsız olamadığıdır. Muhafazakârlığın bazı özelliklerinin onun

⁷⁶¹ Pekka Suvanto: **a.g.e.**, s. 179

demokrasiyle bağdaşmasına olumlu katkı yaptığına şüphe yoktur. Bu bağlamda, onun totalitarizme mutlak biçimde karşı olması, siyasi iktidarı sınırlandırma hedefi, radikal değişikliklerden uzak durma gibi özelliklerinin demokrasinin yaşaması için elverişli ortam sunması beklenebilir. Ancak, aynı zamanda, ülkelerin sahip oldukları özellikleri, muhafazakârlık üzerinde ciddi biçimde belirleyici olabilmektedir. Bu bağlamda, özellikle toplumun siyasi kültürü ile tarihsel yaşanmışlıklar, yani tecrübeler muhafazakârlığın alacağı şekil üzerinde mutlak anlamda belirleyici olmaktadır. Örneğin, İngiliz ve Amerikan muhafazakârlıkları yoğun toplumsal (sınıfsal) çatışmaların yaşanmadığı, birey-devlet ve toplum-devlet ilişkilerinin nispeten daha barışçıl bir biçimde çözümlendiği coğrafyalarda hayat bulduklarından, daha ılımlı ve uzlaşmacı olabilmişlerdir. Oysa, Fransız muhafazakarlığı yoğun sınıf çatışmaları ve devrimler üreten bir siyasi kültürün izlerini taşıdığından çok daha katı ve uzlaşmaz olmuştur. Benzer şekilde, Alman muhafazakârlığı da Almanya'nın toplumsal ve siyasi özelliklerinden ve tecrübelerinden etkilenmiştir. Alman muhafazakârlığı, büyük ölçüde yaşanan askeri yenilgilerin izlerini taşır. Bu bağlamda, özellikle 19.Yüzyılda Fransa'ya karşı yaşanan toprak kayıpları ile 20. Yüzyıldaki iki dünya savaşından mağlup ayrılması Almanya'da yoğun bir aşağılanma duygusuna neden olmuş ve bu da o toplumdaki muhafazakârlığın çok daha güçlü bir milliyetçi damara sahip olmasına yol açmıştır.

KAYNAKÇA

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali; **Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi**, Verso Yayınları, Ankara, 1989

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, **ZABCI**, Filiz Çulha ve **ERGÜN**, Reyda; **Kral Devletten Ulus Devlete**, İmge Kitabevi, 2005,

AKTAN, Coşkun Can; “Demokrasi, Liberalizm ve Sınırlı Devlet”, **Yeni Bir Siyasi Sistem Arayışı - Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi**, der. Coşkun Can AKTAN, Çizgi Kitabevi, 2005

ARBLASTER, Anthony; **Demokrasi**, çev.Nilüfer YILMAZ, Doruk Yayınları, Ankara, 1999

ARDOĞAN, Recep; “İslam Açısından Muhafazakâr Teorinin İlkeleri”, **Köprü Dergisi**, Kış 2007, sayı 97, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=827>

ARSLAN, Zühtü; “Anayasal Devletin Normatif Temelleri-Siyasal Tarafsızlık”, **Liberal Düşünce**, sayı 16, Güz 1999

-----; “İfade Özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek - Açık ve Mevcut Tehlikenin Tehlikeleri”, **Liberal Düşünce**, sayı 24, Güz 2001

-----; “Jüristokratik Demokrasi ve Laiklik-Türk Laikliğinin Siyasal İşlevi Üzerine”, **Liberal Düşünce**, sayı38–39, Bahar-Yaz 2005

-----; **AnayasaTeorisi**, Seçkin Yayınları, 2005

ASHFORD, Nigel; “Neo-conservatism”, **A Dictionary of Conservative and Libertarian Thought**, Ed. By., Nigel ASHFORD and Stephen DAVIES Routledge, 1991

AUGHEY, Arthur; “The Moderate Right-The Conservative Tradition in America and Britain”, **The Nature of the Right- European and American Politics and Political Thought Since 1789**, ed. by. Roger EATWELL, Pinter Publishers, 1992

AXFORD, Barrie, **BROWNING**, Gary K., **HUGGINS**, Richard, **ROSAMOND**, Ben; **Politics: An Introduction**, Second Edition, Routledge, 2006

AYDIN, Mehmet S.; “ İrtica”ya İlişkin Bazı Düşünceler”, **Doğu Batı**, yıl.1 sayı 3, 2. Baskı, 1999

BARADAT, Leon; **Political Ideologies- Their Origins and Impact**, Ninth Ed. Prentice Hall, 2006

BARRY, Norman P.; “Conservatism”, **A Dictionary of Conservative and Libertarian Thought**, Ed. By. Nigel ASHFORD and Stephen DAVIES, Routledge, 1991

-----; “Democracy”, **A Dictionary of Conservative and Libertarian Thought**, Ed.By. Nigel ASHFORD and Stephen DAVIES, Routledge, 1991

-----; “Constitution”, **A Dictionary of Conservative and Libertarian Thought**, Ed.By. Nigel ASHFORD and Stephan DAVIES, Routledge, 1991

-----; **Modern Siyaset Teorisi**, çev. Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin, Liberte Yayınları, 2003

BEETHAM, David; **Democracy - A Beginners Guide**, Oneworld Publications, 2005

-----; **Demokrasi ve İnsan Hakları**, Çev: Bilal Canatan, Liberte Yayınları, Basım Yılı Belirtilmemiş,

BEETHAM, David ve **BOYLE**, Kevin; **Demokrasinin Temelleri-80 Soru 80 Cevap**, çev. Aslıhan Zeynep Kopuzlu, 2.Baskı, Adres Yayınları, 2005

BENETON, Philippe; **Muhafazakârlık**, İletişim yayınları 1991

-----; “Gelenek / Gelenekçilik”, **Sosyolojik Düşünce Sözlüğü**, Haz. Massimo BORLANDI ve diğer. , İletişim Yayınları, 2011.

BERGER, Peter L. ; “Günümüz Dünyasında Demokrasi”, **Sosyal ve Siyasal Teori:Seçme Yazılar**, Çev. Cevdet Akyan, Der. Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, 2.baskı,1999

BIÇAK, Vahit; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında İfade Özgürlüğü”, **Liberal Düşünce**, sayı 24, Güz 2001

BLOOR, Kevin; **The Definitive Guide to Political Ideologies**, Author House, 2010

BORA, Tanıl; **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, Birikim Yayınları, 6.Baskı, 2009

BROWNING, Gary K.; “Conservatism”, **Politics: An Introduction**, ed.by. Barrie Axford ve başk., Routledge, second ed. 2002

BURNS, Edward McNall; **Çağdaş Siyasal Düşünceler**, Çev. Alâeddin Şenel, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984

CAHOONE, Lawrence E. ;**Civil Society-The Conservative Meaning of Liberal Politics**, Blackwell Puplichers, 2002

CEVİZCİ, Ahmet; **Aydınlanma Felsefesi Tarihi**, Genişletilmiş 2. Baskı, ASA Yayınevi, 2007

CRICK, Bernard; **In Defence of Politics**, 5th ed, Continuum Pub., 2000

-----; **Democracy- A Very Short Introduction**, Oxford University Press, 2002

ÇAHA, Ömer; **Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999

-----; **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Kültür, 2000.

-----; **Dört Akım Dört Siyaset: Liberalizm, İslam, Sağ Siyaset, Sol Siyaset**, 2.Baskı, Kadim Yayınları, 2004

ÇETİN, Halis; “Muhafazakârlık: Kaosa Karşı Kozmos”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl.1, Sayı.1, Yaz 2004

-----; **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Orion Kitabevi, 2007

ÇİĞDEM, Ahmet; “Muhafazakârlık Üzerine”, **Toplum ve Bilim**, sayı 74, Güz 1997

-----; **Taşra Epiği-Türk İdeolojileri ve İslamcılık**, Birikim Yayınları, 2001

-----; **Aydınlanma Düşüncesi**, 3.Baskı, İletişim Yaynları, 2001

ÇOBAN, Ali Rıza; “Giriş”, **Hukuk Devleti: Hukuki bir İlke, Siyasi bir İdeal**, Ed. Ali Rıza ÇOBAN, Bilal CANATAN ve Adnan KÜÇÜK, 2.Baskı, Adres Yayınları, 2008

DAĞI, İhsan D.: “İnsan Hakları, İnsani Yardım ve Dış Politika”, **Liberal Düşünce**, Cilt 3,Sayı 9, Kış 1998, S.117

DAHL, Robert; **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev Levent Köker, Yetkin Yayınları, 1996

-----; **Demokrasi Üstüne**, Çev: Betül Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001

DAVIES, Stephen; "Equality", **A Dictionary of Conservative and Liberatrian Thought**, Ed.By, Nigel ASHFORD and Stephen DAVIES, Routledge, 1991

DOWNIE, R. S.; "Organic Society", **The Oxford Companion to Philosophy**, Ed.by.Ted Honderich, Oxford University Press, 1995.

DRYZEK, John S. ; "Democratic Political Theory", **Handbook of Political Theory**, Ed.by Gerald F. Gaus and Chandran Kukathas, Sage Publications, 2004.

DRYZEK, John S. and **DUNLEAVY**, Patrick; **Theories of the Democratic State**, Palgrave Macmillan, 2009.

DUMAN, Fatih; **Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına Edmund Burke**, Liberte Yayınları, 2010.

DUNLEAVY, Patrick and **O'LEARY**, Brendan; **Theories of the State-The Politics of Liberal Democracy**, New Amsterdam Books, 1987

EATWELL, Roger; "The Nature of the Right,1: Is There an Essentialist Philosophical Core", **The Nature of the Right- European and American Politics and Political Thought since 1789**, Ed.by. Roger Eatwell and Noel O'Sullivan, Pinter Publishers, 1992

ECCLESHALL, Robert; "Conservatism", **Political Ideologies - An Introduction**, Ed,By. Robert ECCLESHALL ve başk., Routledge, third ed., 2003

ERDEM, Fazıl Hüsnü; "Hukuk Devleti ve 1982 Anayasası", **Liberal Düşünce**,_sayı 16, Güz 1999

ERDOĞAN, Mustafa; "Liberalizm, Muhafazakârlık ve Türk Sağı", **Türkiye Günlüğü**, sayı 16, 1991

-----; **Liberal Toplum, Liberal Siyaset**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998

-----; **Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji**, Liberte Yayınları, Ankara, 2.Baskı, 2000

-----; “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü-Özgürlükçü Bir Perspektif” , **Liberal Düşünce**, sayı 24, Güz 2001

-----; “Sivil Özgürlük Olarak Din ve Vicdan Özgürlüğü”, **Dersimiz Özgürlük**, Pınar Yayınları, 2001

-----; “Hukuk Devleti”, **Dersimiz Özgürlük**, Pınar Yayınları, 2001

-----; “Demokrasi ve Şekil”, **Türkiye Özgürleşebilir mi?**, Liberte Yayınları, 2002

-----; **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, 6.Baskı, 2004

-----; **Anayasa Hukuku**, Orion Yayınevi, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, 2007

ERGİL, Doğu: **İdeoloji; Milliyetçilik, Muhafazakârlık, Halkçılık**, “S” Yayınları, 1986,

FESTENSTEIN, Matthew and **KENNY**, Michael; **Political Ideologies: A Reader and Guide**, Oxford University Pres, 2005

FREEDEN, Michael; **Ideologies and Political Theory - A Conceptual Approach**, Oxford University Press, 1998

FROHNEN, Bruce; **Virtue and the Promise of Conservatism- The Legacy of Burke and Tocqueville**, University Press of Kansas, 1993

FULLER, Timothy; “Conservative Realism - The Disposition of Sceptical Faith”, **Conservative Realism-New Essays in Conservatism**, Ed.by. Kenneth Minogue, Harper Collins Publishers, 1996

FUNDERBURK, Charles and **THOBABEN**, Robert G.; **Political Ideologies - Left, Center, Right**, Second ed., Harper Collins, 1994

GANJI, Akbar ; “The Struggle Against Sultanism”, **Journal of Democracy**, Vol.16, number 4, October 2005,

GAUS, Gerald F; **Political Concepts and Political Theories**, Westview Press, 2000

GIDDENS, Anthony; **Beyond Left and Right - The Future of Radical Politics**, Stanford University Press, 1994

GILMOUR, Ian; **Inside Right - A Study of Conservatism**, Hutchinson of London, 1977

GIRVIN, Brian; "Introduction-Varieties of Conservatism", **The Transformation of Contemporary Conservatism**, Ed.by Brian Girvin, Sage Publications, 1988

-----; **The Right in the Twentieth Century-Conservatism and Democracy**, Pinter Publishers, 1994

GOODIN, Robert and **PETTIT**, Philip; **A Companion to Contemporary Political Philosophy**, Blackwell Publishers, 2001

GOODWIN, Barbara; **Using Political Ideas**, 4th ed, John Wiley&Sons Press, 2004

GOTTFRIED, Paul; **The Conservative Movement**, Revised Edition, Twayne Publishers, 1993

GÖZE, Ayferi; **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 9.Baskı, Beta Yayınları, 2000

GÖZLER, Kemal; **Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, 11. Baskı, Ekin Yayınları, 2007

GUTMANN, Amy; "Democracy", - **A Companion to Contemporary Political Philosophy**, Ed.by, Robert E. Goodin and Philip Pettit, Blackwell Publishers, 2001

GÜLER, E. Zeynep; "Muhafazakarlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa", Der. H. Birsen Örs, **19.Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2007

GÜNGÖRMEZ, Bengül; "Muhafazakâr Paradigma: "Dogma" ve "Önyargı"", **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl 1, sayı.1, Yaz 2004

HAGUE, William; "Foreword", **Mass Conservatism: The Conservatives and the Public Since the 1880s**, Ed.By. Stuart BALL and Ian HOLLIDAY, Frank Cass, 2002

HARBOUR, William R. ; **The Foundations of Conservative Thought-An Anglo-American Tradition in Perspective**, University of Notre Dame Press, 1982

HARRISON, Ross; **Democracy**, Routledge, 1993

HAYEK, Friedrich A.Von; "Sınırsız Demokrasinin Tehlikeleri", **Demokrasi, Poliarşi, Demarşi**, Çev.Engin Hepaksaz, Der.Coşkun Can AKTAN, Çizgi Kitabevi, 2005

HELD, David; **Models of Democracy**, Stanford University Press, 1996

HEYWOOD, Andrew; "Demokrasi", **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, Çev. Bican Şahin, Der. Atilla Yayla, 2.baskı, Siyasal Kitabevi, 1999

-----; **Key Concepts in Politics**, Palgrave Macmillan, 2000

-----; **Political Theory - An Introduction**, 3rd ed. Palgrave Macmillan, 2004

-----; **Political Ideologies: An Introduction**, 4th ed., Palgrave Macmillan, 2007

-----; **Politics**, 3rd ed., Palgrave Macmillan, 2007

HINDESS, Barry; "Marxism", - **A Companion to Contemporary Political Philosophy**, Ed. by. Robert Goodin and Philip Pettit, Blackwell Publishers, 2001,

HOLDEN, Barry; **Understanding Liberal Democracy**, Harvester Wheatsheaf, 2nd ed, 1993

HONDERICH, Ted; **Conservatism**, Westview Press, 1990

KEKES, John; **A Case for Conservatism**, Cornell University Press, 1998

-----; "Conservative Theories", **Handbook of Political Theory**, Ed. By Gerald F.Gaus and Chandran Kukathas, SAGE Publications, 2004

KILIÇBAY, Mehmet Ali; "Sunuş - En gerçekçi Senaryo", **Eski Rejim ve Devrim**, Alexis de Tocqueville, İmge Yayınları, İkinci Baskı 2004

KIRK, Russell; "Ten Conservative Principles", <http://www.kirkcenter.org/kirk/ten-principles.html>

KOTAN, Şevket; "Muhafazakârlık, Değişim ve İslam", **Tezkire**, yıl.11, sayı 27-28, Temmuz/Ekim 02

KUZU, Burhan; “ Demokrasinin Gerekleri ve Demokrasimizin Bazı Çıkmazları”, **Sosyo-Politik Yaklaşım**, Şubat-Mart 1993, Sayı.1,

KÜÇÜK, Adnan; “Hukuk Devleti Kavramı ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devleti”, **Hukuk Devleti: Hukuki bir İlke Siyasi bir İdeal**, Ali Rıza ÇOBAN, Bilal CANATAN ve Adnan KÜÇÜK(ed.), 2.Baskı, Adres Yayınları, 2008

LINZ, Juan; **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, Çev. Ergun Özbudun, S.Yayınları, 1984

LIPSON, Leslie; **Demokratik Uygarlık**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984

-----; “Demokrasinin Felsefesi”, **Sosyal ve Siyasal Teori**, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, 1999

MACPHERSON, C.B.; **The Real World of Democracy**, Anansi Press, Canada, 1992

MAISTRE, Joseph de; “Considerations on France”, **The Conservative Bookshelf: Essential Works That Impact Today’s Conservative Thinkers**, Ed. By., Chilton WILLIAMSON Jr, Citadel Press, 2004

MANNHEIM, Karl; “Conservatism: Its Concept and Its Nature”, **Conservatism: A Contribution to the Sociology of Knowledge**, Collected Works Volume Eleven, ed.by. David KETTLER, Volker MEJA and Nico STEHR, Routledge, 2007

MAYO, H.B. ; **Demokratik Teoriye Giriş**, Çev.Emre Kongar, 1964

MELNIK, Stefan; “Kanun Hâkimiyeti Prensibinin Anlam ve Önemi”, **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, Çev. Bican Şahin, Der. Atilla Yayla, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, 1999

MERT, Nuray; “Sağ-Sol Siyaset Ayırımı ve Yeni Muhafazakârlık”, **Toplumbilim (Yeni Sağ-Aşırı Sağ Özel Sayısı)**, sayı 7, 1997

-----; “Muhafazakarlar neyi Muhafaza Etmeye Çalışır?”, **Tezkire**, yıl.11, sayı 27-28, Temmuz/Ekim 02

MILLER, David vd; **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**, Çev:Bülent Peker ve Nevzat Kırış, Cilt I, Ümit Yayıncılık, 1994

MINER, Brad; **The Concise Conservative Encyclopedia**, Free Press Paperbacks, 1996

MINOGUE, Kenneth; "Introduction- On Conservative Realism", **Conservative Realism - New Essays in Conservatism**, Ed.by. Kenneth MINOGUE, Harper Collins Publishers, 1996,

MULLER, Jerry J. ; **Conservatism- an Anthology of Social and Political Thought from David Hume to the Present**, Ed. by Jerry Z. Muller, Princeton University Press, 1997

NISBET, Robert; **A Quest for Community – A Study in the Ethics of Order and Freedom**, Institute for Contemporary Studies Press, 1990

-----; **Conservatism - Dream and Reality**, Transaction Publishers, 2002

-----; "Muhafazakârlık", **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Çev. Erol Mutlu, Der. Tom Bottomore ve Robert Nispet, Ayraç Yayınevi, Ankara 2002

OAKESHOTT, Michael; "On Being Conservative", **Rationalism in Politics and Other Essays**, Ed.by. Michael Oakeshott, Revised and Expanded Edition, Liberty Fund, 1991

-----; "Rationalism in Politics", **Rationalism in Politics and Other Essays**, Ed.by. Michael Oakeshott, Revised and Expanded Edition, Liberty Fund, 1991

O'HEAR, Anthony; "Conservatism", **The Oxford Companion to Philosophy**, Ed.By. Ted Honderich, Oxford University Press, 1995

O'SULLIVAN, John; "Conservatism and Cultural Identity", **Conservative Realism-New Essays in Conservatism**, Ed.by. Kenneth Minogue, Harper Collins Publishers, 1996

O'SULLIVAN, N.K.; **Conservatism**, St.Martin's Press, 1976

O'SULLIVAN, Noel; "The New Right- The Quest for a Civil Philosophy in Europe and America", **The Nature of the Right- European and American Politics and Political Thought since 1789**, Ed. by. Roger Eatwell and Noel O'Sullivan, Pinter Publishers, 1992

-----; "Conservatism", **Contemporary Political Ideologies**, Ed.by. Roger EATWELL and Anthony WRIGHT, Second Edition, Continuum, 2000

ÖĞÜN, Süleyman Seyfi; “Türk Muhafazakârlığının Kültür Kökleri ve Peyami Safa’nın Muhafazakâr Yanılgısı”, **Türk politik Kültürü**, Süleyman Seyfi ÖĞÜN, Alfa yayınları, 2000,

-----; “Muhafazakârlık Soruşturması”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl:1, sayı:1, Yaz 2004

-----; “ Değişim Ethosu, bürokratik skolâstik ve Gandhi”, **Zaman Gazetesi**, 22-05-2010.

ÖZDAĞ, Ümit: **İkinci Tek Parti Dönemi: AKP’nin Yumuşak Hegemon Parti Projesinin Anatomisi**, Kripto, 2011

ÖZİPEK, Bekir Berat; **Muhafazakârlık - Akıl, Toplum ve Siyaset**, Kadim Yayınları, İkinci Baskı (İlk Baskı Liberte Yayınları 2004), 2005

PARKINSON, C. Northcote; **Siyasal Düşüncenin Evrimi**, Çev. Mehmet Harmancı, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 1984

PENNOCK, J.Roland; **Democratic Political Theory**, Princeton University Press, 1979

POPPER, Karl; “Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış”, **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, Çev. İhsan D.Dağı, Der. Atilla Yayla, 2.Baskı, Siyasal Kitabevi, 1999

QUINTON, Anthony; **The Politics of Imperfection - the Religious and Secular Traditions of Conservative Thought in England from Hooker to Oakeshott**, Faber and Faber, 1978

-----; “Conservatism”, **A Companion to Contemporary Political Philosophy**, ed.by. Robert GOODIN and Philip PETTIT: Blackwell Publishers, 2001

ROBERTSON, David; **A Dictionary of Modern Politics**, 3rd ed., Europa Publications, 2004

SABINE, George; **Siyasal Düşünceler Tarihi- Eski Çağ- Orta Çağ**, Cilt1, Sevinç Matbaası, 1969

SARIBAY, Ali Yaşar; “Seçimler ve Demokrasinin Özü”, **Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi, Sivil İtiraz**, Alfa Yayınları, 2000

SARTORI, Giovanni; **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tuncer KARAMUSTAFAOĞLU ve Mehmet TURHAN, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996

SCHMIDT, Manfred G.; **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, Çev.Mehmet Emin Köktaş, Vadi Yayınları, 2001

SCHUETTINGER, Robert Lindsay; "Introduction", **The Conservative Tradition in European Thought**, ed.by,Robert Lindsay SCHUETTINGER, G.P. Putnam's Sons, 1970

SCRUTON, Roger; **The Meaning of Conservatism**, St.Augustine's Press, 2002

SEN, Amartya; "Evrensel Bir Değer Olarak Demokrasi", **Liberal Düşünce**, Yıl.8, Sayı 32, Güz 2003

SUVANTO, Pekka; **Conservatism From the French Revolution to the 1990's**, Macmillan Pres (St.Martin's Press), 1997

TANNSJÖ, Torbjörn; **Conservatism For Our Time**, Routledge, 1990

TEZİÇ, Erdoğan; **Anayasa Hukuku**, 11. Bası

TOCQUEVILLE, Alexis de; **Eski Rejim ve Devrim**, İmge, 2. baskı; aynı kitap içinde Mehmet Ali Kılıçbay, İkinci Baskı, 2004

TOSUN, Gülgün Erdoğan; **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yayınları, 2001,

TÜRKÖNE, Mümtaz'er; "Devletli Sivil Toplum", **Sivil Toplum**, Sayı 2, 2003

UYGUN, Oktay; **Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları**, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2003

VIERECK, Peter; **Conservatism Revisited: The Revolt Against Ideology**, Transaction Publishers, 2005

-----; **Conservatism - From John Adams to Churchill**, D.Van Nostrand Company, 1956

VINCENT, Andrew; **Modern Political Ideologies**, Blackwell Publishing, 2nd ed, (reprinted in 2005)

WEALE, Albert; **Democracy**, St.Martin's Press,1999

WITONSKI, Peter; " Introduction", **The Wisdom of Conservatism**, Institute for Western Values, 1971

WORSTHORNE, Peregrine; “Too Much Freedom”, **Conservative Essays**, Ed.by. Maurice Cowling, Cassell, 1978

YAYLA, Atilla; **Liberal Bakışlar**, 2.Baskı, Liberte Yayınları, 2000

-----; “Sandık Demokrasisi”, **Demokrasiyi Koruma Kılavuzu**, Liberte Yayınları, 2001

-----; “Liberalizm ve Demokrasi - Mükemmel Olmayan Birliktelik, Tahammülü Güç Ayrılık”, **Demokrasiyi Koruma Kılavuzu**, Liberte Yayınları, 2001,

-----; “Türkiye’de İslam, Laiklik ve Demokrasi”, **Demokrasiyi Koruma Kılavuzu**, Liberte Yayınları, 2001, s.119-120

-----; Demokrasiyi Koruma Kılavuzu”, **Demokrasiyi Koruma Kılavuzu**, Liberte Yayınları, 2001

-----; **Siyaset Teorisine Giriş**, 2.Baskı, Liberte Yayınları, 2002

-----; **Liberalizm**, 4.Baskı, Liberte Yayınları,2002

-----; **Siyasi Düşünce Sözlüğü**, Liberte Yayınları, 2003

YILMAZ, Aytekin; **Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları**, Yeni Türkiye Yayınları, 2000

ÖZET

EREN, Emrah Karaca. Muhafazakâr Siyaset Anlayışı ve Demokrasi, Ankara, 2012

Muhafazakârlık kavramı siyasal kavramlar arasında olumlu ya da olumsuz kendisine en fazla atıfta bulunulan, bununla birlikte ne olduğu hususunda en fazla karışıklığın yaşandığı kavramlardan biridir. Muhafazakârlıkla ilgili anlam karmaşası o kadar fazladır ki onun bir ideoloji olup olmadığı bile sık sık tartışma konusu olmaktadır. Ancak, muhafazakârlığa yönelik asıl suçlama onun günümüzün tereddütsüz tek meşru yönetim biçimi olan demokrasiyle uyumlu olmadığı yönündedir. Bu eleştiriden hareketle muhafazakârlığın uzak durulması gereken bir ruh hali ya da tutum olduğu sonucuna varılmaktadır. Oysa, muhafazakarlık hem bir ideolojidir hem de demokrasiyle pekala bir arada yaşayabilmektedir. Muhafazakârlığın teorisi demokrasiye tezat teşkil ettiği ortada olan ilke ve görüşler içerse de uygulamada durum tamamen tersi bir hal almaktadır. Elbette, pratikte karşılaşılan bu farklılığı muhafazakârlığın geri adım atması ya da şekil değiştirmesi olarak yorumlamak mümkündür. Ancak, muhafazakârların en temel kaygılarının toplumsal düzen, istikrar ve güvenliğin devam ettirilmesi olduğu düşünüldüğünde muhafazakârların teorilerinden sapmalarını bu kaygılarına bağlamak mümkündür. Bu bağlamda muhafazakârlar, toplumsal istikrar ve düzenin bozulması tehlikesini gördüklerinde teorilerinden ödünler vererek en sert biçimde eleştirdikleri kurum ve ilkeleri bile kabul edebilmektedirler. Muhafazakârların demokrasiyle ilişkilerini de bu perspektiften yorumlamak mümkündür. Bunun yanında, muhafazakârlığın bazı ilkeleri onun demokrasiyle uyumlu işlemlerini de sağlamaktadır. Örneğin, siyasi iktidarın sınırlandırılması, totaliter zihniyet ve yapılara karşıtlık gibi ilkeleriyle muhafazakârlığın demokrasinin yaşamasını engellemesi değil desteklemesi beklenebilir. Buna karşılık, muhafazakârlığın demokrasiyle ilişkisinde tam bir uyumun olduğu da ileri sürülemez. Başka bir deyişle, muhafazakârların savundukları bazı ilkeler demokrasiyle çok net bir

biçimde çelişmektedir. Ancak, yukarıda da ifade edildiği gibi, şartlar gerektirdiğinde muhafazakar pragmatizm devreye girmekte ve muhafazakarlar demokrasiyle çelişen ilke ve değerlerinden geçici olarak vazgeçebilmektedirler.

Anahtar Sözcükler

- 1.Muhafazakârlık
- 2.Demokrasi
- 3.Liberal Demokrasi
- 4.Siyaset

ABSTRACT

EREN, Emrah Karaca. Conservative Type of Politics and Democracy, Ankara, 2012

Although conservatism is a concept about which there is a lot of confusion as to what it means, it is still the most talked about political concept. The confusion about conservatism is that much that it is widely debated whether it is an ideology or not. But the main accusation directed towards conservatism is that it is incompatible with democracy which is unarguable the sole legitimate way of rule. It is argued that conservatism is a state of mind (ruh hali) or disposition that must be avoided.

However, conservatism is surely an ideology and can easily live with democracy. Although the theory of conservatism consists of principles and views which are openly contrary to democracy in practice this situation changes. Surely the difference seen between the theory and practice of democracy can be interpreted as the retreat of conservatism or its transformation. But when it is thought that the most basic concerns of conservatives are the maintenance of the order, stability and security of the society, this deviation of conservatism from their theory can be understood better. When conservatives see a danger of the collapse of the order of society they can make concessions in their theory and accept principles and institutions which they severely criticise. The relationship between conservatism and democracy can be interpreted through this perspective. Besides this, some principles of conservatism makes the relationship between conservatism and democracy more easy. For example it can be expected that conservatism, with the principle of limitation of political power, opposition to totalitarian ideas and structures, should support but not hinder the operation of democracy. But on the other hand, it can not be claimed that the relationship between conservatism and democracy is totally without problems. In other words, some principles of conservatism contradicts with

the principles and necessities of democracy. But as it is stated above, the pragmatism of conservatism starts operating when it is necessary and the conservatives can put aside temporarily their principles which contradicts with democracy.

Key Words

- 1.Conservatism
- 2.Democracy
- 3.Liberal Democracy
- 4.Politics